
२८

५.२

श्री

शुक्रनीति

(प्राकृत समश्लोकीसह)

हें

पुस्तक

रामचंद्र गोविंद शास्त्री

यांणीं

श्रीमंत माहाराज तुकोजीराव होळकर सरकार बाहादूर

यांचे हुकुमावरून

अलीबाग येथें "सत्यसदन" छापखान्यांत छापिलें

प्रस्तावना.

प्राचीन कवींनीं नीतिपर कित्येक ग्रंथ केले आहेत. परंतु त्यांत पृथक् पृथक् विषयांचें विवरण केलेलें असतें यामुळें कोणताही एक ग्रंथ वाचिल्यानें पुष्कळ गोष्टींचें ज्ञान होण्यास अडचण पडते. ती दूर होऊन सर्व विषय एका ठिकाणी ग्रथित मिळतील असा त्यांपैकीं "शुक्रनीति" हाच ग्रंथ फार उपयोगी आहे. यांत राजनीति, अश्वादिपरीक्षा, रत्न परीक्षा, व शिल्पशास्त्रसंबंधीं पुष्कळ प्रकारची माहिती इत्यादि ३४ विषय आहेत. परंतु हा ग्रंथ संस्कृत असल्यामुळें प्राकृत जनांस दुर्बोध सबब त्याची प्राकृत समश्लोकी श्रीमद्गणेशोपासक वे० शा० संपन्न गणपती बोवा ऊर्फ बाळासाहेब संस्थान सांवेर यांणीं करून तो ग्रंथ त्यांणीं उपयुक्त विद्येचे ज्ञाते व भोक्ते श्रीमंत माहाराज तुकोजीराव होळकर सरकार बाहादूर यांस दिला तो त्यांचे हुकुमावरून आह्मी छापवून प्रसिद्ध केला आहे. या ग्रंथांतील विषय फार उपयुक्त असल्यामुळें ज्ञाते पुरुष यास आपले संग्रहीं ठेवतील अशी आह्मीं आशा करितों.

रामचंद्र गोविंद शास्त्री.

शुक्रनीति

(प्राकृत समश्लोकीसह)

ग्रंथांतिल विषयांची श्लोकबद्ध अनुक्रमणिका.

शुक्रनीतौयानियानितानितानिब्रुवेपुरा
कार्याणिराज्ञःसामान्यंभूमिमानंतथैवच ॥ १ ॥
शुक्रनीतींतजींजींकांवदतोंआधिसर्वतीं ॥ कार्येंराजाससामान्यभूमीचेंमानहीतसें ॥ १ ॥

नगर्यादिप्रतिष्ठानंगृहादिकृतिकल्पनं
आद्याध्यायस्थितंह्येतत्पराध्यायस्थितंब्रुवे ॥२॥
नगराचेंवसवर्णेंघरादिबांधणेंतसें ॥ पूर्वाध्यायांतहेंआहेदुजांतीलवदेंतसें ॥ २ ॥

युवराजप्रकृत्यादिलक्षणंकृत्यमेवच
आयव्ययादिकंलेख्यंभृत्यानांभृतिकल्पनं ॥ ३ ॥
युवराजप्रधानादिकार्यलक्षणहीतसें ॥ जमाखर्चादिलिहिणेंभृत्यवेतनकल्पन ॥ ३ ॥

तृतीयेसर्वलोकानांन्यायेनपरिवर्तनं
चतुर्थेसुहृदादीनांलक्षणंदंडकल्पनं ॥ ४ ॥
तृतीयींसर्वलोकांचेंन्यायेंकरुनिवागणें ॥ चतुर्थींसुहृदादींचेंदंडकल्पनलक्षण ॥ ४ ॥

रत्नधातुगवादीनांज्ञानंमूल्यप्रकल्पनं
प्रजायाभागहरणंकलाविद्याप्रभेदनं ॥ ५ ॥
रत्नधातुगवादींचेंज्ञानहीमोलकल्पन ॥ प्रजेचेंभागहरणकलेविद्येसभेदणें ॥ ५ ॥

जातीनांभेदकथनंतद्धर्मपरिकल्पनं
ग्रामरक्षादिकथनंप्रासादादिप्रकल्पनं ॥ ६ ॥
जातींचेभेदकथनतयांचेधर्मकल्पन ॥ गांवाचेंरक्षणतसेंमहालादिकबांधणें ॥ ६ ॥

मूर्त्यादीनांकृतिज्ञानंव्यवहरप्रदर्शनं
दुर्गप्रकल्पनंचैवसैन्यप्रकरणंतथा ॥ ७ ॥
मूर्तिज्ञानतिचेंकर्णेव्यवहारासपाहणें ॥ किल्याचेंबांधणेंतेवीसैन्यप्रकरणातसें ॥ ७ ॥

रथक्रियांगजज्ञानंतथाचोष्ट्रपरीक्षणं
मनुष्याद्यायुषोमानंतथायात्राप्रकल्पनं ॥ ८ ॥
रथकर्णेगजज्ञानतसेंउंटपरीक्षणें ॥ आयुर्माननरादींचेंचढाईकरणेंतसें ॥ ८ ॥

यंत्राणांलक्षणंचैवतथाग्नेश्चूर्णसाधनं
यंत्रप्रपातनंसम्यक्तथाशस्त्रस्यलक्षणं ॥ ९ ॥
यंत्रांचींलक्षणेनानादारूचेंकरणेंतसें ॥ निशाणलावणेंसूक्ष्मशस्त्राचेंतेविलक्षण ॥ ९ ॥

षड्गुणानांलक्षणंहितथाव्यूहप्रकल्पनं
कापट्यकरणंचैषांसंख्यावेदगुणात्मिका ॥ १० ॥
षड्गुणांचेंलक्षणतेंकवायदतऱ्हातशी ॥ कपटाकरणेंयांचीसंख्याचवतीसहोतसे ॥ १० ॥

श्री

शुक्रनीति

(प्राकृतसमश्लोकीसह)

अध्याय १ ला.

प्रणम्यजगदाधारंसर्गस्छित्यंतकारणं
संपूज्यभार्गवःपृष्टोवंदितःपूजितस्तुतः ॥ १ ॥

नमोनिजगदाधारासृष्टिस्छित्यंतकारका ॥ पुजोनिशुक्रपुशिलावंदितस्तुतपूजित ॥ १ ॥

पूर्वंदेवैर्यथान्यायंनीतिसारमुवाचतान् । भा० उ०
शतलक्षश्लोकमितंनीतिशास्त्रमथोक्तवान् ॥ २ ॥

पूर्वदेवींयथान्यायिनीतिसारवदेतयां ॥ शतलक्षश्लोकनीतिशास्त्रातेंआधिंबोलला. ॥ २ ॥

स्वयंभूर्भगवान्लोकहितार्थंसंग्रहेणवै
तत्सारंतुवसिष्ठाद्यैरस्माभिर्वृद्धिहेतवे ॥ ३ ॥

विधाताभगवान्लोकहिताचेसाठींसंग्रहें ॥ त्याचेंसारवसिष्ठादिआह्मीहीवृद्धिसाठेंच ॥३॥

अल्पायुर्भूभृताद्यर्थंसंक्षिप्तंतर्कविस्तृतं
क्रियैकदेशबोधीनिशास्त्राण्यन्यानिसंतिहि ॥४॥

अल्पायुराजेत्यांसाठींसंक्षेपेंअर्थफारतो ॥ क्रियेंनेएकदेशातेंशास्त्रेंहीसर्वबोधिती ॥ ४ ॥

सर्वोपजीवकंलोकस्छितिकृन्नीतिशास्त्रकं
धर्मार्थकाममूलंहिस्मृतंमोक्षप्रदंयतः ॥ ५ ॥

उपजीवकहेंसर्वांनीतिशास्त्रस्छितीकरी ॥ धर्मार्थकामीहेंमूलह्मणोनीमोक्षदायक ॥ ५ ॥

अतःसदानीतिशास्त्रमभ्यसेद्यत्नतोनृपः
यद्विज्ञानान्नृपाद्याश्चशत्रुजिल्लोकरंजकाः ॥ ६ ॥

सदाह्मणोनिनीतीतेंअभ्यासीधरणीपती ॥ जीचेज्ञानेंभूपशत्रुजयवामूलोकरंजक ॥ ६ ॥

सुनीतिकुशलानित्यंप्रभवंतिचभूमिपाः
शद्बार्थानांनकिंज्ञानंविनाव्याकरणतोभवेत् ॥७॥
सुनीतिनिपुणकुशलहोतातपृथिवीपती ॥ शद्बार्थज्ञानकींनाहींहोतव्याकरणाविना ॥ ७ ॥
प्राकृतानांपदार्थानांन्यायतर्कैर्विनानकिं
विधिक्रियाव्यवस्थानांनकिंमीमांसयाविना ॥८॥
कींप्राकृतपदार्थांचेंन्यायतर्काविनानसे ॥ विधिक्रियाव्यवस्थाहीमीमांसेवांचूनीनकीं ॥८॥
देहावधिनश्वरत्वंवेदांतैर्नविनाहिकिं
स्वस्वाभिमतबोधीनिशास्त्राण्येतानिसंतिहि ॥९॥
नाशिवंतशरीरादिवेदांतावांचुनीनकीं ॥ आपल्याबोधकमताशास्त्रेंआहेतसर्वही ॥ ९ ॥
तत्तन्मतानुगैःसर्वैर्विधृतानिजनैःसदा
बुद्धिकौशलमेतद्धितैःकिंस्याद्व्यवहारिणां ॥१०॥
आत्मामतानुगेंसर्वसर्वदाधृतहीजनें ॥ बुद्धिकौशल्यहेंयानेंहोकायव्यवहारिला ॥ १० ॥
सर्वलोकव्यवहारस्थितिर्नीत्याविनानहि
यथाशनैर्विनादेहस्थितिर्नस्याद्धिदेहिनां ॥११॥
सर्वप्रजाव्यवहारास्थितीनीतिविनानसे॥जशीअन्नावेनादेहस्थितिनाहींशरीरिची॥ ११॥
सर्वाभिष्टकरंनीतिशास्त्रंस्यात्सर्वसंमतं
अत्यावश्यंनृपस्यापिससर्वेषांप्रभुर्यतः ॥ १२ ॥
सर्वांशिवदहोनीतिशास्त्रहेंसर्वसंमत॥अत्यावश्यकराजालाप्रजेचाप्रभुतोह्मणून् ॥ १२ ॥
शत्रवोनीतिहीनानांयथापथ्याशिनांगदाः
सद्यःकेचिच्चकालेनभवंतिनभवंतिच ॥ १३ ॥
नीतिहीनांनृपांशत्रुअपथ्याशांशरीरोगसे ॥ तत्कालकोणिकालानिहोतीवानाहिंहोतही ॥१३॥
नृपस्यपरमोधर्मःप्रजानांपरिपालनं
दुष्टनिग्रहणंनित्यंननीत्यातोविनाह्युभे १४ ॥
राजाचाधर्मपरमप्रजेचेंपरिपालन ॥ दुर्जनाचानाशतसाननीतीविणदोनही ॥ १४ ॥

अनीतिरेवसंछिद्रंराज्ञोनित्यंभयावहं
शत्रुसंवर्धनंप्रोक्तंबलह्रासकरंमहत् ॥ १५ ॥
अनीतिहेंमहाछिद्रराजालाभयदायक ॥ शत्रूचेंवृद्धिकरहेंसैन्याचेंनाशकारक ॥ १५ ॥

नीतिंत्यक्त्वावर्ततेयःस्वतंत्रःसहिदुःखभाक्
स्वतंत्रप्रभुसेवातुह्यसिधारावलेहनं ॥ १६ ॥
नीतीटाकोनिजोवागेमर्जीनेंदुःखभोगितो ॥ स्वतंत्रप्रभुचीसेवातरवारीलाचचाटणें ॥ १६ ॥

स्वाराध्योनीतिमान्राजादुराराध्यस्त्वनीतिमान्
यत्रनीतिबलेचोभेतत्रश्रीस्सर्वतोमुखी ॥ १७ ॥
नीतिज्ञासेवितांसौख्यदुःखताद्विपरीतया ॥ जेथेंनीतीसैन्यदोन्हीतेथेंश्रीसर्वतोमुख ॥ १७ ॥

अप्रेरितहितकरंसर्वराष्ट्रंभवेद्यथा
तथानीतिस्तुसंधार्यानृपेणात्महितायवै ॥ १८ ॥
नप्रेरितांहितकरराज्यहोसर्वहेंजसें ॥ तशीधरावीनीतीतेनृपेंआपहितासती ॥ १८ ॥

भिन्नंराष्ट्रंबलंभिन्नंभिन्नोमात्यादिकोगणः
अकौशल्यंनृपस्यैतदनीतेर्यस्यसर्वदा ॥ १९ ॥
भिन्नप्रजाभिन्नसैन्यप्रधानगणहीतसा ॥ अकौशल्यनृपाचेंहेसर्वदानीतिहीनजो ॥ १९ ॥

तपसातेजआदत्तेशास्त्रापाताचरंजकः
नृपःस्वप्राक्तनाद्धत्तेतपसाचमहीमिमां ॥ २० ॥
तपानेंतेजवान्होतोशास्त्रीपातीहिरंजवी ॥ राजानिजप्राक्तनानेंतपानेंरक्षितोमही ॥ २० ॥

वृष्टिशीतोष्णनक्षत्रगतिरूपस्वभावतः
इष्टानिष्टाधिकंन्यूनाचारैःकालस्तुभिद्यते ॥ २१ ॥
शितोष्णवृष्टिनक्षत्रगतिंरूपींस्वभाविंही ॥ शुभाशुभींथोरअल्पींआचारींकालभेदहो ॥ २१ ॥

आचारप्रेरकोराजाह्येतत्कालस्यकारणं
यदिकालःप्रमाणंहिकस्माद्धर्मोस्थिकर्तृषु ॥ २२ ॥
आचारप्रेरकनृपह्मणोनीकालकारण ॥ जरिप्रमाणहोकालकसाधर्मजनींवसे ॥ २२ ॥

राजदंडभयाल्लोकःस्वस्वधर्मपरोभवेत्
योहिस्वधर्मनिरतःसतेजस्वीभवेदिह ॥ २३ ॥
राजदंडभयेंलोकस्वधर्मींरतहोतसे ॥ जोस्वधर्मींहोयरततेजस्वीहोयतोइथे ॥ २३ ॥

विनास्वधर्मान्नसुखंस्वधर्मोहिपरंतपः
तपःस्वधर्मरूपंयद्वर्धितंयेनवैसदा ॥ २४ ॥
स्वधर्माविणनसुखतपश्रेष्ठस्वधर्महें ॥ स्वधर्मरूपतपहेंजेणेंवाढाविलेंसदा ॥ २४ ॥

देवास्तुकिंकरास्तस्यकिंपुनर्मनुजाभुवि
सुदंडैर्धर्मनिरतःप्रजाःकुर्यान्महाभयैः ॥ २५ ॥
त्याचेकिंकरहोदेवकायतेमगमानव ॥ सुदंडेंधर्मनिरतकरावेजनभीतिनें ॥ २५ ॥

नृपःस्वधर्मनिरतोभूत्वातेजक्षयोन्यथा
अभिषिक्तोनभिषिक्तोनृपत्वंतुयदाप्नुयात् ॥ २६ ॥
राजाहोधर्मनिरतनतरीतेजहानिहो ॥ अभिषिक्तनवाराजानृपत्वाजरिपावला ॥ २६ ॥

बुध्याबलेनशौर्येणततोनीत्यानुपालयन्
प्रजाःसर्वाःप्रतिदिनमछिद्रोदंडधृक्सदा ॥ २७ ॥
बुद्धिशौर्यबलेंभूपेंपाळावेंनीतिनेंसदा ॥ सर्वांजनांप्रातिदिनींअछिद्रेंदंडधारणें ॥ २७ ॥

नित्यबुद्धिमतोप्यर्थःस्वल्पकोपिविवर्धते
तिर्यञ्चोपिवशंयांतिशौर्यनीतिबलैर्धनैः ॥ २८ ॥
बुद्धिवानसदाअर्थेंस्वल्पहीवाटतोबहू ॥ पशूहिवशहोतातिशौर्यनीतिबलेंधनें ॥ २८ ॥

सात्विकंतामसंचैवराजसंत्रिविधंतपः
यादृक्तपतियोत्यर्थंतादृक्भवतिसोनृपः ॥ २९ ॥
सात्विकाराजसातैसाताम्रसात्रिविधातपा ॥ जैसातपासिंकारिजोहोतोतैसाचतोनृप ॥२९ ॥

योहिस्वधर्मनिरतःप्रजानांपरिपालकः
यष्टाचसर्वयज्ञानांनेताशत्रुगणस्यच ॥ ३० ॥
जोआपल्याधर्मिंरतप्रजेचापरिपालक ॥ यजितोसर्वयज्ञांजोजिंकीशत्रुगणासहो ॥३०॥

दानशौंडः क्षमीशूरोनिस्पहोविषयेष्वपि
विरक्तःसात्विकःसोहिनृपोंतेमोक्षमन्वियात् ॥ ३१ ॥
दानदक्षक्षमाशीलविषयींवहुनिस्पृह ॥ विरक्तताेचिसात्वीकनृपमुक्तचिशेवटीं ॥ ३१ ॥

विपरीतस्तामसःस्यात्सोंतेनरकभाजनः
निर्घृणश्चमदोन्मतोहिंसकःसत्यवर्जितः ॥ ३२ ॥
विपर्यासेंतामसतोअंतींनरकपावहो ॥ निर्लज्जजोमदोन्मत्तसत्येंराहितघातक ॥ ३२ ॥

राजसोदांभिकोलोभीविषयीवंचकश्शठः
मनसान्यश्चवचसाकर्मणाकलहप्रियः ॥ ३३ ॥
दंभीलोभीवंचकतोविषयीधूर्तराजस ॥ मनींएकवचींतैंसेंकमेंजोकलहप्रिय ॥ ३३ ॥

नीचप्रियःस्वतंत्रश्चनीतिहीनश्छलांतरः
सतीर्यक्त्वंस्छावरत्वंभावितांतेनृपाधमः ॥ ३४ ॥
नीचसंगीजोस्वतंत्रनयेंहीनस्छलांतर॥तोपशुवास्छावरवाहोतोंअंतींनृपाधम ॥ ३४ ॥

देवांशान्सात्विकोभुंक्तेराक्षसांशांस्तुतामसः
राजसोमानवांशांस्तुसत्वेधार्यमनोयतः ॥ ३५ ॥
सत्वीभोगीदेवअंशाराक्षसांशासतामस ॥ रजोगुणीमनुष्यांशायामनासत्विंठेविजे ॥ ३५ ॥

सत्वस्यतमसःसाम्यान्मानुषंजन्मजायते
यद्यदाश्रयतेमर्त्यस्ततुल्योदिष्टतोभवेत् ॥ ३६ ॥
सत्वेंतमेंसमीहोतांजन्ममानवहोतसे ॥ जेंजेंसंपादितोमर्त्यहेंहोइप्रारब्धितोतसा ॥ ३६ ॥

कर्मैवकारणंचात्रसुगतिंदुर्गतिंप्रति
कर्मैवप्राक्तनमपिक्षणंकिंकोस्तिचाक्रियः ॥ ३७ ॥
कर्मेंचकरणइथेंसुगतीदुर्गतीसही ॥ प्रारब्धहींपूर्वकर्मकोणीक्षणनअक्रिय ॥ ३७ ॥

नजात्याब्राह्मणश्चात्रक्षत्रियोवैश्यएवन
नशूद्रोनचवैम्लेंछोभेदितागुणकर्मभिः ॥ ३८ ॥
नजातीनेंविप्रइथेंकोणीक्षत्रियवैश्यही ॥ नाहींशूद्रम्लेंछभेदगुणेंकर्मंचभेदहो ॥ ३८ ॥

ब्रह्मणस्तुसमुत्पन्नाःसर्वेतेकिंनुब्राह्मणाः
नवर्णतोनजनकाद्ब्राह्म्यतेजःप्रपद्यते ॥ ३९ ॥
ब्रह्म्यापासूनउत्पन्नसर्वब्राह्मणकांनते ॥ नवर्णतातापासूनिब्रह्मतेजमिळेकदा ॥ ३९ ॥

ज्ञानकर्मोपासनाभिर्देवताराधनेरतः
शांतोदांतोदयालुश्चब्राह्मणश्चगुणैःकृतः ॥ ४० ॥
उपासनेज्ञानकर्मीदेवआराधनीरत ॥ शांतदांतदयालूजोगुणेकर्मीहिविप्रतो ॥ ४० ॥

लोकसंरक्षणेदक्षश्शूरोदांतःपराक्रमी
दुष्टनिग्रहशीलोयःसवैक्षत्रियउच्यते ॥ ४१ ॥
जनांच्यापालनींदक्षदांतशूरपराक्रमी ॥ दुष्टांचानिग्रहकरीह्मणावाताचक्षत्रिय ॥ ४१ ॥

क्रयविक्रयकुशलायेनित्यंपण्यजीविनः
पशुरक्षाकृषिकरास्तेवैश्याःकीर्तिताभुवि ॥ ४२ ॥
घेण्यादेण्यांतकुशलनित्यवाजारजोकरी ॥ पशुरक्षीशेतकरीतोवैश्यजाणिजेसदा ॥ ४२ ॥

द्विजसेवार्चनरताःशूराःशांताजितेंद्रियः
सीरकाष्ठतृणवहास्तेनिचाःशूद्रसंज्ञकाः ॥ ४३ ॥
विप्रसेवार्च्चनरतशूरदांतपराक्रमी ॥ हळकाष्ठतृणावाहेनिचतोशूद्रसंज्ञक ॥ ४३ ॥

त्यक्तस्वधर्माचरणानिर्घृणाःपरपिडकाः
चंडाश्चहिंसकानित्यंम्लेंछास्तेह्यविवेकिनः ॥४४॥
टाकितीआपुल्याधर्मानिर्लज्जपरपीडक ॥ कोपीहिंसकतेम्लेंछसर्वदाअविचारिजे ॥४४॥

प्राक्कर्मफलभोगार्हाबुद्धिःसंजायतेनृणां
पापकर्मणिपुण्येवाकर्तुंशक्तोनचान्यथा ॥ ४५ ॥
प्राक्कर्मभोगण्यायोग्यबुद्धीहोतेचमानवा ॥ पुण्यकर्मासवापापकरायाबुद्धिनान्यथा॥ ४५ ॥

बुद्धिरुत्पद्यतेतादृग्यादृक्कर्मफलोदयः
सहायास्तादृशाएवयादृशीभवितव्यता ॥ ४६ ॥
तैसीचबुद्धिहीहोयेजैसाकर्मफलोदय ॥ साहायहीतसेहोतीपुढेंहोणारजोविजें ॥ ४६ ॥

प्राक्कर्मवशतःसर्वंभवत्येवेतिनिश्चितं
तदोपदेशाव्यर्थास्युःकार्याकार्यप्रबोधकाः॥ ४७॥

पाठीमागीलकर्मानेंहोतेंहसर्वानिश्चित ॥ उपदेशहितव्यर्थजेकार्याकार्यबोधक ॥ ४७ ॥

धीमंतोवंद्यचरितामन्यंतेपौरुषंमहत्
अशक्तपौरुषंकर्त्तुंक्लीबादैवमुपासते ॥ ४८ ॥

धीमंतवंद्यचरिततेजेयत्नासमानिती ॥ यत्नाकरूंदुर्बलजेषंढतेदैवमानिती ॥ ४८ ॥

दैवेपुरुषकारेचखलुसर्वंप्रतिष्ठितं
पूर्वजन्मकृतंकर्मेहार्जितंतद्द्विधाकृतं ॥ ४९ ॥

प्रारब्धींयत्निंहेंसर्वनिश्चयेंराहातेंसदा॥पूर्वजन्मींयाहिजन्मींकृतकर्मद्विधाहितें ॥ ४९ ॥

बलवत्प्रतिकारीस्याद्दुर्बलस्यसदैवहि
सबलाबलयोर्ज्ञानफलप्राप्त्वान्यथानहि ॥५० ॥

बलवत्टाकितेंमागेंदुर्बलालागिंसर्वदा॥बलीदुर्बलहेंज्ञानफलप्राप्तिविनानतें ॥ ५० ॥

फलोपलब्धिःप्रत्यक्षहेतुनानैवदृश्यते
प्राक्कर्महैतुकीसातुनान्यथैवेतिनिश्चयः ॥ ५१ ॥

फलाचालाभप्रत्यक्षहेतूनेंनदिसेकदा॥प्रारब्धहेतूतिजलानिश्चयेंअन्यथानतो ॥ ५१ ॥

यज्जायतेल्पाक्रिययानृणांवापिमहत्फलं
तदपिप्राक्तनादेवकेचित्प्रागिहकर्मजं ॥ ५२ ॥

अल्पक्रियेनेंजेंहोतेंमोठेंफलनरासही ॥ तेंपूर्वकृतकर्मानेंकोणीकर्मेंचियेथल्या ॥ ५२ ॥

वदंतीहैवाक्रिययाजायतेपौरुषंनृणां
सस्नेहवर्तिदीपस्यरक्षावातात्प्रयत्नतः ॥ ५३ ॥

क्रियेनेंवदतीयेथेंहोतेंपौरुषमानवा ॥ सतेलदीपज्योतीचेंयत्नेंवायूंतरक्षण ॥ ५३ ॥

अवश्यंभाविभावानांप्रतिकारोनचेद्यदि
दुष्टानांक्षपणंश्रेयोयावद्बुद्धिबलोदयं ॥ ५४ ॥

अवश्यंभाविजेंत्याचाप्रतिकारनसेजरी ॥ दुष्टांचानिग्रहकरीजोंवरीबलबुद्धिती ॥ ५४ ॥

प्रतिकूलानुकूलाभ्यांफलाभ्यांचनृपोप्यतः
ईषन्मध्याधिकाभ्यांचत्रिधादैवंविचिंतयेत् ॥५५॥
विपर्यस्तेंअनुकुलेंफलेंभूपेंह्मणोनियां ॥ अल्पमध्ययोरपणेंचिंतावेंदैवहेंत्रिधा ॥ ५५ ॥
रावणस्यचभीष्मादेर्वनभंगेचगोगृहे
प्रातिकूल्यंतुविज्ञातमेकस्मान्वानराञ्नरात् ॥५६॥
रावणालागिंभीष्मातेंवनभंगांतगोग्रहीं ॥ वैपरीत्याजाणविलेंयेक्याह्मावानरेंनरें ॥ ५६ ॥
कालानुकूल्यंविस्पष्टंराघवस्यार्जुनस्यच
अनुकूलेयदादैवेक्रियाल्पासुफलाभवेत् ॥ ५७ ॥
अनुकूलतसेंस्पष्टराघवाअर्जुनाजसें ॥ दैवजेंव्हांसानुकूलक्रियासुफलअल्पही ॥ ५७ ॥
महतीसत्क्रियानिष्टफलास्यात्प्रतिकूलके
बलिर्दानेनसंबद्धोहरिश्चंद्रस्तथैवच ॥ ५८ ॥
सुयत्नहीव्यर्थहोतीजेंव्हांहोदैववांकुडें ॥ दानानेंबलिसंवद्धहोहरिश्चंद्रहीतसा ॥ ५८ ॥
भवतीष्टंसत्क्रिययानिष्टंतद्विपरीतया
शास्त्रतःसदसज्ज्ञात्वात्यक्त्वासत्सत्समाचरेत् ॥५९॥
इष्टहोतेंसत्क्रियेनेंविपरीतेंअनिष्टहो ॥ शास्त्रेंजाणोनिसदसत्असत्टाकींसतावरी ॥ ५९ ॥
कालस्यकारणंराजासदसत्कर्मणस्त्वतः
स्वक्रौर्योद्यतदंडाभ्यांस्वधर्मेस्थापयेत्प्रजा ॥ ६० ॥
राजाकारणकालाचापुण्यींपापींह्मणोनिही ॥ स्वक्रौर्येंउग्रदंडानेंस्वधर्मींस्थापिजेप्रजा ॥ ६० ॥
स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानिच
सप्तांगमुच्यतेराज्यंतत्रमूर्धानृपस्मृतः ॥ ६१ ॥
स्वामीप्रधानसुहृदकोशराष्ट्रचमूगड ॥ सप्तांगराज्यावदतीत्यांतमाथानराधिप ॥ ६१ ॥
दृगमात्यासुहृच्छ्रोत्रंमुखंकोशोबलंमनः
हस्तौपादौदुर्गराष्ट्रौराज्यांगानिस्मृतानिहि ॥६२॥
मंत्रीडोळेकर्णमित्रसुखकोशचमूमन ॥ राष्ट्रकिल्लाहस्तपादराज्यांगेंहींचजाणिजे ॥ ६२ ॥

अंगानांक्रमशोवक्ष्येगुणान्भूतिप्रदान्सदा
यैर्गुणैस्तुसुसंयुक्तांवृद्धिमंतोभवंतिहि ॥ ६३ ॥
सांगेअनुक्रमेंअंगगुणांभूतिप्रदांसदा ॥ ज्यागुणांनींयुक्तहोतांवृद्धितेंपावतातहो ॥ ६३ ॥

राजास्यजगतोहेतुर्वृध्यैर्वृद्धाभिसंमतः
नयनानंदजनकःशशांकइवतोयधेः ॥ ६४ ॥
राजाजगाचाह्याहेतुवृद्धिलावृद्धसंमत ॥ नेत्राआनंदजनकसमुद्राचंद्रहाजसा ॥ ६४ ॥

यदिनस्यान्नरपतिःसम्यङ्नेतातत:प्रजाः
अकर्णधाराजलधौविप्लवेतोहनौरिव ॥ ६५ ॥
जरीनसेनरपतीसुपालकतरीप्रजा ॥ नावाज्यावांचुनीनांवसमुद्रांतवसेजशी ॥ ६५ ॥

नतिष्ठंतिस्वस्वधर्मेविनापालेनवैप्रजाः
प्रजयातुविनास्वामीपृथिव्यांनैवशोभते ॥ ६६ ॥
स्वधर्मिनावागतसेपालकाविणहीप्रजा ॥ प्रजेवांचूनिहीस्वामीनशोभेपृथिवीवरी ॥ ६७ ॥

न्यायप्रवृत्तोनृपतिरात्मानमथचप्रजाः
त्रिवर्गेणोपसंधत्तेनिहंतिध्रुवमन्यथा ॥ ६७ ॥
न्यायींप्रवृत्तनृपतीआपणालाप्रजेसही ॥ करीत्रिवर्गींसंहितनतरीसर्वघालवी ॥ ६७ ॥

धर्माद्वैपवनोराजाविधायबुभुजेभुवं
अधर्माच्चैवनहुषःप्रतिपेदेरसातलं ॥ ६८ ॥
धर्मेराजावैपवनभोगीपृथ्वीससर्वदा ॥अधर्मेंभूपनहुषपावलाचिरसातला ॥ ६८ ॥

वेनोनष्टस्त्वधर्मेणपृथुर्वृद्धस्तुधर्मतः
तस्माद्धर्मंपुरस्कृत्ययतेतार्थायपार्थिवः ॥ ६९ ॥
नष्टझालावेनपापेंधर्मानेंवाढलापृथु ॥ यापुढेंकरुनीधर्माझटावेंअर्थसाधनीं ॥ ६९ ॥

योहिधर्मपरोराजादेवांशोन्यश्चरक्षसां
अंशभूतोधर्मलोपिप्रजापीडाकरोभवेत् ॥ ७० ॥
जोधर्मींरततोअंशेंदेवतोअन्यराक्षस ॥ धर्माचालोपकर्ताजोप्रजापीडकहोइतो ॥ ७० ॥

इंद्रानिलयमार्काणामग्नेश्चवरुणस्यच
चंद्रवित्तेशयोश्चापिमात्रानिर्हृत्यशाश्वती ॥ ७१ ॥
इंद्रवायूयमरवीअग्नीवरुणहीतसा ॥ कुबेराचाहिचंद्राचाअंशघेऊनिशाश्वत ॥ ७१ ॥

जंगमस्थावराणांचहीशःस्वतपसातभवेत्
भागभाग्रक्षणेदक्षोयथेंद्रोनृपतिस्तथा ॥७२ ॥
जंगमस्थावराचाहीहोतोस्वामीनिजेंतपें ॥ रक्षणींदक्षभागाचाभोक्ताइंद्रतसानृप ॥७२॥

वायुर्गंधस्यसदसत्कर्मणःप्रेरकोनृपः
धर्मप्रवर्त्तकोधर्मनाशकस्तमसोरविः ॥ ७३ ॥
गंधाचावायुसदसत्कर्मांचानरपालक ॥ धर्मप्रकाशकतमाअधर्मारविनाशक ॥ ७३ ॥

दुष्कर्मदंडकोराजायमस्याद्दंडकृद्यमः
अग्निश्शुचिस्तथाराजारक्षार्थंसर्वभागभुक् ॥७४ ॥
दुष्कर्मादंडकनृपजसादंडकरीयम ॥ अग्निशुद्धतसाराजारक्षणासाठिंभागभुक् ॥ ७४ ॥

पुष्यत्यपांरसैःसर्वंवरुणःस्वधनैर्नृपः
करैश्चंद्रोल्हादयतिराजास्वगुणकर्मभिः ॥ ७५ ॥
पोषीजलानेंसर्वांतेंवरुणस्वधनेंनृप ॥ तोषीकरींचंद्रजनांनिजकर्मींगुणींनृप ॥ ७५ ॥

कोशानांरक्षणेदक्षःस्यान्निधीनांधनाधिपः
चंद्रांशेनविनासर्वैरंशैर्नोभातिभूपतिः ॥ ७६ ॥
धनाच्यारक्षणींदक्षकुबेरनिधिचाजसा ॥ चंद्रांशावांचुनीराजानशोभेसर्वहीगुणी ॥ ७६ ॥

पितामातागुरुर्भ्राताबंधुर्वैश्रवणोयमः
नित्यंसप्तगुणैरेषांयुक्तोराजानचान्यथा ॥ ७७ ॥
पितामातागुरुभ्राताबंधुद्रव्येशहीयम ॥ गुणांनींयुक्तयासातींभूपतोअन्यथानहो ॥ ७७ ॥

गुणसाधनसंदक्षःस्वप्रजायाःपितायथा
क्षमयित्र्यपराधानांमातापुष्टिविधायिनी ॥ ७८ ॥
गुणांच्यासाधनींदक्षस्वप्रजेलापिताजसा ॥ क्षमिताअपराधांचामातापोषीसुताजसी॥७॥

हितोपदेष्टाशिष्यस्यसुविद्याध्यापकोगुरुः
स्वभागोद्धारकृद्भ्रातायथाशास्त्रंपितुर्धनात् ॥ ७९ ॥
हितोपदेशीशिष्यालासुविद्यासांगतागुरू॥भागाचाग्राहकभ्राताशास्त्रेंपितृधनाजसा॥७९॥
आत्मस्त्रीधनगुह्यानांगोप्ताबंधुस्तुमित्रवत्
धनदस्तुकुबेरस्याद्यमस्याच्चसुदंडकृत् ॥ ८० ॥
आत्मस्त्रीधनगुह्याचात्रातानंधुसखातसा ॥ कुबेरद्रव्यदानींहोयमहोदंडकारक ॥ ८० ॥
प्रवृद्धिमतिसंराज्ञिनिवसंति गुणाअमी
एतेसप्तगुणाराज्ञानहातव्याःकदाचन ॥ ८१ ॥
वाढणाऱ्यानृपामध्येंराहतीहेसदागुण ॥ भूपानेंसातगुणहेनसोडावेकधींचही ॥८१ ॥
क्षमतेयोपराधंसःशक्तःसदमनेक्षमी
क्षमयातुविनाभूपोनभात्यखिलसद्गुणैः ॥८२ ॥
क्षमीजोअपराधातेंशासनींशक्तहीजरी ॥ क्षमेवांचूनिभूपालनशोभेसर्वसद्गुणी ॥ ८२ ॥
स्वान्दुर्गुणान्परित्यज्यह्यतिवादांस्तितिक्षते
दानैर्मानैश्चसत्कारैःस्वप्रजारंजकःसदा ॥८३ ॥
दुर्गुणांसोडुनिनिजांनिंदेलाक्षमिजेसदा ॥ दानेंमानेंसुसत्कारेंस्वप्रजारंजवीसदा ॥८३॥
दांतःशूरश्चशस्त्रास्त्रकुशलोरिनिषूदनः
अस्वतंत्रश्चमेधावीज्ञानविज्ञानसंयुतः ॥ ८४ ॥
शस्त्रींअस्त्रींदक्षदमींशूरशत्रुविनाशक ॥ धीमान्शास्त्रपराधीनज्ञानविज्ञानसंयुत ॥ ८४ ॥
नीचहीनोदीर्घदर्शीवृद्धसेवीसुनीतियुक्
गुणिजुष्टस्तुयोराजासज्ञेयोदेवतांशकः ॥ ८५ ॥
नीच्यासोडीसेविवृद्धापाहतादूरनीतिमान् ॥ गुणांनींयुक्तजोराजाजाणावादेवतांशतो ॥८५॥
विपरीतस्तुरक्षोंशःसवैनरकभाजनः
नृपांशसदृशोनित्यंतत्सहायगणःकिल ॥ ८६ ॥
वैपरीत्येंराक्षसांशजोतोनरकपात्रहो ॥ नृपाचाअंशसदृशसहायगणहीसदा ॥ ८६ ॥ ॥

तत्कृतंमन्यतेराजासंतुष्यतिचमोदते
तेषामाचरणैर्नित्यंनान्यथानियतेर्बलात् ॥ ८७ ॥
तत्कृतामानितोराजातोषतोमोदतोतिहीं॥ त्यांच्याआचरणीदैवेंअन्यथानकदापिही॥८७॥

अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मफलंनरैः
प्रतिकारैर्विनानैवप्रतिकारेकृतेसति ॥ ८८ ॥
अवश्यलागेभोगायाकृतकर्मशुभाशुभ ॥ प्रतिकाराविनानाहींप्रतिकारकरीजरी॥ ८८ ॥

तथाभोगायभवतिचिकित्छितगदोयथा
उपदिष्टनिष्ठहेतौतत्तत्कर्तुंयतेतकः ॥ ८९ ॥
भोगायाहीतसालागेजैसारोगचिकिच्छित ॥ बोधितांहेंदुःखमूलआचरीमगकोणतें॥८९॥

रज्यतेसत्फलेस्वांतंदुष्फलेनहिकस्यचित्
सदसद्बोधकान्येवदृष्ट्वाशास्त्राणिचाचरेत् ॥ ९० ॥
रंजेसुखफलींचितकोणाचेंहीनदुष्फलीं॥ शुभाशुभावोधकरशास्त्रेंपाहूनिआचरीं ॥९०॥

नयस्यविनयोमूलंविनयःशास्त्रनिश्चयात्
विनयस्येंद्रियजयस्तद्युक्तःशास्त्रमृच्छति ॥ ९१ ॥
नीतीचेंमूळविनयहोतोतोशास्त्रनिश्चयें ॥ विनयेंइंद्रियजयशास्त्रतेणेंचिपावतो ॥ ९१ ॥

आत्मानंप्रथमंराजाविनयेनोपपादयेत्
ततःपुत्रांस्ततोमात्यांस्ततोभृत्यांस्ततःप्रजां॥९२॥
आत्म्यातेंभूपप्रथमसंपादीविनयींसदा ॥ पुत्रामगप्रधानातेंभृत्यामगप्रजेसही ॥ ९२ ॥

परोपदेशकुशलःकेवलोनभवेन्नृपः
प्रजाधिकारहीनस्यात्सगुणोपिनृपःक्वचित् ॥९३॥
परोपदेशींकुशलनहोयनृपकेवळ ॥ राज्याधिकारच्युतहोगुणीहीजरिभूपती ॥ ९३ ॥

नतुनृपविहीनास्युर्दुर्गुणाह्यपितुप्रजा
यथानविधवेंद्राणीसर्वदातुतथाप्रजा ॥९४॥
राजाविनानराहेतीदुर्गुणीजरिहीप्रजा ॥ जशीनविधवाहोसेइंद्राणीतेंविहीप्रजा ॥ ९४ ॥

भ्रष्टश्रीःस्वामितारागज्ञोनृपएवनमंत्रिणः
तथाविनीतदायादोदांताःपुत्रादयोपिच ॥ ९५ ॥
होतोराज्यभ्रष्टनृपनाहींहोतप्रधानही ॥ ज्याचेबंधुदुर्विनीतदुष्टपुत्रादिमंडळी ॥९५॥

सदानुरक्तप्रकृतिःप्रजापालनतत्परः
विनीतात्माहिनृपतिर्भूयसींश्रियमश्नुते ॥९६॥
तुष्टज्याचेप्रधानादिप्रजापालनतत्पर ॥ नम्रस्वभावेंनृपतीमोठ्याश्रीलागिपावतो ॥ ९६ ॥

प्रकीर्णविषयारण्येधावंतंविप्रमाथिनं
ज्ञानांकुशेनकुर्वीतवशमिंद्रियदंतिनं ॥ ९७ ॥
गहनींविषयारण्यींधांवेजोमददुर्धर ॥ ज्ञानांकुशानेंवशव्याकरावेंइंद्रियागजा ॥ ९७ ॥

विषयामिषलोभेनमनःप्रेरयतींद्रियं
तन्निरुध्यात्प्रयत्नेनजितेतस्मिन्जितेंद्रियः ॥ ९८ ॥
विषयींआमिषाशेनेंइंद्रियाप्रेरितेंमन ॥ त्यातेंनिरोधीयत्नानेंयाजिंकीतोजितेंद्रिय ॥ ९८ ॥

एकस्यैवहियोशक्तोमनसःसंन्निवर्हणे
महींसागरपर्यंतांसकथंह्यवजेष्यति ॥ ९९ ॥
अशक्तजोअसेएक्यामनाच्यारोधनींनृप ॥ पृथ्वीसमुद्रपर्यंतकशींजिंकीलतोस्वयें ॥ ९९ ॥

क्रियावसानविरसैर्विषयैरपहारिभिः
गछत्याक्षिप्तहृदयःकरीवनृपतिर्गृहं ॥ १०० ॥
अंतींक्रियेच्याविरसींविषयींअपहारिकीं ॥ जातोआकृष्टमनतोगजसानृपबंधना ॥ १०० ॥

शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधश्चपंचमः
एकैकस्त्वलमेतेषांविनाशप्रतिपत्तये ॥ १ ॥
शब्दस्पर्शरूपरसगंधहेपांचहीसदा ॥ येकेकहेफारहोतिविनाशालागिंसर्वदा ॥ १ ॥

शुचिर्दर्भांकुराहारोविदूरभ्रमणेक्षमः
लुब्धकोद्गीतमोहेनमृगोमृगयतेवधं ॥ २ ॥
शुद्धदर्भांकुराखाईजायादूरसमर्थही ॥ व्याधाच्यागीतलोभानेंमरणाशोधितोमृग ॥ २ ॥

गिरींद्रशिखराकारोलीलयोन्मूलितद्रुमः
करिणीस्पर्शसंमोहाद्बंधनंयातिवारणः ॥ ३ ॥
मस्तशृंगतसादेहेंलीलेनेंमोडिजोद्रुमा ॥ हस्तिनीस्पर्शमोहानेंबंधनापावतोगज ॥ ३ ॥
स्निग्धदीपशिखालोकविलोलितविलोचनः
मृत्युमृछतिसंमोहात्पतंगःसहसापतन् ॥ ४ ॥
पाहूनिदीपज्योतितेंनयनविंहुउत्सुक ॥ मृत्युतेंणेणतांमोहेंपतंगसहसापडे ॥ ४ ॥
अगाधसलिलेमग्नोदूरेपिवसतोवसन्
मीनस्तुसामिषंलोहमास्वादयतिमृत्यवे ॥ ५ ॥
बुडोनिमोठयाजोडोहींराहेदूरस्छलींजरी ॥ मच्छसामिषलोहाचाघेतोस्वादनमृत्युचा ॥५॥
उत्कर्तितुंसमर्थोपिगंतुंचैवसपक्षकः
द्विरेफोगंधलोभेनकमलेयातिबंधनं ॥ ६ ॥
जायासमर्थफोडूनिउडोनीजोसपक्षही ॥ हाभृंगगंधलोभानेंकमलींबंधपावतो ॥ ६ ॥
एकैकशोविनिघ्नंतिविषयाविषसन्निभाः
किंपुनःपंचमिलिताःनकथंनाशयंतिहि ॥ ७ ॥
येकेकहीविषयहेशक्तनाशाजसेंविष ॥ मिळालेपांचजरिहेंनाशानकरितीकसे ॥ ७ ॥
द्यूतंस्त्रीमद्यमेवैतत्त्रितयंबव्हनर्थकृत्
अयुक्तंयुक्तियुक्तंहिधनपुत्रमतिप्रदं ॥ ८ ॥
द्यूतस्त्रीमद्यहींतीन्हींअनर्थकरितीबहू ॥ बहूतथोडींहिंदेतीधनापुत्रामतीसही ॥ ८ ॥
नलधर्मप्रभृतयःसुद्यूतेनविनाशिताः
सकापट्यंधनायालंद्यूतंभवतितद्विदां ॥ ९ ॥
नलधर्मादिनृपतीद्यूतानेंनाशपावले ॥ द्रव्यप्राप्तीसकपटद्यूतेंहोद्यूतजाणत्या ॥ ९ ॥
स्त्रीणांनामापिसंल्हादिविकरोत्येवमानसं
किंपुनर्दर्शनंतासांविलासोल्लासितभ्रुवां ॥ १० ॥
स्त्रीनामआनंदकरविकारकरिमानसा ॥ दर्शनेंकायसांगावोंविलासोल्लसितभ्रुच्या ॥ १० ॥

---

१ (विलासेंकरून उल्लसित आहेत भ्रुकुटी जीच्या)

रह:प्रचारकुशलामृदुगद्गदभाषिणी
कंननारीवशीकुर्यान्नरंरक्तांतलोचना ॥ ११ ॥
एकांतकार्यकुशलसहर्षमृदुबोलकी ॥ कोणावशकरीनाक्षीनरारक्तांतलोचना ॥ ११ ॥

मुनेरपिमनोवश्यंसरागंकुरुतेंगना
जितेंद्रियस्यकावार्ताकिंपुनश्चाजितात्मनां ॥ १२ ॥
मुनीच्याहीमनावश्यसप्रेमकरिअंगना ॥ जितेंद्रियाचेंहिकरीअजिताचीकथाकिती ॥ १२ ॥

व्यायछंतश्चबहव:स्त्रीषुनाशंगताअमी
इंद्रदंडक्यनहुषरावणाद्यासदाह्यत: ॥ १३ ॥
इच्छितांहीपरस्त्रीतेंनाशागेलेबहूतहे ॥ दंडकीइंद्रनहुषरावणादिकहेह्मणून् ॥ १३ ॥

अतत्परनरस्यैवस्त्रीसुखायभवेत्सदा
साहायिनीगृह्यकृत्येतांविनान्यानविद्यते ॥ १४ ॥
नरजोतत्परनसेत्यातेंस्त्रीसुखदायक ॥ साहायगृहकृत्यालादुजेंतीच्याविनानसे ॥ १४ ॥

अतिमद्यंहिपिबतोबुद्धिलोपोभवेत्किल
प्रतिभांबुद्धिवैशद्यंधैर्यंचित्तविनिश्चयं ॥ १५ ॥
मद्यावहुपितांहोतोबुद्धिचालोपनिश्चयें ॥ प्रतिभाबुद्धिविमलधैर्याचित्ताविनिश्चया ॥ १५ ॥

तनोतिमात्रयापीतंमद्यमन्यद्विनाशकृत्
कामक्रोधौमद्यतमौनियोक्तव्यौयथोचितं ॥ १६ ॥
विस्तारीथोडकेंघेतांविनाशकारिफारहें ॥ मद्याधिकक्रोधकामयोजावेतेयथोचित ॥ १६ ॥

काम:प्रजापालनेचक्रोध:शत्रुनिबर्हणे
सेनासंधारणेलोभोयोज्योराज्ञाजयार्थिना ॥ १७ ॥
प्रजेच्यापालनींकामक्रोधशत्रुगणींतसा ॥ सेनेच्याधारणींलोभयोजावाजयइच्छुनें ॥ १७ ॥

परस्त्रीसंगमेकामोलोभोनान्यधनेषुच
स्वप्रजादंडनेक्रोधोनैवधार्योनृपै:कदा ॥ १८ ॥
परस्त्रीसंगमींकामअन्यद्रव्यींनलोभतो ॥ स्वप्रजादंडनींक्रोधनधरावानृपेंकदा ॥ १८ ॥

किमुच्यतेकुटुंबीतिपरस्त्रीसंगमान्नरः
स्वप्रजादंडनाच्छूरोधनिकोन्यधनैश्चकिं ॥ १९ ॥
कुटुंबीकायवदतीपरस्त्रीसंग्रहेंनरा ॥ स्वप्रजादंडणेंशूरपरद्रव्येंधनीककीं ॥ १९ ॥
अरक्षितारंनृपतिब्राह्मणंचातपस्विनं
धनिकंचाप्रदातारंदेवाघ्नंतित्यजंत्यधः ॥ २० ॥
अरक्षित्यानृपालातेंतपानकारिविप्रत्या ॥ धनीअदात्यादेवमारितीखालिंटाकिती ॥ २० ॥
स्वामित्वंचैवदातृत्वंधनिकत्वंतपःफलं
एनसः फलमर्थित्वंदास्यत्वंचदरिद्रता ॥ २१ ॥
स्वामीउदारधनिकतपाचेंहेंपाहाफल ॥ पापाचेंयाचकपणदासताहीदरिद्रता ॥ २१ ॥
दृष्ट्वाशास्त्राण्यतोत्मानंसन्नियम्ययथोचितं
कुर्यान्नृपःस्ववृत्तांतुपरत्रेहसुखायच ॥ २२ ॥
पाहूनशास्त्रेंचित्तालानियमावेंयथोचित ॥ स्ववृत्ताकरिजेभूपेंयेथेंतेथेंसुखाजसें ॥ २२ ॥
दुष्टनिग्रहणंदानंप्रजायाःपरिपालनं
यजनंराजसूयादेःकोशानांन्यायतोर्जनं ॥ २३ ॥
दुष्टनिग्रहसद्दानप्रजेचेंपरिपालन ॥ राजसूयादियजनन्यायानेंकोशसंग्रह ॥ २३ ॥
करदीकरणंराज्ञांरिपूणांपरिमर्दनं
भूमेरुपार्जनंभूयोराजवृत्तंतुचाष्टधा ॥ २४ ॥
करीकरदभूपांतेंरिपूंचेंपरिमर्दन ॥ भूचेंसंपादनसदाअष्टधाराजवृत्तहें ॥ २४ ॥
नवर्धितंबलंयैस्तुनभूपाःकरदीकृताः
नप्रजाःपालिताःसम्यक्तेवैषंढतिलानृपाः ॥ २५ ॥
वाढाविलेंनासैन्यातेंनकेलेंकरदानृपा ॥ प्रजासुपाळील्यानाहींतेषंढतिलसेनृप ॥ २५ ॥
प्रजासूद्विजतेयस्माद्यत्कर्मपरिनिंदति
त्यज्यतेधनिकैर्यस्तुगुणिभिस्तुनृपाधमः ॥ २६ ॥
प्रजानिवृत्तजाहूनिजाचेंकर्मासनिंदिती ॥ टाकितीजाधानिकहीगुणीहीतोनृपाधम ॥ २६ ॥

नटगायकगणिकामल्लषंढाल्पजातिषु
योतिसक्तोनृपोनिंद्यःसहिशत्रुमुखेस्थितः ॥२७॥
वेश्यागातेंमल्लनटषंढादिनीचजातींत ॥ जोसक्तनृपतोनिंद्यतोचिशत्रुमुखींस्थित ॥२७॥
बुद्धिमंतंसदाद्वेष्टिमोदतेवंचकैःसह
स्वदुर्गुणंनैववेत्तिस्वात्मनाशायसोनृपः ॥२८॥
बुद्धिमंतासदाद्वेषीपावेहर्षासवंचकी ॥ जाणेनदुर्गुणास्वीयास्वनाशासाठिंभूपतो ॥ २८॥
नापराधंहिक्षमतेप्रदंडोधनहारकः
स्वदुर्गुणःश्रवणतोलोकानांपरिपीडकः ॥ २९ ॥
अपराधाक्षमीनाजोक्रूरदंडेंधनाहरी ॥ स्वदुर्गुणाच्याश्रवणेंलोकांतेंपरिपीडक ॥ २९ ॥
नृपोयदातदालोकःक्षुभ्यतेभिद्यतेयतः
गुढचोरैःश्रावयित्वास्ववृत्तंदूषयंतिके ॥ ३० ॥
भूपजेव्हांप्रजातेव्हांहोक्षुब्धफितरीम्हणून॥गुप्तचारेंऐकिजावेंस्ववृत्ताकोणदोषती॥ ३० ॥
भूषयंतिचकैर्भावैरमात्याद्याश्चतद्विदः
मयिकीदृक्कूचसंप्रीतिःकेषामप्रीतिरेववा ॥ ३१ ॥
कायभावेंभूषवितीप्रधानादिकजाणते ॥ माझेठाईंकशीप्रीतिकोणाचीतिनसेकसी ॥३१॥
ममागुणैर्गुणैर्वापिगुढंसंश्रुत्यचाखिलं
चारैःस्वदुर्गुणंज्ञात्वालोकतःसर्वदानृपः ॥ ३२ ॥
माझ्यागुणींवाअगुणींऐकोनिगुप्तसर्वही ॥ जाणोनिदुर्गुणादूतींलोकांहूनिसदानृप ॥३२॥
सुकीर्त्यैसंत्यजेन्नित्यंनावमन्येतवैप्रजाः
लोकोनिंदतिराजंस्त्वांचारैःसंश्रावितोयदि ॥३३॥
सुकीर्तिसाठींटाकावेंअवमानूनयेप्रजा ॥ राजातुलालोकानिंदीऐकवीदूतहेंजरी ॥ ३६ ॥
कोपंकरोतिदौरात्म्याआत्मदुर्गुणलोपकः
सीतासाध्व्यपिरामेणत्यक्त्वालोकापवादतः॥३४॥
कोपाकरीदुस्वभावेंलपवीआत्मदुर्गुणा ॥ सीतासतीतरीरामेंत्यजिलीजनभीतिनें ॥ ३४ ॥

शक्तेनापिहिनधृतोदंडोल्पोरजकेक्वचित्
ज्ञानविज्ञानसंपन्नेशजदत्ताभयोपिच ॥ ३५ ॥
शक्तेंहिधरिलानाहींरजकींदंडअल्पही ॥ ज्ञानविज्ञानसहितराजाअभयदेजरी ॥ ३५ ॥

समक्षंवक्तिनभयाद्राज्ञोगुर्वपिदूषणं
स्तुतिप्रियाहिवैदेवाविष्णुमुख्याइतिश्रुतिः ॥३६॥
भयेंसमक्षनवदेमोठेहीदोषतोनृपा ॥ स्तुतिप्रियअसेदेवाविष्णुमुख्याअशीश्रुति ॥ ३६ ॥

किंपुनर्मनुजानित्यंनिंदाजःक्रोधइत्यतः
राजासुभागदंडीस्यात्सुक्षमीरंजकःसदा ॥३७॥
मनुष्यकायमगतेनिंदाक्रोधासकारण ॥ राजासुभागेंसदंडेंक्षमीरंजावेताजना ॥ ३७ ॥

यौवनंजीवितंचित्तंछायालक्ष्मीश्चस्वामिता
चंचलानिषडेतानिज्ञात्वाधर्मरतोभवेत् ॥ ३८ ॥
चित्तयौवनआयुष्यछायालक्ष्मीधनीपणा ॥ जाणूनिचंचलसहारतधर्मीरहासदा ॥३८॥

अदानेनापमानेनछलाच्चकटुवाक्यतः
राज्ञःप्रबलदंडेननृपंमुंचातिवैप्रजा ॥ ३९ ॥
अदानेंकृपणत्वानेंछद्मानेंकटुभाषणे ॥ राजाच्याउग्रदंडानेंनृपाटाकितहीप्रजा॥ ३९ ॥

विपरीतगुणैरेभिःसान्वयारज्यतेप्रजा
एकस्तनोतिदुष्कीर्तिर्दुर्गुणःसंघशोनकिं ॥ ४० ॥
विपरीतगुणांनींयासवंशारंजतेप्रजा ॥ एकहीकरिदुष्कीर्तिदोषसंघनतोकसा ॥ ४० ॥

मृगयाक्षास्तथापानंगर्हितानिमहीभुजां
दृष्टास्तेभ्यस्तुविपदोपांडुनैषधवृष्णिषु ॥ ४१ ॥
कींद्यूतमद्यमृगयाबहूवाइटभूभुजां ॥ याहूनिपाहिलीहानीपांडुनैषधयादवां ॥ ४१ ॥

कामक्रोधस्तथामोहोलोभोमानोमदस्तथा
षड्वर्गमुत्सृजेदेनमस्मिंस्त्यक्तेसुखीनृपः ॥ ४२ ॥
कामक्रोधतसामोहलोभमानामदासहां ॥ टाकावेंयुक्तिनेंयांतेंटाकितांयासुखीनृप ॥४२॥

दंडक्योनृपतिःकामात्क्रोधाच्चजनमेजयः
लोभादैलस्तुराजर्षिर्मोहाद्वातापिचासुरः ॥ ४३ ॥
दंडक्यनृपतीकामेंक्रोधानेंजनमेजय ॥ लोभानेंऐलराजर्षीमोहेंवातापिदैत्यतो ॥ ४३ ॥

पौलस्त्योराक्षसोमानान्मदाद्दंभोद्भवोनृपः
प्रयातानिधनंह्येतेशत्रुषड्वर्गमाश्रिताः ॥ ४४ ॥
मानेंराक्षसपौलस्त्यदंभोद्भवतसामदें ॥ पावलेनिधनातेंहेशत्रुषट्कासमाश्रित ॥ ४४ ॥

शत्रुषड्वर्गमुत्सृज्यजामदग्न्यःप्रतापवान्
अंबरीषोमहाभागोबुभुजातेचिरंमहीं ॥ ४५ ॥
शत्रुषड्वर्गटाकूनिपुत्रतोजमदग्निचा ॥ अंबरीषमहाभागभूतेंहेभोगितीसदा ॥ ४५ ॥

वर्धयन्निहधर्मार्थौसेवितौसद्भिरादरात्
निगृहीतेंद्रियग्रामोकुर्वीतगुरुसेवनं ॥ ४६ ॥
इथेंवाढविधर्मार्थाजातेंसोवितिसज्जन ॥ दाईंद्रियांसजिंकूनिकरावेंगुरुसेवन ॥ ४६ ॥

शास्त्रायगुरुसंयोगशास्त्रंविनयवृद्धये
विद्याविनीतोनृपतिःसतांभवतिसंमतः ॥ ४७ ॥
गुरुसेवाशास्त्रहेतुविनयाशास्त्रकारण ॥ विद्याविनीतनृपतीसाधूलावहुसंमत ॥ ४७ ॥

प्रेर्यमाणोप्यसद्वृत्तैर्नाकार्येषुप्रवर्तते
श्रुत्यास्मृत्यालोकतश्चमनसासाधुनिश्चितं ॥ ४८ ॥
दुर्वृत्तांनींप्रेरितांहीअकार्यींनप्रवर्तती ॥ श्रुतिस्मृतींनींलोकाहूनूमनानेंसाधुनिश्चित ॥ ४८ ॥

यत्कर्मधर्मसंज्ञंतद्व्यवस्यतिचपंडितः
आददानप्रतिदानकलासम्यक्महीपतिः ॥ ४९ ॥
धर्मसंज्ञकजेंकर्मकरितोतेंचपंडित ॥ आदानप्रतिदानादिकलातेसाधुभूपती ॥ ४९ ॥

जितेंद्रियस्यनृपतेर्नीतिशास्त्रानुसारिणः
भवंत्युच्चलितालक्ष्म्यःकीर्तयश्चनभस्पृशः ॥ ५० ॥
जितेंद्रियनृपालातेंनीतीनेंवागतांसदा ॥ प्रफुल्लहोतीसंपत्तिकीर्तीदिस्वर्गगामिनी ॥ ५० ॥

आन्वीक्षिकीत्रयीवार्तादंडनीतिश्चशाश्वतिः
विद्याचतस्त्रएवैताअभ्यसेन्नृपतिःसदा ॥ ५१ ॥

आन्वीक्षिकीत्रयीवार्तादंडनीतिहिशाश्वती॥विद्यात्याचारभुवनींअभ्यासाव्यानृपेंसदा॥५१॥

आन्वीक्षिक्यांतर्कशास्त्रंवेदांताद्यंप्रतिष्ठितं
त्रय्यांधर्मोत्व्यधर्मश्चकामोकामःप्रतिष्ठितः ॥ ५२॥

आन्वीक्षिकींतवेदांतन्यायशास्त्रादिंशोभती ॥ त्रयींतधर्माधर्मादिकाममोक्षप्रतिष्ठित॥५२॥

अर्थानर्थौतुवार्तायांदंडनीत्यांनयानयौ
वर्णासर्वाश्रमाश्चैवविद्यास्वासुप्रतिष्ठिताः॥ ५३ ॥

अनर्थअर्थवार्तेतदंडनीतींनयानय ॥ वर्णआश्रमहेसारेयाविद्येनींचउक्तहे ॥ ५३ ॥

अंगानिवेदाश्चत्वारोमीमांसान्यायविस्तरः
धर्मशास्त्रपुराणानित्रयीदंसर्वमुच्यते ॥ ५४ ॥

साहीअंगेंचारिवेदमीमांसान्यायविस्तर ॥ धर्मशास्त्रेंपुराणेंहींसांगिजेलींत्रयींमध्यें ॥ ५४ ॥

कुसीदकृषिवाणिज्यंगोरक्षावार्तयोच्यते
संपन्नोवार्तयासाधुर्नवृतेर्भयमृछति ॥ ५५ ॥

व्याजसेतीवणिक्कर्मवार्तेनेंगाइरक्षण ॥ वार्तासंपन्नजोसाधुनवृत्तिभयपावतो ॥ ५५ ॥

दमोदंडइतिख्यातस्तस्माद्दंडोमहीपतिः
तस्यनीतिर्दंडनीतिर्नयनान्नीतिरुच्यते ॥ ५६ ॥

दमालादंडह्मणतीह्मणोनीदंडभूपति ॥त्याचीनीतिदंडनीतिनयनेंनीतिबोलती ॥ ५६ ॥

आन्वीक्षिक्यात्मविज्ञानाद्धर्षशोकौव्युदस्यति
उभौलोकाववाप्नोतित्रय्यांतिष्ठन्यथाविधि ॥५७॥

आन्वीक्षिकीनेंआत्मज्ञहर्षशोकासटाकितो॥दोन्हीलोकांसहापावेत्रयींमार्गाससेवितां॥५७॥

अनृशंस्यंपरोधर्मःसर्वप्राणभृतांयतः
तस्माद्राजानृशंस्येनपालयेत्कृपणंजनं ॥ ५८ ॥

अहिंसाधर्मपरमसर्वांचाह्मणूनियां ॥ अहिंसापरराजानेंह्मावेंदीनासराक्षिजे ॥ ५८ ॥

नहिस्वसुखमन्विछन्पीडयेत्कृपणंजनं
कृपणःपीडयमानस्वमृत्युनाहंतिपार्थिवं ॥ ५९ ॥
नचिस्वसुखइछूनिपीडावेदीनलोकहे ॥ दीनपीडिततोस्वीयमृत्युनेंनाशिपार्थिवा ॥ ५९ ॥
सुजनैःसज्जनंकुर्याद्धर्मायचसुखायच
सेव्यमानस्तुसुजनैर्महानातिविराजते ॥ ६० ॥
सुजनाशींसंगकरीसुखाधर्मासदायक ॥ सेविजेतोसुजनिंजो तोमहान्बहुशोभतो ॥ ६० ॥
हिमांशुमालीवतथानवोत्फुल्लोत्पलंसरः
आनंदयतिचेतांसियथासुजनचेष्टितं ॥ ६१ ॥
चंद्रमाजेविकरितोप्रफुल्लकमलासरा ॥ आनंदवीतोचित्तांततसासुजनचेष्टित ॥ ६१ ॥
ग्रीष्मसूर्यांशुसंतप्तमुद्वेजनमनाश्रयं
मरुत्स्छलमिवोदग्रंत्यजेद्दुर्जनसंगतं ॥ ६२ ॥
ग्रीष्मींसूर्यांशुनींतप्तउद्वेजकअनाश्रय ॥ मारवाडापरीउग्रटाकावेदुष्टसंगत ॥ ६२ ॥
निश्वासोद्गीर्णहुतभुक्धूमधूम्रीकृताननैः
वरमाशीविषैःसंगंकुर्यान्नत्वेवदुर्जनैः ॥ ६३ ॥
वमितश्वासहुतभुक्धूमेंधूसरतोंडजे ॥ सर्पत्यांशींबरासंगनकरावाचदुर्जनीं ॥ ६३ ॥
क्रियतेभ्यर्हणीयायसुजनाययथांजलिः
ततःसाधुतरःकार्योदुर्जनायहितार्थिना ॥ ६४ ॥
करिजेयेजशीमान्यासुजनालागींअंजली ॥ करीभारीतयाहूनिस्वहितासाठिंदुर्जना ॥ ६४ ॥
नित्यंमनोपहारिण्यावाचाप्रल्हादयेज्जगत्
उद्वेजयतिभूतानिक्रूरवाग्धनदोपिसन् ॥ ६५ ॥
सदामनोहरवनेंआनंदापाववीजना ॥ उद्विग्नदुष्टवाणीनेंधनदेतांहिहोतसे ॥ ६५ ॥
ह्रदिविद्धइवात्यर्थंयथासंतप्यतेजनः
पीडितोपिहिमेधावीनतांवाचमुदीरयेत् ॥ ६६ ॥
ह्रदयींविद्धअत्यंतसंतप्तहिबहूजरी ॥ जरीपिडितहीधीमान्दुष्टवाग्नवदेकदा ॥ ६६ ॥

प्रियमेवाभिधातव्यंनित्यंसत्सुद्विषत्सुवा
शिखीवकेकांमधुरांवाचंब्रूतेजनप्रियः ॥ ६७ ॥

बोलावेंगोडसर्वांशींसुजनींवासुदुर्जनीं ॥ मयूरजेवीकेकेतेंबोलतोप्रियलोकया ॥ ६७ ॥

मदरक्तस्यहंसस्यकोकिलस्यशिखंडिनः
हरंतिनतथावाचोयथावाचोविपश्चितां ॥६८॥

मदानेंरक्तहंसाचीकोकिलाचीशिखंडिची ॥ हरितीनतशीजैशीवाणीविबुधकल्पित ॥६८॥

येप्रियाणिप्रभाषंतेप्रियमिछंतिसत्कृतं
श्रीमंतोवंद्यचरितादेवास्तेनरविग्रहाः ॥ ६९ ॥

जेसदाबोलतीगोडसुकृतींहितइछिती ॥ श्रीमंतवंद्यचारितदेवतेनररूपकीं ॥ ६९ ॥

नहीदृशंसंवननंत्रिषुलोकेषुविद्यते
दयामैत्रीचभूतेषुदानंचमधुराचवाक् ॥ ७० ॥

वशीकरणनाऐसेंत्रैलोक्यामाजिदूसरें ॥ भुतामाजीदयामैत्रीदानवाणीसुधासम ॥ ७० ॥

श्रुतिरास्तिक्यपूतात्मापूजयेद्देवतांसदा
देवतावद्गुरुजनमात्मवच्चसुहृज्जनान् ॥ ७१ ॥

वेदींसद्भावपूतात्मापूजिजेदेवतासदा ॥ देवापरीगुरुजनानिजापरिसुहृज्जना ॥ ७१ ॥

प्रणिपातेनहिगुरून्संतोनूचानवेष्टितः
कुर्वीताभिमुखान्देवान्भूत्यैसुकृतकर्मणा ॥ ७२ ॥

नमस्कारेंगुरुजनासुजनांलागिंगौरवें ॥ स्वकल्याणासुकर्मानेंसंपादीदेवतुष्टितें ॥ ७२ ॥

सद्भावेनहरेन्मित्रंसद्भावेनचबांधवान्
स्त्रीभृत्यौप्रेममानाभ्यांदाक्षिण्येनेतरंजनं ॥ ७३ ॥

सुभावमित्रींठेवावातेंवीविंधुजनींसदा ॥ स्त्रीदासाप्रेममानानेंधौर्यानेंइतरांजनां ॥ ७३ ॥

बलवान्बुद्धिमान्शूरोयोहियुक्तपराक्रमी
वित्तपुर्णांमहींभुंक्तेसभूपोभूपतिर्भवेत् ॥ ७४ ॥

बळवान्बुद्धिमान्शूरयथायोग्यपराक्रमी ॥ वित्तेंपूर्णमहीभोगीनृपतोभूपहोतसे ॥ ७४ ॥

पराक्रमोबलंबुद्धिःशौर्यमेतेवरागुणाः
एभिर्हीनोन्यगुणयुग्महीभुक्सधनोपिच ॥ ७५ ॥

बुद्धीपराक्रमबलशौर्यहेगुणमुख्यहो ॥ यागुणींहीनअन्यानींयुक्तभूपधनींजरी ॥ ७५ ॥

महींस्वल्पांनैवभुंक्तेद्वावराज्याद्विनश्यति
महाधनाच्चनृपतेर्विभात्यल्पोपिपार्थिवः ॥ ७६ ॥

नभोगीअल्पहीभूतेंत्वरेंनेंराज्यनाशहो ॥ महाधननृपाहूनिअल्पहीभूपशोभतो ॥ ७६ ॥

अव्याहताज्ञस्तेजस्वीएभिरेवगुणैर्भवेत्
राज्ञःसाधारणास्त्वन्येनशक्ताभूप्रसाधने ॥ ७७ ॥

सर्वांआज्ञामान्यतसातिजस्वीयागुणींनृप ॥ सामान्यअन्यभूपातेंतेभूसंपादनींगुण ॥ ७७ ॥

खनिःसर्वधनस्येयंदेवदैत्यविमार्दिनी
भूम्यर्थेभूमिपतयःस्वात्माननंनाशयंत्यपि ॥ ७८ ॥

खाणीसर्वधनाचीहीदेवदैत्यविनाशिका॥ भूमीसाठींभूमिपतिआत्म्यातेंहीविनाशिती॥ ७८॥

उपभोगायचधनंजीवितंयेनरक्षितं
नरक्षितातुभूर्येनकिंतस्यधनजीवितैः ॥ ७९ ॥

उपभोगार्थचिधनज्याणेंजीवितराखिलें ॥ भूतेंनरक्षिलेंजाणेंकायत्याधनजीवितीं ॥ ७९ ॥

नयथेष्टव्ययायालंसंचितंतुधनंभवेत्
सदागमाद्विनाकस्यकुबेरस्यापिनांजसा ॥ ८० ॥

ययेच्छखर्चकरण्यानसंचितपुरेधन ॥ सदाप्राप्तीविनानाहींकुबेरालाहिसर्वदा ॥ ८० ॥

पूज्यस्त्वेभिर्गुणैर्भूपोनभूपःकुलसंभवः
नकुलेपूज्यतेयादृग्बलशौर्यपराक्रमैः ॥ ८१ ॥

पूज्यभूपगुणानांयानभूपकुलसंभव ॥ कुळेंनपूज्यहोतेसाबलशौर्यपराक्रमें ॥ ८१ ॥

लक्षकर्षमितोभागोराजतोयस्यजायते
वत्सरेवत्सरेनित्यंप्रजानांत्वविपीडनैः ॥ ८२ ॥

येतोवसूलजाराजारुपयेयेकलाखहो ॥ प्रतिसंवत्सारेंसदाप्रजेतेंपीडिल्याविना ॥ ८२ ॥

सामंत:सन्नृप:प्रोक्तोयावल्लक्षत्रयावधि
तदुर्ध्वंदशलक्षांतोनृपोमांडलिकस्मृत: ॥ ८३ ॥
सामंतकथिजेलातोजोवरीतीनलाखते ॥ दशलक्षावरीत्याहून्बोलतीमांडलीकत्या ॥८३ ॥

तदूर्ध्वंतुभवेद्राजायावद्विंशनिलक्षक:
पंचाशल्लक्षपर्यंतोमहाराज:प्रकीर्तित: ॥ ८४ ॥
त्याहूनिमोठातोराजाजोवरीवीसलाखते ॥ पन्नासलक्षपावेतोंमहाराजअशीप्रथा ॥८४ ॥

ततस्तुकोटिपर्यंत:स्वराट्संम्राट्तत:परं
दशकोटिमितोयावद्विराट्तुतदनंतरं ॥ ८५ ॥
तिथूनकोटिपर्यंतस्वराट्सम्राट्तयापुढें ॥ पर्यंतदशकोटीच्यातदनंतरतोविराट् ॥ ८५॥

पंचाशत्कोटिपर्यंतसार्वभौमस्तत:परं
सप्तद्वीपाचपृथिवीयस्यवश्याभवेत्सदा ॥ ८६ ॥
पन्नासकोटिपावेतोंसार्वभौमतयापुढें ॥ सप्तद्वीपवतीभूहिजयावश्यअसेसदा ॥ ८६ ॥

स्वभागभृत्यादास्यत्वेप्रजानांचनृप:कृत:
ब्रह्मणास्वामिरूपस्तुपालनार्थंहिसर्वदा ॥ ८७ ॥
भागदानेंचहादाससंपादितजनींसहा ॥ ब्रह्मदेवेंस्वामिरूपपालनार्थचिसर्वदा ॥ ८७ ॥

सामंतादिसमायेतुभृत्याअधिकृताभुवि
तेनुसामंतसंज्ञास्यूराजभागहरा:क्रमात् ॥ ८८ ॥
सामंतसमजेकोणीभूकामावरियोजिले ॥ अनुसामंतसंज्ञात्याराजाचेंभागहारक ॥ ८८ ॥

सामंतादिपदभ्रष्टास्तत्तुल्यंभृतिपोषिता:
महाराजादिभिस्तेतुहीनसामंतसंज्ञका: ॥ ८९ ॥
सामंतादिपदभ्रष्टातेतुकेंजांसवेतन ॥ महाराजादिकांनींतेहीनसामंतसंज्ञक ॥ ८९ ॥

शतग्रामाधिपोयस्तुसोपिसामंतसंज्ञक: ॥
शतग्रामेचाधिकृतोनुसामंतोनृपेणस: ॥ ९० ॥
स्वामीजोशतगांवांचातोहीसामंतसंज्ञक ॥ शतगांवींअधिकृतअनुसांमततोनृपें ॥ ९० ॥

अधिकृतोदशग्रामेनायकःसचकीर्तितः
आशापालेयुतग्रामभागभाक्चस्वराडपि ॥९१ ॥
दहागांवींअधिकृततोचिनायकत्र्योलिला ॥ दिगीशअयुतग्रामभागदाहीस्वराडही ॥९१॥

भवेत्क्रोशात्मकोग्रामोरूप्यकर्षसहस्त्रकः
ग्रामार्धकंपल्लिसंज्ञंपल्यर्धंकुंभसंज्ञकं ॥ ९२ ॥
कोसाचाहोयतोगांवहजाररुपयेजिथे॥गांवाचाअर्धतीपल्लीकुंभातीचाहिअर्धतो ॥ ९२ ॥

करैःपंचसहस्त्रैर्वाक्रोशःप्रोक्तःप्रजापतेः
हस्तैश्चतुसहस्त्रैर्वामनोःक्रोशस्यविस्तरः ॥ ९३ ॥
पांचहज्जारहातांनींविधिचाकोसत्र्योलिला ॥ चारहज्जारहातांचामनुचाकोशविस्तर॥९३॥

सार्धद्विकोटिहस्तैश्चक्षेत्रंक्रोशस्यब्रह्मणः
पंचविंशशतैःप्रोक्तंक्षेत्रंतद्विनिवर्तनैः ॥ ९४ ॥
अडीचकोटिहातांचेंकोसक्षेत्रवदेविधि ॥ पंचवीसकरींहोतेंक्षेत्रतेंहिनिवर्तनीं ॥ ९४ ॥

मध्यमामध्यमपर्वदैर्घ्यंयच्चतदंगुलं
यवोदरैरष्टभिस्तद्दैर्घ्यंस्थौल्यंतुपंचभिः ॥ ९५ ॥
मध्यमेचेंमध्यपर्वलांबीजीतेंचअंगुल ॥ यवांचींआठउदरेंलांबीस्थूलत्वपांचहीं ॥ ९५ ॥

चतुर्विंशत्यंगुलैस्तैःप्राजापत्यःकरःस्मृतः
सश्रेष्ठोभूमिमानेतुतदन्यास्त्वधमामताः ॥ ९६ ॥
चोवीसअंगुलानींत्याविधिचाहोतसेकर ॥तोमुख्यभूमिमानासअधमाजाणिजेदुजा ॥९६ ॥

चतुःकरात्मकोदंडोलघुःपंचकरात्मकः
तदंगुलंपंचयवैर्मानवंमानमेवतत् ॥ ९७ ॥
चारहातेंदंडलघुमोठापंचकरात्मक ॥ जेंत्र्याटहोपांचयवेंमनुचेंमानतेंअसे ॥ ९७ ॥

वसुषण्मुनिसंख्याकैर्यवैर्दंडःप्रजापतेः
यवोदरैःषट्शतैस्तुमानवोदंडउच्यते ॥ ९८ ॥
सातसेंअड्डसष्टानींयवानींविधिदंडतो ॥ सहाशेंयवमध्यानींमनुचादंडबोलती ॥ ९८ ॥

पंचविंशतिभिर्दंडैरुभयोस्तुनिवर्तनं
त्रिंशच्छतैरंगुलैर्यवैस्त्रिपंचसहस्रकैः ॥ ९९ ॥
होतेंपंच्वीसदंडांनीं दोघांचेंहीनिवर्तन ॥ तीसशेंअंगुलयवींतीनहजारपांचवा ॥ ९९ ॥

सपादशतहस्तैश्चमानवंतुनिवर्तनं
ऊनविंशतिसाहस्रैर्दिशतैश्चयवोदरैः ॥ १०० ॥
होतेंसवाशेंहातांचेंनिवर्तनमनूमतें ॥ येकोणीसहजारदोनशतींहोत्यवोदरीं ॥ १०० ॥

चतुर्विंशशतैरेवह्यंगुलैश्चनिवर्तनं
प्राजापत्यंतुकथितंशतैश्चैवकरैःसदा ॥ १ ॥
होतेंचोवीसशांनींहोबोटांनीतेंनिवर्तन ॥ प्रजापतीचेंकथितशतहस्तेंचसर्वदा ॥ १ ॥

सपादषट्शतादंडाउभयोश्चनिवर्तने
निवर्तनान्यपिसदोभयोर्वैपंचविंशतिः ॥ २ ॥
सवासहाशेंदंडाचेंदोहोचेंहीनिवर्तन ॥ निवर्तनेंहीं दोघांचींहोतीपंच्वीसतीसदा ॥ २ ॥

पंचसप्ततिसाहस्रैरंगुलैःपरिवर्तनं
मानवंषष्ठिसाहस्रैःप्राजापत्यंतथांगुलैः ॥ ३ ॥
पंचाहतरहजारांनींबोटांनींपरिवर्तन ॥मनूचेंसाठहज्जारविधिचेंहोयअंगुलीं ॥ ३ ॥

पंचविंशाधिकैर्हस्तैरेकात्रिंशच्छतैर्मनोः
परिवर्तनमाख्यातंपंचविंशशतैःकरैः ॥ ४ ॥
पंचविसाधीकहातींमनूचेंएकतीसशें ॥परिवर्तनतेंहोतेंहातांनींपंचवीसशें ॥ ४ ॥

प्राजापत्यंपादहीनचतुर्लक्षयवैर्मनोः
अशीत्यधिकसाहस्रचतुर्लक्षयवैःपरं ॥ ५ ॥
विधिचेंपावणेचारलक्षींयविंमनूमतें ॥ ऐशीअधीकहज्जारचारलाखयवींदुजें ॥ ५ ॥

निवर्तनानिद्वात्रिंशन्मनुमानेनतस्यवै
चतुःसहस्रहस्तास्युर्दंडाश्चाष्टशतानिहि ॥ ६ ॥
निवर्तनेंहींबत्तीसशतेंत्याचींमनूमतें ॥ चारहज्जारतेहातआठशेंदंडहीतया ॥ ६ ॥

पंचविंशतिभिर्दंडैर्भुजस्यात्परिवर्तने
करैरयुतसंख्याकैः क्षेत्रंतस्यप्रकीर्तितं ॥ ७ ॥
होतोपंच्चीसदंडांनींभुजतोपरिवर्तनीं ॥ दाहाहज्जारहातांचेंतयाचेंक्षेत्रबोलतीं ॥ ७ ॥

चतुर्भुजैःसमंप्रोक्तंकष्टभूपरिवर्तनं
प्राजापत्येनमानेनभूभागहरणंनृपः ॥ ८ ॥
चारीभुजींसमअसेशेतभूचेंनिवर्तन ॥ प्रजापतीच्यामानानेंभूमारहरणाकरी ॥ ८ ॥

सदाकुर्याच्चस्वापत्तौमनुमानेननान्यथा
लोभात्संकर्षयेद्यस्तुहीयतेसप्रजोनृपः ॥ ९ ॥
आपत्कालींकदाकालींमनुमानेंकरूनियां ॥ घेतांअधीकलोभानेंहीनहोनृपसप्रजा ॥ ९ ॥

नदद्याद्व्यंगुलमपिभूमेःस्वत्वनिवर्तनं
वृत्यर्थंकल्पयेद्वापियावत्ग्राहस्तुजीवति ॥ १० ॥
नद्यावीदोनबोटेंहीभूमीस्वस्वत्वकाढुनी ॥ वृत्तीसाठींकल्पिजावीघेणाराजोंवरीअसे ॥ १० ॥

गुणीतावद्देवतार्थंविसृजेच्चसदैवहि
आरामार्थंगृहार्थंवादद्याद्दष्ट्वाकुटुंबिनं ॥ ११ ॥
गुणीजोंवरिदेवालाद्यावीभूसर्वदानृपें ॥ वगीचालाघरालावाकुटुंबापाहुनीनृपें ॥ ११ ॥

नानावृक्षलताकीर्णेपशुपक्षिगणावृते
सुबहूदकधान्येचतृणकाष्ठसुखेसदा ॥ १२ ॥
नानावृक्षलतायुक्तींपशुपक्षिगणींतसें ॥ जेथेंपाणीधान्यबहूतृणकाष्ठादिपुष्कळ ॥ १२ ॥

आसिंधुनौगमाकूलेनातिदूरमहीधरे
सुरम्यसमभूदेशेराजधानींप्रकल्पयेत् ॥ १३ ॥
नावसिंधूवरींचालेअदूरगतिपर्वत ॥ नामीसमानभूदेशींराजधानीकरीनृप ॥ १३ ॥

अर्धचंद्रांवर्तुलांवाचतुरस्रांसुशोभनां
सप्राकारांसपरिखांग्रामादीनांनिवेशिनीं ॥ १४ ॥
वाटोळीवाअर्धचंद्राचतुरस्रसुशोभित ॥ कोटखंदकसंयुक्तपुरेगंजजिचामधीं ॥ १४ ॥

सभामध्यांकूपवापीतडागादियुतांसदा
चतुर्दिक्षुचतुर्द्वारांसुमार्गारामवीथिकां ॥ १५ ॥
मध्यींसभाकूपवापीतलावींसुविराजित ॥ चारीदिशेसदर्वाजेसुमार्गवागपंगतीं ॥ १५ ॥

दृढसुरालयमठपांथशालाविराजितां
कल्पयित्वावसेत्तत्रसुगुप्तःसप्रजोनृपः ॥ १६ ॥
दृढदेवालयमठधर्मशाळाविराजित ॥ अशीकरूनियांराहीप्रजारक्षीतभूपति ॥ १६ ॥

राजगृहंसभामध्यंगवाश्वगजशालिकं
प्रशस्तवापीकूपादिजलयंत्रैःसुशोभितं ॥ १७ ॥
गजवाडामध्यसभाशाळागोगजवाजिचा ॥ मोठ्यावापीकूपनळजलयंत्रविराजित॥ १७॥

सर्वतःस्यात्समभुजंदक्षिणोच्चमुदङ्नतं
शालांविनानैकभुजंतथाविषमबाहुकं ॥ १८ ॥
चारीबाजूसमखणदक्षिणेउंचभागतो ॥ शालेविनानैकपाखेखणेविषमहीतसें ॥ १८ ॥

प्रायःशालानैकभुजाचतुशालंविनाशुभा
शस्त्रास्त्रधारिसंयुक्तंप्राकारंसुष्टुयंत्रकं ॥ १९ ॥
चौशाळेवांचुनीनाहींशाळाहीएकपाखिची ॥ बंदूकढालतर्वारधरतोफाविराजित ॥ १९ ॥

सत्रिकक्षचतुर्द्वारंचतुर्दिक्षुसुशोभनं
दिवारात्रौसशस्त्रास्त्रैःप्रतिकक्षासुगोपितं ॥ २० ॥
देवड्यातीनदर्वाजेचारचारीदिशेसते ॥ दिवारात्रींशस्त्रधरींप्रतिदेवडिरक्षित ॥ २० ॥

चतुर्भिःपंचभिःषड्भिर्यामिकैःपरिवर्तकैः
नानागृहोपकार्याद्दसंयुतंकल्पयेत्सदा ॥ २१ ॥
माहाकिंवापांचचारअसावेपाहारेकरी ॥ नानाघरेंसभागाश्रिमाज्यांनींतोसुशोभित॥ २१ ॥

वस्त्रादिमार्जनार्थंचस्नानार्थंयजनार्थकं
भोजनार्थंचपाकार्थंपूर्वस्यांकल्पयेत्गृहान् ॥ २२॥
वस्त्राधुण्यासतेंस्नानायज्ञाचासाठिंहीतसें ॥ भोजनापाककरण्यापूर्वेसकरिजेघरें ॥ २२ ॥

निद्रार्थंचविहारार्थंपानार्थंरोदनार्थकं
धान्यार्थंघरटाद्यर्थंदासीदासार्थमेवच ॥ २३ ॥
विहारनिद्रापानालारोदनाधान्यसंग्रहा ॥ घरटादासीदासांनामलोत्सर्गासदक्षिणें ॥२३॥

उत्सर्गार्थंगृहान्कुर्याद्दक्षिणस्यामनुक्रमात्
गोमृगोष्ट्रगजाद्यर्थंगृहान्प्रत्यक्प्रकल्पयेत् ॥२४॥
अनुक्रमानेंहिघरेंकरिजावींनृपेंसदा ॥ मृगगाईउंटगजांसाठींशालाहिपश्चिमें ॥२४॥

रथवाज्यस्त्रशस्त्रार्थंव्यायामायामिकार्थकं
वस्त्रार्थकंतुद्रव्यार्थंविद्याभ्यासार्थमेवच ॥ २५ ॥
रथघोडेशस्त्रअस्त्रशिपायांकस्रतीसही ॥ वस्त्रजामृदारखानाहीविद्याभ्यासकरावया ॥२५॥

उदग्गृहान्प्रकुर्वीतसुगुप्तान्सुमनोहरान्
यथासुखानिवाकुर्याद्गृहाण्येतानिवैनृपः ॥ २६ ॥
उत्तरेसकरावींहींघरेंपरमशोभित ॥ करावेंअड्चणनिवासुखायेतीलतेविहीं ॥ २६ ॥

धर्माधिकरणंशिल्पशालांकुर्यादुदग्गृहात्
पंचमांशाधिकोच्छ्रायाभित्तिर्विस्तारतोगृहे ॥२७॥
आदालतेलामिस्तरिचाखानादूजाहिउत्तरें ॥ उंचपंचांशअधिकभिंतरुंदीहुनीकरी॥२७॥

कोष्टविस्तारषष्ठांशस्थूलासाचप्रकीर्तिता
एकभूमेरिदंमानमूर्ध्वमूर्ध्वंसमंततः ॥ २८ ॥
खणविस्तारषष्ठांशकरिजेभिंतरुंदती ॥ एकमजल्यासहेंमानदुमजल्यादिसमानतें ॥ २८

स्तंभैश्चाभित्तिभिर्वापिपृथक्कोष्ठानिसन्यसेत्
त्रिकोष्ठंपंचकोष्ठंवासप्तकोष्ठंगृहंस्मृतं ॥ २९ ॥
खांबांनींभिंतिनींकिंवावेगळेकरिजेखण ॥ तीनकिंवापांचखणसातांचेंवाकरीघर ॥२९॥

द्वारार्थमष्टधाभक्तंद्वारस्यांशौतुमध्यमौ
द्वौद्वौज्ञेयौचतुर्दिक्षुधनपुत्रप्रदौनृणां ॥ ३० ॥
आठस्राचेभागकरीमध्यांशींद्वारयोजिजे ॥ चारीदिशेदोनदोनधनपुत्रमातेप्रद ॥३० ॥

तत्रैवकल्पयेद्द्वारंनान्यथातुकदाचन
वातायनंपृथक्कोष्ठेकुर्याद्याद्दक्सुखावहं ॥ ३१ ॥
तिथेंचकरिजेदारवेगळेंनकरीकदा ॥ खिड्कीखणाप्रतिकरीयथासुखजसीघडे ॥३१॥

अन्यगृहद्वारविद्धंगृहद्वारंनचिंतयेत्
वृक्षकोणस्तंभमार्गपीठकुपैश्चवेधितं ॥ ३२ ॥
दारासमोरअन्याच्यानिजद्वारनयोजिजें ॥ वृक्षकोणस्तंभमार्गपीठकूपासमोरन ॥३२॥

प्रासादमंडपद्वारेमार्गवेधोनविद्यते
गृहपीठंचतुर्थांशमुद्वायस्यप्रकल्पयेत् ॥ ३३ ॥
देवभूपगृहद्वारींमार्गवेधनसेकदा ॥ पायाघरासउंचीचाचतुर्थांशकरीसदा ॥ ३३ ॥

प्रासदानांमंडपानांमधींशंवापरेजगुः
परवातायनैर्विद्धंनापिवातायनंस्मृतं ॥ ३४ ॥
प्रासादामंडपाकोणीअर्धांशानोंहिवोलती ॥ परखिड्कीवेधयुक्ताखिड्कीतेंनकरीकदा॥ ३४॥

विस्तारार्धांशमूलोच्चाछदिःखर्परसंभवा
पतितंतुजलंतस्यांसुखंगछतिवाप्यधः ॥ ३५ ॥
विस्तारार्धेंउंचकरीमिध्येंछाप्ररउंचतें ॥ अथवावाहतेंपाणीपर्जन्याचेंसुखेंजसें ॥ ३५ ॥

हीनानिम्नाछदिर्नस्यात्तादृक्कोष्ठस्यविस्तरः
स्वोछ्रायस्यार्धमूलोवाप्राकारःसममूलकः ॥३६ ॥
हीननिम्नकदानाहोखणविस्तारहीतसा॥ पायाकोटासतोनिम्मेसमवाउंचिहूनियां ॥३६॥

त्रितियांशकमूलोवाह्युछ्रायार्धप्रविस्तरः
उछ्रितस्तुतथाकार्योदस्युभिर्नविलंघ्यते ॥ ३७ ॥
किंवातृतीयांशरुंदीअर्धीरुंदीहुनीकरी ॥ ऊंचतैसाकरावाहोचोरांनींनाविलंघिजे ॥ ३७ ॥

यामिकैरक्षितोनित्यंनालिकास्त्रैश्चसंयुतः
सुबहुदृढगुल्मश्चसुगवाक्षप्रणालिकः ॥ ३८ ॥
पाहाऱ्यांनींसदायुक्ततोफबंदूकमंडित ॥ बहूबुरुजशोभाढ्यगवाक्षींजांगिनींतसा ॥ ३८ ॥

स्वहीनप्रतिप्राकारोह्यसमीपमहीधरः
परिखाचततःकार्याखाताद्द्विगुणविस्तरा ॥ ३९ ॥
पडकोटतसादूरअसावादूरपर्वत ॥ त्यापुढेंखंदकायोजोखोलीद्विगुणविस्तरें ॥ ३९ ॥

नातिसमीपप्राकाराद्यगाधसलिलाशुभा
युद्धसाधनसंभारैःसुयुद्धकुशलैर्विना ॥ ४० ॥
कोटाहूनीदूरथोडाअगाधजलशोभिल ॥ युद्धाच्यासाधनींदक्षयुद्धींजिवीरत्यांविना ॥४०॥

नश्रेयसेदुर्गवासोराज्ञःस्याद्बंधनायसः
राज्ञाराजसभाकार्यासुगुप्तासुमनोरमा ॥ ४१ ॥
किल्यांतवासनशुभनृपावंधनकारण ॥ राजाकरीराजसभामनोरमसुरक्षित ॥ ४१

त्रिकोष्ठैःपंचकोष्ठैर्वासप्तकोष्ठैःसुविस्तृता
दक्षिणोदक्तथादीर्घाप्राक्प्रत्यग्द्विगुणाथवा ॥४२॥
तीनकिंवापांचखणसातानेंवासुविस्तृत ॥ दक्षिणोत्तरवालंविद्विगुणापूर्वपश्चिमे ॥ ४२ ॥

त्रिगुणावायथाकाममेकभूमिर्द्विभूमिका
त्रिभूमिकावाकर्तव्यासोपकार्याशिरोगृहा ॥ ४३ ॥
अथवातिप्पटकरीएकमाज्लिदुमज्लिवा॥तिमाज्लिवाकरावीतीजसेंसुखाशिरोगृह ॥ ४३ ॥

परितःप्रतिकोष्ठेतुवातायनविराजिता
पार्श्वकोष्ठात्तुद्विगुणोमध्यकोष्ठस्यविस्तरः ॥ ४४ ॥
बाजूखणाप्रतिकरीगवाक्षातेंसदानृप ॥ वाजूहुनीदुप्पटतेंमध्यकोष्ठासविस्तर ॥ ४४ ॥

पंचमांशाधिकंत्वौच्चंमध्यकोष्ठस्यविस्तरात्
विस्तारेणसमंत्वौच्चंपंचमांशाधिकंतुवा ॥ ४५ ॥
पंचमांशाधीकउंचीविस्ताराहूनिमध्यमा ॥ विस्तारेंतुल्यवाउंचीनृपानेंकरिजेसदा ॥४५॥

कोष्ठकानांचभूमिर्वाछदिर्वातत्रकारयेत्
द्विभूमिकेपार्श्वकोष्ठेमध्यमंत्वेकभूमिकं ॥ ४६ ॥
कोष्टकावरतींगच्चीकिंवाखपेलतेंकरी ॥ दुमज्लीबाजुचेखानेएकमज्लीमधेंतसे ॥ ४६ ॥

पृथक्त्संभांतसत्कोष्ठाचतुर्मार्गागमाशुभा
जलोर्ध्वपातियंत्रैश्चयुतासुस्वरयंत्रकैः ॥ ४७ ॥
वेगळेवेगळेखणखांबांनींचारमार्गींसुशोभित ॥ नानातऱ्हेचींकारंजींबाजेनानाप्रकारचे ॥ ४७ ॥
वातप्रेरकयंत्रैश्चयंत्रैःकालप्रबोधकैः
प्रतिष्ठिताचस्वादर्शैस्तथाचप्रतिरूपकैः ॥ ४८ ॥
वायुयंत्रेंतसींनानाघड्याळेंहीबहूतसीं॥आरसेतसिवरानानाहांड्यागल्लासफाणस ॥४८॥
एवंविधाराजसभामंत्रार्थाकार्यदर्शने
तथाविधामात्यलेखन्यसभ्याधिकृतशालिका:।४९।
अशीमहाराजसभाकाममस्लतिलासदा॥तशादिवाणफड्णीसअदाल्तीलाहिकार्कुनां।४९।
कर्तव्याश्चपृथक्त्वैतास्तदर्थाश्चपृथक्पृथक्
शतहस्तमितांभूमिंत्यक्त्वाराजगृहात्सदा ॥ ५० ॥
पूर्वेसउत्तरेलागतयांसाठींचवेगळ्या ॥ हातशंभरभूलागींराजवाड्याहुनीत्यजी ॥ ५० ॥
उदग्दिक्शतहस्तांप्राक्सेनासंवेशनार्थिकां
आराद्राजगृहस्यैवप्रजानांनिलयानिच ॥ ५१ ॥
पूर्वेसदोनशेंहातसेनेसाठींत्यजीसदा ॥ राजवाड्यासजवळसुप्रजेचेंघिरेंबरीं ॥ ५१ ॥
सधनश्रेष्ठजात्यानुक्रमतश्चसदाबुधः
समंताच्चचतुर्दिक्षुविन्यसेच्चततःपरं ॥ ५२ ॥
असावींधनिकश्रेष्ठजातीचींहीअनुक्रमें ॥ समंताच्चारादिग्भागींदिवाणाचींतयापुढें ॥५२॥
प्रकृत्यनुप्रकृतयोह्यधिकारिगणस्ततः
सेनाधिपाःपदातीनांगणःसादिगणस्ततः ॥ ५३ ॥
दिवाणाचींपुढेंत्याच्यादरग्दारतयापुढें ॥ सेनापतीपुढेंसांच्यापल्टणेस्वारसांपुढें॥ ५३ ॥
साश्वश्चसगजश्चापिगजपालगणस्ततः
बृहन्नालिकयंत्राणिततःस्वतुरगीगणः ॥ ५४ ॥
पागापुढेंपीलखानातोफखानातयापुढें ॥ असावेहोपुढेंसांच्याशिलेदारीसवारतें ॥ ५४ ॥

ततस्वगौत्मिकगणोह्यारण्यकगणस्ततः
क्रमादेषांगृहाणिस्युःशोभनानिपुरेसदा ॥ ५५ ॥
गोलवालेपुढेंत्याच्यानीचभिल्लादित्यांपुढें ॥ अनुक्रमेंपुढेंयांचींअसावींतघरेंपुरीं ॥ ५५ ॥

पांथशालाततःकार्यासुगुप्तासुजलाशया
सजातीयगृहाणांहिसमुदायेनपंक्तितः ॥ ५६ ॥
करीपुढेंपांथशाळासुगुप्तसुजलेंयुत ॥ येकेकजातिलोकांचेमहल्लेवेगवेगळे ॥ ५६ ॥

निवेशनंपुरेग्रामेप्रागुदङ्मुखमेववा
सजातिपण्यनिवहैरापणेपण्यवेशनं ॥ ५७ ॥
असावींनगरींग्रामींपूर्वेवाउत्तरोन्मुख ॥ दुकानेंयेकजातींचींदरपेठेंतवेगळीं ॥ ५७ ॥

धनिकादिक्रमेणैवराजमार्गस्यपार्श्वयोः
एवंहिपत्तनंकुर्यात्ग्रामंचैवनराधिपः ॥ ५८ ॥
सराफादिक्रमानेंहींराजमार्गादुबाजुनीं ॥ अशाकरावेंनगरागांवातेंहीनृपेंसदा ॥ ५८ ॥

राजमार्गास्तुकर्तव्याश्चतुर्दिक्षुनृपगृहात्
उत्तमोराजमार्गस्तुत्रिंशद्धस्तामितोभवेत् ॥ ५९ ॥
चारीदिशेराजमार्गाराजवाड्याहुनीकरी ॥ तोश्रेष्ठहोराजमार्गरुंदीनेंतीसहातजो ॥५९॥

मध्यमोविंशतिकरोदशपंचकरोधमः
पण्यमार्गास्तथाचैतेपुरग्रामादिषुस्थिताः ॥ ६० ॥
वीसहातींमध्यमतोपंध्रांच्याअधमावदा ॥ बाजारमार्गहेतैसेशहरींगांवींराहती ॥ ६० ॥

करत्रयात्मिकापद्यावीथिःपंचकरात्मिका
मार्गोदशकरप्रोक्तोग्रामेषुनगरेषुच ॥ ६१ ॥
जोतीनहाततीपद्यावीथीतीपांचहातजो॥दाहाहातांमार्गवदागांवांतनगरांतही ॥ ६१ ॥

प्राक्पश्चाद्दक्षिणोदक्तान्ग्राममध्यात्प्रकल्पयेत्
पुरंदृष्ट्वाराजमार्गान्सुबहून्कल्पयेन्नृपः ॥ ॥ ६२ ॥
पुर्वेसपश्चिमेआणिदक्षिणोत्तरहीतिसें॥पाहूनिशहराराजमार्गतेंकारिजेबहू ॥ ६२ ॥

नवीथिंनचपद्यांहिराजधान्यांप्रकल्पयेत्
षड्योजनांतरेरण्येराजमार्गंतुचोत्तमं ॥ ६३ ॥
नतीनहातपांचांचाराजधानींतमार्गहो ॥ चोवीसकोसरानींतोराजमार्गचिउत्तम ॥ ६३ ॥

कल्पयेन्मध्यमंमध्येतयोर्मध्येतथाधमं
दशहस्तात्मकंनित्यंग्रामेग्रामेनियोजयेत् ॥ ६४ ॥
बाराकोशींमध्यमतोसाहांतअधमाकरी ॥ दहाहातकरावाहोप्रतिगांवांतमार्गतो ॥ ६४ ॥

कूर्मपृष्ठामार्गभूमिःकार्यग्राम्यैःसुसेतुका
कुर्यान्मार्गान्पार्श्वखातान्निर्गमार्थंजलस्यच ॥ ६५ ॥
कूर्मपाठतसामार्गग्राम्यलोकींसुपूलही ॥ करावींदोन्हिबाजूंसगटारेंपाणिजावया ॥ ६५ ॥

राजमार्गमुखानिस्युर्गृहाणिसकलान्यपि
गृहपृष्ठेसदावीथिंमलनिर्हरणस्थलं ॥ ६६ ॥
राजमार्गाकडेतोंडेंघराचींनगरींसदा ॥ गल्लीघराचियामागेंमळाटाकावयास्थळ ॥ ६६ ॥

पंक्तिद्वयगतानांहिगेहानांकारयेत्तथा
मार्गान्सुधाशर्करैर्वाघटितान्प्रतिवत्छरं ॥ ६७ ॥
घराचेदोहिंबाजूनींपंगतीकारिजेतशा ॥ चुन्खडीनेंयुक्तमार्गकरावेप्रतिवत्सरीं ॥ ६७ ॥

अभियुक्तनिरुद्धैर्वाकुर्यात्ग्राम्यजनैर्नृपः
ग्रामद्वयांतरेचैवपांथशालाप्रकल्पयेत् ॥ ६८ ॥
मजूरवाबंदिवानकरीगांवकरीनृप ॥ दोनगांवांमध्येंपांथशालेतेंकारिजेनृपें ॥ ६८ ॥

नित्यंसंमार्जितांचैवग्रामपैःश्चसुगोपितां
तत्रागतंतुसंपृछेत्पांथंशालाधिपःसदा ॥ ६९ ॥
राखावीसारवावीतीगांववाल्यांकडूनियां ॥ तियेआल्यापुसानेंतत्स्वामिनेंत्यामुशाफरा ॥ ६९ ॥

प्रयातोसिकुतःकस्मात्क्कगछासिऋतंवद
ससहायोसाहायोवाकिंशस्त्रःकिंसवाहनः ॥ ७० ॥
आलाकोठूनकांकोठेंजाणेंहेंसत्यतूंवद ॥ आहेनाहींसोबतकींशस्त्रतेंकायवाहन ॥ ७० ॥

काजातिःकिंकुलंनामस्थितिःकुत्रास्तितेचिरं
इतिपृष्ट्वालिखेत्सायंशस्त्रंतस्यप्रगृह्यच ॥ ७१ ॥

कायजातीकोणकुलनांवनित्यस्थितीकुठें॥लिहीपुसोनियाऐसेंरात्रींशस्त्रासघेउनी ॥ ७१ ॥

सावधानमनाभूत्वास्वापंकुर्वीतिशासयेत्
तत्रस्थान्गणयित्वातुशालाद्वारंपिधायच ॥७२॥

निजावेंसावधपणेंसांगावेंत्यावरीअसे ॥ सर्वांलोकांसमोजूनशालादारासलावेजे ॥ ७२ ॥

संरक्षयेद्यामिकैश्चप्रभातेतान्प्रबोधयेत्
शस्त्रंदद्याच्चगणयेद्द्वारमुद्घाटयमोचयेत् ॥ ७३ ॥

पहाऱ्यानींरक्षिजावेंसकाळींउठवीतयां॥देऊनिशस्त्रामोजूनीउघडोनीदारसोडिजे ॥७३॥

कुर्यात्सहायंसीमांतंतेषांग्राम्यजनस्सदा
प्रकुर्याद्दिनकृत्यंतुराजधान्यांवसन्नृपः ॥ ७४ ॥

करावेंगांववाल्यांनींसीमेपर्यंतपावते ॥ दिनकृत्याकरीराजाराजधानींतराहुनी ॥ ७४ ॥

उत्थायपश्चिमेयामेमुहूर्तद्वितयेनवै
नियतायश्चकत्यस्तिव्ययश्चनियतःकति ॥७५॥

उठोनिरात्रींप्रहरचारघटूकेंकरूनियां ॥ कितीजमानिश्चयानेंखर्चहीआजचाकिती ।७५।

कोशभूतस्यद्रव्यस्यव्ययःकतिगतस्तथा
व्यवहारेमुद्रितायव्ययशेषंकतीतिच ॥ ७६ ॥

खजीन्यांतीलद्रव्याचाझालाखर्चकितीअसे॥रुपयादिसचिन्हाचाकितीखर्चजमाकिती ७६

प्रत्यक्षतोलेखतश्चज्ञात्वाचाद्यव्ययःकति
भविष्यतिचतत्तुल्यंद्रव्यंकोशात्तुनिर्हरेत् ॥ ७७ ॥

प्रत्यक्षलेखपाहूनीआजचाकितिखर्चतो॥ होईलतितुकयाद्रव्याकोशापासूनकाढिजे ॥७७ ॥

पश्चात्तुवेगनिर्मोक्षंस्नानंमौहर्तिकंमतं
संध्यापुराणदानैश्चमुहूर्तद्वितयंनयेत् ॥ ७८ ॥

मलोत्सर्गासकरिजेमुहूर्तेंस्नानतेंमग ॥ पुराणसंध्यादानानींचारघटूकेंसनेइजे ॥ ७८ ॥

संध्यापुराणदानैश्चमुहूर्तद्वितयंनयेत्
गजाश्वयानव्यायामैर्नयेत्प्रातर्मुहूर्तकं ॥ ७९ ॥
पुराणसंध्यादानानींचारघट्केंसनेइजे ॥ गजघोडेकसरतीनेंमुहूर्तानेइजेनृपें ॥ ७९ ॥

पारितोषिकदानेनमुहूर्तंतुनयेत्सुधीः
धान्यवस्त्रस्वर्णरत्नसेनादेशविलेखनैः ॥ ८० ॥
नजाणादोनघटिकायालावक्षीसहीतसें ॥ सुवर्णधान्यरत्नादिसेनादेशविलेखनीं ॥ ८० ॥

आयव्ययैर्मुहूर्तानांचतुष्कंतुनयेत्सदा
स्वस्छचित्तोभोजनेनमुहूर्तंससुहृन्नृपः ॥ ८१ ॥
पाहावेंहोजमाखर्चाआठघट्केंकरूनियां ॥ स्वस्छाचित्तेंभोजनातेंमुहूर्तीआप्तसंयुत ॥८१॥

प्रत्यक्षीकरणाज्जिर्णनवीनानांमुहूर्तकं
ततस्तुप्राड्विवाकादिबोधितव्यवहारतः ॥ ८२ ॥
जुन्यानवीनवस्तूंचेंमुहूर्तेंपाहणेंकरी ॥ दिवाणीफौजदारीचाचारघट्कावेचारतो ॥८२ ॥

मुहूर्तद्वितयंचैवमृगयाक्रीडनैर्नयेत्
व्यूहाभ्यासैर्मुहूर्तंतुमुहूर्तंसंध्ययाततः ॥ ८३ ॥
शिकारखेळणेंचारघडीनेंकरिजेनृपें ॥ कवायतमुहूर्तानेंसंध्याहीकरिजेतशी ॥ ८३ ॥

मुहूर्तंभोजनेनैवद्विमुहूर्तंचवार्तया
गुढचारःश्राविततयानिद्रयाष्टमुहूर्तकं ॥ ८४ ॥
मुहूर्तभोजनानेंहीमुहूर्तेंदोनऐकिजे ॥ वातमीगुप्तदूतांचीनिद्रासोळाघडीकरी ॥ ८४ ॥

एवंविहरतोराज्ञःसुखंसम्यक्प्रजायते
अहोरात्रंविभज्यैवंत्रिंशद्भिस्तुमुहूर्तकैः ॥ ८५ ॥
असाजोवागतोराजापावतोसुखउत्तम ॥ दिनरात्रविभागूनीमुहूर्तेंतीसहेअसें ॥ ८५ ॥

नयेत्कालंवृथानैवनयेत्स्त्रीमद्यसेवनैः
यत्कालेह्युचितंकर्तुंतत्कार्यंद्रागशंकितं ॥ ८६ ॥
न्याचाकालअसाव्यर्थनतोस्त्रीमद्यसेवनें ॥ ज्याकालींजेंउक्तकर्मकरावेंशीघ्रनिश्चयें ॥८६॥

कालेवृष्टिःसुपोषायह्यन्यथासुविनाशिनी
कार्यस्थानानिसर्वाणियामिकैरभितोनिशं ॥८७॥

काळींपाऊससुखद अन्यथानाशहेतुतो ॥ कार्यस्थानासराखायाठेवावेपाहारेकरी ॥८७॥

नयवान्नीतिनतिवित्सिद्धशस्त्रादिकैर्वरैः
चतुर्भिःपंचभिर्वापिषड्भिर्वागोपयेत्सदा ॥८८॥

गोडवाणीनम्रनीतिजाणतेशस्त्रधारक ॥ चारकिंवापांचसाहायोजावेहेनृपेंसदा ॥८८॥

तत्रत्यानिदैनिकानिश्रुणुयाल्लेखकाधिपैः
दिनेदिनेयामिकानांप्रकुर्यात्परिवर्तनं ॥८९॥

ऐकावींतियलींकृत्येंकार्कुनाच्यामुखेंसदा ॥ करावीनित्यबदलीपाहारेकरिफेरिनें ॥८९॥

गृहपंक्तिमुखेद्वारंकर्तव्यंयामिकैःसदा
तैस्तद्वृत्तंतुश्रुणुयात्गृहस्थभृतिपोषितैः ॥९०॥

ठिकठिकाणींफाटकतेशिपायांनींसुरक्षित ॥ देववीवेतनालोकींऐकेंत्रातमितन्मुखें ॥९०॥

निर्गछंतिचयेग्रामाद्येग्रामंप्रविशंतिच
तान्सुशंशोध्ययत्नेनमोचयेद्दत्तलक्ष्मकान् ॥९१॥

गांवासोडूनजेजातीयेतीगांवांतजेनर ॥ करोनीचौकशीत्यांचीचिन्हेंदेऊनिसोडिजे॥९१॥

प्रख्यातवृत्तशीलांस्तुह्यविमृश्यविमोचयेत्
वीथिवीथिषुयामार्धैर्निशिपर्यटणंसदा ॥९२॥

प्रख्यातजेगुणेंशीलेंसोडावेनाविचारितां ॥ रात्रीसचारघडिनेंफिरावेंगस्तिनेंसदा ॥९२॥

कर्तव्यंयामिकैरेवचौरजारनिवृत्तये
शासनंत्वीदृशंकार्यंराज्ञानित्यंप्रजासुच ॥९३॥

शहरांतजसाकोणीफिरेनाचोरजारतो ॥ फिरवीनित्यदंवडीप्रजेलासमजावया ॥९३॥

दासेभृत्येथभार्यायांपुत्रेशिष्येपिवाक्कचित्
वाग्दंडपरुषन्नैवकार्यंमद्देशसंस्थितैः ॥९४॥

सेवकातेंनिजस्त्रीलापुत्राशिष्यासहीकदा ॥ बोलावेंव्यर्थनकडूकधींमत्पुरवासिहो ॥९४॥

तुलाशासनमानानांनाणकस्यापिवाक्कचित्
निर्यासानांचधातूनांसजातीनांघृतस्यच ॥ ९५ ॥
तोलआज्ञाहिवजननाणकाचेंकदापिही ॥ चिकाचेंआणिधातूचेंतुपाचेंवहुजातिचें ॥९५॥

मधुदुग्धवसादीनांपिष्टादीनांचसर्वदा
कूटंनैवतुकार्यंस्याद्बलाच्चलिखितंजनैः ॥ ९६ ॥
मद्यदूधतसेंमांसतेलपीठादिकांतही ॥ कधींकरीनकपटाजबरीनेंखताकदा ॥ ९६ ॥

उत्कोचग्रहणन्नैवस्वामिकार्यविलोभनं
दुर्वृत्तकारिणंचोरंजारंमद्वेषिणंद्विषं ॥ ९७ ॥
उचापतीलानबहूस्वामीकार्यासमोडता ॥ दुर्वृत्तचोरजारातेंराजाचाद्वेषिदुष्टजो ॥ ९७ ॥

नरक्षंत्वप्रकाशंहितथान्यानपकारकान्
मातृणांपितृणांचैवपूज्यानांविदुषामपि ॥ ९८ ॥
नठेवावेगुप्ततसेंदुजेहीअपकारक ॥ मातापित्यांचापुज्यांचाविद्वानांच्याकदापिही ॥९८॥

नावमानंनोपहासंकुर्युःसद्वृत्तशालिनां
नभेदंजनयेयुर्वैनृनार्योःस्वामिभृत्ययोः ॥ ९९ ॥
अपमानानाकरावेंउपहासहिसाधुंचा ॥ पाडावेंनकधींवैरजंपतीपातिसेवकीं ॥ ९९ ॥

भ्रातृणांगुरुशिष्याणांनकुर्युःपितृपुत्रयोः
वापीकूपाराम सीमाधर्मशालासुरालयान् १०० ॥
भावाचेंगुरुशिष्याचेंपितापुत्रांमधींकधीं ॥ कुवावावीबागसीमाधर्मशाळेसदेवळा॥१००॥

मार्गान्नैवप्रबाधेयुर्हीनांगविकलांगकान्
द्युतंचमद्यपानंचमृगयांशस्त्रधारणं ॥ १ ॥
सन्मार्गाआडनायावेंनपीडीदीनआंधळे ॥ द्यूतआणिमद्यपानशिकारीशस्त्रधारणे ॥ १ ॥

गोगजाश्वोष्ट्रमाहिषनृणांवैस्थावरस्यच
रजतस्वर्णरत्नानांमादकस्यविषस्यच ॥ २ ॥
उंटघोडेगोमहिषनरस्थावरवस्तुंचें ॥ चांदीसुवर्णरत्नाचेंविषमादकवस्तुंचें ॥ २ ॥

(१ नवराबायकोंमध्यें)

क्रयंवाविक्रयंवापिमद्यसंधानमेवच
क्रयपत्रंदानपत्रमृणनिर्णयपत्रकं ॥ ३ ॥
विकणेंअथवाघेणेंमद्याचभिाट्टिलावणें ॥ खरेदीवादानपत्रकर्जपत्रेंखतादिक ॥ ३ ॥

राजाज्ञयाविनानैवजनैःकार्यंचिकिछितं
महापापाभिशपनंनिधिग्रहणमेवच ॥ ४ ॥
राजाज्ञेच्याविनालोकनकरीआविचारित ॥ नघालींपापशपथपुरलेकाढणेंनिधी ॥ ४ ॥

नवसमाजनियमंनिर्णयंजातिदूषणं
अस्वामिनाष्टिकधनंसंग्रहंमंत्रभेदनं ॥ ५ ॥
नव्यावाबेवसवणेंजातीलादोषलावणें ॥ बेतन्मालासहीघेणेंवातमीफोडणेंतसें ॥ ५ ॥

नृपदुर्गुणलोपंतुनैवकुर्युःकदाचन
स्वधर्महानिमनृतंपरदाराभिमर्शनं ॥ ६ ॥
छिपवावेंनराजाचेंदुर्गुणातेंकधींचही ॥ स्वधर्मसोडणेंखोटेंपरस्त्रीशींसमागम ॥ ६ ॥

कूटसाक्षंकूटलेख्यमप्रकाशप्रतिग्रहं
निर्धारितकराधिक्यंस्तेयंसाहसमेवच ॥ ७ ॥
साक्षखोटीलेखखोटाचोरीनेंदानसंग्रह ॥ घेणेंवेतावरकराचोरीसाहसहीतसें ॥ ७ ॥

मनसापिनकुर्वंतुस्वामिद्रोहंतथैवच
भृत्याशुल्केनभागेनवृध्याःदर्पबलाच्छलात् ॥ ८ ॥
नकरावेंमनानेंहीस्वामिद्रोहासमानवें ॥ वेतनेंमोलभागानेंव्याजेंदर्पबलेंछलें ॥ ८ ॥

आधर्षणंनकुर्वंतुयस्यकस्यापिसर्वदा
परिमाणोन्मानमानंधार्यंराजविमुद्रितं ॥ ९ ॥
कोणालाहीनदाबावेंगरिबालागिजोरिनें ॥ तोलाकिंवामापतसेंअसावेंराजचिन्हित ॥९॥

गुणसाधनसंदक्षाभवंतुनिखिलाजनाः
साहसाधिकृतेदद्युर्विनिगृह्याततायिनं ॥ १० ॥
गुणीअभ्याससततप्रजेनेंकरीजेमम ॥ गुन्हेगारासधरूनींफौजदाराससोपिजे ॥ १० ॥

उत्सृष्टावृषभाद्यायैस्तैस्तेधार्याःसुयंत्रिताः
इतिमच्छासनंश्रुत्वायेन्यथावर्तयंतितान् ॥ ११ ॥
सांडादिसोडिलेज्याणेंत्र्याणेंतेपाळिजेसदा॥अशीऐकूनिहीआज्ञाअन्यथावागतातजे॥ ११॥

विनिशिष्यामिदंडेनमहतापापकारकान्
इतिप्रबोधयेन्नित्यंप्रजाःशासनडिंडिमैः ॥ १२ ॥
मोठाकरिनत्र्यांदंडसदामीपापकारकां॥ असेंबोधीप्रजेलागींदंवडीनेंनित्यभूमिप ॥ १२ ॥

लिखित्वाशासनंराजाधारयीतचतुष्पथे
सदाचोद्यतदंडःस्याद्दसाधुषुचशत्रुषु ॥ १३ ॥
जाहीरनामालिहुनीचवाठ्यावरिलावेजे ॥ उद्यद्दंडसदाव्हावेंकुजनींशत्रुमंडलीं ॥ १३ ॥

प्रजानांपालनंकार्यंनीतिपूर्वंनृपेणहि
मार्गसंरक्षणंकुर्यान्नृपःपांथसुखायच ॥ १४ ॥
प्रजेचेंपालनकरीनीतियोगेंसदानृप ॥ दुरुस्तमार्गठेवावेजसेसुखमुशाफरा ॥ १४ ॥

पांथप्रपीडकायेयेहंतव्यास्तेप्रयत्नतः
त्रिभिरंशैर्बलंधार्यंदानमर्धांशकेनच ॥ १५ ॥
करितीमार्गपीडाजेयत्नानेंत्यांसनाशिजे ॥ तीनभागेंफौजठेवीअर्धांशेंदानदेइजे ॥ १५ ॥

अर्धांशेनप्रकृतयोह्यर्धांशेनाधिकारिणः
अर्धांशेनात्मभोगश्चकोशोंशेनसरक्ष्यते ॥ १६॥
अर्धांशानेंदिवाणादिदरक्दारादिआर्धेते॥स्वभोगअर्ध्याभागानेंखजीनायेकभागतो॥ १६॥

आयस्यैवंषड्विभागैर्व्ययंकुर्यात्तुवत्सरे
सामंतादिषुधर्मोयंनन्यूनस्यकदाचन ॥ १७॥
दरसालींसाहाभागेंजमेचाखर्चतोकरी ॥ लक्षाचेंराज्यत्र्याचाहाधर्मन्यूनींअसानसे ॥ १७॥

राज्यस्ययशसःकीर्तेर्धनस्यचगुणस्यच
प्राप्तस्यरक्षणेन्यस्यहरणेचोद्यमोपिच ॥ १८॥
राज्यायशासकीर्तीतेंधनांसाहिगुणासही ॥ प्राप्ताच्यारक्षणींअन्यहरणींयत्नठोविजे ॥ १८॥

संरक्षणेसंहरणेसुप्रयत्नोभवेत्सदा
शौर्यपांडित्यवक्तृत्वंदातृत्वंनत्यजेत्क्वचित् ॥ १९ ॥
स्वराज्यरक्षणींअन्यहरणींयत्नवान्सदा ॥ वक्तृत्वाशौर्यपांडित्यादातृत्वानत्यजीकदा ॥१९॥

बलंपराक्रमंनित्यमुत्थानंचापिभूमिपः
समितौस्वात्मकार्येवास्वामिकार्येतथैवच ॥२०॥
पराक्रमात्रलानित्यउठावणितशीनृपें ॥ युद्धांतअपुल्यासाठींस्वामीच्यासाठिंसर्वदा ॥२० ॥

त्यक्त्वाप्राणभयंयुध्येत्सशूरस्त्वविशंकितः
पक्षंसंत्यजयत्नेनबालस्यापिसुभाषितं ॥२१॥
टाकूनियाप्राणभयलढेतोशूरजाणिजे ॥ टाकूनिपक्षपाततेंबालाचेहीसुभाषिता ॥२१ ॥

गृण्हातिधर्मतत्वंचव्यवस्यतिसपंडितः
राज्ञोपिदुर्गणान्वक्तिप्रत्यक्षमविशंकितः ॥ २२ ॥
घेतोजाणेंधर्मतत्वाह्मणावेत्यासपंडित ॥ राजाच्याहीदुर्गुणांतेंसांगेप्रत्यक्षानिर्भिड ॥ २२ ॥

सवक्तागुणतुल्यांस्तान्नप्रस्तौतिकदाचन
अदेयंयस्यनैवास्तिभार्यापुत्रादिकंधनं ॥२३॥
स्तुतीयथार्थकारिंजेवक्तातोनत्रहूकदा ॥ अदेयजाकांहिंनाहींभार्यापुत्रादिहींधन ॥ २३॥

आत्मानमपिसंदत्तेपात्रेदातासउच्यते
अशंकितक्षमोयेनकार्यंकर्तुबलंहितत् ॥२४॥
पात्रींप्राणासहीदेतोंतोदातावदिजेसदा ॥ विलक्षणकरीकार्याबलयानवदातया ॥ २४ ॥

किंकराइवयेनान्येनृपाद्याःसपराक्रमः
युद्धानुकूलव्यापारउत्थानमितिकीर्तितं ॥ २५ ॥
जिंकिलेसर्वभूपालजेणेंतोचिपराक्रमी ॥ युद्धानुकूलव्यापारउठावणितयावदा ॥ २५ ॥

विषदोषभयादन्नंविमृश्यकपिकुक्कुटैः
हंसास्खलंतिकूजंतिभृंगानृत्यंतिमायुराः ॥२६॥
विषदोषभयेंअन्नाशोधीवानरकुक्कुटें ॥ पडतींहंसवदतीभुंगनाचतिमोरते ॥ २६ ॥

विरौतिकुक्कुटोमाद्येत्क्रौंचोवैरेचतेकपिः
हृष्टरोमाभवेद्बभ्रुःसारिकावमतेतथा ॥ २७ ॥
ओरडेकोमडामत्तक्रौंचहोढाळतोकपी ॥ भारद्वाजसरोमाहोशाळुंकाओकतेतशी ॥ २७ ॥

दृष्ट्वैवंसविषंचान्नंतस्माद्भोज्यंपरीक्षयेत्
भुंजीतषड्रसंनित्यंनद्वित्रिरससंकुलं ॥ २८ ॥
पाहूनिसविषाअन्नात्यासयांहींपरीक्षिजे ॥ भक्षावेंषड्रसामिश्रानतीनरसदोनते ॥ २८ ॥

हीनातिरिक्तंनकटुमधुरक्षारसंकुलं
आवेदयतियत्कार्यंश्रुणुयान्मंत्रिभिःसह ॥ २९ ॥
थोडेंबहूततिखटमधुरक्षारमिश्रही ॥ जेंकामवालावदतोदिवाणासहऐकिजे ॥ २९ ॥

आरामादौप्रकृतिभिःस्त्रीभिश्चनटगायकैः
विहरेत्सावधानस्तुमागधैरैंद्रजालिकैः ॥ ३० ॥
बागेमधेंदिवाणाशींस्त्रियांशींगायकींनटीं ॥ रमावेंसावधपणेंभाटगारोडियांसह ॥ ३० ॥

गजाश्वरथयानंतुप्रातःसायंसदाभ्यसेत्
व्यूहाभ्यासंसैनिकानांस्वयंशिक्षेच्चशिक्षयेत् ॥ ३१ ॥
गजघोडेरथींस्वारींअभ्यासीदोनदादिनीं ॥ कवायतस्वसेनेलाशिकवावीशिकावीही ॥ ३१ ॥

व्याघ्रादिभिर्वनचरैर्मयूराद्यैश्चपक्षिभिः
क्रीडयेन्मृगयांकुर्याद्दुष्टसत्वान्निपातयन् ॥ ३२ ॥
व्याघ्रादिहेवनचरवाजादीपांखरांमध्यें ॥ शिकारीलानित्यकरीदुष्टप्राण्यासिनाशिजे ॥ ३२ ॥

शौर्यंप्रवर्धतेनित्यंलक्ष्यसंधानमेवच
अकातरत्वंशस्त्रास्त्रशीघ्रपातनकारिता ॥ ३३ ॥
नित्यवाढेशौर्यतेणेंबरेंलागेनिशाणही ॥ तेणेंवाढेधीटपणफुर्तीनेंशस्त्रटाकणें ॥ ३३ ॥

मृगयायांगुणाएतेहिंसादोषोमहत्तरः
इंगितंचेष्टितंयत्नात्प्रजानामधिकारिणां ॥ ३४ ॥
ऐसेगुणाशिकारींताहिंसादोषअसेमहा ॥ इंगितातेंआचरणाप्रजांचेंअधिकारिंनें ॥ ३४ ॥

प्रकृतीनांचशत्रूणांसैनिकानांमतंचयत्
सभ्यानांबांधवानांचस्त्रीणामंतःपुरेचयत् ॥ ३५ ॥
दिवाणाचेंहिशत्रूचेंफौजवाल्यांसन्नेंमत ॥ सभ्यांचेंबंधुवर्गाचेंस्त्रीचेंअंतःपुरांतलें ॥ ३५ ॥
श्रृणुयाग्दूढचारेभ्योनिशिचात्यायिकेसदा
सावधानमनासिद्धशस्त्रास्त्रःसंल्लिखेच्चतत् ॥ ३६ ॥
ऐकावेंगुप्तदूतांनींअवश्यनिशिसवदां ॥ असावेंसावधमनासिद्धशस्त्रास्त्रतोलिही ॥ ३६ ॥
असत्यवादिनंगूढचारंनैवचशास्तियः
सनृपोम्लेंछइत्युक्तःप्रजाप्राणधनापहः ॥ ३७ ॥
गुप्तदूतवदेखोटेंचोरतोत्यानशिक्षिजो ॥ म्लेंछतोभूपजाणावाप्रजाप्राणधनाहरी ॥ ३७ ॥
वर्णीतपस्विसंन्यासीनीचासिद्धस्वरूपिणं
प्रत्यक्षेणछलेनैवगूढचारंविशोधयेत् ॥ ३८ ॥
ब्रह्मचारीतपस्विवानीचासिद्धस्वरूपिजो॥प्रत्यक्षानेंछलानेंवागुप्तदुतासशोधिजे ॥ ३८ ॥
विनातच्छोधनात्वंनजानातिचनाप्यते
अशोधकनृपान्नैवविभ्यंत्यनृतवादने ॥ ३९ ॥
त्याच्याशोधाविनातत्वानजाणेंनचिपावतो ॥ नगाफलनृपाहूनीभीहाखोटेंवदावया॥ ३९॥
प्रकृतीभ्योधिकृतेभ्योगूढचारंसुरक्षयेत्
सदैकनायकंराज्यंकुर्यान्नबहुनायकं ॥ ४० ॥
दरग्दारादिवाणाहूनुगुप्तदूतासराक्षिजे ॥ एकमालकराज्यालाकरीनबहुनायक ॥ ४० ॥
नानायकंक्कचिदपिकर्तुमीहेतभूमिपः
राजकुलेतुबहवःपुरुषायदिसंतिहि ॥ ४१ ॥
अनायकासकोठेंहीकरण्यानेच्छिजेनृपें ॥ राजवंशांतअसतीबहूपुरुषहीजरी ॥ ४१ ॥
तेषुज्येष्ठोभवेद्राजाशेषास्तत्कार्यसाधकाः
गरीयांसोवराःसर्वसहायेभ्योभिवृद्धये ॥ ४२ ॥
गादीवरींबसेमोठाबाकीचेकार्यसाधक ॥ वृद्धीहोण्यासेहश्रेष्ठइतरांहूनिबांधव ॥ ४२ ॥

ज्येष्ठोपिबधिरःकुष्ठिमुकोंधःषंढएवयः
सराज्यार्होभवेन्नैवभ्रातातत्पुत्रएवहि ॥ ४३ ॥

आंधळामूकबहिराजेष्टहीक्लीबकुष्ठितो ॥ तोगादिलानसेयोग्यभावूकापुतण्यातदा ॥ ४३ ॥

स्वकनिष्ठोपिज्येष्ठस्यभ्रातुःपुत्रस्तुराज्यभाक्
दायादानामैकमत्यंराज्ञःश्रेयस्करंपरं ॥ ४४ ॥

कनिष्ठहीज्येष्ठभाऊपुत्रराज्यासयोग्यहो ॥ भावांचेंयेकमतजेंतेंराज्याहितकारक ॥ ४४ ॥

पृथक्भावोविनाशायराज्यस्यचकुलस्यच
अतःस्वभोगसदृशान्दायादान्कारयेन्नृपः ॥ ४५ ॥

वेगळेंपणनाशालावीजराज्याकुलासही ॥ आपल्याभोगसदृशबांधवांठेविजेनृपें ॥ ४५ ॥

राज्यविभजनाछ्रेयोनभूपानांभवेत्खलु
अल्पीकृतंविभागेनराज्यंशत्रुर्जिघृक्षति ॥ ४६ ॥

विभागहोतांराज्याचानकल्याणनृपासहो ॥ विभागेंहलक्याराज्याघेतीसहजशत्रुते ॥ ४६ ॥

राज्यतुर्यांशदानेनस्थापयेत्तान्समंततः
चतुर्दिक्ष्वथवादेशाधिपान्कुर्यात्सदानृपः ॥ ४७ ॥

राज्याचाभागचवथाभोंवतेंठेविदेवुनी ॥ करीचारीदिशेलामींदेशाधिपतयांसवा ॥ ४७ ॥

गोगजाश्वोष्ट्रकोशानामाधिपत्येनियोजयेत्
मातामातृसमायाचसानियोज्यामाहासने ॥ ४८ ॥

घोडेगोगजउंटांचेकरावेस्वामिवातयां ॥ आईवाआइसदृशमुत्पाकावरीयोजिजे ॥ ४८ ॥

सेनाधिकारेसंयोज्याबांधवाशालकाःसदा
स्वदोषदर्शकाःकार्यागुरवःसुहृदश्चये ॥ ४९ ॥

सेनापतीकरावेतबंधूवामेव्हणेतसे ॥ आपलादोषपाहातेकरावेगुरुमित्रयां ॥ ४९ ॥

वस्त्रालंकारपात्राणांस्त्रियोयोज्यासुदर्शने
स्वयंसर्वंतुविमृशेत्पर्यायेणचमुद्रयेत् ॥ ५० ॥

वस्त्रभूषणपात्रांतेंस्त्रियांयोजीपाहावया ॥ स्वयेंपाहावेंसर्वांतेंक्रमानेंचिन्हहीकरी ॥ ५० ॥

अंतर्वेश्मनिरात्रौवादिवारण्येविशोधिते
मंत्रयेन्मंत्रिभिःसार्धंभाविकृत्यंतुनिर्जने ॥ ५१ ॥

येकांतींभल्लतकरीप्रधानाशींसहप्रभू ॥ अंतर्गृहांतरात्रीसदिवसारानिंनिर्जनीं ॥ ५१ ॥

सुहृद्भिर्भ्रातृभिःसार्धंसभायांपुत्रबांधवैः
राजकृत्यंसेनपैश्चसभ्याद्यैश्चिंतयेत्सदा ॥ ५२ ॥

मित्रांशींआणिबंधूंशींसमेतसुतबांधवीं ॥ सेनापतीशींसभ्यांशींपाहावेंराजकार्यंतें ॥५२ ॥

सभायांप्रत्यगर्धस्यमध्येराज्ञासनंस्मृतं
दक्षसंस्थावामसंस्थाविशेयुःपार्श्वकोष्ठगाः ॥५३ ॥

सभेमध्येंपश्चिमार्धींअसावेंराजआसन ॥ डावेउजवेआसपासपृष्ठभागींतसेसदा ॥ ५३ ॥

पुत्राःपौत्राभ्रातरश्चभागिनेयाःस्वपृष्ठतः
दौहित्रादक्षभागात्तुवामसंस्थाक्रमादिमे ॥ ५४ ॥

पुत्रनातूबंधुतसेभाचेपाठीसआपल्या ॥ दक्षभागाहुनींवामींकन्यासुतअनुक्रमें ॥ ५४ ॥

पितृव्याःस्वकुलःश्रेष्ठाःसभ्याःसेनाधिपास्तथा
स्वाग्रेदक्षिणभागेतुप्राक्संस्थापृथगासनाः ॥५५॥

पितृव्यस्वकुलश्रेष्ठसभ्यसेनापतीतसे ॥ निजाग्रींउजवेबाजूअसावेपृथगासन ॥ ५५ ॥

मातामहकुलश्रेष्ठामंत्रिणोबांधवास्तथा
स्वशुराश्चैवशालाश्चवामाग्रेचाधिकारिणः ॥५६ ॥

मातामहकुलश्रेष्ठमंत्रीआणिकबांधवां ॥ सासरेमेव्हणेडावेपुढेंचअधिकारिने ॥ ५६ ॥

वामदक्षिणपार्श्वस्थौजामाताभगिनिपतिः
स्वसदृशःसमीपेवास्वार्धासनगतःसुहृत् ॥ ५७ ॥

डाव्याउजव्याहिभागींतजांवईभगिनीपती ॥स्वतुल्यवास्वनिकटीअर्धआसानींमित्रतो ।५७।

दौहित्रभागिनेयानांस्थानेस्युर्दत्तकादयः
भागिनेयाश्चदौहित्राःपुत्रादिस्थानसंश्रिताः ।५८।

कन्येचावाबहिणिचापुत्रस्थानींचदत्तक ॥ भाचेकन्यापुत्रतसेपुत्राच्यास्थानींहीकधीं ।५८।

यथापितातथाचार्यःसमश्रेष्ठासनेस्थितः
पार्श्वयोरग्रतःसर्वेलेखकामंत्रिपृष्ठगाः ॥ ५९ ॥
गुरुजीतातसदृशातुल्यश्रेष्ठासनींस्थित ॥ पुढेंबाजूसहेसर्वमंत्रिपृष्ठासकारकुंन ॥ ५९ ॥
परिचारगणाःसर्वेसर्वेभ्यःपृष्ठसंस्थिताः
स्वर्णदंडधरौपार्श्वेप्रवेशनतिबोधकौ ॥ ६० ॥
तसेसेवकसर्वांचेपाठीमागेंसदोदित ॥ दोनबाजूचोबदारप्रवेशनतिबोधक ॥ ६० ॥
विशिष्टचिन्हयुक्राजास्वासनेप्रविशेत्सुखं
सुभूषणःसुकवचःसुवस्त्रोमुकुटान्वितः ॥ ६१ ॥
श्रेष्ठचिन्हासधरुनीराजास्वीयासनींबसे ॥ अलंकारांसुवस्त्रांतेंकवचामुगुटाधरी ॥ ६१ ॥
सिद्धास्त्रनम्रशस्त्रस्सन्सावधानमनःसदा
सर्वस्मादधिकोदाताशूरस्त्वंधार्मिकोह्यसि ॥ ६२ ॥
सिद्धअस्त्रेंनम्रशस्त्रेंसदासावधाचित्ततो ॥ सर्वांहूनीतोंआधिकदाताधार्मीकशूरही ॥ ६२ ॥
इतिवाचंनश्रुणुयाच्छ्रावकावंचकास्तुये
रागाल्लोभाद्भयाराज्ञःस्युर्मूकाइवमंत्रिणः ॥ ६३ ॥
अशीवाणीनऐकेजोऐकवीतोचिवंचक ॥ मुकेप्रेमेंभयेंलोभींतसेहोतीप्रधानही ॥ ६३ ॥
नताननुमतान्विद्यान्नृपतिःस्वार्थसिद्धये
पृथकपृथक्मतंतेषांलेखयित्वाससाधनं ॥ ६४ ॥
त्यानजाणेंसंमतसेंस्वकार्यालाचिभूमिपें ॥ मतत्यांचेंवेगळालेंलिहवावेंसयुक्तिक ॥ ६४ ॥
विमृशेत्स्वमतेनैवयत्कुर्याद्बहुसंमतं
गजाश्वरथपश्वादीन्भृत्यान्दासांस्तथैवच ॥ ६५ ॥
विचारुनीस्वबुद्धीनेंकरावेंवहुसंमत ॥ गजघोडेरथपशूदासानांचाकरांसही ॥ ६५ ॥
संभारान्सैनिकान्कार्याक्षमान्ज्ञात्वादिनेदिने
संरक्षयेत्प्रयत्नेनसुजीर्णान्संत्यजेत्सुधीः ॥ ६६ ॥
सरंजामासैनिकांतेंपाहेनित्यजुनेननें ॥ नवेत्तयारठेवावेजीर्णयत्नींत्यजीसुधी ॥ ६६ ॥

अयुतक्रोशजांवार्तांहरेदेकदिनेनवै
सर्वविद्याकलाभ्यासेशिक्षयेद्भृतिपोषितान् ॥६७॥

दाहासहस्त्रकोसांचीवार्तांआणीदिनामध्यें ॥ देवोनिमहिनाविद्यापढवावीनृपेंसदा ॥ ६७ ॥

समाप्तविद्यंसंदृष्ट्वातत्कार्येतंनियोजयेत्
विद्याकलोत्तमान्दृष्ट्वावत्सरेपूजयेच्चतान् ॥ ६८ ॥

त्याचीपरीक्षाघेऊनीतयांकामासयोजिजे ॥ विद्याकळांनींश्रेष्ठांतेंपुजावेंप्रतिवत्सरीं ॥६८॥

विद्याकलानांवृद्धिःस्यात्तथाकुर्यान्नृपःसदा
पृष्ठाग्रगान्क्रूरवेषान्नतिनीतिविशारदान् ॥ ६९ ॥

जसीविद्याकलावृद्धीकरीजेनरपेंतसें ॥ पुढेंमागेंक्रूरवेषनम्रनीतींहुशारते ॥ ६९ ॥

सिद्धास्त्रनम्रशस्त्रांश्चभटानाराान्नियोजयेत्
पुरेपर्यटयेन्नित्यंगजस्थोरंजयन्प्रजाः ॥ ७० ॥

सिद्धास्त्रनम्रशस्त्रांचेवीरांजवळठेविजे ॥ फिरेपुरींनित्यगजींबसूनीरंजवीप्रजा ॥ ७० ॥

राजयानारूढितःकिंराज्ञाश्वानसमोपिच
शुनासमोनकिंराजाकविभिर्भाव्यतेंजसा ॥ ७१ ॥

बसतांराजयानांतश्वानराजातसानकीं ॥ श्वानापरीनकींराजाकविनींवादिजेबळें ॥ ७१ ॥

अतःस्वबांधवैर्मित्रैःस्वसाम्यप्रापितैर्गुणैः
प्रकृतीभिर्नृपोगच्छेन्ननीचैस्तुकदाचन ॥ ७२ ॥

ह्मणोनीबंधुमित्रांशींगुणांनींनिजतुल्यजे ॥ प्रधानाशींरमेनीचनकदापिसमागम ॥ ७२ ॥

मिथ्यासत्यसदाचारैर्नीचःसाधुःक्रमात्स्मृतः
साधुभ्योतिस्वमृदुत्वंनीचाःसंदर्शयंतिहि ॥ ७३ ॥

खोट्याखऱ्यासदाचारेंनीचसाधूक्रमेंवदा ॥ साधूहुनीमृदुत्वातेंनीचदाखवितीबहू ॥ ७३ ॥

ग्रामान्पुराणिदेशांश्चस्वयंसंवीक्ष्यवत्सरे
अधिकारिगणैःकाश्चरंजिताःकाश्चकर्षिताः ॥७४॥

गांवांपुरांतेंदेशांतेंपाहींवर्षासआपण ॥ कितीककामवाल्यांनींप्रजासुखितदुःखित ॥७४ ॥

प्रजास्तासातुभूतेनव्यवहारंविचिंतयेत्
नभृत्यपक्षपातीस्यात्प्रजापक्षंसमाश्रयेत् ॥ ७५ ॥
व्यवहारींजाहलेलेंराजानेंजाणिजेसदा ॥ नपक्षकामदारांचाप्रजेचाधरिजेनृपें ॥ ७५ ॥

प्रजाशतेनसंद्विष्टंसंत्यजेदधिकारिणं
अमात्यमपिसंवीक्ष्यसकृदन्यायगामिनं ॥ ७६ ॥
प्रजाशतजयाद्वेषीसोडावाकामदारतो ॥ प्रधानहीयेकवेळाअन्यायीसांपडेजरी ॥ ७६ ॥

एकांतेदंडयेत्स्पष्टमभ्यासागरकृतंत्यजेत्
अन्यायवर्तिनांराज्यंसर्वस्वंचहरेन्नृपः ॥ ७७ ॥
शिक्षायेकांतिंफिरुनीसमेंतफिरुनीत्यजी ॥ अन्यायकर्त्याच्याराज्यासर्वस्वाहीहरीनृप ॥७७॥

जितानांविषयेस्थाप्यंधर्माधिकरणंसदा
भृतिंदद्यान्निर्जितानांतच्चरित्र्यानुरूपतः ॥ ७८ ॥
जिंकिल्याच्यापदींठेवीदिवाणीफौजदारिही ॥राज्यघेतांवेतनदेत्यांच्याखर्चानुसारतें ॥७८॥

स्वानुरक्तांसुरूपांचसुवस्त्रांप्रियवादिनीं
सुभूषणांसुसंशुद्धांप्रमदांशयनेभजेत् ॥ ७९ ॥
सुस्वरूपप्रेमवतीसुवस्त्राहितबोलकी ॥ सुभूषणपवित्राजीशयनींस्त्रीसिसेविजे ॥ ७९ ॥

यामद्वयंशयानोहित्वत्यंतंसुखमश्नुते
नसंत्यजेच्चस्वस्थानंनीत्याशत्रुगणंजयेत् ॥ ८० ॥
निजेंदोनप्रहरजोअत्यंतापावतोसुखा ॥ नसोडावेंनिजस्थानानीतिनेंशत्रुजिंकिजे ॥८०॥

स्थानभ्रष्टानोविभांतिदंताःकेशानखानृपाः
संश्रयेद्गिरिदुर्गाणिमहापदिनृपःसदा ॥ ८१ ॥
स्थानभ्रष्टानसेशोभादांताकेशानखानृपा ॥ गिरिकिल्यांतराहूनीविपत्तीफारशीजरी॥८१॥

तदाश्रयाद्दस्युवृत्यास्वराज्यंतुसमाहरेत्
विवाहदानयज्ञार्थंविनाप्यष्टांशशेषितं ॥ ८२ ॥
तेथूनचोरवृत्तीनेंहरावेंराज्यआपलें ॥ विवाहयज्ञदानासभष्टांशाधिकहीनृपें ॥ ८२ ॥

सर्वतस्तुहरेद्दस्युरसतामखिलंधनं
नैकत्रसंवसेन्नित्यंविश्वसेन्नैवकंप्रति ॥ ८३ ॥
चहूंकडूनिदुष्टांचेंचोरांचेंहरिजेधन ॥ नराहीयेकजाग्यांतविश्वासूंचनयेकुठें ॥ ८३ ॥
सदैवसावधानस्यात्प्राणनाशंनाचिंतयेत्
क्रूरकर्मासदोद्युक्तोनिर्घृणोदस्युकर्मसु ॥ ८४ ॥
असावेंसावधसदाप्राणघातनाचिंतिजें उद्युक्तक्रूरकर्माजोचोरकर्मासनिर्भिड ॥ ८४ ॥
विमुखःपरदारासुकुलकंन्याप्रदूषणे
पुत्रवत्पालिताभृत्यासमयेशत्रुतांगताः ॥ ८५ ॥
परस्त्रीशींविमुखजोकुलकंन्याप्रदूषणीं ॥ पुत्रसेरक्षिलेदाससमयींशत्रुजाहले ॥ ८५ ॥
नदोषस्यात्प्रयत्नस्यभागधेयंस्वयंहितत्
दृष्ट्वासुविफलंकर्मतपस्तप्त्वादिवंव्रजेत् ॥ ८६ ॥
नदोषहाप्रयत्नासदैवकेवळआपलें ॥ पाहूनियत्नविफलतपानेंस्वर्गसाधिजे ॥ ८६ ॥
उक्तंसमासतोराजकृत्यंमिश्रोधिकंब्रुवे
अध्यायःप्रथमःप्रोक्तोराजकार्यनिरूपकः ॥ ८७ ॥
संक्षेपेंकाथिलेंराजकार्यमिश्रत्रिहूवदे ॥ अध्यायआद्यकाथिलाराजकार्यनिरूपक ॥ ८७ ॥
आद्याध्यायसमश्लोकीवासुदेवात्मजेंकृत
श्रीगजाननपादाब्जींयथामतिसमर्पिली
श्रीगजाननार्पणमस्तु ॥ अध्याय १ ॥ श्लोक ३८७ ॥ श्रीहेरंबायनमः ॥

॥ प्रथमोध्यायः समाप्तः ॥

श्री

शुक्रनीति

(प्राकृतसम श्लोकीसह)

अध्याय २ रा.

यद्यप्यल्पतरंकर्मतदप्येकेनदुष्करं
पुरुषेणासहायेनकिमुराज्यंमहोदयं ॥ १ ॥
अल्पहीकामएकालाकठीकरण्यावहू ॥ विनासाहायपुरुषकसेंराज्यमहोदय ॥ १ ॥
सर्वविद्यासुकुशलोनृपोह्यपिसुमंत्रवित्
मंत्रिभिस्तुविनामंत्रंनैकोर्थंचिंतयेत्क्वचित् ॥२ ॥
सर्वविद्येंतकुशलविचारानृपयोग्यही ॥ प्रधानावीणनसलाअर्थाएकेंनाचिंतिजे ॥२ ॥
सभ्याधिकारिप्रकृतीसभासत्सुमतेस्थितः
सर्वदास्यान्नृपःप्राज्ञःस्वमतेनकदाचन ॥ ३ ॥
सभ्यप्रधान्दरक्दारसभासदमतेंसदा ॥ वागावेंनरपेंप्राज्ञेंस्वमतेंनकधींचही ॥ ३ ॥
प्रभुःस्वातंत्र्यमापन्नोह्यनर्थायैवकल्पते
भिन्नराष्ट्रोभवेत्सद्योभिन्नप्रकृतिरेवच ॥ ४ ॥
स्वतंत्रजोप्रभूहोयतोअनर्थासकारण ॥ ॥परराष्ट्रामधेंफूटफितूरीतत्प्रधानही ॥ ४ ॥
पुरुषेपुरुषेभिन्नंदृश्यतेबुद्धिवैभवं
आप्तवाक्यैरनुभवैरागमैरनुमानतः ॥ ५ ॥
पुरुषींपुरुषींभिन्नदिसतेंबुद्धीवैभव ॥ आप्तवाक्येंअनुभवेंशास्त्रानेंअनुमानिवा ॥ ५ ॥
प्रत्यक्षेणचसादृश्यैःसाहसैश्चछलैर्बलैः
वैचित्र्यंव्यवहाराणामौनत्यंगुरुलाघवैः ॥ ६ ॥
प्रत्यक्षानेंहिदृष्टांतेंसाहसानेंछलेंबलें ॥ विचित्रलालौकिकाचीवहुतागुरुलाघवें ॥ ६ ॥

नहितत्सकलंज्ञातुंनरेणैकेनशक्यते
अतःसाहायान्वरयेद्राजाराज्यविवृद्धये ॥ ७ ॥

नतेंसकलजाणायाशकिजेयेकमानवें ॥ यांसराजासाहायातेंराज्यवाढावयाकरी ॥ ७ ॥

कुलगुणशीलवृद्धान्शूरान्भक्तान्प्रियंवदान्
हितोपदेशकान्क्लेशसहान्धर्मरतान्सदा ॥ ८ ॥

शीलेंगुणेंकुलेंवृद्धशूरभक्ताप्रियंवद ॥ हितोपदेशींनिपुणधर्मात्मेंक्लेशसोसते ॥ ८ ॥

कुमार्गगंनृपमपिबुध्यौद्धर्तुंक्षमान्शुचीन्
निर्मछरान्कामक्रोधलोभहीनान्निरालसान् ॥९॥

कुमार्गगनृपाग्गेग्यनुद्धीनेशिक्षिण्याशुची ॥ निर्मत्सरक्रोधकामल्लोभहीननिरालस ॥ ९ ॥

हीयतेकुसहायेनस्वधर्माद्राज्यतोनृपः
कुकर्मणाप्रनष्टास्तुदितिजाःकुसाहायतः ॥ १० ॥

हीनहोतोकुसंगानेंराज्यधर्माहुनीनृप । दुष्कर्मेंपावलेनाशादुःसंगेंदितिचेसुत ॥ १० ॥

नष्टादुर्योधनाद्यास्तुनृपाःशूराबलाधिकाः
निरभिमानोनृपतिःसुसहायोभवेदतः ॥ ११ ॥

नष्टदुर्योधनादीहेनृपशूरबलाधिक ॥ अभिमानात्यजीभूपसाहायसुजनाकरी ॥ ११ ॥

युवराजोमात्यगणोभुजावेतौमहीभुजः ।
तावेवनयनेकर्णौदक्षसव्यौक्रमात्स्मृतौ ॥ १२ ॥

आमात्ययुवराजाहेभूपाचेभुजशोभती ॥ तेचत्र्याचेनयनहीत्रामसव्याहिकर्णतं ॥ १२ ॥

बाहुकर्णाक्षिहीनस्याद्विनाताभ्यामतोनृपः
योजयेच्चिंतयित्वातौमहानाशायचान्यथा ॥ १३ ॥

भुजींकर्णीनेत्रहीनत्र्यांविनाभूपहोयतो ॥ योजींविचारोनितयांमहानाशकअन्यथा ॥ १३ ॥

मुद्रांविनाखिलंराजकृत्यंकर्तुंक्षमंसदा
कल्पयेद्युवराजार्थंमौरसंधर्मपत्निजं ॥ १४ ॥

शिक्कयावांचूनियांसर्वराजकृत्यकरावया ॥ योजिजेऔरसायोग्यायौवराज्यावरींसुता ॥ १४ ॥

स्वकनिष्ठंपितृव्यंवानुजंवाग्रजसंभवं
पुत्रंपुत्रीकृतंदत्तंयौवराज्येभिषेचयेत् ॥१५॥
पर्येन्यूनपितृव्यावाज्येष्टवान्धुधाकटा ॥ पुत्राकन्यासुतादत्तायौवराज्याशियोनिजे ॥१५॥

क्रमादभावेदौहित्रंस्वस्त्रीयंवानियोजयेत्
स्वहितायापिमनसानैतान्संकर्षयेत्क्वचित ॥ १६ ॥
क्रमेंअभावेंदौहित्राभाच्यावायोजिजेतसें ॥ स्वहितानमनानेंहयांतेंसंकर्षिजेकधीं ॥१६॥

स्वधर्मनिरतान्शूरान्भक्तान्नीतिमतःसदा
संरक्षयेद्राजपुत्रान्बालानपिसुयत्नतः ॥ १७ ॥
शूरांधर्मरतांभक्तांनीतिमंतांहिसर्वदा ॥ रक्षिजावेंराजपुत्रांसुयत्नेंबालहीजरी ॥ १७ ॥

लोलुभ्यमानास्तेर्थंषुहन्युरेनमराक्षिताः
रक्ष्यमाणायदिछिद्रंकथंचित्प्राप्नुवंतिते १८ ॥
अयार्थेलालुपव्हूमारितीयानराक्षितां ॥ संरक्षितांहिछिद्रातेंपावतीकधिहीजरी ॥ १८ ॥

सिंव्हशावइवघ्नंतिराक्षितारंद्विपंद्रुतं
राजपुत्रामदोद्धूतागजाइवानिरंकुशाः ॥ १९ ॥
सिंव्हबाळातेविगजामारितीरक्षकात्वरें ॥ राजपुत्रमदोद्धत्तगजतेवीनिरंकुश ॥ १९ ॥

पितरंचापिनिघ्नंतिभ्रातरंत्वितरंनाकिं
मूर्खोबालोपीच्छतिस्मस्वाम्यंकिंनुपुनर्युवा ॥२० ॥
पितरांमारितीभावांइतरांतेंकसेनते ॥ मूर्खहीबालहीइच्छीस्वामितानकसायुवा ॥ २० ॥

स्वात्यंतसन्निकर्षेणराजपुत्रांस्तुरक्षयेत्
सद्भृत्यैश्चापितत्स्वांतंछलैर्ज्ञात्वासदास्वयं ॥२१ ॥
अत्यंतनिकटींस्वीयराजपुत्रांसराक्षिजे ॥ सुसेवकींस्वांतयांचेंछद्मेंजाणेंस्वयेंसदा ॥ २१ ॥

सुनीतिशास्त्रकुशलान्धनुर्वेदविशारदान्
क्लेशसहांश्चवाग्दंडपारुष्यानुभवान्सदा ॥ २२ ॥
नीतीशास्त्रांतकुशलधनुर्विद्यांहुशारते ॥ क्लेशाससोशितदंडासोशितेकटुभाषणा ॥२२॥

शौर्ययुद्धरतान्सर्वकलाविद्याविदोंजसः
सुविनीतान्प्रकुर्वीतह्यमात्याद्यैर्नृपःसुतान् ॥ २३ ॥

शूरयुद्धींसदोद्युक्तसर्वविद्येंसजाणते ॥ विनीतकरिजेभूपेंप्रधानाकडुनीतयां ॥ २३ ॥

सुवस्त्राद्यैर्भूषयित्वालालयित्वासुक्रीडनैः
अर्हयित्वासनाद्यैश्चपालयित्वासुभोजनैः ॥ २४ ॥

वस्त्रादिकींभूषिजावेखेळांनीखेळवीतसे ॥ पुजावेआसनादीनीपाळावेत्यांसुभोजनीं ॥ २४ ॥

कृत्वातुयौवराज्यार्हन्यौवराज्येभिषेचयेत्
अविनीतकुमारंहिकुलमाशुविनश्यति ॥ २५ ॥

करोनियौवराज्यार्हअभिषेकीतयांनृप ॥ कुसंतानेंकरुनियांकुलनाशासपावतें ॥ २५ ॥

राजपुत्रःसुदुर्वृत्तःपरित्यागंहिनार्हति
क्लिश्यमानःसपितरंपरानाश्रित्यहंतिहि ॥ २६ ॥

दुष्टहोतांपुत्रनृपापरित्यागानयोग्यतो ॥ जाचितांपितरानाशीपराश्रयकरुनियां ॥ २६ ॥

व्यसनेसज्जमानंतंक्लेशयेद्व्यसनाश्रयैः
दुष्टंगजमिवोद्वृत्तंकुर्वीतसुखबंधनं ॥ २७ ॥

जयालागींजेंव्यसनतयातेणेंचिक्लेशिजे ॥ उद्वृत्तादुर्गजातेंवीकरिजेसुखबंधन ॥ २७ ॥

सुदुर्वृत्तास्तुदायादाहंतव्यास्तेप्रयत्नतः
व्याघ्रादिभिःशत्रुभिर्वाछलैर्राष्ट्रविवृद्धये ॥ २८ ॥

दुर्वृत्तदुष्टदायादांसुयत्नेंनाशिजेनृपें ॥ व्याघ्रादिकींशत्रुनींवाछद्मानेंराज्यवृद्धितें ॥ २८ ॥

अतोन्यथाविनाशायप्रजायाभूपतेश्चते
तोषयेयुर्नृपंनित्यंदायादाःस्वगुणैःपरैः ॥ २९ ॥

अन्यथाहेतुनाशालानृपातेंहीप्रजेसही ॥ तोषवावेंबांधवांनीस्वगुणांनींनृपासदा ॥ २९ ॥

भ्रष्टाभवंत्यन्यथातेस्वभागाज्जीवितादपि
स्वसापिंड्यविहीनायेह्यन्योत्पन्नानराखलु ॥ ३० ॥

भ्रष्टतेअन्यथाहोतीभागजीवनयाहुनी ॥ स्वसापिंड्याहूनिहीनअन्योत्पन्नचिजेनर ॥ ३० ॥

मनसापिनमंतव्यादत्ताद्याःस्वसुताइति
तद्दत्तकत्वमिछंतिदृष्ट्वा यंधानिकंनरं ॥ ३१ ॥
मनानेंहीनमानावेदत्तांपुत्रअसेजगीं ॥ इछितीदत्तव्हायालापाहोनीधानिकानरा ॥ ३१ ॥
स्वकुलोत्पन्नकन्यायाःपुत्रस्तेभ्योवरोह्यतः
अंगादंगात्संभवतिपुत्रवद्दुहितानृणां ॥ ३२ ॥
स्वकुलोत्पन्नकन्येचापुत्रदत्ताहुनीवर ॥ स्वांगापासनियांहोतेकन्यापुत्रापरीनरा ॥ ३९ ॥
पिंडदानेविशेषोनपुत्रदौहित्रयोस्त्वतः
भूप्रजापालनार्थंहिभूपोदत्तंतुपालयेत् ॥ ३३ ॥
पिंडदानींनाविशेषपुत्रकन्याद्वयांमधीं ॥ भूच्याप्रजेच्यारक्षेतेंकरावेंदत्तकानृपें ॥ ३३ ॥
नृपःप्रजापालनार्थंसधनश्चन्नचान्यथा
परोत्पन्नेस्वपुत्रत्वंमत्वासर्वंददातितं ॥ ३४ ॥
भूपप्रजारक्षणालाधनरक्षावयाधनी ॥ परपुत्रींस्वपुत्रत्वमानुनीसर्वदेतसे ॥ ३४ ॥
किमाश्चर्यमतोलोकेनददातियजत्यपि
प्राप्यापियुवराजत्वंप्राप्नुयाद्विकृतिंनच ॥ ३५ ॥
याहूनिकायआश्चर्यलोकींदतोनभोगितो ॥ पावूनहीयौवराज्यामदेंमत्तनहोंयिजे ॥ ३५ ॥
स्वसंपत्तिमदान्नैवमातरंपितरंगुरुं
भ्रातरंभगिनींवापिह्यन्यान्वाराजवल्लभान् । ३६ ।
निजवैभवमादानेंआईबापांगुरूसही ॥ भावातेंवात्रहीणीतेंअन्यांहींराजवल्लभां ॥ ३६ ॥
महाजनांस्तथाराष्ट्रेनावमन्येनपीडयेत्
प्राप्यापिमहतींवृद्धिंवर्तेतपितुराज्ञया ॥ ३७ ॥
महाजनांतसेराज्यींनपीडीअवमानिही ॥ पावूनेहीमहासंपत्पित्याज्ञावाक्येंचवागणे ॥ ३७ ॥
पुत्रस्यपितुराज्ञापिपरमंभूषणंस्मृतं
भार्गवेणहतामाताराघवस्तुवनंगतः ॥ ३८ ॥
आज्ञापुत्रासबापाचीमाननेंबहुभूषण ॥भार्गवेंवधिलीमातारामगेलावनासतो ॥ ३८ ॥

पितुस्तपोबलात्तौतुमातरंराज्यमापतुः
शापानुग्रहयोःशक्तोयस्तस्याज्ञागरीयसी ॥ ३९ ॥

तपोबलानेंबापाच्याराज्यामातेंसपावले ॥ शापींअनुग्रहींयोग्यजोतदाज्ञाअसेवर ॥ ३९ ॥

सोदरेषुचसर्वेषुस्वस्याधिक्यंनदर्शयेत्
भागार्हभ्रातृणांनष्टोह्यवमानात्सुयोधनः ॥ ४० ॥

सहोदरींभाउबंदींनिजाधिक्यनदाखवी ॥ नष्टभागार्हभावांच्याअपमानेंसुयोधन ॥ ४० ॥

पितुराज्ञोल्लंघनेनप्राप्यापिपदमुत्तमं
तस्माद्भ्रष्टाभवंतीहदासवद्राजपुत्रकाः ॥ ४१ ॥

बापाचीलंघितांआज्ञामोठेंपदहिपाउनी ॥ त्याहूनिभ्रष्टहोतातीदाससेराजपुत्रही ॥ ४१ ॥

ययातेश्चयथापुत्राविश्वामित्रसुतायथा
पितृसेवापरास्तिष्ठेत्कायवाङ्मानसैःसदा ॥ ४२ ॥

ययातीचेजसेपुत्रविश्वामित्रप्रजाजशी ॥ करावीपितृसेवेतेंकायावाचामनेंसदा ॥ ४२ ॥

तत्कर्मनियतंकुर्याद्येनतुष्टोभवेत्पिता
तन्नकुर्याद्येनपितामनागपिविषीदति ॥ ४३ ॥

तेंकर्मकारिजेंजेणेंपितासंतुष्टहोतसे ॥ करीनतें पित जेणेंथोडाहीखिन्नहोतसे ॥ ४३ ॥

यस्मिन्पितुर्भवेत्प्रीतिःस्वयंतस्मिन्प्रियंचरेत्
यस्मिन्द्वेषंपिताकुर्यात्स्वस्यापिद्वेष्यएवसः ॥ ४४ ॥

पित्याचीप्रीतिजाठाईत्यावरीकरीआपण ॥ जावरीद्वेषकारितोत्यावरीद्वेषहीतसा ॥ ४४ ॥

असंमतंविरुद्धंवापितुर्नैवसमाचरेत्
चारसूचकदोषेणयदिस्यादन्यथापिता ॥ ४५ ॥

अमान्यवाविरोधीजेंपित्यातेंनकरीतया ॥ चाहाडदोषेंस्वपिताअन्यथाजरिजाहला ॥ ४५ ॥

प्रकृत्यनुमतंकृत्वातमेकांतेप्रबोधयेत्
अन्यथासूचकान्नित्यंमहद्दंडेनदंडयेत् ॥ ४६ ॥

प्रधानाकडुनीत्यातेंएकांतामाजिबोधिजे ॥ पिशुनालागिंसततमहादंडेंचिशिक्षिजे ॥ ४६ ॥

प्रकृतीनांचकपटःस्वांतंविद्यात्सदैवहि
प्रातर्नत्वाप्रतिदिनंपितरंमातरंगुरुं ॥ ४७ ॥
प्रधानाच्याहिचित्तातेंकपटेंजाणिजेसदा ॥ सकाळींनित्यनमिजेआईबापांगुरुसही॥ ४७॥

राजानंस्वकृतंयद्यान्निवेद्यानुदिनंततः
एवंगृहविरोधेनराजपुत्रोवसेद्गृहे ॥ ४८ ॥
निवेदीनित्यराजातेंसर्वहीआपलीकृती ॥ अविरोधेंघरींऐसाराजपुत्रवसेसदा ॥ ४८ ॥

विद्ययाकर्मणाशीलैःप्रजासंरंजयन्मुदा
त्यागीचसत्वसंपन्नःसर्वान्कुर्याद्वशेस्वके ॥ ४९ ॥
शीलैंकर्मेंस्वाविद्येनेंप्रजेतेंरंजवीसदा ॥ दातासत्वेंयुक्ततसासर्वांतेंकरिजेवश ॥ ४९ ॥

शनैःशनैःप्रवर्धेतशुक्लपक्षमृगांकवत्
एवंवृत्तोराजपुत्रोराज्यंप्राप्याप्यकंटकं ॥ ५० ॥
हळूहळूचवाढावेंशुक्लपक्षींजसाशशी ॥ असावागेराजपुत्रराज्यपावेअकंटक ॥ ५० ॥

सहायवान्सहामात्यश्चिरंभुंक्तेवसुंधरां
समासतःकार्यमुक्तंयुवराजस्ययद्धितं ॥ ५१ ॥
सहायवान्सप्रधानभोगीपृथ्वीससर्वदा ॥ समासेंकाथिलेंकार्ययुवराजासजेंहित॥ ॥ ५१ ॥

समासादुच्यतेकृत्यममात्यादेश्चलक्षणं
मृदुगुरुप्रमाणत्ववर्णशब्दादिभिःसमं ॥ ५२ ॥
समासानेंसांगिजतेंप्रधानाचेंहिलक्षण ॥ मृदुगुरुप्रमाणत्ववर्णशब्दादिकींसह ॥ ५२ ॥

परीक्षकैर्द्रावयित्वायथास्वर्णंपरीक्ष्यते
कर्मणासहवासेनगुणैःशीलकुलादिभिः ॥ ५३ ॥
परीक्षावेंजसेंसोनेंगाळवोनिपारिक्षकीं ॥ कर्मानेंसहवासानेंगुणेंशीलेंतसेंकुळें ॥ ५३ ॥

भृत्यंपरीक्षयेन्नित्यंविश्वास्यंविश्वसेत्तदा
नैवजातिर्नचकुलंकेवलंलक्षयेदपि ॥ ५४ ॥
दासानित्यपरीक्षामेंविश्वासाकारिदेखुनी ॥ नकुलातेंनजातीतेंपाहीकेवळसर्वदा ॥ ५४॥

कर्मशीलगुणापूज्यास्तथाजातिकुलेनहि
नजात्यानकुलेनैवश्रेष्ठत्वंप्रतिपद्यते ॥ ५५ ॥
कर्मेंशीलेंगणेंपूज्यतसाजातीकुलीनतो ॥ नकुलानेंनजातीनेंश्रेष्ठत्वाप्रतिपावतो ॥ २५ ॥

विवाहेभोजनेनित्यंकुलजातिविवेचनं
सत्यवान्गुणसंपन्नस्तथाभिजनवान्धनी ॥ ५६ ॥
लग्नाभोजनपंक्तीसकुलजातींससाधेजे ॥ सत्यवादीगुणेंयुक्तकुटुंबीहितसाधनी ॥ ५६ ॥

सुकूलश्चसुशीलश्चसुकर्माचानिरालसः
यथाकरोत्यात्मकार्यंस्वामिकार्यंततोधिकं ॥ ५७ ॥
सुशीलसुकुलोत्पन्नसुकर्माहीनआळस ॥ स्वकार्याहूनिअधिकप्रेमानेंस्वामिचेंकरी ॥५७॥

चतुर्गुणेनयत्नेनकायवाङ्मानसेनच
भृत्याचतुष्टो मृदुवाक्कार्यदक्षःशुचिर्दृढः ॥ ५८ ॥
चौपटीनेंप्रयत्नानेंकायावाचामनेंसदा ॥ वेतनेंतुष्टमृदुवाक्कार्यीदक्षशुचिदृढ ॥ ५८ ॥

परोपकरणेदक्षोह्यपकारपराङ्मुखः
स्वास्यगरुकारिणंपुत्रंपितरंचापिदर्शकः ॥ ५९ ॥
परोपकरणींदक्षअपकारींपराङ्मुख ॥स्वस्वामीच्यागुन्हेगारादावीपुत्रापित्यासही ॥५९॥

अन्यायगामिनिपतौत्व्यतद्रूपःसुबोधकः
नाक्षेप्तातद्गिरंकाचित्तन्यूनस्याप्रकाशकः ॥६० ॥
अन्यायीस्वामीतें बोधीनतसाहोऊनोकधीं॥त्याचीवाणीनधिक्कारीतंन्यूनालागिंझांकिता॥ ६०॥

अदीर्घसूत्रःसत्कार्येंह्यसत्कार्येंचिरक्रियः
नतद्भार्यापुत्रमित्रछिद्रदर्शीकदाचन ॥ ६१ ॥
सत्कामवेगेंकारितोअसत्कामाउशारितो॥ त्याच्यास्त्रीपुत्रमित्रांचेंपाहीछिद्रकधींहिन ॥६१॥

तद्वद्बुद्धिस्तदीयेषुभार्यापुत्रादिबंधुषु
नश्लाघतेस्पर्धतेननाभ्यसूयतिनिंदति ॥ ६२ ॥
तत्संबंधींतशीबुद्धीभार्यापुत्रादिबांधवीं ॥ स्पर्धानपावेनश्लाघेईर्षानकारिनिंदिना ॥६२॥

नेछत्यान्याधिकारंहिनिस्पृहोमोदतेसदा
तद्दत्तवस्त्रभूषादिधारकस्तत्पुरोनिशं ॥ ६३ ॥
इछीनाअन्यकामातेंविरागीहर्षसंयुत ॥ त्यांणीदिल्यावस्त्रभूषाघाळीस्वामीपुढेंसदा ॥६३॥
भृतितुल्यव्ययोदांतोदयालुःशूरएवहि
तदकार्यस्यरहासिसूचकोभृतकोवरः ॥ ६४ ॥
खर्चवेतेंवेतनाच्यादयालूदांतशूरही ॥ धन्याअकार्ययेकांनींसुचवीदासतोवर ॥ ६४ ॥
विपरीतगुणैरेभिर्भृतकोनिंद्यउच्यते
येभृत्याहीनभृतिकायेदंडेनप्रकर्षिताः ॥ ६५ ॥
विपरीतगुणींयांहींनिंद्यतोदासजाणिजे ॥थोडकेंवेतनजयाकेलासेउग्रदंडजा ॥ ६५ ॥
शठाश्चकातरालुब्धाःसमक्षप्रियवादिनः
मत्ताव्यसनिनश्चार्तीउत्कोचेष्टाश्चदेविनः ॥ ६६ ॥
भिणाराळोभिशठहीबोलेगोडसमक्षजो ॥ उन्मत्तव्यसनींआर्तरडकेंकर्जशीलही ॥६६ ॥
नास्तिकादांभिकाश्चैवसत्यवाचोप्यसूयकाः
येचापमानितायेसद्वाक्यैर्मर्मणिभेदिताः ॥ ६७ ॥
दंभीजिनास्तिकसदाखोटसाळसईर्षही ॥ धिक्कारिलेजेदुर्वाक्येंअथवामर्मिभेदिले ॥६७॥
चंडाःसाहसिकाधर्महीनानैतेसुसेवकाः
संक्षेपतस्तुकथितंसदसद्भृत्यलक्षणं ॥ ६८ ॥
अविचारीचंडधर्महीनतेनसुसेवक ॥ संक्षेपेंकार्येंसाधूअसाधूदासलक्षण ॥ ६८ ॥
समासतःपुरोधादिलक्षणंयत्तदुच्यये
पुरोधाचप्रतिनिधिःप्रधानसचिवस्तथा ॥ ६९ ॥
उपाध्यायादिसंक्षेपेंलक्षणालागिसांगती ॥ उपाध्यायप्रतिनिधीप्रधानसचिवप्रथा॥६९॥
मंत्रीचप्राड्विवाकश्चपंडितश्चसुमंत्रकः
आमात्योदूतइत्येताराज्ञःप्रकृतयोदश ॥७० ॥
मंत्रीआणिप्राड्विवाकपंडिताव्यसुमंत्रक॥आमात्यदूतयानावेंराजाच्याप्रकृतीदहा॥७०॥

दशमांशाधिकाःपूर्वैदूतांताःक्रमशःस्मृताः
अष्टौप्रकृतोभिर्युक्तोनृपःकैश्चित्स्मृतःसदा ॥७१॥

पूर्वादशांशअधिकदूतांपर्यंततेक्रमें ॥ अष्टप्रकृतिनिं युक्तनृपातेंकोणिबोलती ॥ ७१ ॥

सुमंत्रःपंडितोमंत्रीप्रधानःसचिवस्तथा
अमात्यप्राड्विवाकश्चतथाप्रतिनिधिस्मृतः॥७२॥

सुमंत्रपंडीतमंत्रीप्रधानसचिवाभिध॥आमात्यप्राड्विवाकाख्यतसाप्रातिनिधीनृपा॥७२॥

एताभृतिसमास्त्वष्टौराज्ञःप्रकृतयःसदा
इंगिताकारतत्वज्ञोदूतस्तदनुगस्मृतः ॥ ७३ ॥

तुल्यवेतनयाआठांराजाच्याप्रकृतीसदा॥आकाराइंगितातत्वाजाणेंतोदूतजाणिजे॥ ७३॥

पुरोधाःप्रथमंश्रेष्ठःसर्वेभ्योराजराष्ट्रभृत्
तदनुस्यात्प्रतिनिधिःप्रधानस्तदनंतरं ॥ ७४ ॥

आचार्यंयांमध्येंश्रेष्ठराष्ट्रींराज्यासतोलताञाच्यालालींप्रतिनिधीआखालींतोप्रधानही।७४।

सचिवस्तुततःप्रोक्तोमंत्रीतदनुचोच्यते
प्राड्विवाकस्ततःप्रोक्तःपंडितस्तदनंतरं ॥ ७५ ॥

तयामागेंसचिवतोतयामागेंचमंत्रिही ॥ प्राड्विवाकतयामागेंतदनंतरपंडित ॥ ७५ ॥

सुमंत्रस्तुततस्ख्यातोह्यमात्यस्तुततःपरं
दूतस्ततःक्रमादेतेपूर्वश्रेष्ठायथागुणाः ॥ ७६ ॥

तयामागेंतोसुमंत्रअमात्यतदनंतर ॥ हीनदूतक्रमानेंहेपूर्वश्रेष्ठजसेगुणें ॥ ७६ ॥

मंत्रानुष्ठानसंपन्नःत्रैविद्यःकर्मतत्परः
जितेंद्रियोजितक्रोधोलोभमोहविवर्जितः॥ ७७ ॥

मंत्रानुष्ठानिंजोयोग्यत्रयावेत्तासुकर्मठ ॥ जितेंद्रियाजितक्रोधलोभमाहविवर्जित ॥ ७७ ॥

षडंगवित्सांगधनुर्वेदविच्चार्थधर्मवित्
यत्कोपभीत्याराजापिधर्मनीतिरतोभवेत् ॥ ७८ ॥

जाणेंषडंगेंजोसांगधनुर्वेदार्थधर्महीं ॥ राजाज्याकोपभयेंधर्मानेंनृपहीसदा ॥ ७८ ॥

नीतिशस्त्रास्त्रव्यूहादिकुशलस्तुपुरोहितः
सैवाचार्यःपुरोधायःशापानुग्रहयोःक्षमः ॥ ७९ ॥
शस्त्रास्त्रनीतींजोपूर्णउपाध्यायकवायतीं ॥उपाध्यातोचिआचार्यशापानुग्रहयोग्यजो॥७९॥

विनाप्रकृतिसन्मंत्राद्राज्यनाशोभवेन्मम
निरोधनंभवेदेवंराज्ञस्तेस्युःसुमंत्रिणः ॥ ८० ॥
विनाप्रधानसत्सल्यामाझेंराज्यबुडेलकीं ॥ ऐसाकारजयांचातेजाणावेसुप्रधानहो ॥८० ॥

नबिभेतिनृपोयेभ्यस्तैःकिंस्याद्राज्यवर्धनं
यथालंकारवस्त्राद्यैस्त्रियोभूष्यास्तथाहिते ॥ ८१ ॥
जयांलाभीननृपतीराज्यवाढवितेनते ॥ वस्त्रांनीभूषणीजैवीभूषावीस्त्रीतसेहिते ॥८१ ॥

राज्यंप्रजाबलंकोशोसुनृपत्वंनवर्धितं
यन्मंत्रतोरिनाशस्तैर्मंत्रिभिःकिंप्रयोजनं ॥ ८२ ॥
राज्यप्रजाबलाकोशावधियेलेंनृपत्वन ॥ शत्रुनाशानयत्सल्लाप्रधानमगकायते ॥ ८२ ॥

कार्याकार्यप्रविज्ञातास्मृतःप्रतिनिधिस्तुसः
सर्वदर्शीप्रधानस्तुसेनावित्सचिवस्तथा ॥ ८३ ॥
कार्यांअकार्याजोजाणेंजाणाप्रतिनीधीतया ॥ सर्वपाहेतोप्रधानसेनासाचिवजाणतो॥८३॥

मंत्रीतुनीतिकुशलःपंडितोधर्मतत्ववित्
लोकशास्त्रनयज्ञस्तुप्राड्विवाकस्मृतःसदा ॥८४॥
नीतीकुशलतोमंत्रीधर्मपंडितजाणता॥लोकांशास्त्रांसिनीतीलाजाणताप्रड्विवाकतो॥८४॥

देशकालप्रविज्ञाताह्यमात्यइतिकथ्यते
आयव्ययप्रविज्ञातासुमंत्रःसचकीर्तितः ॥ ८५ ॥
देशाकालासजोजाणेंअमात्यवदतीतया ॥ जमाखर्चासजोजाणेंसुमंत्रवदणेंतया ॥ ८५ ॥

इंगिताकारचेष्टज्ञःस्मृतिमान्देशकालवित्
षड्गुण्यमंत्रविद्वाड्मीवीतभीर्दूतइष्यते ॥ ८६ ॥
आकारेंइंगितेंचेष्टेस्मरणेंदेशकालवित्॥जाणताषड्गुणामंत्रावक्तातोदूतनिर्भय ॥ ८६ ॥

अहितंचापियत्कार्यंसद्यःकर्तुंयदोचितं
अकर्तुंयद्धितमपिराज्ञःप्रतिनिधिःसदा ॥ ८७ ॥
असेजेंकांअहितहीतत्कालकरुंयोग्यजें ॥ नकर्ण्याजेंहितजरीजाणाप्रतिनिधीतयां ॥८७॥
बोधयेत्कारयेत्कुर्यान्नकुर्यान्नप्रबोधयेत्
सत्यवायदिवासत्यंकार्यंजातंचयत्किल ॥ ८८ ॥
बोधीकरावितांकर्तानकरीनचित्रोधितो ॥ सत्यवाजरिवाखोटेंजेंकांहींकार्यमात्रही ॥८८ ॥
सर्वेषांराजकृत्येषुप्रधानस्तद्विचिंतयेत्
गजानांचतथाश्वानांरथानांपदगामिनां ॥ ८९ ॥
सर्वांहीराजकृत्यांतेंप्रधानेंपहिजेसदा ॥ गजांतेंतेंविअश्वांतेंरथांपायदळांसही ॥ ८९ ॥
सद्दढाणांतथोष्ट्राणांवृषाणांसद्यएवहि
वाद्यभाषासुसंकेतव्यूहाभ्यसनशालिनां ॥ ९० ॥
तशातथ्यारउंटांचेंवृषांचेंहीतसेंसदा ॥ वाजेभाषादिसंकेतेंशिकणारेकवायती ॥ ९०॥
प्राक्प्रत्यग्गामिनांराज्यचिन्हशस्त्रास्त्रधारिणां
परिचारगणानांहिमध्यमोत्तमकर्मणां ॥ ९१ ॥
पुढलेमागलेराजचिन्हशस्त्रास्त्रधारक ॥ शागीर्दपेशेकरतेंमध्यमोत्तमकर्मजे ॥ ९१ ॥
अस्त्राणामस्त्रपातीनांसद्यस्वतुरगीगणः
कार्यक्षमश्चप्राचीनःसाद्यस्कःकतिविद्यते ॥ ९२॥
अस्त्रेंत्यातेंटाकणारेशिलेदारांदिकांतसें ॥ कामायोग्यजुनेतेंवीनवीनहिकितीतसे॥९२॥
कार्यासमर्थःकत्यस्तिशस्त्रगोलाग्निचूर्णयुक्
सांग्रामिकश्चकत्यस्तिसंभारस्तान्विचिंत्यच ॥ ९३ ।
कामाअयोग्यकितिकशस्त्रेंगोलकदारुही॥ लढाऊकितितय्यारसंभाराजाणिजेअसें॥९३॥
सचिवश्चापितत्कार्यंराज्ञेसम्यङ्निवेदयेत्
सामदामश्चभेदश्चदंडःकेषुकदाकथं ॥ ९४ ॥
हेंसर्वकार्यसचिवेंराजालागींनिवेदिजे ॥ सामादामादंडभेदाजाणेंकेंव्हांकसाकुठें ॥९४॥

कर्तव्यःकिंफलंतेभ्योबहुमध्यंतथाल्पकं
एतत्संचिंत्यनिश्चित्यमंत्रीसर्वंनिवेदयेत् ॥ ९५ ॥
करावेंकायफलहोबहुमध्यमअल्पही निश्चयेंजाणुनियातेंमंत्र्यानेंसांगिजेनृपा ॥ ९५ ॥

साक्षिभिर्लिखितैर्भोगैश्छलभूतैश्चमानुषान्
स्वानुत्पादितसंप्राप्तव्यवहारान्विचिंत्यच ॥ ९६ ॥
साक्षीनेंभोगलेखानीछलानेंमानवांसदा ॥ निजोत्पादितसंप्राप्तव्यवहारासजाणुनी ॥ ९६ ॥

दिव्यसंसाधनान्वापिकेषुकिंसाधनंपरं
युक्तिप्रत्यक्षानुमानोपमानैर्लोकशास्त्रतः ॥ ९७ ॥
दिव्यांचींसाधनेकिंवाकोणाचेंकायसाधन ॥ युक्तिप्रत्यक्षदृष्टांतलोकशास्त्रनुमानही ॥ ९७ ॥

बहुसन्मतसंसिद्धान्विनिश्चित्यसभास्थितः
ससभ्यःप्राड्विवाकस्तुनृपंसंबोधयेत्सदा ॥ ९८ ॥
बहुतांमान्यजेसिद्धनिश्चयोनिसभास्थितें ॥ सभ्यांशींप्राड्विवाकानेंनृपातेंबोधिजेसदा ॥ ९८ ॥

वर्तमानाश्चप्राचीनाधर्माःकेलोकसंश्रिताः
शास्त्रेषुकेसमुद्दिष्टाविरुध्यंतेचकेधुना ॥ ९९ ॥
वर्तमानजुनेधर्मलोकांतिकायचालती ॥ त्यांतशास्त्रेंमान्याकितीविरुद्धकितितेजनीं ॥ ९९ ॥

लोकशास्त्रविरुद्धाःकेपंडितस्तान्विचिंत्यच
नृपंसंबोधयेत्तैश्चपरत्रेहसुखप्रदैः ॥ १०० ॥
विरुद्धलोकांशास्त्रांतेंपंडितेंत्यासजाणिजे ॥ नृपासंबोधिजेयेथेंपरलोकींसुखावह ॥ १०० ॥

इयच्चसंचितंद्रव्यंवत्सरेऽस्मिन्तृणादिकं
व्ययीभूतमियच्चैवशेषंस्थावरजंगमं ॥ १ ॥
इतकेंसांचलेंद्रव्यवत्सरींयातृणादिक ॥ खर्चझालाकितीशेषकितीस्थावरजंगम ॥ १ ॥

इयदस्तीतिवैराज्ञेसुमंत्रोविनिवेदयेत्
पुराणिचकतिग्रामाअरण्यानिचसंतिहि ॥ २ ॥
इतकेंनियमेंऐसेंसुमंत्रेंसांगिजेनृपा ॥ पुरेंकितीगांवतसेअरण्येंतीकितीतशीं ॥ २ ॥

कर्षिताकतिभूःकेनप्राप्तोभागस्ततःकति
भागशेषंस्थितंतस्मिन्कत्यकृष्टाचभूमिका ॥ ३ ॥

हांकिलींकितिभूकोणीपावलाभागहीकिती ॥ भागाचेंशेषकितिकहांकिलीनाकितीकभू ॥ ३ ॥

भागद्रव्यंवत्सरेस्मिन्शुल्कंदंडादिजंकति
अकृष्टपच्यंकतिचकतिचारण्यसंभवं ॥ ४ ॥

कितीयावत्सरींभागदंडहीमहसूलही ॥ आपापधान्य.कितिकाकितीरानांतलेंतसें ॥ ४ ॥

कतिचाकरसंजातंनिधिप्राप्तंकतीतिच
अस्वामिकंकतिप्राप्तंनाष्टिकंतस्कराहृतं ॥ ५ ॥

कितीकखाणिचेंद्रव्यपुरलेलेंकितीनिधी ॥ बेतन्मालकितीनष्टचोरांचेंहरलेंकिती ॥ ५ ॥

संचितंतुविनिश्चित्यामात्योराज्ञेनिवेदयेत्
समासाल्लक्षणंकृत्यंप्रधानदशकस्यच ॥ ६ ॥

संचितातेंनिश्चयोनीआमात्येंकथिजेनृपा ॥ संक्षेपेंलक्षणेंकार्येंप्राधानदशकासजीं ॥ ६ ॥

उक्तंतल्लिखितैःसर्वंविद्यात्तदनुदर्शिभिः
परिवर्त्यन्नृपोह्येतान्युंज्यादन्योन्यकर्मणि ॥ ७ ॥

कथिलेंलिहिणेंसर्वजाणेंयाचाहिनायक ॥ करावींबदलीभूपेंयांचीकामावरीक्रमें ॥ ७ ॥

नकुर्यात्स्वाधिकबलान्कदापिह्यधिकारिणः
परस्परंसमबलाःकार्याःप्रकृतयोदश ॥ ८ ॥

जबरदस्तांनयेंजावेंअधिकारावरींकधीं ॥ बरोबरीचेहेसारेकरावेप्रकृतीदाहा ॥ ८ ॥

एकस्मिन्नधिकारेतुपुरुषाणांत्रयंसदा
नियुंजीतप्राज्ञतमंमुख्यमेकंतुतेषुवै ॥ ९ ॥

येकेकअधिकारींतिपुरुषत्रययोजिजे ॥ तयांमध्येंजोशाहणाकरीजेमुख्यत्याजला ॥ ९ ॥

द्वैदर्शकौतुतत्कार्येहायनैस्तन्निवर्तनं
त्रिभिर्वापंचभिर्वापिसप्तभिर्दशभिश्चवा ॥ १० ॥

पाहतेत्यादोनकामांवर्षांनीबदलीकरी ॥ तिहींनींवाहिपांचांनींसातांनींवादाहांनींवा ॥ १० ॥

दृष्ट्वातत्कार्यकौशल्येतथातंपरिवर्तयेत्

नाधिकारंचिरंदद्याद्यस्मैकस्मैसदानृपः ॥ ११ ॥

पाहुनींकामकौशल्यत्वदलावेतसेतयां ॥ अधिकारनद्यावाचिकोणालाहीसदोदित ॥ ११॥

ह्यधिकारेक्षमंदृष्ट्वाह्यधिकारेनियोजयेत्

अधिकारमदंपीत्वाकोनमुह्यात्पुनश्चिरं ॥ १२ ॥

कामासयोग्यजाणूनिअधिकारासयोजिजे ॥ अधिकारमदाकोणनमोहेलपितांसदा॥१२॥

अतःकार्यक्षमंदृष्ट्वाकार्येन्यंतंनियोजयेत्

तत्कार्येकुशलंचान्यंतत्पदानुगतंखलु ॥१३॥

त्यासाठींयोग्यजाणूनिमोठ्याकामासयोजिजे।त्याकामिंदुजाकुशलान्यूनकामावरीलजो।१३।

नियोजयेद्व्रतनेतुतदभावेतथापरं

तद्गुणोयदितत्पुत्रस्तत्कार्येतंनियोजयेत् ॥ १४ ॥

तदभावींयांजिजावातद्योग्यनरकोणिही ॥ गुणीहोतांपुत्रतसायोजीत्यापाचियापदीं॥१४॥

यथायथाश्रेष्ठपदेह्यधिकारीयदाभवेत्

अनुक्रमेणसंयोज्योह्यंतेतंप्रकृतिंनयेत् ॥ १५ ॥

जसाजसाउच्चपदींहोईलअधिकारीजैं ॥ तशाक्रमानेंयोजावाअंतींअष्टप्रधानहीं ॥ १५ ॥

अधिकारबलंदृष्ट्वायोजयेद्दर्शकान्बहून्

अधिकारिणमेकंवायोजयेद्दर्शकंविना ॥ १६ ॥

कामपाहूनियांतैसेयोजावेकामपाहते ॥ कामवालायेककुठेंयोजावाकामपाहनी ॥ १६ ॥

येचान्येकर्मसचिवास्तान्सर्वान्वानियोजयेत्

गजाश्वरथपादातपशूष्ट्रमृगपक्षिणां ॥ १७ ॥

आणखीजेअन्यकामातयांसर्वांसयोजिजे ॥ गजघोडेपायीरथपाक्षिउंटपशूमृगां ॥ १७ ॥

सुवर्णरत्नरजतवस्त्राणामधिपान्पृथक्

वितानाद्यधिपंधान्याधिपंपाकाधिपंतथा ॥ १८ ॥

सुवर्णरत्नचांदिचेवस्त्रांचेस्वामिवेगळे ॥ छतवालाधान्यपतीपाकशालेवरीतसा ॥ १८ ॥

आरामाधिपतिंचैवसौधगेहाधिपंपृथक्
संभारपंदेवतुष्टिपतिंदानपतिंसदा ॥ १९ ॥
बागवाल्लतसांस्वामीकरणाराइमारती ॥ देवस्थानींशिलेखानींदानाध्यक्षतसादुजा ॥ १९ ॥

साहसाधिपतिंचैवग्रामनेतारमेवच
भागहारंत्रितयिंतुलेखकंचचतुर्थकं ॥ २० ॥
फौजदारदुजातैसागांवनायिकवेगळा ॥ तिसराभागनेणाराचवथातोविकार्जुन ॥ २० ॥

शुल्कग्राहंपंचमंचप्रतिहारंतथैवच
षट्कमेतन्नियोक्तव्यंग्रामेग्रामेपुरेपुरे ॥ २१ ॥
पांचवातोजखादारसहावाप्रतिहारही ॥ हेसाहाहीयोजिजावेगांवींगांवींपुरींपुरीं ॥ २१ ॥

तपस्विनोदानशीलाःश्रुतिस्मृतिविशारदाः
पौराणिकाःशास्त्रविदोदैवज्ञामांत्रिकाश्चये ॥ २२ ॥
तपस्वीजेदानदेतेश्रुतिस्मृतिसजाणते ॥ पुराणशास्त्रांचज्ञातेतसेज्योतिषिमांत्रिक ॥ २२ ॥

आयुर्वेदविदःकर्मकांडज्ञास्तांत्रिकाश्चये
येचान्येगुणिनःश्रेष्ठाबुद्धिमंतोजितेंद्रियाः ॥ २३ ॥
वैद्यहीकर्मकांडज्ञतसेतंत्रज्ञतांत्रिक ॥ आणखीजगुणीकांहींबुद्धिवंतजितेंद्रिय ॥ २३ ॥

तान्सर्वान्पोशयेद्भूत्यादानैर्मानैःसुपूजितान्
हीयतेचान्यथाराजाह्यकीर्तिंचापिविंदति ॥ २४ ॥
त्यासर्वांवितनेंपोषीदानेंमानेंसुपूजनें ॥ हीनहोअन्यथाराजाअपकीर्तीसपावतो ॥ २४ ॥

बहुसाध्यानिकार्याणितेषामप्याधिपांस्तथा
तत्तत्कार्येषुकुशलान्ज्ञात्वातांस्तुनियोजयेत् ॥ २५ ॥
जींकामेंवहुंनसाध्यत्यांचेजेस्वामिहीतसे ॥ त्यांकामींजिकुशलतेठेवावेबाकिसोडिजे ॥ २५ ॥

अमंत्रमक्षरंनास्तिनास्तिमूलमनौषधं
अयोग्यःपुरुषोनास्तियोजकस्तत्रदुर्लभः ॥ २६ ॥
अमंत्रअक्षरनसेनाहींमूळअनौषध ॥ अयोग्यनाहींपुरुषअसेयोजकदुर्लभ ॥ २६ ॥

प्रभद्रादिजातिभेदंगजानांचचिकित्सितं
शिक्षांव्याधिंपोषणंचताल्जुजिव्हानखैर्गुणान् ॥२७॥

प्रभद्रादीजातिभेदागजांचीऔषधक्रिया॥शिक्षाव्याधीपोषणहीताल्जुजिव्हानखींगुणा।२७।

आरोहणंगतिंवेत्तिसयोज्योगजरक्षणे
तथाविधोधोरणस्तुहस्तीहृदयहारकः ॥ २८ ॥

चालीतेंबसणेंजाणेंयायोजीगजरक्षणीं ॥ तसाअसावामाहातहत्तीहृदयहारक ॥ २८ ॥

अश्वानांहृदयंवेत्तिजातिवर्णभ्रमैर्गुणान्
गतिंशिक्षांचिकित्सांचसत्वंसारंरुजंतथा ॥ २९ ॥

अश्वचित्ताजातिवर्णाभोंवरेगुणचालही॥शिक्षाक्रियाऔषधाच्यासत्वासारासरोगही।२९।

हिताहितंपोषणंचमानंयानंदतोवयः
शूरश्चव्यूहवित्प्राज्ञःकार्योश्वाधिपतिश्चसः ॥३०॥

हिताहितापोषणातेंदंतीमानगतीवया ॥ शूराकवायतीजाणेंजागत्याकरेंअश्वप ॥ ३० ॥

एभिर्गुणैश्चसंयुक्तोधुर्यान्युग्यांश्चवेत्तियः
रथस्यसारंगमनंभ्रमणंपरिवर्तनं ॥ ३१ ॥

यागुणींसारथीयुक्तजाणेधुरेपुढेंतसें ॥ रथाचेंसारगमनाफिरणेंवर्तणेंतसें ॥ ३१ ॥

समापतत्सुशस्त्रास्त्रलक्ष्यसंधाननाशकः
रथगत्यारथहयहयसंयोगगुप्तिवित् ॥ ३२ ॥

पडतीजींशस्त्रअस्त्रेंचुकवूंजाणतातयां ॥ रथासजोडणघोडेचालतांतेंन्निरक्षणा ॥ ३२ ॥

सादिनश्चतथाकार्याःशूराव्यूहविशारदाः
वाजिगतिविदःप्राज्ञाःशस्त्रास्त्रैर्युद्धकोविदाः ॥३३॥

तसेंठेवीस्वारशूरकवायतहुशारजे ॥ घोड्यांच्यागतिचेज्ञातेशस्त्रास्त्रेंयुद्धजाणते ॥३३॥

चक्रितंरेचितंवल्गीतकंधौरितमाप्लुतं
तुरंमंदंचकुटिलंसर्पणंपरिवर्तनं ॥ ३४ ॥

चक्रितारेचितावल्गीतकाधौरितआप्लुतां ॥ त्वरामंदाचकुटिलासर्पणापरिवर्तना ॥३४॥

एकादशास्कंदितंचगतीरश्वस्यवेत्तियः
यथाबलंयथार्तुचाशिक्षयेत्सचाशिक्षकः ॥ ३५ ॥
अक्रावीस्कंदितगती अश्वाचीजाणिजेक्रमें॥बलकालानुसारेंजोशिक्षीतोतोचिशिक्षक ।३५।
वाजिसेवासुकुशलःपल्याणादिनियोगवित्
दृढांगश्वतथाशूरोसकार्योवाजिसेवकः ॥ ३६ ॥
अश्वसेवेंतकुशलजाणेंखोगिरठेवणें ॥ अंगेंदृढतसाशूरमोतद्दारतयाकरी ॥ ३६ ॥
नीतिशस्त्रास्त्रव्यूहादिनतिविद्याविशारदाः
अबालामध्यवयसःशूरादांतादृढांगकाः ॥ ३७ ॥
नीतीकवायतेशस्त्राअस्त्राविद्यानतिज्ञजे ॥ भर्जवानतसेशूरजितेंद्रियदृढांगजे ॥३७ ॥
स्वधर्मनिरतानित्यंस्वामिभक्तारिपुद्विषः
शूद्रावाक्षत्रियावैश्याम्लेंछाःसंकरसंभवाः ॥३८॥
स्वधर्मीजेनित्यरतारिपुद्वेष्टेपतिप्रिय ॥ शूद्रक्षत्रियवावैश्यम्लेछसंकरवातसे ॥ ३८ ॥
सेनाधिपाःसैनिकाश्चकार्याराज्ञाजयार्थिना
पंचानामथवाषण्णामधिपःपदगामिनां ॥ ३९ ॥
सेनापतींतेंफौजेंतेंकरावेंजयइच्छुने ॥ पांचांचावासहाचावाजमादारपदातिंचा ॥ ३९ ॥
योज्यःसपत्तिपालःस्यात्रिंशतांगौल्मिकःस्मृतः
शतानांतुशतानीकस्तथानुशतिकोवरः ॥ ४० ॥
योजावातोपत्तिपाळतिसांचागोलवानतो ॥शंभरांचाशतानीकन्यूनानुशतिकावदा ॥४०॥
सेनानीर्लेखकश्चैतेशतंप्रत्याधिपाइमे
साहस्त्रिकस्तुसंयोज्यस्तथाचायुतिकोमहान्॥४१।
सेनानीकार्कुनतसाइतकेशंभरांप्रति ॥ साहस्त्रीकहजारांचातसाआयुतिकावदा ॥ ४१ ॥
व्यूहाभ्यासंशिक्षयेद्यःसायंप्रातस्तुसैनिकान्
जानातिसशतानीकःसुयोद्धुंयुद्धभूमिकां ॥ ४२ ॥
कवायतीलासिकवीफौजिलाद्रोनदादिनीं ॥ जाणतोतोशतानीकयुद्धातेंयुद्धभूमितें ॥४२॥

तथाविधोनुशतिकःशतानिकस्यसाधकः
जानातियुद्धसंभारंकार्ययोग्यंचसैनिकं ॥ ४३ ॥
तसादुजानायवतोशतानीकाससाधक ॥ जाणेंजोयुद्धसाहित्यकार्यायोग्याहिसैनिका। ४३ ॥

निदेशयतिकार्याणिसेनानीर्यामिकांश्चसः
परिवृत्तियामिकानांकरोतिसचपत्तिपः ॥ ४४ ॥
फरमावीजोहुकूमासेनानीजोशिपायिया ॥फेरणीजोपाहाऱ्याचीकारेतोतोचिपत्तिप॥ ४४॥

सावधानांयामिकानांविजानीयाच्चगुल्मपः
सैनिकाःकतिसंत्येतैःकतिप्राप्तंतुवेतनं ॥ ४५ ॥
जाणिजेगोल्वाल्यांनींपाहाऱ्याचीहुशारता॥ कितीफौजाकितीयांनींपाविजेलोंहिवेतन॥ ४५ ॥

प्राचीनाःकेकुत्रगताश्चैतान्वेत्तिसलेखकः
गजाश्वानांविंशतेश्चाधिपोनायकसंज्ञकः ॥ ४६ ॥
कितीजुनेकुठेंगेलेसर्वकार्कुनिजाणिजे विसांचागजघोड्यांचास्वामीनायकजाणिजे॥ ४६ ॥

उक्तसंज्ञान्स्वस्वचिन्हैर्लांछितांश्चनियोजयेत्
अजाविगोमहिष्येणमृगाणामधिपाश्चये ॥ ४७॥
पुर्वोक्तसंज्ञाचिन्हानींयुक्तयांतोंनियोजिजे ॥ शेळीमेंढीगोमाहिषीमृगांचेस्वामिजेतसे ॥ ४७॥

तद्वृद्धिपुष्टिकुशलास्तद्वात्छल्यानिपीडिताः
तथाविधागजोष्ट्रादेर्योज्यास्तत्सेवकाअपि ॥४८॥
जाणेतयांचेवृद्धीतेंपुष्टींतेंतोंविवत्छल ॥ गजाचेआणिउंठाचेतसेंस्वामिहिसेवक ॥ ४८ ॥

युद्धप्रवृत्तिकुशलाःतितिरादेश्चपोषकाः
शुकादेःपाठकासम्यक्श्येनादेःपातबोधकाः ॥४९।
छटवायाजाणतितेपोसायातितरांदीकां ॥ राघूतेंजन्नोलवितेश्येनाळागींशिकारजे ॥ ४९ ॥

तत्तद्धृदयविज्ञानकुशलाश्चसदाहिते
मानाकृतिप्रभावर्णजातिसाम्याश्चमौल्यवित् ।५०।
तमांचेत्हृदयाजाणूंसदाकुशळजेतसे ॥ मानआकातिभावर्णजातिमोलासजाणते ॥ ५० ॥

रत्नानांस्वर्णरजतमुद्राणामधिपश्चसः
दांतस्तुसधनोयस्तुव्यवहारविशारदः ॥ ५१ ॥
रत्नकांचनचांदीचापैक्याचास्वामितोतसा॥जितेंद्रियधनीजोकांव्यवहारासजाणता ॥५१॥

धनप्राणोतिकृपणःकोशाध्यक्षःसएवहि
देशभेदैर्जातिभेदैःस्थूलसूक्ष्मबलाबलैः ॥ ५२ ॥
धनजाला प्राणतसेद्रव्याधीशतयाकरी ॥ देशभेदेंजातिभेदअल्पथोरबलाबलें ॥ ५२ ॥

कौशेयादेर्मानमूल्यवेत्ताशास्त्रस्यवस्त्रपः
कुटीकंचुकनेपथ्यमंडपादेःपरिक्रियां ॥ ५३ ॥
रेशिमादीमानमोलावस्त्रपाशास्त्रजाणता ॥ डेरेपोशाखवेषादिमंडपादिपारीक्रिया॥५३॥

प्रमाणतःसौचिकेनरंजनानिचवेत्तियः
तथाशय्यादिसंधानंवितानादेर्नियोजनं ॥५४॥
प्रमाणशिंपिकर्मातेंरंगवायाहिजाणता ॥ तसेंशय्येसरचेंणछताचेंलावणेंतसें ॥ ५४ ॥

वस्त्रादीनांचसप्रोक्तोवितानाद्यधिपःखलु
जातितुलांचमौल्यंचसारंभोगंपरिग्रहं ॥ ५५ ॥
कापडाचातयालागींछताचास्वामिहीवदा ।तोलामोलासजातीतेंभारार्भोगासभावही।५५।

संमार्जनंचधान्यानांविजानातिसधान्यपः
धौताधौतविपाकज्ञोरससंयोगभेदवित् ॥ ५६ ॥
सडणेंचाळणेंजाणेंधान्याचेंतोचिधान्यप ॥ मलीनधौतपाकज्ञरससंयोगजाणता ॥ ५६ ॥

क्रियासुकुशलोद्रव्यगुणवित्पाकनायकः
फलपुष्पवृद्धिहेतुरोपणंशोधनंतथा ॥ ५७ ॥
क्रियाकुशलजोद्रव्यगुणवित्पाकनायक ॥ फळेंपुष्पेंजशींयेतिरोपणेंसोधणेंतसें ॥५७॥

पादपानांयथाकालंकर्तुंभूमिजलादिना
तद्भेषजंचसंवेत्तिह्यारामाधिपतिश्चसः ॥ ५८ ॥
वृक्षासजेव्हांजेंकर्णेआलवालजलादिक ॥ तयाच्याऔषधाजाणेबागवानतयाकरी॥५८॥

प्रासादंपरिखांदुर्गंप्राकारंप्रतिमांतथा
यंत्राणिसेतुबंधंचवापींकूपंतडागकं ॥ ५९॥
वाडाकिल्लाखंदकहीकोटहीप्रतिमातसी ॥ ॥यंत्रेंनानापूलबंधकुवाबावतलावही ५९ ॥

तथापुष्करिणींकुंडंजलादूर्ध्वंगतिक्रियां
सुशिल्पशास्त्रतःसम्यक्सुरम्यंतुयथाभवेत् ॥६० ॥
तशीपुष्करिणीकुंडनेणेवरजलादिका ॥ शिल्पशास्त्रेंशुभजशींहोतीलरमणीयतीं ॥६०॥

कर्तुंजानातियःसैवग्रहाद्यधिपतिःस्मृतः
राजकार्योपयोग्याहिपदार्थान्वेत्तितत्वतः ॥ ६१ ॥
करायाजाणतोजोकांगृहादिस्वामित्यावदा॥राजकामासजेयोग्यत्यापदार्थांसजाणता॥६१॥

संचिनोतियथाकालेसंभाराधिपउच्यते
स्वधर्माचरणेदक्षोदेवताराधनेरतः ॥ ६२ ॥
समयींसंग्रहकरीसंभाराधिपतोवदा ॥ स्वधर्माचरणींदक्षदेवतासेवनींरत ॥ ६२ ॥

निस्पृहःसचकर्तव्योदेवतुष्टिपतिःसदा
याचकंविमुखंनैवकरोतिनचसंग्रहं ॥ ६३ ॥
जोनिस्पृहतयायोजीदेवपूजेकडेसदा ॥ याचकांतेंनाविमुखकरीनासंग्रहातसें ॥ ६३ ॥

दानशीलश्चनिर्लोभोगुणज्ञश्चनिरालसः
दयालुर्मृदुवाग्दानपात्रविन्नतितत्परः ॥ ६४ ॥
जोदानशीलनिर्लोभीगुणाजाणेनिरालस ॥ दयालूमृदुवाग्दानपात्रज्ञनतितत्पर ॥ ६४ ॥

नित्यमेभिर्गुणैर्युक्तोदानाध्यक्षःप्रकीर्तितः
व्यवहारविदःप्राज्ञावृत्तशीलगुणान्विताः ॥ ६५ ॥
नित्ययांहींगुणींयुक्तदानाध्यक्षतयावदा ॥ व्यवहारज्ञजेप्राज्ञवृत्तेंशीलेंगुणेंयुत ॥ ६५ ॥

रिपौमित्रेसमायेचधर्मज्ञाःसत्यवादिनः
निरालसाजितक्रोधकामलोभाःप्रियंवदाः ॥ ६६ ॥
रिपुमित्रींजेसमानसत्यवाग्धर्मजाणते ॥ निरालसजितक्रोधकामलोभप्रियंवद ॥ ६६ ॥

सभ्याःसभासदःकार्यावृद्धाःसर्वासुजातिषु
सर्वभूतात्मतुल्योयोनिस्पृहोतिथिपूचकः ॥ ६७॥
सभासदअसेसभ्यसर्वजातींतवृद्धजे ॥ सर्वांनिजसमामानीविरागीअतिथिप्रिय ॥ ६७ ॥

दानशीलश्चयोनित्यंसैवसत्राधिपःस्मृतः
परोपकारनिरतःपरमर्माप्रकाशकः ॥ ६८ ॥
दानजोसर्वदादेईसत्रपालतयावदा ॥ परोपकारींनिरतपरमर्मनकाढिजो ॥ ६८ ॥

निर्मत्सरोगुणग्राहीतद्विद्यःस्यात्परीक्षकः
प्रजानष्टानहिभवेत्तथादंडविधायकः ॥ ६९ ॥
अमत्सरगुणग्राहीतत्तद्विद्यापरीक्षक ॥ प्रजानपावेनाशातेंतसादंडकरीसदा ॥ ६९ ॥

नातिक्रूरोनातिमृदुःसाहसाधिपतिश्चसः
आधर्षकेभ्यश्चोरेभ्यःह्यधिकारिगणात्तथा ॥७० ॥
नअतिक्रूरनमृदूफौजदारअसाकरी ॥ धाडेकरिंउठायूगीरदरवदाराहुनीतशी ॥ ७० ॥

प्रजासंरक्षणेदक्षोग्रामपोमातृपितृवत्
वृक्षान्संपुष्ययत्नेनफलंपुष्पंविचिन्वति ॥ ७१ ॥
प्रजारक्षूंदक्षगांवपतीआईपितातसा ॥ पोषूनिवृक्षांयत्नानेंफलापुष्पासतोडितीं ॥ ७१ ॥

मालाकारइवात्यंतंभागहारस्तथाविधः
गणनाकुशलायस्तुदेशभाषाप्रभेदवित् ॥ ७२ ॥
असामाळीतसालोकींघेणारावसुलाकरी ॥ मोजण्यालाजोकुशलदेशभाषादिजाणता ।७२।

असंदिग्धमगूढार्थंविलिखेत्सचलेखकः
शस्त्रास्त्रकुशलोयस्तुदृढांगश्चनिरालसः ॥ ७३॥
असंशयीस्पष्टअर्थेलिहितोतोचिकार्कुन ॥ शस्त्रींअस्त्रींजोकुशलअंगेंदृढनिराळस॥ ७३ ॥

यथायोग्यंसमाहूयात्प्रनम्रःप्रतिहारकः
यथाविक्रयिणांमूलधननाशोभवेन्नही ॥ ७४ ॥
हाकमारीयोग्यमानेंनम्रजोचोबदारतो ॥ विकत्याचेंजसेंमूळधननाशनहोयतो ॥ ७४॥

तथाशुल्कंतुहरतिशौल्किकःसउदाहृतः
जपोपवासनियमकर्मध्यानरतस्सदा ॥ ७५ ॥
अखादियापरीघेईजंखाहारवदातया ॥ उपासनेंमजपहीकर्मध्यानींसदारत ॥ ७५ ॥
दांतःक्षमीनिस्पृहश्चतपोनिष्ठःसउच्यते
याचकेभ्योददात्यर्थंभार्यापुत्रादिकंत्वपि ॥ ७६ ॥
जितेंद्रियक्षमावंतविरागीतोतपस्विहो ॥ याचकादेइसर्वस्वभार्यापुत्रादिकांसही ॥ ७६ ॥
नसंगृण्हातियत्किंचिद्दानशीलःसउच्यते
पठणंपाठणंकर्तुंक्षमास्त्वभ्यासशालिनां ॥ ७७ ॥
नघेईलेशहीकांहींदानशीलवदातया ॥ पढणेंवापढविणेंकरीअभ्यासकारकां ॥ ७७ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणानांश्रुतज्ञास्तेप्रकीर्तिताः
साहित्यशास्त्रनिपुणःसंगीतज्ञश्चसुस्वरः ॥ ७८ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणांचेश्रुतज्ञवदिजेतया ॥ साहित्यशास्त्रींनिपुणसंगीतींसुस्वरींतसा ॥ ७८ ॥
सर्गादिपंचकज्ञातासवैपौराणिकःस्मृतः
मीमांसातर्कवेदांतशब्दशासनतत्परः ॥ ७९ ॥
सर्गादिपंचकाजाणेंपुराणीकवदातया ॥ मीमांसान्यायवेदांतशब्दशास्त्रींसदारत ॥७९॥
ऊहवान्बोधितुंशक्तस्तत्वतःशास्त्रविच्चसः
संहितांचतथाहोरांगणितंवेत्तितत्वतः ॥ ८० ॥
तर्कवान्बोधण्यायोग्यययार्थेंशास्त्रजाणता॥ संहितेंतेंतसाहोरागणितालागिंजाणता॥८०॥
ज्योतिर्विच्चसविज्ञेयोत्रिकालज्ञश्चयोभवेत्
बीजानुपूर्व्यामंत्राणांगुणान्दोषांश्चवेत्तियः ॥८१॥
ज्योतिषीत्यासजाणावात्रिकालज्ञहितोअसे॥बीजानुरूपेंमंत्रांच्यागुणादोषांसजाणता॥८१॥
मंत्रानुष्ठानसंपन्नोमांत्रिकःसिद्धदैवतः
हेतुलिंगौषधीभिर्योव्याधीनांतत्वनिश्चयं ॥ ८२ ॥
मंत्रानुष्ठानसंपन्नसिद्धदैवतमांत्रिक ॥ निदानचिन्हेंव्याधींतेंजाणेंऔषधहीतसें ॥ ८२ ॥

साध्यासाध्यंविदित्वोपक्रमतेसाभिषक्स्मृतः
श्रुतिस्मृतितरन्मंत्रानुष्ठानैर्देवतार्चनं ॥ ८३ ॥

साध्यासाध्यासजाणूनिवर्ततेतोवैद्यजाणिजे ॥ श्रुतिस्मृतीतंत्रमंत्रानुष्ठानेदेवतार्चना ॥८३॥

कर्तुंहिततमंमत्वायततेसचतांत्रिकः
नपूंसकाःसत्यवाचोसुभूषाश्चप्रियंवदाः ॥ ८४ ॥

करायाइष्टजाणूनीप्रवर्ततोचितांत्रिक ॥ षंढजेसत्यवचनसुभूषणप्रियंवद ॥ ८४ ॥

सुकूलाश्चसुरूपाश्चयोज्यात्वंतःपुरेसदा
अनन्यःस्वामिभक्ताश्चधर्मनिष्ठादृढांगकाः ॥८५॥

कुलीनजेरूपवंतयोजीअंतःपुरींतयां ॥ निश्चयेंजेस्वामिभक्तधर्मनिष्ठदृढांगजे ॥ ८५ ॥

अबालामध्यवयसःसेवासुकुशलाःसदा
सर्वंयद्यत्कार्यजातंनीचंवाकर्तुमुद्यताः ॥ ८६ ॥

भर्जवानंतसेसेवाकरायासर्वदारत ॥ सर्वांहिनीचकार्यातेंकरायालागेंउद्यत ॥ ८६ ॥

निर्देशकारिणोराज्ञाकर्तव्याःपरिचारकाः
राज्ञःसमीपप्राप्तानांनतिस्थानविबोधकाः ॥८७॥

आज्ञाधारकरावेतेराजानेंपरिचारक ॥ राजासमीपआल्यानानतिस्थानाससूचक ॥८७॥

दंडधारावेत्रधाराकर्तव्यास्तेसुशिक्षकाः
तंत्रीकंठोत्थितान्सप्तस्वरान्स्थानविभागतः॥८८॥

छडीवालेचोपदारकरावेतेसुशिक्षक ॥ विण्याचेसातस्वरजेविभागेंस्थानसंभवें ॥ ८८ ॥

उत्पादयतिसंवेत्तिससंयोगविभागतः
अनुरागंसुस्वरंचसतालंचप्रगायति ॥ ८९ ॥

काढीजाणेंसुसंयोगाविभागेंअनुरागही ॥ मधुरेंउत्तमसुरेंगाईजोतालसंयुत ॥ ८९ ॥

सनृत्यंवागायकानामधिपःसचकीर्तितः
तथाविधाचपण्यस्त्रीर्निर्लज्जाभावसंयुता ॥ ९० ॥

सहनृत्यागायकांचाकारजेत्र्यासमालक ॥ तशीअसावीगणिकानिर्लज्जाभावसंयुत ॥ ९० ॥

शृंगाररसतंत्रज्ञासुंदरांगीमनोरमा
नवीनोत्तुंगकठिणकुचासुस्मितदर्शिनी ॥ ९१ ॥
शृंगाररसतंत्रज्ञासुंदरांगीमनोरम ॥ नवीनउंचकठिणकुचसास्मितपाहती ॥ ९१ ॥

येचान्येसाधकास्तेचतथाचित्तविरंजकाः
सुभृत्यास्तेपिसंधार्यानृपेणात्महितायच ॥ ९२ ॥
आणखींसाधकनरतसेचित्तासरंजक ॥ सुसेवकांतेंठेवावेंनृपेंस्वीयाहितासते ॥ ९२ ॥

वैतालिकाःसुकवयोवेत्रदंडधराश्चये
शिल्पज्ञाश्चकलावंतोयेसदाप्युपकारकाः ॥ ९३ ॥
भाटादीउत्तमकवीतसेंजचोबदारही ॥ कौरूतसेकलावंतजेसदाउपकारक ॥ ९३ ॥

दुर्गुणान्सूचकाभाणानर्तकाबहुरूपिणः
आरामकृत्रमवनकारिणोदुर्गकारिणः ॥ ९४ ॥
भाणदुर्गुणसूचीजेनाचतेबहुरूपिही ॥ बागपेवंदकरतेकिल्यालाकरणारजे ॥ ९४ ॥

महानालिकयंत्रस्थगोलैर्लक्ष्यविभेदिनः
लघुयंत्राग्नेयचूर्णबाणगोलसिकारणः ॥ ९५ ॥
तोफेच्याजेहिगोळ्यांनीनिशाणामारणारजे॥बंदुकादारुहीबाणगोळेतर्वारकारक ॥९४॥

अनेकयंत्रशस्त्रास्त्रधनुस्तूणादिकारकः
स्वर्णरत्नाद्यलंकारघटकारथकारिणः ॥ ९६ ॥
नानायंत्रेंशस्त्रअस्त्रेंकरीभातेकमानही ॥ सोनेरत्नादिभूषेतेंकारितेरथकारक ॥ ९६ ॥

पाषाणघटकालोहकाराधातुविलेपकाः
कुंभकाराशौल्विकाश्चतक्षणोमार्गकारकाः ॥९७॥
पाथरवटाकारलोहमुलामाकरतंतसे ॥ कुंभारतांबटतसेंवढईमार्गकारक ॥ ९७ ॥

नापिताःरजकाश्चैववांशिकामलहारकाः
वार्ताहराःसौचिकाश्चराजचिन्हाग्रधारिणः॥९८॥
न्हावीधोबीबांसफोडमलातेंकाढतेतसे ॥ डांकवालेतसेदर्जीराजचिन्हाग्रधारक ॥ ९८॥

---

३ शिल्पाचे सर्व भेद जाणणारे ४ कारागीर ५ सुतार

भेरीपटहगोपुछशंखवेण्वादिनिस्वनैः
येऽव्यूहरचकायानमपयानादिबोधकाः ॥ ९९ ॥
नगारेनौबदीडंकेशंखबावंशिखेहिजे ॥ जेव्यूहकरतेजाणेंयेणेंतेहीकवायतीं ॥ ९९ ॥

नाविकाःखनकाव्याधाःकिराताभारिकाअपि
शस्त्रसंमार्जनकराजलधान्यप्रवाहकाः ॥ २०० ॥
नावाड्येखणतेव्याधभिल्लादीभारवाहक ॥ शिकल्गीरतसेधान्यावाहतेतेहमालही ॥२००॥

आपणिकाश्चगणिकावाद्यजायाप्रजीविनः
तंतुवायाःशाकुनिकाश्चित्रकाराश्चचर्मकाः ॥१ ॥
बाजारवालेगाणिकाबाजेवालेतसेनट । कोष्टीहीपारधीचित्रांकाढतेंचर्मकारक ॥ १ ॥

ग्रहसंमार्जकाःपात्रधान्यवस्त्रप्रमार्जकाः
शय्यावितानास्तरणकारकाःशासकाअपि ॥ २ ॥
घरातेंझाडतेपात्रधान्यवस्त्रप्रमार्जक ॥ शेजेछतागलेफातेंकरतोशिक्षितेतसे ॥ २ ॥

आमोदास्वेदसद्धूपकारास्तांबूलिकास्तथा
हीनाल्पकर्मिणश्चैतेयोज्याःकार्यानुरूपतः ॥ ३ ॥
सुगंधिद्रव्यधूपाचेकरतांबोळिहीतसे ॥ नीचकर्मकरांयोजीकार्यपाहुनियांतसे ॥ ३ ॥

प्रोक्तंपुण्यतमंसत्यंपरोपकरणंतथा
आज्ञायुक्तांश्चभृतकान्सततंधारयेन्नृपः ॥४ ॥
काथिलेंसुकृतासत्यापरोपकरणातशा ॥ आज्ञायुक्तासेवकांतेंसर्वदाठेविजेनृपें ॥ ४ ॥

हिंसागरीयसीसर्वपापेभ्योनृतभाषणं
गरीयस्तरमेताभ्यांयुक्तान्भृत्यान्नधारयेत् ॥ ५ ॥
हिंसामोठीसर्वपापीखोटेंभाषणहीतसें ॥ यांहींजेयुक्तयांलागसिवकांनाचिठेविजे ॥५ ॥

यदायदुचितंकर्तुंवक्तंवातत्प्रबोधयन्
तद्भक्तिकुरुतेद्राक्तुससद्भृत्यःसुपूज्यते ॥६ ॥
जेंव्हांजेंयोग्यकर्ण्यालाबोलायासबोधिजे ॥ वदेतेंकरितोशीघ्रसुसेवकसुपूज्यतो ॥ ६ ॥

उत्थायपश्चिमेयामेगृहकृत्यंविचिंत्यच
कृत्वोत्सर्गंतुदेवंहिस्मृत्यास्नायादनंतरं ॥ ७ ॥
उठोनिरात्रींप्रहरगृहकृत्यासाचिंतुनी ॥ शौचाकरोनिदेवातेंस्मरोनीतदनंतर ॥ ७ ॥

प्रातःकृत्यंतुनिर्वर्त्ययावत्सार्धमुहूर्तकं
गत्वास्वकार्यशालांवाकार्याकार्यंविचिंत्यच ॥ ८ ॥
प्रातःकृत्याकरीयेईअडीचघटिकादिनीं ॥ जायीस्वकार्यशालेतेंकार्याकार्यासाचींतीजे ॥८॥

विनाज्ञयाविशंतंतुद्वास्थसम्यङ्‌निरोधयेत्
निदेशकार्यंविज्ञाप्यतेनाज्ञप्तःप्रमोचयेत् ॥ ९ ॥
आज्ञेवांचूनजोजाईरोखींदेवाडिवान्तया ॥ आज्ञावाकार्यजाणूनीनृपाज्ञेनेंचसोडिजे ॥ ९ ॥

दृष्ट्वागतान्सभामध्येराज्ञेदंडधरःक्रमात्
निवेद्यतन्नतीपश्चात्तेषांस्थानानिसूचयेत् ॥ १० ॥
सभेंतआलेपाहूनीचोपदारेंअनुक्रमें ॥ निवेदिजेनतीपश्चात्यातेंस्थानासदावेजे ॥ १० ॥

ततोराजगृहंगत्वाज्ञप्तोगच्छेन्नसंन्निधिं
नत्वानृपंयथान्यायंविष्णुरूपमिवापरं ॥ ११ ॥
जावोनियांराजघरींतदाज्ञेनेंचिसंन्निध ॥ नमीयथायोग्यजसाविष्णुतेवींचभूपाति ॥ ११ ॥

प्रविश्यसानुरागस्यचित्तज्ञस्यसमंततः
भर्तुरर्धासनेदृष्टिंकृत्वानान्यत्रनिक्षिपेत् ॥ १२ ॥
प्रावेशावेंसानुरागेंचित्तेंराजसभेमधीं ॥ अर्धासनींनृपतिच्याठेवीदृष्टीनअन्यथा ॥ १२ ॥

अग्निंदीप्तमिवासीदेद्राजानमुपशिक्षितः
आशीविषमिवक्रुद्धंप्रभुंप्राणधनेश्वरं ॥ १३ ॥
पेटल्याअग्निसेंभ्यावेंराजालागींसुशिक्षितें ॥ कोपल्लासर्पसाराजाशुद्धप्राणधनेश्वर ॥ १३ ॥

यत्नेनोपचरेन्नित्यंनाहमस्मीतिचिंतयेत्
समर्थयंचतत्पक्षंसाधुभाषेतभाषितं ॥ १४ ॥
सेवावेंसावधपणेंमीचऐसेंनचिंतिजे ॥ तयाचेसाधिजेपक्षाबोलेंगोडसुभाषिता ॥ १४ ॥

तन्नियोगेनवाब्रूयादर्थंसपरिनिश्चितं
सुखप्रबंधगोष्ठीषुविवादेवादिनांमतं　॥ १५ ॥
आज्ञेनेंबोलिजेत्याच्याअर्थातेंयुक्तिसंयुत ॥ सुखप्रबंधगोष्टींतविवादेंवादिचेंमत ॥ १५ ॥
विजानन्नपिनोब्रूयाद्भर्तुःक्षिप्रोत्तरंवचः
सदानुद्धतवेषःस्यान्नृपाहूतस्तुप्रांजलिः　॥ १६ ॥
जाणतांहीनवाद्यावेंस्वामीतेंक्षिप्रउत्तर ॥ सदावेषेंनम्रजोडीहातभूपेंवलावितां ॥ १६ ॥
तद्वांक्तनतिःश्रुत्वावस्त्रांतरितसंमुखः
तदाज्ञांधारयित्वादौस्वकर्माणिनिवेदयेत्॥ १७ ॥
नमोनितद्वाक्ऐकावीवस्त्रेंझांकुनियांमुखा ॥ आधींमानींतदाज्ञेतेंनिवेदीनिजकार्यतें ॥ १७ ॥
नत्वासीतासनेप्रव्हस्तत्पार्श्वेसंमुखोज्ञया
उच्चैःप्रसहनंकासंष्ठीवनंकुत्सनंतथा　॥ १८ ॥
नमोनिसावधवसेंनृपाज्ञेंवाजुसन्मुख ॥ मोठयानेंहंसणेंखासशिंकश्रद्धादिनाकरी ॥ १८ ॥
जृंभणंगात्रभंगंचपर्वास्फोटंचवर्जयेत्
राज्ञादिष्टंतुयस्थानंतत्रतिष्ठेन्मुदान्वितः　॥ १९ ॥
जांभळीआळसतसाबोटाचेंमोडणेंत्यजी ॥ नृपानेंदाखवीलेंजेंस्थानतेथेंसुखेंबसे ॥ १९ ॥
प्रवीणोचितमेधावीवर्जयेदभिमानतां
आपद्युन्मार्गगमनेकार्यकालात्ययेषुच　॥ २० ॥
हुशारबुद्धिवानानेंटाकावाअभिमानतो ॥ आपद्धर्मेंविपत्काळींकामाउशिरहीजरी ॥ २० ॥
अपृष्टोपिहितान्वेषीब्रूयात्कल्याणभाषितं
प्रियंतथ्यंचपथ्यंचवदेद्धर्मार्थकंवचः　॥ २१ ॥
नपुस्तांहीहितासोधींबोलेकल्याणभाषणा ॥ गोडसत्यतसेंपथ्यबोलेधर्मार्थभाषण ॥ २१ ॥
समानवार्तयाचापितद्धितंबोधयेत्सदा
कीर्तिमन्यन्नृपाणांवावदेन्नीतिफलंतथा　॥ २२ ॥
सदासहजगोष्टीनेंनृपतेंहितबोधिजे ॥ कीर्तितेंअन्यभूपाचेवदेनीतिफळातसें ॥ २२ ॥

दातात्वंधार्मिकःशूरोनीतिमानासिभूपते
अनीतिस्तेतुमनासिवर्ततेनकदाचन ॥ २३ ॥

तूंदाताशूरधर्मात्माआहेसनीतिमंततूं ॥अनीतिहीतुझ्याचित्तींभूपानाहींकधींचही ॥२३॥

येयेभ्रष्टाअनीत्यातान्तूतदग्रेकीर्तयेत्सदा
नृपेभ्योह्यधिकोसीतिसर्वेभ्योनविशेषयेत् ॥२४॥

जेजेनष्टअनीतीनेंत्यापुढेंकाथिजेतयां ॥ सर्वांहूनीतूंअधिकनाविशेषीअसेंकधीं ॥ २४ ॥

परार्थंदेशकालज्ञोदेशेकालेचसाधयेत्
परार्थनाशनंनस्यात्तथाब्रूयात्सदैवहि ॥ २५ ॥

परार्थादेशकालज्ञेंदेशींकालींचसाधिजे ॥ पराचानाशनजसातसेंबोलेंसदैवाहि ॥ २५ ॥

नकर्षयेत्प्रजांकार्यमिषतश्चनृपंसदा
अपिस्थाणुवदासीतशुष्यन्पारिगतःक्षुधा ॥ २६ ॥

नखेंचावेंकार्यमिषेंप्रजेतेंनरपेंकदा ॥ जसाजागींवृक्षसुखेंक्षुधेनेंपारिपीडित ॥ २६ ॥

नत्वेवानर्थसंपन्नांवृत्तिमीहेतपंडितः
यत्कार्येयोनियुक्तस्याद्ब्रूयात्तत्कार्यतत्परः ॥ २७ ॥

अनर्थज्यावृत्तिमाजीइच्छावीतीनपंडितें ॥ जयाकार्यीजोनियुक्तव्हावेंतत्कार्यतत्पर॥ २७॥

नान्याधिकारमन्विछेन्नाभ्यसूयाच्चकेनचित्
नन्यूनंलक्षयेत्कस्यपूरयीतस्वशक्तितः ॥ २८ ॥

अन्यकामानइच्छावेंकोणाशीहीनइर्षेजे॥न्यूनपाहीनकोणाचेंझाकावेंनिजशक्तिनें ॥२८॥

परोपकरणादन्यन्नस्यान्मित्रकरंसदा
करिष्यामीतितेकार्यंनकुर्यात्कार्यलंबनं ॥ २९ ॥

परोपकाराहुनियांनदुजेंमैत्रिसाधन ॥ करीनऐसेंवदुनीविलंबानकरीकधीं ॥ २९ ॥

द्राक्कुर्यात्तुसमर्थश्चेत्साशंदीर्घंनरक्षयेत्
गुह्यंकर्मचमंत्रंचनभर्तुःसंप्रकाशयेत् ॥ ३० ॥

त्वरेंकरीशक्तजरीदीर्घआशानलावीजे ॥ गुप्तकर्मामस्लतीलानपानकथिजेकधीं ॥ ३० ॥

विद्वेषंचविनाशंचमनसापिनचिंतयेत्
राजापरममित्रोस्तिनकामंविचरेदिति ॥ ३१ ॥

कोणाचेंद्वेशनाशातेंमनानेंहीनाचिंतिजे ॥ राजामित्रअसेमाझायास्वछंदेंनवागणें ॥ ३१॥

स्त्रीभिस्तदर्थिभिःपापैर्वैरिभूतैर्निराकृतैः
एकार्थचर्यासाहित्यंसंसर्गंचविवर्जयेत् ॥ ३२ ॥

स्त्रियायाचकपाप्यांशींवैरींवाकाढिल्याजनीं॥सहवासाएककामासंबंधातेंहिटाकिजे ॥ ३२॥

वेषभाषानुकरणंनकुर्यात्पृथ्वीपतेः
संपन्नोपिचमेधावीनस्पर्धेतचतद्गुणैः ॥ ३३ ॥

नृपाचीवेषवाभाषातशीनवादिजेकधीं ॥ संपन्नेंहीबुद्धिवंतेंस्पर्धीजावेंनतद्गुणी ॥ ३३ ॥

रागापरागौजानीयाद्भर्तुःकुशलकर्मवित्
इंगिताकारचेष्टाभ्यस्तदभिप्रायतातथा ॥ ३४ ॥

रागवारोषभूपाचेजाणेंकुशलकर्महा ॥ चेष्टाइंगितआकारेंनृपाभिप्रायजाणिजे ॥ ३४ ॥

तद्दत्तवस्त्रभुषादिचिन्हंसंधारयेत्सदा
न्यूनाधिक्यंस्वाधिकारकार्येनित्यंनिवेदयेत् ३५ ॥

तेणेंदिल्यावस्त्रभूषाचिन्हातेंधारिजेसदा॥न्यूनाधिकास्वाधिकारीकार्यींबाकथिजेनृपा॥ ३५॥

तदर्थांतत्कृतांवार्तांश्रुणुयाद्वापिकीर्तयेत्
चारसूचकदोषेणत्वन्यथायद्वदेन्नृपः ॥ ३६ ॥

तदर्थवातत्कृतजीऐकेवाकथिजेतशी ॥ चाहाडदोषेंनृपतीअन्यथावदलाजरी ॥ ३६ ॥

श्रुणुयान्मौनमाश्रित्यतथ्यवन्नानुमोदयेत्
आपद्गतंसुभर्तारंकदापिनपरित्यजेत् ॥ ३७ ॥

ऐकिजावेंमौनभावेंअनुमोदीनसत्यसें ॥ विपत्तीस्वाभिलायेतांसोडिजावेंनसेवकीं ॥३७ ॥

एकवारमप्याशितंयस्यान्नंह्यादरेणच
तदिष्टंचिंतयेन्नित्यंपालकस्यांजसानकिं ॥ ३८ ॥

जयाचेंभक्षिलेंअन्नआदरेंएकदांनरी ॥ तयाचेंइष्टचिंतावेंस्वामिचेंनकसेंमग ॥ ३८ ॥

अप्रधानःप्रधानस्यात्कालेचात्यंतसेवनात्
प्रधानोप्यप्रधानस्यात्सेवालस्यादिनायतः॥३९॥
अमुख्यहीमुख्यहोतोसमयासाधिलेंजरी ॥ महानहीअल्पहोतोसेवनींआळसादिकें ॥३९॥

नित्यंसंसेवनरतोभृत्योराज्ञःप्रियोभवेत्
स्वस्वाधिकारकार्यंयद्राक्कुर्यात्सुमनोयतः ॥ ४० ॥
सेवनींनित्यरतजोराजालाप्रियहोयतो ॥ निजाधिकारकार्यातेंत्वरेंस्वच्छमनेंकरी ॥४०॥

नकुर्यात्सहसाकार्यंनीचंराजापिनोदिशेत्
तत्कार्यकारकाभावेराज्ञःकार्यंसदैवहि ॥ ४१ ॥
सहसानकरीकामानीचाभूपवदेनतो ॥ त्याकामींचाजरीनाहींराजकामकरीतरी ॥ ४१ ॥

कालेयदुचितंकर्तुंनीचमप्युत्तमोर्हति
यस्मिन्प्रीतोभवेद्राजातदानिष्टंनाचिंतयेत् ॥ ४२ ॥
काळींजेंयोग्यकरण्यानीचाहीयोग्यउत्तम ॥ जयावरींतुष्टराजातदनिष्टानचिंतिजे ॥४२॥

नदर्शयेत्स्वाधिकारगौरवंतुकदाचन
परस्परंनाभ्यसूयुर्नभेदंप्राप्नुयुःकदा ॥ ४३ ॥
नदाखवावेंकाधिंहीस्वाधीकारीयगौरवा ॥ परस्परनइर्षावेंनव्हावेंफितुरीकधीं ॥ ४३ ॥

राज्ञाचाधिकृताःसंतोस्वस्वाधिकारगुप्तये
अधिकारिगणोराजासद्वृत्तौयत्रतिष्ठतः ॥ ४४॥
राजदत्ताधिरातेंराखिजेआपआपला ॥ अधिकारीतसाराजासुवृत्तीवागतीजिये ॥४४॥

उभौतत्रस्थिरालक्ष्मीर्विपुलासंमुखीभवेत्
अन्याधिकारवृत्तंतुनब्रूयाछुतमप्युतः ॥ ४५ ॥
दोन्हीतियेस्थीरलक्ष्मीराहेसन्मुखपुष्कळ॥वार्तेतेंकामवाल्याच्यानवदेऐकिलीजरी ॥४५॥

राजानश्रुणुयादन्यमुखतस्तुकदाचन
नबोधयंतिचहितमहितंचाधिकारिणः ॥ ४६ ॥
नृपानेंनाऐकिजावेंवृत्तअन्यमुखेंकधीं ॥ हितावाअहितातेंजेअधिकारीनबोधिती ॥४६॥

प्रछन्नवैरिणस्तेतुदास्यरूपमुपाश्रितः
हिताहितंनश्रुणोतिराजामंत्रिमुखाच्चयः ॥ ४७ ॥

जाणेंतयागुप्तवैरीदासरूपेंकल्पनियां ॥ हिताहितानऐकेजोप्रधानवदनेंनृप ॥ ४७ ॥

सदस्यूराजरूपेणप्रजानांधनहारकः
सुपृष्ठव्यवहारायेराजपुत्रैश्चमंत्रिणः ॥ ४८ ॥

तोचोरराजरूपानेंप्रजाप्राणधनाहरी ॥ व्यवहारापुसूंयोग्यराजपुत्रींप्रधानजे ॥ ४८ ॥

विरुध्यंतिचतैःसाकंतेतुप्रछन्नतस्कराः
बालाअपिराजपुत्रानावमान्यास्तुमंत्रिभिः ।४९।

विरोधकरतेत्यांशींजाणावेगुप्तचोरते ॥ बालहिराजतनयप्रधानींनावमानिजे ॥ ४९ ॥

सदासुबहुवचनैःसंबोध्यास्तेप्रयत्नतः
असदाचरितंतेषांक्वचिद्राज्ञेनदर्शयेत् ॥ ५० ॥

बहुमानेंप्रयत्नानेंबोधिजावेंतयांसदां ॥ थोड्यात्यांच्यादुराचारानदावीनरपासदा ॥ ५० ॥

स्त्रीपुत्रमोहोबलवान्तयोर्निंदानश्रेयसे
राज्ञोवश्यतरंकार्यंप्राणसंशयितंचयत् ॥ ५१ ॥

स्त्रीपुत्राचामोहमोठातन्निंदानसुखप्रद ॥ अवश्यजेंराजकामप्राणसंशयजामधें ॥ ५१ ॥

आज्ञापयाग्रतश्चाहंकरिष्येततुनिश्चितं
इतिविज्ञाप्यद्राक्कर्तुंप्रयेततस्वशक्तितः ॥ ५२ ॥

आज्ञादेमीपुढेंहोत्तोंनिश्चयेंकरितोंपाहा ॥ विज्ञापुनित्वरेंऐसेंप्रयतावेंस्वशक्तिनें ॥ ५२ ॥

प्राणानपिचसंदद्यान्महत्कार्येनृपायच
भृत्यःकुटुंबपुष्ट्यर्थंनान्यथातुकदाचन ॥ ५३ ॥

प्राणातेंहीसमर्पावेंमहाकार्यींनराधिपा ॥ दासेंकुटुंबभरणाअन्यथानकधींचही ॥ ५३ ॥

भृत्याधनहराःसर्वेयुक्त्याप्राणहरोनृपः
युद्धादौसुमहत्कार्येभृत्याप्राणान्हरेन्नृपः ॥ ५४ ॥

वेतनेंधनहृत्सर्वप्राणांतेंनृपयुक्तिनें ॥ लढाईंतमहत्कार्यींदासप्राणाहरीनृप ॥ ५४ ॥

नान्यथाभृतिरूपेणभृत्योराजधनंहरेत्
अन्यथाहरतस्तौतुभवतश्चस्वनाशकौ ॥ ५५॥
विनावेतनदासानेंराजद्रव्यनइछिजे ॥ अन्यथाहरितांदोघेस्वनाशाहेतुहोतिते ॥ ५५ ॥

राजानुयुवराजस्तुमान्योमात्यादिकैःसदा
तन्यूनामात्यनवकंतन्यूनाधिकृतोगणः ॥ ५६ ॥
राजानयुवराजातेंप्रधानेंमानिजेसदा ॥ तन्यूननौनकातितेंतन्यूनाअधिकारिते ॥ ५६ ॥

मंत्रीतुल्यश्चायुतिकोन्यूनसाहास्त्रिकोमतः
नक्रीडयेद्राजसमंक्रीडितेतंविशेषयेत् ॥ ५७॥
मंत्रीतसाआयुतिकसहस्त्रपतितत्कमी ॥ नृपासवेंनखेळावेंखेळतांत्याविशेषिजे ॥ ५७ ॥

नावमान्याराजपत्नीकन्याद्यपिचमंत्रिभिः
राजसंबंधिनःपूज्याःसुहृदश्चयथार्हतः ॥ ५८ ॥
नावमानीराजपत्नीकन्येतेंहीप्रधानतो ॥ पुजावेंराजसंबंध्यांयथायोग्यसुहृज्जना ॥ ५८ ॥

नृपाहूतस्तुरंगछेत्यक्त्वाकार्यशतंमहत्
मित्रांयापिनवक्तव्यंराजकार्यंसुमंत्रितं ॥ ५९ ॥
नृपाहूतत्वरेंजाईकामेंशंभरसोडुनी ॥ मित्रालाहीनसांगानेंराजकार्यसुगुप्तजें ॥ ५९ ॥

भृतिंविनाराजद्रव्यमदत्तंनाभिलाषयेत्
राजाज्ञयाविनानेछेत्कार्यमाध्यास्छिकिंभृतिं ॥ ६० ॥
अवेतमदिल्यावीणराजद्रव्यानइछिजे ॥ राजआज्ञेविनानेछींलांचघेण्याकर्येचही ॥ ६० ॥

ननिहन्याद्द्रव्यलोभात्सत्कार्यंयस्यकस्यचित्
स्वस्त्रीपुत्रधनप्राणैःकालेसंरक्षयेन्नृपं ॥ ६१ ॥
ननासावेंद्रव्यलोभेंकोणाचेंकामजेंखरें ॥ स्वस्त्रीपुत्रधनप्राणेंसमयींरक्षिजेनृपा ॥ ६१ ॥

उत्कोचंनैवगृण्हीयान्नान्यथाबोधयेन्नृपं
अन्यथादंडकंभूपंनित्यंप्रबलदंडकं ॥ ६२ ॥
उचापतीलानकरीनभलेंसुचवीनृपा ॥ अन्यथादंडकाभूपानित्यप्रबलदंडका ॥ ६२ ॥

निगृह्यबोधयेत्सम्यगेकांतेराज्यगुप्तये
हितंराज्ञश्चाहितंयल्लोकानांतत्रकारयेत् ॥ ६३॥

करोनिकैदसांगावेंयेकांतींराज्यरक्षणा ॥ हितभूपाअहितजेइतरातेंकरीतया ॥ ६३ ॥

नवीनकरशुल्कादिलोकउद्विजतेततः
गुणनीतिबलद्वेषीकुलभूतोप्यधार्मिकः ॥ ६४ ॥

जखादवाकरनवातेणेंउद्विग्नलोकहो ॥ गुणानीतिबलाद्वेषीकुलीनहिअधार्मिक ॥ ६४ ॥

नृपोयदिभवेत्तंतुत्यजेद्राष्ट्रविनाशकं
तत्पदेतस्यकुलजंगुणयुक्तंपुरोहितः ॥ ६५॥

नृपहोयजरीत्यातेंटाकिजेराज्यनाशका॥त्यास्थानींतत्कुलोत्पन्नागुणयुक्तापुरोहितें ॥६५॥

प्रकृत्यनुमतिंकृत्वास्थापयेद्राज्यगुप्तये
सास्त्रोदूरंनृपात्तिष्ठेदस्त्रपाताद्बहिःसदा ॥ ६६ ॥

प्रधानमतघेऊनिस्थापिजेराज्यरक्षणा ॥ शस्त्रीदूरनृपाहूनिअस्त्रपाताहुनीतसा ॥ ६६ ॥

सशस्त्रोदशहस्तंतुयथादिष्टंनृपप्रियाः
पंचहस्तंवसेयुर्वैमंत्रिणोलेखकाःसदा ॥ ६७ ॥

शस्त्रीराहेंदाहाहातींस्वइच्छेनेंनृपप्रिय ॥ पांचहाततसेदूरीकामवालेहिकार्कुन ॥ ६७ ॥

सेनपैस्तुविनानैवसशस्त्रास्त्रोविशेत्सभां
पुरोहितःश्रेष्ठतरःश्रेष्ठःसेनापतिःस्मृतः ॥ ६८ ॥

राजकार्याविनाकोणीसशस्त्रनसभागत ॥ श्रेष्ठश्रेष्ठउपाध्यायश्रेष्ठसेनापतीतसा ॥ ६८ ॥

समःसुहृच्चसंबंधीह्युत्तमामंत्रिणःस्मृताः
अधिकारिगणोमध्योधमौदर्शकलेखकौ ॥ ६९ ॥

समसंबंधिसुहृदप्रधानाजाणउत्तमा ॥ तेमध्यमदरद्वारनीचकार्कुनपाहते ॥ ६९ ॥

ज्ञेयोधमतमोभृत्यःपरिचारगणःसदा
परिचारगणान्न्यूनोविज्ञेयोनीचसाधकः ॥ ७० ॥

अधमाजाणिजेदासापरिचारकहीतसे ॥ त्याहूनिहीनीचकामाकरतेनीचजाणिजे ॥ ७० ॥

पुरोगमनमुत्थानंस्वासनेसन्निवेशनं
कुर्यात्सुकुशलप्रश्नंक्रमात्सुस्मितदर्शनं ॥७१॥
पुढेंजाणेंहिउठणेंघणेंवानिजआसनीं ॥ करावेंकुशलप्रश्नाक्रमेंसास्मितपाहणें ॥ ७१ ॥
राजापुरोहितादीनांत्वन्येषांस्नेहदर्शनं
अधिकारिगणादीनांसभास्थश्चनिरालसः ॥७२॥
उपाध्यायादिकांराजाअन्यासस्नेहपाहणे॥अधिकारिगणादितेंजोसभास्थानिरालस॥७२॥
विद्यावत्सुशरच्चंद्रोनिदाघार्कोद्विषत्सुच
प्रजासुचवसंतार्कइवःस्यात्त्रिविधोनृपः ॥ ७३ ॥
विद्यावंताशरच्चंद्ररिपुतेंग्रीष्मसूर्यजो ॥ प्रजेलागींवसंतार्कअसात्रिविधहोनृप ॥ ७३ ॥
यदिब्राह्मणभिन्नेषुमृदुत्वंधारयेन्नृपः
परिभवंतितंनीचायथाहस्तिपकागजं ॥ ७४ ॥
जरिब्राह्मणभिन्नींतेंमृदुत्वधरिलेंनृपें ॥ अपमानितितेंनीचगडेकारिजसेंगजा ॥ ७४ ॥
भृत्याद्यैर्यन्नकर्तव्याःपरिहासाश्चक्रीडनं
अपमानास्पदेतेतुराज्ञोनित्यंभयावहं ॥ ७५ ॥
सेवकांसींनाकरावेंपरिहासाहिखेळण्या ॥ अपमानासतेहेतूराजालाभयदायक ॥ ७५ ॥
पृथक्पृथक्स्व्यापयंतिस्वार्थसिध्यैर्नृपायते
स्वकार्येगुणवक्तृत्वासर्वैस्वार्थपरायतः ॥ ७६ ॥
निर्निराळेहिवदतीस्वार्थासाठींनृपासते ॥ स्वकार्यींगुणआणूनीसर्वस्वार्थीह्मणूनीयां॥७६॥
विकल्पंतेवमन्यंतिलंघयंतिचतद्वचः
राजभोज्यानिभुंजंतिनतिष्ठतिस्वकेपदे ॥७७॥
अवमानाविकल्पातेंतद्वचोंतेंहिलंघेती ॥ भोगितीराजभोगातेंराहतीनानिजींपदीं ॥७७॥
विस्त्रंसयंतितन्मंत्रंविवृण्वंतिचदुष्कृतं
भवंतिनृपवेषाहिवंचयंतिनृपंसदा ॥ ७८ ॥
मस्लवीं[illegible]ककरितीनृपअन्यायहीतसा ॥ नृपसावेषकारितीवंचितीनरपासदा ॥ ७८ ॥

तत्स्त्रियंसज्जयंतिस्मशाङ्गिक्रुद्धेहसंतिच
व्याहरंतिचनिर्लज्जाहेलयंतिनृपंक्षणात् ॥७९॥
सजवीतीनृपस्त्रीतेंहंसतीक्रुद्धतोजरी ॥ वकतीवहुनिर्लज्यहेळितीवानृपाक्षणें ॥ ७९ ॥
आज्ञामुल्लंघयंतिस्मनभयंयांत्यकर्मणि
एतेदोषापरीहासक्षमाक्रीडोद्भवान्नृपे ॥८०॥
आज्ञालंघितिदुष्कर्मीपावतीनभयासते ॥ विनोदेंक्रीडनेंनीचींहोतीउत्पन्नदोषहे ॥८०॥
नकार्यंभृतकःकुर्यान्नृपलेखाद्विनाक्वचित्
नाज्ञापयेल्लेखनेनाविनाल्पंवामहन्नृपः ॥ ८१ ॥
नकरावेंकार्यदासेंनृपलेखाविनाकधीं ॥ लेखाविनानआज्ञापीमोठेंवाअल्पहीनृप ॥८१ ॥
भ्रांतेःपुरुषधर्मत्वाल्लेख्यंनिर्णायकंपरं
अलेख्यमाज्ञापयतिह्यलेख्यंयत्करोतियः ॥८२ ॥
भ्रांतीहाधर्मपुरुषालेखनिश्चायितातया॥लेखाविनाजोआज्ञापीत्र्याविनाहीकरीलजो ॥८२॥
राजकृत्यमुभौचोरौतौभृत्यनृपतीसदा
नृपसंचिन्हितंलेख्यंनृपस्तन्ननृपोनृपः ॥ ८३ ॥
राजकार्यादोनिचोरतेभृत्यनृपतीसदा ॥ नृपमुद्रालेखराजानराजाकुलसंभव ॥ ८३ ॥
समुद्रंलिखितंराज्ञालेख्यंतच्चोत्तमोत्तमं
उत्तमंराजलिखितंमध्यंमंत्र्यादिभिःकृतं ॥८४॥
समुद्रालिहिलेंभूपेंतेंसर्वांमाजिउत्तम ॥ उत्कृष्टतोराजलेखप्रधानाचाहिमध्यम ॥ ८४ ॥
पौरलेख्यंकनिष्ठंस्यात्सर्वसंसाधनक्षमं
यस्मिन्यस्मिन्हिकृत्येतुराज्ञायोधिकृतोनरः ॥८५॥
पौरांचालेखअधमसर्वसाधनयोग्यते ॥ जाजाकामींभूपतिनेंयोजिलेंजेतयींनरीं ॥ ८५ ॥
सामात्ययुवराजादिर्यथानुक्रमतश्चसः
दैनिकंमासिकंवृत्तंवार्षिकंबहुवार्षिकं ॥ ८६ ॥
सामात्ययुवराजादिसर्वांनींहीअनुक्रमें ॥ दिवसाचेहिमासाचेवर्षाचेवहुवार्षिक ॥ ८६ ॥

तत्कार्यजातलेख्यंतुराज्ञेसम्यङ्निवेदयेत्
राजाद्यंकितलेख्यस्यधारयेत्स्मृतिपत्रकं ॥ ८७ ॥
तेथील्कार्यलेखातेंस्पष्टभूपासदाविजे ॥ राजचिन्हितलेखाचेंठेवावेंस्मृतिपत्रक ॥ ८७ ॥
कालेतीतेविस्मृतिर्वाभ्रांतिःसंजायतेनृणां
अनुभूतस्यस्मृत्यर्थंलिखितंनिर्मितंपुरा ॥८८ ॥
बहुकाळींविस्मृतिवाभ्रांतिवाहोयमानवा ॥ स्मरणाअनुभूताच्यापूर्वीलेखासनिर्मिलें॥८८ ॥
यत्नाच्चब्रह्मणावाचांवर्णस्वरविचिन्हितं
वृत्तलेख्यंतथाचायव्ययलेख्यंमितिद्विधा ॥ ८९ ॥
यत्नेंविधीनेंवाणीचेंस्वरवर्णादिचिन्हित ॥ वर्तमानजमाखर्चायाभेदेंलेखहीद्विधा ॥ ८९ ॥
व्यवहारक्रियाभेदादुभयंबहुतांगतं
यथोपन्यस्तसाध्यार्थसयुक्तंसोत्तरक्रियं ॥ ९० ॥
व्यवहारक्रियाभेदेंदोहोंचेबहुभेदहो ॥ स्वार्थानुरूपसाध्यार्थसयुक्तेंसोत्तरक्रियें ॥ ९०
सावधारणकंचैवजयपत्रकमुच्यते
सामंतेष्वथभृत्येषुराष्ट्रपालादिकेषुयत् ॥ ९१ ॥
ज्यांतफैसल्नेमानेंजयपत्रवदातया ॥ स्वसेवकींवासामंतींसुभेवासर्सुभ्यांसही ॥ ९१ ॥
कार्यमादिश्यतेयेनतदाज्ञापत्रमुच्यते
ऋत्विक्पुरोहिताचार्यमन्येष्वभ्यर्चितेषुच ॥ ९२ ॥
वदिजेतेंकार्यजेणेंआज्ञापत्रवदातयः ॥ उपाध्यायाज्ञिकाचार्यामान्याकल्याणदातसें ।९२।
कार्यंनिवेद्यतेयेनपत्रंप्रज्ञापनायतत्
सर्वेशृणुतकर्तव्यमाज्ञयाममनिश्चितं ॥ ९३ ॥
वदिजेकार्यजेणेतेंजाणाविज्ञप्तिपत्रक ॥ ऐकाहोसर्वकर्तव्यआज्ञेनेंममनिश्चयें ॥ ९३ ॥
स्वहस्तकालसंपन्नंशासनंपत्रमेवतत्
देशादिकंयस्यराज्ञालिखितेनप्रयच्छति ॥ ९४ ॥
स्वहस्तेंकालसंयुक्तजाणाशासनपत्रतें ॥ देशादिजासराजानेंदेइजेतेंहिलेखनीं ९४ ॥

सेवाशौर्यादिभिस्तुष्टःप्रसादलिखितंहितत्
भोगपत्रंतुकरदीकृतंचोपायनीकृतं ॥ ९५ ॥

सेवाशौर्यादिकेंतुष्टेंतोषपत्रतयावदा ॥ भोगाचेंवाकराचेंवानज्ञाणापत्रहीतसें ॥ ९५ ॥

पुरुषावधिकंतत्तुकालावधिकमेववा
विभक्तायेचभ्रात्राद्यास्वरुच्यातुपरस्परं॥ ९६॥

पुरुषावधिवाकांहींकालापर्यंतहीतसें ॥ भावादिवेगळेहोतीस्वइछेनेंपरस्पर ॥ ९६ ॥

विभागपत्रंकुर्वंतिभागलेख्यंतदुच्यते
गृहभूम्यादिकंदत्वापत्रंकुर्यात्प्रकाशकं ॥ ९७॥

विभागपत्राकरितीभागलेखतयावदा ॥ घरभूमीसदेऊनीकरितीव्यक्तपत्रतें ॥ ९७ ॥

अनाछेद्यमनाहार्थंदानलेख्यंतदुच्यते
गृहक्षेत्रादिकंक्रीत्वा तुल्यमूल्यप्रमाणयुक्॥ ९८॥

उच्छेदायोग्यनाघेण्यादानपत्रह्मणेंतया ॥ घरभूम्यादिघेऊनीतोलमोलप्रमाणही ॥ ९८॥

पत्रंकारयतेयत्तुक्रयलेख्यंतदुच्यते
जंगमस्थावरंबधंकृत्वालेख्यंकरोतियत् ॥ ९९ ॥

पत्रजेंकरिजेतेंकींखरेदीपत्रतेंवदे ॥ जंगमस्थावरांबंधाकरोनीलेखजोकरी ॥ ९९ ॥

ग्रामोदेशश्चयत्कुर्यात्सत्यलेखपरस्परं
राजाविरोधिधर्मार्थसंवित्पत्रंतदुच्यते ॥३०० ॥

ग्रामवादेशकरिजेसत्यलेखपरस्पर ॥ राजाविरोधिधर्मार्थसंवित्पत्रवदातया ॥ ३०० ॥

वृध्याधनंगृहीत्वातुकृतंवाकारितंचयत्
ससाक्षिमच्चतत्प्रोक्तंऋणलेख्यंमनीषिभिः ॥ १ ॥

व्याजूकर्जासघेऊनिकरिजेलेंकरीवलें॥ साक्षियुक्तात्रोलिजेलेंविद्वानींऋणपत्रक ॥ १ ॥

अभिशापेसमुत्तीर्णेप्रायश्चितेकृतेबुधैः
दत्तंलेख्यंसाक्षिमद्यछुद्धिपत्रंतदुच्यते ॥ २ ॥

जातापवादविबुधप्रायाश्चेंतेंकरूनियां ॥ ससाक्षजेंदिलेंपत्रवदतीशुद्धिपत्रतें ॥ २ ॥

मेळयित्वास्वधनांशानूव्यवहारयसाधकाः
कुर्वंतिलेखपत्रंयत्तच्चसामायिकंस्मृतं ॥ ३ ॥

स्वधनांशामेळउनीव्यवहारासाधक ॥ करितीजेंलेखपत्रतयासामायिकावदा ॥ ३ ॥

सभ्याधिकारिप्रकृतीसभासद्भिर्नयःकृतः
तत्पत्रंवाद्यमान्यंचेज्ज्ञेयंसंमतिपत्रकं ॥ ४ ॥

सभ्याधिकारिप्रकृतीकेलानयसभासदीं ॥ तयांचेंजेंपत्रतयाजाणासंमतिपत्रक ॥ ४ ॥

स्वकीयवृत्तज्ञानार्थंलिख्यतेयत्परस्परं
श्रीमंगलपदाद्यंवासपूर्वोत्तरपक्षकं ॥ ५ ॥

स्ववर्तमानजाणायालिहिंजेंजेंपरस्पर ॥ श्रीपूर्वमंगलपदसपूर्वोत्तरपक्षही ॥ ५ ॥

असंदिग्धमगूढार्थंस्पष्टाक्षरपदंसदा
अन्यव्यावर्तकस्वात्मपरपित्रादिनामयुक् ॥ ६ ॥

सुस्पष्टजेंअगूढार्थस्पष्टतींअक्षरेंपदें ॥ अन्यवारकापित्रादिस्वपरानामसंयुत ॥ ६ ॥

एकद्विबहुवचनैर्यथार्हस्तुतिसंयुतं
समामासतदर्धाहर्नामजात्यादिचिन्हितं ॥ ७ ॥

येकेंरीबहुमानेवायथायोग्यस्तुतीयुत ॥ वर्षमासपक्षिमितिनामजात्यादिचिन्हित ॥ ७ ॥

कार्यबोधिसुसंबंधंनत्याशीर्वादपूर्वकं
स्वाम्यसेवकसेव्यार्थक्षेमपत्रंतुतत्स्मृतं ॥ ८ ॥

कार्याबोधीससंबंधआशिर्वादनतीयुत ॥ स्वामिसेवकसेव्यार्थक्षेमपत्रवदातया ॥ ८ ॥

एभिरेवगुणैर्युक्तंस्वाधर्षकविबोधकं
भाषापत्रंतुतज्ज्ञेयमथवावेदनार्थकं ॥ ९ ॥

याहीगुणीयुक्तनिजापीडाकारकसूचक ॥ कांहींहीबोधणेंकिंवाअर्जीपत्रवदातया ॥ ९ ॥

प्रदर्शितंवृत्तलेख्यंसमासाल्लक्षणान्वितं
समासात्कथ्यतेचान्यच्छेषायव्ययबोधकं ॥ १० ॥

स्वभाववृत्तकथिलालेखलक्षणसंयुत ॥ समासेंसांगिजेलेखजमाखर्चविबोधक ॥ १० ॥

व्याप्यव्यापकभेदैश्चमूल्यमानादिभिःपृथक्
विशिष्टसंज्ञितैस्तद्धियथार्थैर्बहुभेदयुक् ॥ ११ ॥

सदरेंपोटचींतेवीमोलमानादिवेगळीं ॥ विशेषसंज्ञासहितयथार्थेंबहुभेदित ॥ ११ ॥

वत्सरेवत्सरेवापिमासिमासिदिनेदिने
हिरण्यपशुधान्यादिस्वाधीनंचायसंज्ञकं ॥ १२॥

प्रतिसंवत्सरींमासींदीनींद्रव्यसुवर्णजें ॥ पशुधान्यनिजाधीनवदावेंयाजलाजमा ॥ १२ ॥

पराधीनंकृतंयत्तुव्ययसंज्ञंधनंचतत्
साधस्कश्चैवप्राचीनआयःसंचितसंज्ञकः ॥ १३ ॥

केलेंपराधिनजयाखर्चसंज्ञातयाअसे ॥ नवींकिंवाजुनींतैसोंजमासंज्ञातयावदा ॥ १३ ॥

व्ययोद्विधाचोपभुक्तस्तथाविनिमयात्मकः
निश्चितान्यस्वामिकश्चानिश्चितस्वामिकंतथा १४

दोनभेदेंखर्चभोगतसाकेवळखर्चहीं ॥ निश्चयानेंपराचेंवानाहींमालकज्यासवा ॥ १४ ॥

स्वस्वत्वनिश्चितंचेतित्रिधंविसंचितंमतं
निश्चितान्यःस्वामिकंयध्धनंतुत्रिविधंहितत्॥ १५॥

आपलेनिश्चयानेंजेंअशीत्रिविधहींजमा ॥ पराचेंनिश्चयानेंजेंधनत्रिविधहेंअसे ॥ १५ ॥

औपनिध्यंयाचितकमौत्तमार्णिकमेवच
विस्रंभान्निहितंसद्भिर्यदौपनिधिकंहितत् ॥ १६ ॥

मागतिलेलेंवाकर्जतसेंउपनिधीकृत ॥ विश्वासेंठेविजेलेंजेंजाणाउपनिधींतया ॥ १६ ॥

अवृद्धिकंगृहीतान्यालंकारादिचयान्वितं
सवृद्धिकंगृहीतंयदृणंतच्चौत्तमार्णिकं ॥ १७ ॥

विनाव्याजेंघेतलेंजेंदागिनेद्रव्यवातसें ॥ सव्याजघेइजेलेंजेंऔत्तमर्णिककर्जतें ॥ १७ ॥

निध्यादिकंचमार्गादौप्राप्तमज्ञातस्वामिकं
साहजिकंचाधिकंचद्विधास्वस्वत्वनिश्चितं ॥ १८ ॥

जेंप्राप्तमार्गींपुरलेंआज्ञातस्वामितेंवदा ॥ सहजप्राप्तजेंव्याजाद्विधास्वीयधनावदा ॥ १८ ॥

उत्पद्यतेयेनियतोदिनेमासिचवत्सरे
आयःसाहजिकःसैवदायाद्यश्चस्ववृत्तितः ॥ १९ ॥
नेमेंउत्पन्नजेंहोईवत्सरींमासींवादिनीं ॥ जमासहजतीजाणाभ्रातुभागेंस्ववृत्तिज ॥ १९ ॥

दायःपरिग्रहोयत्तुप्रकृष्टंतत्स्वभावजं
मौल्याधिक्यंकुसीदंचगृहीतंयाजनादिभिः ॥२०॥
जोदायेंआंदणेंप्राप्तजाणात्यासस्वभावज ॥ मोलाधिककुसीदाख्ययाज्ञिकींनेंमिळेलजें२०।

पारितोष्यंभृतिप्राप्तंविजिताद्यंधनंचयत्
स्वस्वात्वेधिकसंज्ञंतदन्यत्साहाजिकंस्मृतं ॥ २१॥
बक्षीसवेतनतसेंजिंकिलेलेंहिंजेंधन ॥ अधीकजेंनिजाहूनीतयासाहाजिकावदा ॥ ५१ ॥

पूर्ववत्सरशेषंचवर्तमानाब्दसंभवं
स्वाधीनंसंचितंद्वेधाधनंसर्वंप्रकीर्तितं ॥ २२ ॥
जमामागीलवर्षांचीतशीहीहालसालची ॥ स्वाधीनहीसांचवलेंद्विधाहेंद्रव्यसर्वही॥२२ ॥

द्वेधाधिकंसाहजिकंपार्थिवेतरभेदतः
भूमिभागसमुद्भूतआयःपार्थिवउच्यते ॥ २३ ॥
द्विधाआधीकसहजपृथ्वीचेंअन्यवातसें ॥ जोयेतसेभमिभागजमापार्थिवतीवदा ॥ २३ ॥

सदेवकृत्रिमजलैर्देशग्रामपुरैःपृथक्
बहुमध्याल्पफलतोभिद्यतेभुविभागतः ॥ २४॥
पर्जन्येंकृत्रिमजलेंदेशींग्रामींपुरींपृथक् ॥ बहुमध्येंअल्पफलेंभुविभागासपावते ॥ २४ ॥

शुल्कदंडाकरकरभाटकोपायनादिभिः ॥
इतरःकिर्तितस्तज्ज्ञैरायोलेखविशारदैः ॥ २५ ॥
जखाददंडखाणीचानज्ञाणाकरभारही ॥ जमाइतरहीसंज्ञावदिलीसूज्ञकार्कुनीं ॥ २५ ॥

यन्निमित्तोभवेदायोव्ययस्तन्नामपूर्वकः
व्ययश्चैवंसमुद्दिष्टोव्याप्यव्यापकसंयुतः ॥ २६ ॥
जानिमित्तेंजीजमायेखर्चतन्नामपूर्वक ॥ व्ययऐसासांगिजेलाथोराल्पसदरेंयुत ॥ २६ ॥

पुनरावर्तकःस्वत्वनिवर्तकइतिद्विधा
व्ययोयन्निध्युपनीधिकृतोविनिमयैर्वृतः ॥ २७ ॥
दुर्वेजीएकवेजींवाजाणावाखर्चेहीद्विधा ॥ निधीतेवीउपनिधीतेवीविनिमयात्मक ॥ २७॥

सुकुसीदाकुसीदाधमर्णिकश्चावृत्तःस्मृतः
निधिर्भूमौविनिहितोन्यास्मिन्नुपनिधिःस्थितः॥२८॥
व्याजूविन्व्याजुवातैंसाऋणकाआवृतावदा ॥ निधिभूगपराधीनजाणाउपनिधीतया॥२८॥

दत्तमूल्यादिसंप्राप्तःसर्वैविनिमयीकृतः
वृध्यावृध्याचयोदत्तोसर्वस्यादाधमर्णिकः ॥ २९ ॥
दिल्याचेंमोलजेंप्राप्तजाणाविनिमयातया॥विन्व्याजव्याजविादत्तजाणात्याआधमार्णिक २९

सवृद्धिकमृणंदत्तमकुसीदंतुयाचितं
स्वत्वंनिवर्तकोद्वेधात्वैहिकःपारलौकिकः ॥ ३० ॥
सव्याजकर्जदत्ताख्यअव्याजूतेंउधारही ॥खर्चेद्विधायेकवेजींइथलापरलोकचा ॥ ३० ॥

प्रतिदानंपारितोष्यंवेतनंभोग्यमैहिकः
चतुर्विधस्तथापारलौकिकोनंतभेदभाक् ॥ ३१ ॥
देणेपरतवक्षीसदर्माहाभोगयेथला ॥ चतुर्धापरलोकींचाअनंतविधतोअसे ॥ ३१ ॥

शेषेसंयोजयेन्नित्यंपुनरावर्तकोव्ययः
मूल्यत्वेनचयद्दत्तंप्रतिदानंस्मृतंहितत् ॥ ३२ ॥
शेषबाकींतयोजावानित्यजोपरतेव्यय ॥ दिलेंमोलपणेंजेंकांप्रतिदानवदातया ॥ ३२ ॥

सेवाशौर्यादिसंतुष्टैर्दत्ततत्पारितोषिकं
भृतिरूपेणसंदत्तवेतनंतत्प्रकीर्तितं ॥३३॥
सेवाशौर्यादिकेंतुष्टेंदिलेंतेंपारितोषिक ॥ चाकरीनेंदिलेंजेंकांतयावेतनबोलती ॥ ३३ ॥

धान्यंवस्त्रगृहारामगोगजादिरथार्थकं
विद्याराज्याद्यर्जनार्थंधनाप्त्यर्थंतथैवच ॥ ३४ ॥
धान्यावस्त्राघराबागेगोगजादिरथार्थजें ॥ मिळवायाराज्यविद्याधनप्राप्त्यर्थहीतसें ॥३४ ॥

व्ययीकृतंरक्षणार्थमुपभोग्यंतदुच्यते
सुवर्णरत्नरजतनिष्कशालास्तथैवच ॥ ३५ ॥

जोखर्चरक्षणासाठींउपभोग्यवदातया ॥ सुवर्णरत्नहीचांदीनिष्कशालातशादुजा ॥ ३५॥

रथाश्वगोगजोष्ट्राजाविनशालाःपृथक्पृथक्
वाद्यशस्त्रास्त्रवस्त्राणांधान्यसंभारयोस्तथा ॥ ३६ ॥

शिल्यामेंक्यागोरथाश्वगजोष्ट्रशालिकापृथक् ॥ वाजेशस्त्रास्त्रवस्त्रांचाधान्यसंभारशालिका ३६

मंत्रीशिल्पनाटचवैद्यमृगाणांपाकपक्षिणां
शालाभोग्येनिविष्टास्तुतद्व्ययोभोग्यउच्यते ।३७।

मंत्रीमिस्त्रीनृत्यवैद्यमृगमुत्पाककालिका ॥ पक्षाच्याभोग्यसदरींतयांचाभोग्यखर्चतो ।३७।

जपहोमार्चनैर्दानैश्चतुर्धापारलौकिकः
पुनर्यातोनिवृत्तश्चविशेषायव्ययौचतौ ॥ ३८ ॥

जपहोमार्चनदानींचारहेपारलौकिक आलाफीरूनजाईजोजमाखर्चविशेषतो ॥ ३८ ॥

आवर्तकोनिवर्तीचव्ययायौतुपृथग्द्विधा
आवर्तकविहीनौतुव्ययायौलेखकोलिखेत् ॥ ३९ ॥

पाठीयेणारजाणाराखर्चआणिजमाद्विधा ॥ नफिर्तेजेजमाखर्चलिहावेकार्कुनेतयां । ३९।

ऋयाधमर्णघटनान्यस्छलाप्तेविवर्तकः
द्रव्यंलिखित्वादद्यात्तुग्रहीत्वाविलिखेत्स्वयं ॥४०॥

कर्जवाविक्रयावीणअन्यतोनाफिरेकदा ॥ पूर्वीलिहूनियांद्यावेंघेउनीलिहिजेमग ॥ ४० ॥

ह्रीयतेवर्धतेनैवमायव्ययविलेखकः
हेतुप्रमाणसंबंधकार्यांगव्याप्यव्यापकैः ॥ ४१ ॥

नवाढेनघटेऐसाजमाखर्चींहिकार्कुना ॥ हेतुप्रमाणसंबंधकार्यांगेंव्याप्यव्यापकें ॥ ४१ ॥

आयाश्चबहुधाभिन्नाव्ययाःशेषंपृथक्पृथक्
मानेनसंख्ययाचैवोन्मानेनपारिमाणकैः ॥४२॥

जमाबहुविधातैसेखर्चहीबाकिवेगळे ॥ संख्येनेंवाहिमानानेंउन्मानेंपरिमाणकें ॥ ४२ ॥

क्वचित्संख्याक्वचिन्मानमुन्मानंपरिमाणकं
समाहारःक्वचिच्चेष्टोव्यवहारायतद्विदां ॥ ४३ ॥
कोठेंसंख्यामानकोठेंउन्मानपरिमाणही ॥ कोठेंसमाहारइष्टव्यवहारांतजाणत्या ॥४३॥

अंगुलाद्यंस्मृतंमानमुन्मानंचतुलास्मृता
परिमाणंपात्रमानंसंख्यैकद्यादिसंज्ञिका ॥ ४४॥
अंगुळाचेंहोयमानतोलउन्मानजाणिजे॥परिमाणवदामापासंख्याएकादिजाणिजे॥४४॥

यत्रयादृग्व्यवहारस्तत्रतादृक्प्रकल्पयेत्
रजतस्वर्णताम्राद्िव्यवहारार्थमुद्रितं ॥ ४५ ॥
व्यवहारजसाजेथेंतसातेथेंहिकल्पिजे ॥ चांदीसुवर्णताम्रादिव्यवहारासमुद्रित ॥ ४५॥

व्यवहार्यंवराटाद्यंरत्नांतंद्रव्यमीरितं
सपशुधान्यवस्त्रादितृणांतंधनसंज्ञकं ॥ ४६ ॥
कवड्यादिव्यवहारींरत्नांताद्रव्यबोलती ॥ सपशुधान्यवस्त्रादितृणांतधनसंज्ञक ॥ ४६॥

व्यवहारेचाधिकृतंस्वर्णाद्यंमूल्यतामियात्
कारणादिसमायोगात्पदार्थस्तुभवेद्भुवि ॥ ४७॥
व्यवहारींठेविलेंलेंस्वर्णादीमोलपावतें ॥ तयाकारणसंयोगेंभूवरींहोपदार्थतो ॥ ४७ ॥

येनव्ययेनसंसिद्धस्तद्व्ययस्तस्यमूल्यकं
सुलभासुलभत्वाच्चागुणत्वगुणसंश्रयैः ॥ ४८॥
जेंणजेंणेंसिद्धहोयखर्चमूळतयासते ॥ कठिंणवाहिसुलभेंअगणेंवागुणाश्रयें ॥ ४८॥

यथाकामात्पदार्थानामनर्घमाधिकंभवेत्
नहीनंमणिधातूनांक्वचिन्मूल्यंप्रकल्पयेत् ॥ ४९ ॥
स्वेच्छजैसेंपदार्थाचेंमोलहोयअधीकतें ॥ नहीनमणिधातूचेंकदाहीमोगलकल्पिजे॥ ४९॥

मूल्यहानिस्तुचैतेषांराजदौष्टेनजायते
दीर्घेचतुर्भागभूतपत्रेतिर्यग्गतावलिः ॥ ५० ॥
मोलहानीहियांचीहोभूपदुष्टअसेजरी॥मोडल्याकागदामाजीलिहावीओळआडवी॥५०॥

त्र्यंशगाभ्यंतरगताचार्धगापादगापिवा
कार्याव्यापकव्याप्यानांलेखनेपदसंज्ञिका ॥५१॥
तीरकानींआंततिच्यादुरकानींरकानींही॥करीव्यापकव्याप्याच्यालिहीण्यापदनामिका ५१
श्रेष्ठाभ्यंतरगातासुवामनत्र्यंशगाप्यनु
दक्षत्र्यंशगताचानुह्यर्धगापादगाततः ॥५२॥
तयांतआंतलीश्रेष्ठतिरकानीहिडाविजी ॥ उजवीतिरकानीचीदुरकानीरकानिही॥५२॥
स्वभ्यंतरेस्वभेदाःस्युःसदृशाःसदृशेपदे
स्वारंभपूर्तिसदृशेपदगेस्तःसदैवहि ॥५३॥
स्वपोटीआपलेभेदबरोबर्चेबरोबर ॥ आरंभपूर्णतातुल्यसदरेजींबरोबर ॥५३॥
राजास्वलेख्यचिन्हंतुयथाभिलषितंतथा
लेखानुरूपेकुर्याद्धिदृष्ट्वालेख्यंविचार्यच ॥५४॥
राजाकरिस्वाचिन्हातेंस्वइच्छाजेंवितेंवितें ॥ लेखानुरूपकरिजेंविचारूंनीहिपाहुनी ॥५४॥
मंत्रीचप्राड्विवाकश्चपंडितोदूतसंज्ञकः
स्वाविरुद्धंलेख्यमिदंलिखेयुःप्रथमंत्विमे ॥५५॥
मंत्रीतसाप्राड्विवाकदुजापंडितदूतही ॥ निजाविरुद्धलेखातेंयांनींपूर्वींचलेखिजें ॥५५॥
अमात्यःसाधुलिखितमस्त्येतत्प्राक्लिखेदयं
सम्यग्विचारितमितिसुमंत्रोविलिखेत्ततः ॥५६॥
आमात्यसाधुलिहिलेंआहेपूर्वीअसेंलिही ॥ विचारिलेंचांगलेंमीसुमंत्रेंलिहिजेंमग ॥५६॥
सत्यंयथार्थमितिचप्रधानश्चलिखेत्स्वयं
अंगीकर्तुंयोग्यमितिततःप्रतिनिधिर्लिखेत् ॥५७॥
यथार्थसत्यहेंआहेप्रधानेंलिहिजेंअसें ॥ आंगीकारायोग्यअसेंलिहिंप्रतिनिधीमग ॥५७॥
अंगीकर्तव्यमितिचयुवराजालिखेत्स्वयं
लेख्यंस्वाभिमतंचैतद्विलिखेच्चपुरोहितः ॥५८॥
स्वीकारावेंयासअसेंयुवराजालिहीमग ॥ आहेस्वमतहालेखपुरोहितलिहीअसें ॥५८॥

स्वस्वमुद्राचिन्हितंचलेख्यांतेकुर्युरेवहि
अंगीकृतमितिलिखेन्मुद्रयेच्चततोनृपः ॥ ५९ ॥
आपलीआपलीमुद्रालेखांतकरांजेमग स्वीकारिलामीलिहिंजेमुद्रिजेमगतोनृपें ॥ ५९ ॥
कार्यांतरस्याकुलत्वात्सम्यकूद्रष्टुंनशक्यते
युवराजादिभिर्लेख्यंतदानेनचदर्शितं ॥ ६० ॥
कार्यांतरींसक्तपणेंपाहायानशकेजरी ॥ युवराजादिकीत्यातेंपाहिजावेंसुदर्शित ॥ ६० ॥
समुद्रंविलिखेयुर्वैसर्वेमंत्रिगणास्ततः
राजादृष्टमितिलिखेद्राग्सम्यग्दर्शनाक्षमः ॥ ६१ ॥
साचिन्हेंसर्वीलिहिंजेप्रधानानींसदेवही ॥ राजादृष्टअसालेखकरींसम्यकनपाहतां ॥ ६१ ॥
आयमादौलिखेत्सम्यग्व्ययंपश्चाद्यथागतं
वामेचायंव्ययंदक्षेपत्रभागेचलेखयेत् ॥ ६२ ॥
जमेतेंपूर्वीलिहिंजेखर्चातेंमगतोलिही ॥ डावेबाजूजमांपत्रींउंजवेबाजुंखर्चेतो ॥ ६२ ॥
यत्रोभौव्यापकव्याप्यौवामोर्ध्वभागगौक्रमात्
आधाराधेयरूपौवाकालार्थौगणितंहितत् ॥ ६३ ॥
जियेंहेव्यापकव्याप्यडावेहेवरतींक्रमें ॥ आधाराधेयकालार्थेतयागणितहीतसें ॥ ६३ ॥
अधोधश्चक्रमात्तत्रव्यापकंवामतोलिखेत्
व्याप्यानांमूल्यमानादितत्पंक्त्यांविनिवेशयेत् ६४
डावेखालींक्रमेंतेथेंव्यापकालागितोलिही॥व्याप्याचेंमोलमानादित्याचेओळींनिवेशिजे। ६४।
ऊर्ध्वगानांतुगणितमधःपंक्त्यांप्रजायते
यत्रोभौव्यापकव्याप्यौव्यापकत्वेनसंस्थितौ। ६५।
वरच्याचेंहिगणितखालच्याओळींहीतसें॥जियेंहेव्यापकव्याप्यव्यापकत्वासपावती ॥ ६५ ॥
व्यापकंबहुवृत्तित्वंव्याप्यंस्यान्न्यूनवृत्तिकं
व्याप्याश्चावयवाःप्रोक्ताव्यापकावयवीस्मृतः ६६
बहुरकर्मीव्यापकतेनाहींतेंव्याप्यजाणिजे ॥व्याप्यजाणाअवयवाव्यापकात्रयवींवदा ॥ ६६ ॥

सजातीनांचलिखनंकुर्याच्चसमुदायतः
यथाप्राप्तंतुलिखनमाद्यंनसमुदायतः ॥६७॥
सजातींचाहिलिहिणेंसमुदायेंकरीतसे ॥ येईतसेंलिहीपूर्वींसमुदायपणेंनतें ॥ ६७ ॥

व्यापकश्चपदार्थावायत्रसंतिस्छलानिहि
व्याप्यमायंव्ययंतत्रकुर्यात्कालेनसर्वदा ॥ ६८॥
पदार्थवाव्यापकवाजिथतींआसनेवहू ॥ व्याप्याकरीजमाखर्चातिथेंकालेंकरूनियां॥६८॥

स्छानाटिप्पणिकाचैषाततोन्यत्संघाटिप्पणं
विशिष्टसंज्ञितंतत्रव्यापकंलेख्यभाषितं ॥६९॥
आसनाचीरोजकीर्दमोठ्याबोटखतावदा ॥ विशिष्टनामकतसाताळेबंदाहिव्यापक॥६९॥

आयाःकतिव्ययाःकस्यशेषंद्रव्यस्यचास्तिवै
विशिष्टसंज्ञकैरेषांसंविज्ञानंप्रजायते ॥७०॥
जमाकितीखर्चकसाकोणाचाशेषकायतें ॥ विशिष्टताळेबंदानेंतयाचेंज्ञानहोतसे ॥ ७०॥

आदौलेख्यंयथाप्राप्तंपश्चात्तद्गुणितंलिखेत्
यथाद्रव्यंचस्थानंचाधिकसंज्ञंचटिप्पणैः ॥ ७१ ॥
आधींलिहीयेइजैसेंकारिजेबेरजेमग ॥ जसेंद्रव्यजसेंस्छानजाणेअधिकटिप्पणें ॥ ७१ ॥

शेषायव्ययविज्ञानंक्रमाल्लेख्यैःप्रजायते
स्छलायव्ययविज्ञानंव्यापकस्छलतोभवेत् ।७२।
बाकीजमाखर्चज्ञानक्रमेंलेखेंचहोतसे ॥ स्छानखर्चजमाज्ञानव्यापकस्छानिहोतसे॥ २ ॥

पदार्थस्यस्छलानिस्युःपदार्थाश्चस्छलस्यतु
व्याप्यास्तिथ्यादयश्चापियथेष्टालेखनेनृणां ।७३।
रकमेचींआसनेंहोस्छानाचारकमात्तशा।व्याप्यतिथ्यादिजाणाव्यास्वइच्छेंलिहिण्यानरा।७३

निश्चितान्यस्वामिकाद्याआयायेइतरांतगाः
विशिष्टसंज्ञिकायेचपुनरावर्तकादयः ॥ ७४॥
परकीयादिकजमातशाइतरसंज्ञक ॥ विशिष्टसंज्ञकतशापुनरावर्तकादिक ॥ ७४ ॥

व्ययाश्चपरलोकांताअंतिमव्यापकाश्चते
इछयाताडितंकृत्वादौप्रमाणफलंततः ॥ ७५ ॥
जेखर्चपरलोकांतअंतिचेतेचिव्यापक ॥ इच्छेनेगुणिजेआधींप्रमाणफलतेंमग ॥ ७५ ॥
प्रमाणभक्तंतल्लब्धंभवेदिछापलंनृणां
समासतोलेख्यमुक्तंसर्वेषांस्मृतिसाधनं ॥७६॥
प्रपाणभागेंजेंलब्धतेंइछाफलहोनरा ॥ संक्षेपेंकथिलेंलेख्यसर्वांचेंस्मृतिसाधन ॥ ७६ ॥
गुंजामाषस्तथाकर्षःपदार्धप्रस्छएवहि
यथोत्तरादशगुणापंचप्रस्छस्यचाढकाः ॥७७॥
गुंजमासातसाकर्षपदार्धप्रस्छहींतसा ॥ पुढेंपुढेंदशगुणप्रस्छांचेपांचआढक ॥ ७७ ॥
ततश्चाष्टाढकःप्रोक्तोह्यर्मणस्तेनुविंशतिः
खारिकास्माद्भिद्यतेतद्देशेदेशेप्रमाणकं ॥ ७८ ॥
पुढेंअष्टाढकतयावीसतेंहोयअर्मण ॥ पुढेंहोखारिकादेशभेदेंहेभेदपावती ॥ ७८ ॥
पंचांगुलावटंपात्रंचतुरंगुलविस्तृतं
प्रस्छपादंतुतज्ज्ञेयंपरिमाणेसदाबुधैः ॥ ७९ ॥
खोलबोटेंपांचमापचारअंगुलरूंदते ॥ प्रस्छाचाचवथाहिस्साप्रमाणींजाणिजेतया ॥ ७९॥
उर्ध्वांकश्चयथासंज्ञस्तदधस्छाश्चवामगाः
क्रमात्स्वदशगुणिताःपरार्धांताःप्रकीर्तिताः । ८० ।
वरअंकहिजीसंख्याडावेबाजूतयःपुढें ॥ क्रमेंदसपटेंसंख्यापरार्धांत्तहिजाणिजे ॥ ८० ॥
नकर्तुंशक्यतेसंख्यासंज्ञाकालस्यदुर्गमात्
ब्रह्मणोद्विपरार्धंतुआयुरुक्तंमनीषिभिः ॥ ८१ ॥
करायायेइनासंख्याकालआहेअसंख्यतो ॥ परार्धब्रह्मदेवाचेंदोनआयुष्यतेंअसे ॥ ८१ ॥
एकोदशशतंचैवसहस्त्रंचायुतंक्रमात्
नियुतंप्रयुतंकोटिरर्बुदंचाब्जखर्वकौ ॥ ८२ ॥
येकदाहाशंभरतेहजारदशहजारते ॥ लक्षदाहालक्षकोटीअर्बअब्जहिखर्वते ॥ ८२ ॥

निखर्वपद्मशंखाब्धिमध्यमांतपरार्धकाः
कालमानंत्रिधाज्ञेयंचांद्रंसौरंचसावनं ॥ ८३॥
निखर्वपद्मशंखाब्धिमध्यअंतपरार्धते ॥ कालमानतऱ्हातीनचांद्रसौराहिसावन ॥ ८३ ॥
भृतिदानेसदासौरंचांद्रकौसीदवृद्धिषु
कल्पयेत्सावनंनित्यंदिनभृत्येवधोसदा ॥ ८४ ॥
वेतनींतेंसौरमानकुसीदव्याजिंचांद्रतें ॥ कल्पिजावेंसावनतेंमजूरीरोजदारतें ॥ ८४ ॥
कार्यमानाकालमानाकार्यकालमितिस्त्रिधा
भृतिरुक्तातुतद्विज्ञैःसादेयाभाषितायथा ॥ ८५ ॥
कामेंवाकालमानेंवाकार्यकालेंअसीत्रिधा ॥ जाणावेंवेतनाद्यावेंजसीबोलीअसेतसी ॥८५॥
अयंभारस्त्वयातत्रस्थाप्यस्त्वैतावतींभृतिं
दास्यामिकार्यमानासाकीर्तितातद्विदेशकैः ॥ ८६ ॥
तूंहाभारातिथेंनेईंइतकेंतुजदेइन ॥ इजारावदतीत्यातेंनीतीतेंजाणतेनर ॥ ८६ ॥
वत्सरेवत्सरेवापिमासिमासिदिनेदिने
एतावतिंभृतिंतेहंदास्यामीतिचकालिका ॥ ८७ ॥
प्रातिसंवत्सरींकिंवाप्रतिमासींदिनींतसें ॥ इतकेंदेइनतयांजाणाकालिकवेतन ॥ ८७ ॥
एतावताकार्यमिदंकालेनापित्वयाकृतं
भृतिमेतावतींदास्येकार्यकालमिताचसा ॥ ८८ ॥
इतक्याकालिंहेंकामइतकेंकरिजेजरी ॥ इतकेंदेइनतुलाजाणातेंकार्यकालिक ॥ ८८ ॥
नकुर्याद्भृतिलोपंतुतथाभृतिविलंबनं
अवश्यपोष्यभरणाभृतिर्मध्याप्रकीर्तिता ॥ ८९ ॥
वेतनाचालोपनतोउशीराहिनयेकरूं ॥ जेणेंकुटुंबभरणजाणेंमध्यमवेतन ॥ ८९ ॥
परिपोष्याभृतिःश्रेष्ठासमान्नाच्छादनार्थिका
भवेदेकस्यभरणंययासाहीनसांज्ञिका ॥ ९०॥
अधीकयाहुनीश्रेष्ठअन्नाच्छादनसर्वही ॥ येकाचेंहोयभरणजिणेंतीहीनजाणिजे ॥ ९०॥

यथायथातुगुणवान्भृतकस्तद्भृतिस्तथा
संयोज्यातुप्रयत्नेननृपेणात्महितायवै ॥ ९१ ॥
जसाजसाहेगुणवान्तसेंवेतनसेवका ॥ योजावेंनरपेंयत्नेंस्वहितासाठिंसर्वदा ॥ ९१॥

अवश्यपोष्यवर्गस्यभरणंभृतकाद्भवेत्
तथाभृतिस्तुसंयोज्यातद्योग्याभृतकायवै ॥ ९२ ॥
अवश्यपोष्यवर्गाचेंजेणेंभरणहोतसे ॥ तसेंवेतनयोजावेंयोग्यपाहूनसेवक ॥ ९२ ॥

येभृत्याहीनभृतिकाःशत्रवस्तेस्वयंकृताः
परस्यसाधकास्तेतुछिद्रकोशप्रजाहराः ॥ ९३॥
थोडेंजयांवेतनतेशत्रूतेंहीस्वयेंकृत ॥ दुसऱ्याचेसेवकतेछिद्रद्रव्यप्रजाहर ॥ ९३ ॥

अन्नाछादनमात्राहिभृतिशूद्रादिषुस्मृता
तत्पापभाग्यन्यथास्यात्पोषकोमांसभोजिषु ।९४।
जेंअन्नाछादनापुतेंशूद्रावेतनदेइजे ॥ तयाचापापभागींहोअन्यथामांसभोजिचा ॥ ९४॥

यद्ब्राह्मणेनापह्दतंधनंतत्परलोकदं
शूद्रायदत्तमपियन्नरकायैवकेवलं ॥९५॥
हरितांहोब्राह्मणानेंपरलोकदतेंधन ॥ शूद्रासजेंदिलेंतेंहीनरकालागिंकारण ॥ ९५ ॥

मंदोमध्यस्तथाशीघ्रस्त्रिविधोभृत्यउच्यते
सभामध्याचश्रेष्ठाचभृतिस्तेषांक्रमात्स्मृता ।९६।
मंदमध्यतसाशीघ्रत्रिधासेवकहीअसे ॥ सममध्यमहीश्रेष्ठतयावेतनहीतसें ॥ ९६ ॥

भृत्यानांगृहकृत्यार्थंदिवायामंसमुत्सृजेत्
निशियामत्रयंन्नित्यंदिनभृत्येर्धयामकं ॥ ९७॥
गृहकार्यासेवकातेंदिनींप्रहरसोडिजे ॥ रात्रीसतीनप्रहरमजूराचार्धडीदिनीं ॥ ९७ ॥

तेभ्यःकार्यंकारयीतत्युत्सवाहैर्विनानृपः
अत्यावश्यंतूत्सवेपिहित्वाश्रात्धदिनंसदा॥९८ ॥
तयांहातींकरीकामासणांतेंसूटदेइजे ॥ अत्यावस्यसणालाहीसजीश्राद्धादिनातरी ॥ ९९ ॥

पादहीनांभृतिंत्वार्तेदद्यात्त्रैमासिकींततः
पंचवत्सरभृत्येतुन्यूनाधिक्यंयथातथा ॥ ९९ ॥
द्यावेंवेतनचव्याईरोग्यावातीनमासिंचें ॥ जुनाजोपांचवर्षांचान्यूनाधिक्यजसेंतसें ॥ ९९ ॥

षाण्मासिकींतुदीर्घार्तेतदूर्ध्वंनचकल्पयेत्
नैवपक्षार्धमार्तस्यहातव्याल्पापिवैभृतिः । ४०० ।
दीर्घरोग्यासाहामासद्यापुढेंनाचिकल्पिजे ॥ आर्तपक्षार्धपर्यंतावेतनानकमीकरी ॥ ४०० ॥

शश्वत्सदोषितस्यापिग्राह्यःप्रतिनिधिस्ततः
सुमहद्गुणिनंत्वार्तंभृत्यर्धंकल्पयेत्सदा ॥ १ ॥
होतांवारंवारआर्तत्याच्यावदलीसघेईजे ॥ मोठागुणीआर्तजरीअर्धवेतनदेइजे ॥ १ ॥

सेवांविनानृपःपक्षंदद्याद्भृत्यायवत्सरे
चत्वारिंशत्समानीताःसेवयायेनवैनृपः ॥ २ ॥
सेवेविनायेकपक्षदेईवर्षाससेवका ॥ वर्षेंचोवीसतीजिणेंकेलीसेवातयानृपें ॥ २ ॥

ततःसेवांविनातस्मैभृत्यर्धंकल्पयेत्सदा
यावज्जीवंतुतत्पुत्रेक्षमेबालेतदर्धकं ॥ ३ ॥
मगसेवेविनात्यातेंअर्धवेतनदेईजे ॥ यावज्जीवतयापुत्रायोग्यावाळासअर्धतें ॥ ३ ॥

भार्यायांवासुशीलायांकन्यायांवास्वश्रेयसे
अष्टमांशंपारितोष्यंदद्याद्भृत्यायवत्सरे ॥ ४ ॥
सुशीलस्त्रीसकन्येतेंस्वकल्याणार्थदेइजे ॥ वेतनाचाअष्टमांशद्यावावर्षाससेवका ॥ ४ ॥

कार्याष्टमांशंवादद्यात्कार्यंद्रागधिकंकृतं
स्वामिकार्येविनष्टोयस्तत्पुत्रेतद्भृतिंवहेत् ॥ ५ ॥
कार्याष्टमांशवाफुतींजरीकामअधीकतें ॥ जोनष्टहोस्वामिकार्यींतत्पुत्रादेइवेतन ॥ ५ ॥

यावद्बालेन्यथापुत्रगुणान्दृष्ट्वाभृतिंवहेत्
षष्ठांशंवाचतुर्थांशंभृतेर्भृत्यस्यपालयेत् ॥ ६ ॥
गुणीवाजोंवरीबाळपाहूनीदेइवेतना ॥ षष्ठांशवाचतुर्थांशदेइवेतनपाहुनी ॥ ६ ॥

दद्यात्तदर्धंभृत्यायद्वित्रिवर्षैखिलंतुवा
वाक्पारुष्यान्न्यूनभृत्यास्वामीप्रबलदंडतः ॥ ७॥
अर्धवेतनवापूर्णदेदोनींतीनवत्सरीं ॥ कटुवाक्येंउग्रदंडेंथोडक्यावेतनेंतसें ॥ ७ ॥

भृत्यंप्रशिक्षयेन्नित्यंशत्रुत्वंत्वपमानतः
भृतिदानेनसंपुष्टामानेनपरिवर्धिताः ॥ ८ ॥
अपमानेंशत्रुहोतीयाभृत्यानित्याशीक्षिजे ॥ वेतनानेंपुष्टसदामानानेंमानिजेसदा ॥ ८ ॥

सांत्विताम्मृदुवाचायेनत्यजंत्याधिपंहिते
यथागुणान्स्वभृत्याश्चप्रजाःसंरंजयेन्नृपः ॥ ९ ॥
मृदुवाक्येंशांताविलेंस्वामीतेंतेनटाकिती ॥ गुणीभृत्याप्रजेलागींभूपतीरंजवीसदा ॥ ९॥

शाखाप्रदानतःकांश्चिदपरान्फलदानतः
अन्यान्सुचक्षुषाहास्यैस्तथाकोमलयागिरा ।१०।
शाकदानेंहिकोणातेंफलेंकोणासहीतसें ॥ कोणासुदृष्टिनेंहास्येंतसेंकोमलवाणिनें । ११ ।

सुभोजनैःसुवसनैस्तांबूलैश्चधनैरपि
कांश्चित्सुकुशलप्रश्नैराधिकारप्रदानतः ॥ ११ ॥
सुभोजनेंसुवस्त्रांनेंतांबूलेंहिधनेंतसें ॥ कोणाकुशलप्रश्नानेंकोणातेंअधिकारही ॥ ११ ॥

वाहनानांप्रदानेनयोग्याभरणदानतः
छत्रातपत्रचमरदीपिकानांप्रदानतः ॥१२ ॥
कोणासवाहनेंतेवीदेऊनीभूषणातसें ॥छत्रेंतेवींचवारिनेंकोणालागींमशालही ॥ १२॥

क्षमयाप्रणिपातेनमानेनाभिगमेनच
सत्कारेणचज्ञानेनह्यादरेणशमेनच ॥ १३ ॥
क्षमानमस्कारमानसामोरेंजाउनीतसें ॥ सत्कारानेंहिज्ञानानेंआदरेंशांतिनेंतसें ॥ १३ ॥

प्रेम्णासमीपवासेनस्वार्धासनप्रदानतः
संपूर्णासनदानेनस्तुत्योपकारकीर्तनात् ॥ १४ ॥
प्रेमेंसमीपवासेंवाकोणाअर्धासनींतसें ॥ पूर्णासनेंस्तुतीनेंवाउपकारवदूनियां ॥ १४ ॥

यत्कार्येविनियुक्तायेकार्यांकैरंकयेच्चतान्
लोहजैस्ताम्रजैरित्तिभवैरजतसंभवैः ॥ १५ ॥
जाजाकार्यीजोनियुक्त्याचिन्हेंचिन्हिजेतया लोहताम्रींपितळिंवाचप्राशिचांदिचातशा १५

सौवर्णरत्नजैर्वापियथायोग्यैःस्वलांछनैः
प्रविज्ञानायदूरात्तुवस्त्रैश्चमुकुटैरपि ॥ १६ ॥
सोन्याच्यारत्नजडितयथायोग्यस्वलांछनें ॥ दुरूनिजाणिजेजैसेंवस्त्रेंवामुकुटेंतसें ॥ १६ ॥

वाद्यवाहनभेदैश्चभृत्यान्कुर्यात्पृथक्पृथक्
स्वविशिष्टंचयच्चिन्हानदद्यात्कस्यचिंनृपः ॥ १७ ॥
वाद्येंवाहनभेदेंवासेवकांकारिवेगळे ॥ विशेषजेंस्वीयचिन्हकोणालाहीनदेइतें ॥ १७ ॥

दशप्रोक्तापुरोधाद्याब्राह्मणाःसर्वएवते
अभावेक्षत्रियायोज्यास्तदभावेतथोरुजाः ॥ १८ ॥
दशोक्तजेउपाध्यादिअसावेसर्वब्राह्मण ॥ अभावींक्षात्रियायोजीनतरीवैश्यतेमग ॥ १८ ॥

नैवशूद्रास्तुसंयोज्यागुणवंतोपिपार्थिवैः
भागग्राहीक्षत्रियस्तुसाहसाधिपतिश्चसः ॥ १९ ॥
नयोजिजेशूद्रकधींभूपानेंगुणवानही ॥ वसूलींक्षत्रियाकामफौजदारीतशीतशा ॥ १९ ॥

ग्रामपोब्राह्मणोयोज्यःकायस्थोलेखकस्तथा
शुल्कग्राहीतुवैश्योहिप्रतिहारश्चपादजः ॥ २० ॥
ग्रामाधीशकरीविप्राकायस्थालेखकाकरी ॥ महसूलावरींवैश्यकारिजेशूद्रजासुद ॥ २० ॥

सेनाधिपःक्षत्रियस्तुब्राह्मणस्तदभावतः
नवैश्योनचवैशूद्रःकातरश्चकदाचन ॥ २१ ॥
सेनापतीक्षत्रियतोतदभावींद्विजाकरी ॥ नवैश्यतेंनशूद्रातेंभिणाऱ्यानकधींतसें ॥ २१ ॥

सेनापतिःशूरएवयोज्यःसर्वासुजातिषु
ससंकरचतुर्वर्णधर्मेयंनैवयावनः ॥ २२ ॥
सेनापतिकरीशूरावाअसेकोणजातिचा ॥ ससंकराचारिवर्णाधर्महायवनानसे ॥ २२ ॥

यस्यवर्णस्ययोराजासवर्णःसुखमेधते
नोपकृतंमन्यतेस्मनतुष्यतिसुसेवनैः ॥२३॥
ज्यावर्णाचाहोयराजातोवर्णसुखपावतो ॥ नमानीउपकारातेंनतोषेसाधुसेवनें ॥ २३ ॥
कथांतरेनस्मरतिशंकतेप्रलपत्यपि
क्षुब्धस्तनोतिमर्माणितंनृपंभृतकस्त्यजेत् ॥२४॥
गोष्टींतहीस्मरेनाजोशंकुनभिलतेंवदे ॥ कोपूनिकाढीमर्मातेंनृपात्याटाकिसेवक ॥ २४ ॥
लक्षणंयुवराजादेःकृत्यमुक्तंसमासतः
इतिशुक्रनीतौयुवराजाद्वितियोध्यायः ॥ २५ ॥
लक्षणायुवराजादिसंक्षेपेंकृत्यबोलिलें ॥ वासुदेवात्मजानेंयासमश्लोकींतनीतिच्या ॥ २५ ॥

श्री

शुक्रनीति

(प्राकृतसमश्लोकीसह)

अध्याय ३ रा.

अथसाधारणंनीतिशास्त्रंसर्वेषुचोच्यते
सुखार्थाःसर्वभूतानांमताःसर्वाःप्रवृत्तयः ॥ १ ॥
आतांसर्वांससामान्यनीतिशास्त्रांससांगिजे ॥ सुखार्थसर्वभूतांच्याप्रवृत्तीसर्वहीमत ॥ १॥

सुखंचनाविनाधर्मात्तस्माद्धर्मपरोभवेत्
त्रिवर्गशून्यंनारंभंभजेत्तंचाविरोधयन् ॥ २ ॥
सुखनाहींविनाधर्मीह्मणोनीरतिजेतर्यीं ॥ धर्मार्थकामासहितआरंभाकरिनान्यथ ॥ २॥

अनुयायात्प्रतिपदंसर्वधर्मेषुमध्यमः
नीचरोमनखस्मश्रुर्निर्मलांघ्रिर्मलायनः ॥ ३॥
आचरावेप्रतिपदींसर्वहीधर्ममध्यम ॥ स्मश्रूनखेंतींलाहानइंद्रियेंपायानिर्मल ॥ ३॥

स्नानशीलःसुसुरभिःसुवेषोनुल्वणोज्वलः
धारयेत्सततंरत्नसिद्धमंत्रमहौषधीः ॥ ४॥
स्नानेंशुद्धसुगंधाढ्यसुवेषेंनम्रउज्वल ॥ सदैवधरिजेरत्नसिद्धमंत्रमहौषधी ॥ ४ ॥

सातपत्रपदत्राणोविचरेद्युगमात्रदृक्
निशिचात्ययिकेकार्येदंडीमौलीसहायवान् ॥ ५॥
छत्रजोड्यासहफिरेपाहूनीचारहातभू ॥ रात्रींअवश्यकामानींपागोटेंदंडसोबतीं ॥ ५॥

नवेगितोन्यकार्यीस्यान्नवेगान्नीरयेद्बलात्
भक्त्याकल्याणमित्राणिसेवेतेतरदूरगः ॥ ६॥
मलवेगीनान्यकाममळावेगेंनढाकिजे ॥ भक्तीनेंमित्रकल्याणसेविदूर दुजाहुनी ॥ ६॥

हिंसास्तेयान्यथाकामंपैशून्यंपरुषानृतं
संभिन्नालापव्यापादमभिध्यादृग्विपर्ययं ॥७॥
हिंसाचोरीदुष्टकामखोटेंपैशून्यहीखरें ॥ परदेंव्यर्थद्रोहचिंताअन्येछाअक्षफेरणें ॥७॥
पापकर्मेतिदशधाकायवाङ्मानसैस्त्यजेत्
अवृत्तिव्याधिशोकार्ताननुवर्तेतशक्तितः ॥८॥
पापकर्मेंयादाहांतेंकायावाचामनेंत्यजी ॥ सोयनाहींरोगशोकेंआर्तांमदतशक्तिनें ॥८॥
आत्मवत्सततंपश्येदपिकीटपिपीलिकं
उपकारप्रधानस्यदपकारपरेप्यरौ ॥९॥
निजासमसदापाहीआब्रह्मस्थावरादिकां ॥ उपकारकरीशत्रुअपकारकरीजरी ॥९॥
संपद्विपत्स्वेकमनाहेतावीर्षेत्फलेन तु
कालेहितंमितंब्रूयादविसंवादिपेशलं ॥१०॥
विपत्संपत्कालिंसमईर्षावर्जिंनितींफलीं ॥ कालींहितवदेथोडेंजेंअवंचकसुंदर ॥ १० ॥
पूर्वाभिभाषीसुमुखःसुशीलःकरुणामृदुः
नैकःसुखीनसर्वत्रविस्रब्धोनचशंकितः ॥११॥
पुर्वींवदावेंसुमुखसुशीलकरुणामृदु ॥ नएकसुखिसर्वत्राविश्वासितनशंकित ॥११॥
नःकंचिदात्मनःशत्रुंनात्मानंकस्यचिद्रिपुं
प्रकाशयेन्नापमानंनचनिस्नेहतांप्रभोः ॥१२॥
नकोणीआपलाशत्रुकोणाचाहीनआपण ॥ प्रगटावेंनापमानाप्रभुक्रोधासहीतसें ॥१२॥
जनस्याशयमालक्ष्ययोयथापरितुष्यति
तंतथैवानुवर्तेतपराराधनपंडितः ॥१३॥
लोकाशयासजाणूनिजोजसापारितोषतो तसेंतयाशींवागावेंपराराधनिंपंडितें ॥१३॥
नपीडयेदिंद्रियाणिनचैतान्यतिलालयेत्
इंद्रियाणिप्रमाथीनिहरंतिप्रसभंमनः ॥१४॥
नपीडावेंइंद्रियांतेंनकरीबहुलालन ॥ इंद्रियेंदुर्धरबहुमनातेंओढितीबळें ॥१४॥

एणोगजःपतंगश्चभृंगोमीनस्तुपंचमः
शब्दस्पर्शरूपरसगंधैरेतेहताःखलु ॥ १५ ॥
पतंगमृगमातंगभृंगमीनहीपंचम ॥ शब्दस्पर्शरूपरसींगंधेंहेनाशपावले ॥ १५ ॥

एषुरूपस्पर्शौवरस्त्रीणांस्वांतहारीमुनेरपि
अतोप्रमत्तःसेवेतविषयास्तुयथोचितान् ॥ १६ ॥
श्रेष्ठस्त्रीचास्पर्शयांतमुनीच्याहीमनाहरी ॥ यासावधपणेंसेवीविषयांजेवियोग्यतें ॥१६॥

मात्रास्वस्त्रादुहित्रावानात्यंतैकांतिकंवसेत्
यथासंबंधमाहूयादाभाष्याश्वास्यवैस्त्रियां ॥१७॥
आईबहीणकन्येशींअतिएकांतिंनावसे ॥ बोलावाजेविसंबंधबोलेआश्वासहीस्त्रियां ॥१७॥

स्वीयांतुपरकीयांवासुभगेभगिनीतिच
सहवासोन्यपुरुषैःप्रकाशमपिभाषणं ॥ १८ ॥
आपल्यादुसऱ्याच्यावासुभगेभगिनीअसें ॥ सहवासनहीअन्यपुरुषींस्पष्टभाषण ॥ १८॥

स्वातंत्र्यंनक्षणमपिह्यवासोन्यगृहेतथा
भर्त्रापित्राथवाराज्ञापुत्रश्वशुरबांधवैः ॥ १९ ॥
स्वतंत्रतानक्षणहीराहणेंदुसऱ्याघरीं ॥ बंधुनेंपितरेंभूपेंसासऱ्यानेंहिबांधवीं ॥ १९ ॥

स्त्रीणांनैवतुदेयस्याद्गृहकृत्यैर्विनाक्षणः
चंडंषंढंदंडशीलमकामंसुप्रवासिनं ॥ २० ॥
स्त्रियांतेंनकदावावाघरकामाविनाक्षण ॥ कोपिष्टमारकाषंढप्रवासीवाविरक्तही ॥ २० ॥

सुदरिद्रंरोगिणंचह्यन्यस्त्रीनिरतंसदा
पतिंदृष्ट्वाविरक्तास्यान्नारीवान्यंसमाश्रयेत् ॥२१॥
दरिद्रीबहुवारोगीपरस्त्रीरतहीसदा ॥ पतीजरीहेविरक्तवाअन्याश्रयतीकरी ॥ २१ ॥

त्यक्त्वैतान्दुर्गुणान्यत्नात्ततोरक्ष्यास्त्रियोनरैः
वस्त्रान्नभूषणप्रेममृदुवाग्भिश्चशक्तितः ॥ २२ ॥
टाकूनिदुर्गुणातेंयायत्नेंस्त्रीरक्षिजेनरें ॥ वस्त्रान्नभूषणेंप्रेमेंगोडवाचेंस्वशक्तिनें ॥ २२ ॥

स्वात्यंतसंन्निकर्षेणस्त्रियंपुत्रंचरक्षयेत्
चैत्यपूज्यध्वजाशस्तछायाभस्मतुषाशुचीन्॥ २३॥
बहुठेऊ।निनिकटींस्त्रीपुत्रालागिरक्षिजे॥चौत्र्यांपूज्यांध्वजांस्वछछायेभस्मांअमंगलां ॥२३॥

नाक्रामेच्छर्करालोष्ठबलिस्नानभुवोपिच
नदींतिरेन्नबाहुभ्यांनाग्निंस्कन्नमभिव्रजेत् ॥२४॥
आक्रमीनखडेअल्पपूजास्नानस्छलासही ॥ नदींतनतिरेहातेंविस्तृताग्निवरीनजा॥२४॥

संदिग्धनावंवृक्षंचनारोहेदुष्टयानवत्
नासिकांनविकृष्णीयान्नाकस्माद्विलिखेद्भुवं॥२५॥
दुर्न्नाववृक्षावरतींनचेढदुष्टयानसें ॥ नाकानकोरीसहसाभूतेंऔरखडेकरी ॥ २५॥

नृसंहताभ्यांपाणिभ्यांकंडूयेदात्मनःशिरः
नागैश्चेष्टेतविगुणंनाशितोत्कटुकंचिरं ॥ २६॥
एकदांदोनिहातांनींमस्तकातेंनखाजवी ॥ अंगानवांकडेंमोडीनखाईतिखटाबहु ॥२६॥

देहवाक्चेतसांचेष्टाःप्राक्श्रमाद्विनिवर्तयेत्
नोर्ध्वजानुश्चिरंतिष्टेन्नक्तंसेवतनद्रुमं ॥ २७॥
कायावाचाचित्तचेष्टाश्रमापूर्वींचसोडिजे ॥ गुडघेउंचनवसेरात्रींवृक्षावरींतसें॥ २७॥

तथाचत्वरचैत्यांतचतुष्पथसुरालयान्
शून्याटवीशून्यगृहस्मशानानिदिवापिन ॥ २८ ॥
चवाठींअंगणींशून्यींचौत्रींदेवालयींतसें॥ शून्यींरानींशून्यघरींस्मशानींदिवसाहिन॥२८॥

सर्वथेक्षेतनादित्त्यंनभारंशिरसावहेत्
नेक्षेतप्रततंसूक्ष्मंदीप्तामेध्याप्रियाणिच ॥ २९ ॥
नसूर्यासर्वदापाहीनभारावाहिजेशिरीं ॥ नपाहीबहुवारीकजेंजेंवाईटअप्रिय ॥ २९॥

संध्यास्वभ्यवहारस्त्रीस्वप्नाध्ययनचिंतनं
मद्यविक्रयसंधानदानादानाविनाचरेत् ॥३०॥
संध्याभोजनशय्यास्त्रीपढणेंतेविचिंतणी ॥ मद्यविक्रयवाकणेंदानघेणेंनतेंकरी ॥ ३०॥

आचार्यःसर्वचेष्टासुलोकएवहिधीमतः
अनुकुर्यात्तमेवातोलौकिकार्थेपरीक्षकः ॥३१॥
गुरुहाव्यवहारासबुद्धिवानासलोकहा ॥ तयासअनुवर्तावेलौकिककार्यपरीक्षकें ॥ ३१ ॥

राजदेशकुलज्ञातिसद्धर्मान्नैवदूषयेत्
शक्तोपिलौकिकाचारंमनसापिनलंघयेत् ॥३२॥
राजदेशकुलज्ञातिसद्धर्मातेंनदोषदे ॥ शक्तहीलौकिकाचारामनानींहीनलंघिजे ॥ ३२ ॥

अयुक्तंयत्कृतंचोक्तंनबलाद्धेतुनोद्धरेत्
दुर्गुणस्यचवक्तारःप्रत्यक्षंविरलाजनाः ॥ ३३ ॥
अयोग्यजेंकरीबोलेनत्याहेतुबळाकरी ॥ दुर्गुणाचेबोलणारेप्रत्यक्षाविरळाजन ॥ ३३ ॥

लोकतःशास्त्रतोज्ञात्वाह्यतस्त्याज्यान्स्त्यजेत्सुधीः
अनयंनयसंकाशंमनसापिनाचिंतयेत् ॥ ३४ ॥
जाणूनिलोकशास्त्रांनेंटाकींत्याज्यासबुद्धिमान्॥अनयातेंनयसमामनानेंहीनमानिजे ॥ ३४ ॥

अहंसहस्त्रापराधीकिमेकेनभवेन्मम
मत्वानाघंस्मरेद्दीषद्बिंदुनापूर्यतेघटः ॥ ३५ ॥
मीतोसहस्त्रापराधीएकानेंकायहोयतें ॥ जाणूनिनकरीपापाथेंबानेंभरतोघट ॥ ३५ ॥

नक्तंदिनानिमेयांतिकथंभूतस्यसंप्रति
दुःखभाग्नभवत्येवंनित्यंसान्निहितस्मृतिः ॥ ३६ ॥
दिनरात्रीलोटतीलकोणत्यारीतिनेंमम ॥ ऐसानदुःखवान्होतोनित्यठेवीजरीस्मृति ॥३६॥

समासव्यूहहेत्वादिकृतेच्छार्थंविहायच
स्तुत्यर्थवादान्संत्यज्यसारंसंगृह्ययत्नतः ॥३७॥
तर्केंसमासेंहेतूनेंस्वछंदार्थासटाकुनी ॥ टाकीस्तुतीअर्थवादायत्नेंसारांसघेउनी ॥ ३७ ॥

धर्मतत्वंहिगहनमतःसत्सेवितंनरः
श्रुतिस्मृतिपुराणानांकर्मकुर्याद्विचक्षणः ॥३८॥
धर्माचेंबीजगहनयाजयाथोरसेविती ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणाच्याकर्मांकारिविचक्षण ॥ ३८ ॥

नगोपयेद्दासयेच्चराजामित्रंसुतंगुरुं
अधर्मनिरतंस्तेनमाततायिनमप्युत: ॥ ३९ ॥

ठेवीनरुपवीराजशत्रूतेंगुरुतेंसुता ॥ अधर्मनिरताचोराआततायिनरातसें ॥ ३९ ॥

अग्निदोगरदश्चैवशस्त्रोन्मत्तोधनापहः
क्षेत्रदारहरश्चैतान्षड्विद्यादाततायिनः ॥ ४० ॥

आगलावाविषादेताशस्त्रेंमत्तधनाहर ॥ भूस्त्रीहरणकर्तेंहेआततायिसहानर ॥ ४० ॥

नोपेक्षेतस्त्रियंबालंरोगंदासंपशुंधनं
विद्याभ्यासंक्षणमपिसत्सेवांबुद्धिमान्नरः ॥ ४१ ॥

नउपेक्षीस्त्रीसबालारोगादासाधनापशु ॥ विद्याभ्यासानक्षणहीधीमान्सत्सेवनानर ॥ ४१ ॥

विरुद्धोयत्रनृपतिर्धनिकःश्रोत्रियोभिषक्
आचारश्चतथादेशोनतत्रदिवसंवसेत् ॥ ४२ ॥

विपरीतजिथेंभूपधनीश्रोत्रियवैद्यहो ॥ आचारहीतसादेशनेईनदिवसातिथें ॥ ४२ ॥

नपुंसकश्चस्त्रीबालश्चंडोमूर्खश्चसाहसी
यत्राधिकारिणश्चैतेनतत्रदिवसंवसेत् ॥ ४३ ॥

षंढवास्त्रीतसाबालकोपीमूर्खहिसाहसी ॥ अधिकारीहेंचजियेंनेईनदिवसातिये ॥ ४३ ॥

अविवेकीयत्रराजासभ्यायत्रतुपाक्षिकाः
सन्मार्गोज्झितविद्वांसःसाक्षिणोनृतवादिनः ॥ ४४ ॥

अविवेकीजिथेंराजापक्षपातीसभासद ॥ त्यक्तसन्मार्गविद्वानसाक्षीअनृतबोलते ॥ ४४ ॥

दुरात्मनांचप्राबल्यंस्त्रीणांनीचजनस्यच
यत्रनेच्छेद्धनंमानंवसतितत्रजीवितं ॥ ४५ ॥

जेथेंदुष्टाप्रबलतास्त्रीतेंनीचजनातशी ॥ तेथेंमेच्छीधनामानावसतीवांचण्याहीही ॥ ४५ ॥

मातानपालयेद्बाल्येपितासाधुनशिक्षयेत्
राजायदिहरेद्वित्तंकातत्रपरिवेदना ॥ ४६ ॥

मातानरक्षीबालत्वींपिताशिक्षेंसलाविना ॥ राजाजरीहरिधनातत्याचाखेदकायतो ॥ ४६ ॥

सुसेविताःप्रकुप्यंतिमित्रस्वजनपार्थिवाः
गृहमग्न्यशनिहतंकातत्रपरिदेवना ॥४७॥

कोपयेतोसेवितांहीमित्रांस्वजनपार्थिवां ॥ सांगेपडेपडेवीजतयाचाखेदकायतो । ४७ ।

आप्तवाक्यमनाहृत्यदर्पेणाचरितंयदि
फलितंविपरीतंतस्कातत्रपरिदेवना ॥ ४८ ॥

आप्तवाक्यानमानूनीगर्वेंभलतेंकरीजरी ॥ वैपरीत्येंजरिफळेतयाचाखेदकायतो ॥ ४८ ॥

सावधानमनानित्यंराजानंदेवतांगुरुं
अग्नितपास्विनंधर्मज्ञानवृद्धंसुसेवयेत् ॥ ४९ ॥

सावधानमनोंनित्यभूपादेवागुरूसही ॥ अग्नीतपस्वीधर्मातेंज्ञानवृत्धासुसेविजे ॥ ४९ ॥

मातृपितृगुरुस्वामीभ्रातृपुत्रसखिष्वपि
नविरुद्धेन्नापकुर्यान्मनसापिक्षणंक्वचित् ॥५०॥

मातापितागुरुस्वामीभाउपुत्रसखीजनी ॥ नविरोधानापमानाकरीचित्तेंक्षणीकधीं ।५०।

स्वजनैर्नविरुध्येतनस्पर्धेतबलीयसा
नकुर्यात्स्त्रीबालवृद्धमुर्खैषुचविवादनं ॥५१॥

स्वजनींनविरोधातेंकरीस्पर्धाबलीयसी ॥ नकरीस्त्रीबालवृद्धमुर्खांशींहिविवादन ॥ ५१ ॥

एकस्वादुनभुंजीतएकअर्थान्नचिंतयेत्
एकोनगछेदध्वानंनैकःसुप्तेषुजागृयात् ॥ ५२ ॥

नगोडएकटाखायीएकमस्लतहीतशी ॥ मार्गैनजाएकजागेसर्वहीनिजतांजन ॥ ५२ ॥

नान्यधर्मंहिसेवेतनद्रुह्याद्वैकदाचन
हीनकर्मगुणैःस्त्रीभिर्नासीतैकासनेक्वचित् ।५३।

परधर्मानसेवावेंद्रोहहीनकरीतसा ॥ नीचकर्मगुणींस्त्रीशींएकासनिंबसोंनये ॥ ५३ ॥

षट्दोषापुरुषेणेहहातव्याभूतिमिछता
निद्रातंद्राभयंक्रोधआलस्यंदीर्घसूत्रता ॥ ५४ ॥

इयेषट्दोषटाकावेपुरुषेंउदयेछुनें ॥ निद्रातंद्राभयक्रोधआलस्यादीर्घसूत्रता ॥ ५४ ॥

प्रभवंतिविघातायकार्यस्यैतेनसंशयः
उपायज्ञश्चयोगज्ञस्तत्वज्ञःप्रतिभानवान् । ५५ ।
होतातेहेविघाताल‌ाकार्यानिःसंशयेंसदा ॥ उपाययोगतत्वातेंजाणेजाप्रतिभानही । ५५ ।

स्वधर्मनिरतोनित्यंपरस्त्रीषुपराङ्मुख
वस्तोहवान्चित्रकथःस्यादकुंठितवाक्सदा । ५६ ।
स्वधर्मीनित्यनिरतपरस्त्रीशींविरक्तजो ॥ वक्तातर्कीकथाचित्रजाणेवाणीअकुंठित ॥ ५६ ॥

चिरंसंश्रृणुयान्नित्यंजानियात्क्षिप्रमेवच
विज्ञायप्रभजेदर्थान्नकामंप्रभजेत्क्वचित् ॥ ५७ ॥
ऐकेस दासावकाशत्वरेनेंसमजेतसें ॥ जाणूनीभिदिजेअर्थीअतिसेवीनतोकधीं ॥ ५७ ॥

क्रयविक्रयस्यातिलिप्सांस्वदैन्यंदर्शयेन्नहि
कार्यंविनान्यगेहेननाशातःप्रविशेदपि ॥ ५८ ॥
व्यवहारींबहूइच्छानिजदैन्यानदाखवी ॥ कार्याविनाअन्यगेहींआशेनेंनचजाइजे ॥ ५८ ॥

अपृष्ठोनैवकथयेद्गृहकृत्यंतुकंप्रति
बह्वर्थाल्पाक्षरंकुर्यात्सल्लापंकार्यसाधकं ॥ ५९ ॥
नसांगेपुसल्यावीणकार्यस्वीयघरांतलें ॥ बह्वर्थआक्षरेंथोडींबोलिजेकार्यसाधक ॥ ५९ ॥

नदर्शयेत्स्वाभिमतमनुभूताद्विनासदा
ज्ञात्वापरमतंसम्यक्तेनाज्ञातोत्तरंवदेत् ॥ ६० ॥
नदाखवावेंस्वमताविनाअनुभवाकधीं ॥ जाणेंपरमताज्याचेंइच्छेनेंदेइउतर ॥ ६० ॥

दंपत्योःकलहेसाक्ष्यंनकुर्यात्पितृपुत्रयोः
सुगुप्तःकृत्यमंत्रस्यान्नत्यजेच्छरणागतं ॥ ६१ ॥
दंपतींकलहींसाक्षिनदेईतातपुत्रिंही ॥ करीमस्लतिलागुप्तनत्यजीशरणागता ॥ ६१ ॥

यथाशक्तिचिकीर्षेतुकुर्यन्मुह्येच्चनापदि
कस्यचिन्नस्पृशेन्मर्ममिथ्यावादंनकस्यचित् ॥ ६२ ॥
कशीशक्तितशीइच्छाकरीमोहेनसंकटीं ॥ नकाढीमर्मकोणाचेंखोटावादनतोकरी ॥ ६२ ॥

नाश्लीलंकीर्तयेत्कांचित्प्रलापंनचकारयेत्
अस्वर्ग्यंस्याद्धर्म्यमपिलोकविद्वेषितंतुयत् ॥ ६३ ॥
अयोग्यनवदेकांहींअनर्थातेंविकारक ॥ स्वर्गानदेधर्मजरीलोकविद्वेषितिजया ॥ ६३ ॥
स्वहेतुभिर्नहन्येतकस्यवाक्यंकदाचन
प्रविचार्योत्तरंदेयंसहसानवदेत्कचित् ॥ ६४ ॥
स्वहेतुनेंनमोडावेंकोणाचेंवाक्यतेंकधीं ॥ विचारोनीउत्तरदेसहसानवदेकधीं ॥ ६४ ॥
शत्रोरपिगुणाग्राह्यागुरोस्त्याज्यास्तुदुर्गुणाः
उत्कर्षोनैवनित्यस्यान्नपकर्षस्तथैव ॥ ६५ ॥
शत्रूच्याहीगुणाघ्यावेंदुर्गुणागुरुच्यात्यजी ॥ उत्कर्षहीनित्यनाहींअपकर्षहितेविंतो ॥६५॥
प्राक्कर्मवशतोनित्यसधनोनिर्धनोभवेत्
तस्मात्सर्वेषुलोकेषुमैत्रीनैवचहापयेत् ॥ ६६ ॥
प्रारब्धानेंनित्यहोतोधनीनिर्धनहीतसा ॥ ह्मणोनीसर्वलोकांशींमैत्रीतेंनत्यजाकिधीं ॥६६॥
दीर्घदर्शीसदाचस्यात्प्रत्युपन्नमतिक्कचित्
साहसीसालसीचैवाचिरकारीभवेन्नहि ॥ ६७ ॥
दिर्घदर्शीसदाव्हावेंतात्कालीकमतीकधीं ॥ साहसीआळसीतेंवानिकधीदीर्घसूत्रही ॥६७॥
यःसुदुर्निष्फलंकर्मज्ञात्वाकर्तुंव्यवस्यति
द्रागादौदीर्घदर्शीस्यात्सचिरंसुखमश्नुते ॥ ६८ ॥
जाणूनिनिष्फलाकर्माकरायाजोप्रवर्ततो ॥ पूर्वींजोदूरपाहतोतोसदासुखपावतो ॥ ६८ ॥
प्रत्युत्पन्नमतिःप्राप्तांक्रियांकर्तुंव्यवस्यति
सिद्धिःसांशयिकीतत्रचापल्यात्कार्यगौरवात् ॥ ६९ ॥
तत्कालजोप्राप्तमतिकरण्याकार्यउद्यत ॥ तयाचीसंशयेंसिद्धीचापल्येंकार्यगौरवें ॥ ६९ ॥
यततेनैवकालेपिक्रियाकर्तुंचसालसः
नसिद्धिस्तस्यकुत्रापिसनश्यतिचसान्वयः ॥ ७० ॥
वेळींयत्नकरीनाजोकार्यालातोचिआळसी ॥ तयानसिद्धिकाधींहीसकुलेंनाशपावतो ॥७०॥

क्रियाफलमविज्ञायययततेसाहसचिसः
दुःखभागीभवत्येवक्रियायांतत्फलेनवा ॥ ७१ ॥
क्रियाफलानजाणूनियततोतोचसाहसी ॥दुःखाभोगीक्रियाकालींफलकालींतरिकधीं॥७१॥

महत्कालेनाल्पकर्माचिरकारीकरोतिच॥
सशोचत्यल्पफलतोदीर्घदर्शीभवेदतः ॥ ७२ ॥
बहुकालींकर्मथोडेंकरितोचिरकारितो ॥ शोकीहो तोअल्पफलेंयासाठींदीर्घदर्शीहो ॥७२॥

सुफलंतुभवेत्कर्मकदाचित्सहसाकृतं
निष्फलंवापिप्रभवेत्कदाचित्सुविचारितं ॥ ७३॥
होतेंसफलतेंकर्मकेलेंजेंसहसाकधीं ॥ कधींनिष्फलहीहोतेंसुविचारीतहीजरी ॥ ७३॥

तथापिनैवकुर्वीतसहसानर्थकारितत्
कदाचिदपिसंजातमकार्यादिष्टसाधनं ॥ ७४॥
तरीहिनकरीकार्यंसहसानर्थहोतसे ॥ दुष्टकार्याहुनिजरीहोतसेइष्टसाधन ॥ ७४॥

यदनिष्टंतुयत्कार्यान्नाकार्यप्रेरकंहितत्
भृत्योभ्रातापिवापुत्रःपत्नीकुर्यान्नचैवयत् ॥७५॥
अनिष्टसत्कार्यंजरीअकार्यप्रेरितेंनते ॥ भृत्यबंधूतसापुत्रपत्नीजेंकरिनातया ॥ ७५॥

विधास्यंतिचमित्राणितत्कार्यमविशंकितं
अतोयतेततत्प्राप्त्यैमित्रलब्धिर्वरान्नृणां ॥७६॥
तयाकामासकारितीमित्रानिःशंकहोउनी ॥ म्हणोनितल्लाभयत्नेंमित्रलाभअसेवर ॥ ७६॥

नात्यंतंविश्वसेत्कंचिद्विश्वस्तमपिसर्वदा
पुत्रंवाभ्रातरंभार्याममात्यमाधिकारिणं ॥७७॥
नकरीबहुविश्वासविश्वासुकजरीअसे ॥ पुत्राभावासभार्येतेंप्रधानाअधिकारितें ॥ ७७॥

धनस्त्रीराज्यलोभोहिसर्वेषामधिकोयतः
प्रामाणिकंचानुभूतमाप्तंसर्वत्रविश्वसेत् ॥७८॥
लोभस्त्रीधनराज्याचासर्वांअधिकतोअसे॥ खऱ्याअनुभवेंआप्ताविश्वासावेकुठेहिया ॥७८॥

विश्वसित्वात्मवद्गूढस्तत्कार्यंविमृशेत्स्वयं
तद्वाक्यंतर्कतोनर्थंविपरीतांनचिंतयेत् ॥ ७९॥

विश्वासुनींनिजसमत्याकार्यापाहिजेस्वयें ॥ तर्कें अनर्थातद्वाक्याविपरीतानचिंतिजे ॥७९॥

चतुःषष्टितमांशंतन्नाशितंक्षमयेदथ
स्वधर्मनीतिबलवान्तेनमैत्रींप्रधारयेत् ॥ ८० ॥

चौसष्टवाअंशजरनािाशितांसेवकेंक्षमी ॥ धर्मनीतिबळेंयुक्ततयाशींमित्रताकरी ॥ ८० ॥

दानैर्मानैश्चसत्कारैःसुपूज्यान्पूजयेत्सदा
कदापिनोग्रदंडस्यात्कटुभाषणतत्परः ॥ ८१ ॥

सत्कारेंदानमानानेंपूजींपूज्याससर्वदा ॥ कधींनहोउग्रदंडकटुभाषणसक्तही ॥ ८१ ॥

भार्यापुत्रोप्युद्विजतेकटुवाक्यात्प्रदंडतः
पशवोपिवशंयांतिदानैश्चमृदुभाषणैः ॥ ८२ ॥

उद्विग्नहोस्त्रीसुतहीप्रचंडेंकटुभाषणें ॥ पशूहिवशहोतातदानानेंमृदुभाषणें ॥ ८२ ॥

नविद्ययानशौर्येणधनेनाभिजनेनच
नबलेनप्रमत्तस्याच्चातिमानीकदाचन ॥ ८३ ॥

नविद्येनेंनशौर्यानेंधनानेंनकुलेंतसें ॥ नबलानेंहोयमत्तअतिमानीतसेंकधीं ॥ ८४ ॥

नाप्तोपदेशंसंवेत्तिविद्यामत्तस्वहेतुभिः
अनर्थमप्याभिप्रेतंमन्यतेपरमार्थवत् ॥ ८४ ॥

नजाणेआप्तवचनविद्यामत्तस्वहेतुनीं ॥ अनर्थदाहीस्वमतामानितोपरमार्थसे ॥ ८४ ॥

शौर्यमत्तस्तुसहसायुद्धंकृत्वाजहात्यसून्
व्युहादियुद्धकौशल्यंतिरस्कृत्यचशात्रवान् ॥८५॥

शूरत्वेंमत्तसहसायुद्धाकरिअसूत्यजी ॥ कवायतींयुद्धिंदक्षशत्रूतेंअवमानुनी ॥ ८५ ॥

श्रीमत्तपुरुषोवेत्तिनदुष्कीर्तिमजोयथा
स्वमूत्रगंधंमूत्रेणमुखमासिंचतेस्वकं ॥ ८६ ॥

नजाणेमत्तजोश्रीनेंदुष्कीर्तीजीवबोकड ॥ स्वमूत्रगंधामूत्रानेंमुखातेंसिंचतोनिजा ॥ ८६ ॥

तथाभिजनमत्तस्तुसर्वानेवावमन्यते
श्रेष्ठानपीतरान्सम्यगकार्येकुरुतेमतिं ॥ ८७ ॥
कुलाभिमानेंजोमत्तसर्वांतेंअवमानितो ॥ श्रेष्ठांतेंइतरांतेंवीअकार्यींकारितोमती ॥८७॥

बलमत्तस्तुसहसायुद्धेविदधतेमनः
बलेनबाधतेसर्वानश्वादीनपिह्यन्यथा ॥ ८८ ॥
बलेंजोमत्तसहसायुद्धींधरितसेमना ॥ बळानेंपीडितोसर्वांअश्वादीतेंहितोवृथा ॥ ८८ ॥

मानमत्तोमन्यतेस्मतृणवश्चाखिलंजगत्
अनर्होपिचसर्वेभ्यस्त्वत्यर्घासनमिछति ॥ ८९ ।
मानानेंमत्ततोमानीसर्वांतृणसमाजगा ॥ अयोग्यसर्वांहुनिजोउच्चआसनइछितो । ८९॥

मदाएतेवलिप्तानांसतामेतेदमास्मृताः
विद्यायाश्चफलंज्ञानंविनयश्चफलंश्रियः ॥ ९० ॥
मदहेदुर्जनालागींसाधूलामतहेदम ॥ विद्येचेंज्ञानफलहोश्रीचेंविनयहेंकल ॥ ९० ॥

यज्ञदानेबलफलंसद्रक्षणमुदाहृतं
नामिताःशत्रवःशौर्यफलंचकरदीकृताः ॥ ९१ ॥
बळाफळेंयज्ञदानेंसाधूरक्षणहीतसें ॥ नमीवणेंशत्रुशौर्याकरघेणेंतसेंफळ ॥ ९१ ॥

शमोदमश्चार्जवंचाभिजनस्यफलंत्विदं
मानस्यतुफलंचेतत्सर्वैस्वसदृशाइति ॥ ९२ ॥
सुकुलाचेंशमदमतसेंआर्जवहेंफळ ॥ मानाचेंहेंफळअसेसर्वहीआपलेसम ॥ ९२ ॥

सुविद्यामंत्रभैषज्यस्त्रीरत्नंदुष्कुलादपि
गृहीयात्सुप्रयत्नेनमानमुत्सृज्यसाधकः ॥ ९३ ॥
औषधीमंत्रविद्यास्त्रीदुष्कुलाहुनिहीमणी ॥ घ्यावेसुयत्नाकरुनीमानासोडूनिसाधकें ।९३ ।

उपेक्षेतप्रनष्टंयत्प्राप्तंयत्तदुपाहरेत्
नबालंनस्त्रियंचातिलालयेत्ताडयेन्नच ॥ ९४ ॥
जेंनष्टव्याउपेक्षावेंत्वरेंप्राप्तासघेइजे ॥ असंतनस्त्रीसबाळालाडिवाताडिवासें ॥ ९४॥

विद्याभ्यासेगृह्यकृत्येतावुभौयोजयेत्क्रमात्
परद्रव्यंक्षुद्रमपिनादत्तंसहरेदणु ॥ ९५ ॥
विद्याभ्यासींगृह्यकर्मीयादोघांयोजिजेतसें ॥ परद्रव्यासअल्पाहीनदेतांनहरीकधीं ॥९५॥

नोच्चारयेदघंकस्यस्त्रियंनैवचदूषयेत्
नब्रूयादनृतंसाक्ष्यंकृतंसाक्ष्यंनलोपयेत् ॥ ९६ ॥
नवदेपापकोणाचेंकोणाचीस्त्रीनदोषिजे ॥ नद्यावींसाक्षितीखोटीखरीसाक्षनलोपवी ।९६।

प्राणात्ययेनृतंब्रूयात्सुमहत्कार्यसाधने
कन्यादात्रेतुह्यधनंदस्यवेसधनंनरं ॥ ९७ ॥
प्राणनाशींवदेखोटेंमोठेंवाकार्यसाधतां ॥ निर्धनाकन्यकादेयाचोरातेंसधनानरा ॥९७ ॥

गुप्तंजिघांसवेनैवविज्ञातमपिदर्शयेत्
जायापत्योश्चपित्रोश्चभ्रात्रोश्चस्वामिभृत्ययोः ९८
लपल्यामारणारातेंनवदेजाणलेंजरी ॥ पितरांचास्त्रीपतिचाबंधुंचास्वामिसेवकीं ॥ ९८ ॥

भगिन्योर्मित्रयोर्भेदंनकुर्याद्गुरुशिष्ययोः
नमध्याद्गमनंभाषाशालिनोःस्थितयोरपि । ९९ ।
भगिनींचाहीमीत्राचानभेदगुरुशिष्यकीं ॥ नजावेंमधुनीकोणीबोलतांबसलेजरी । ९९ ।

सुहृदंभ्रातरंबंधुमुपचर्यात्सदात्मवत्
गृहागतंक्षुद्रमपियथार्हंपूजयेत्सदा ॥१०० ॥
सुहृदांबंधुवर्गातेंआपल्यापरिसेविजे ॥ घरींलाहानहीयेतांयथायोग्यपुजीतया ॥ १०० ॥

तदीयकुशलप्रश्नःशक्त्यादानैर्जलादिभिः
सपुत्रस्तुगृहेकन्यांसपुत्रांवासयेन्नहि ॥ १ ॥
तयांतेंकुशलप्रश्नशक्तीनेंदानपाणिनें ॥ सपुत्रनघरींठेवीसपुत्राकन्यकासदा ॥ १ ॥

सभर्तृकांचभगिनीमनाथेतेतुपालयेत्
सर्पोग्निर्दुर्जनोराजाजामाताभगिनीसुतः ॥२ ॥
भगिनीहीससौभाग्यायाअनाथांसपालिजे ॥ सर्पअग्नीदुष्टराजाजांवईभगिनीसुत । २ ॥

रोगःशत्रुर्नावमान्योप्यल्पइत्युपचारतः
क्रौर्यात्तैक्ष्ण्यदुस्वभावात्स्वामित्वात्पुत्रिकाभयात् ३
रोगशत्रूनावमानीउपचारांनिंअल्पही ॥ क्रौर्यैतैक्ष्ण्यैदुस्वभावैस्वामित्वैपुत्रिकाभयें ॥ ३ ॥

स्वपूर्वजपिंडदत्वावृद्धिभीस्याउपाचरेत्
ऋणशेषंरोगशेषंशत्रुशेषंनरक्षयेत् ॥ ४ ॥
सेवावेंपितृपिंडार्थवंशवृद्धिभयेंतसें ॥ कर्जाचेंशेषरोगाचेंशत्रुशेषनराखिजे ॥ ४ ॥

याचकाद्यैःप्रार्थितसन्नतीक्ष्णंचोत्तरंवदेत्
तत्कार्यंतुसमर्थश्चेत्कुर्याद्वाकारयीतच ॥ ५ ॥
याचकांनींमागिजेतांनवदावेंतयांकडू ॥ जरीशक्तकरीकार्यींकरवीपरहस्तिवा ॥ ५ ॥

दातृणांधार्मिकाणांचशूराणांकीर्तनंसदा
श्रुणुयात्तुप्रयत्नेनतच्छिद्रंनैवलक्षयेत् ॥ ६ ॥
दातेयांचीधार्मिकांचीशूरांचीकीर्तिवर्णिजे ॥ ऐकावीवाप्रयत्नानेंताच्छिद्रपाहणेंनतें ॥ ६ ॥

कालेहितमिताहारंविहारीविघसाशनः
अदीनात्माचसुस्वन्यःशुचिःस्यात्सर्वदानरः । ७ ।
कालींहितमिताहारद्विजवायज्ञशेषजें ॥ अदीनत्वेंसुखेंनिद्रापवित्रसर्वदानर ॥ ७

कुर्याद्विहारमाहारंनिर्हारंविजनेसदा
व्यवसायीसदाचस्यात्सुखंव्यायाममभ्यसेत् । ८ ।
करीविहारआहाराएकांतींमलनिर्गम ॥ उद्योगीहोइजेनित्यसुखदाकारिकसरत ॥ ८ ॥

अन्नंननिंद्यात्सुस्वच्छःस्वीकुर्यात्प्रीतिभोजनं
आहारंप्रवरंविद्यात्षड्रसंमधुरोत्तरं ॥ ९ ॥
अन्नानिंदीस्वस्छत्वेंकरिजावेंहिभोजना ॥ आहारवरतोयुक्तषड्रसेंमधुशेवटीं ॥ ९ ॥

विहारंचैवस्वस्त्रीभिर्वैश्याभिर्नकदाचन
नियुद्धकुशलैःसार्धंव्यायामंनतिभिर्वरं ॥ १० ॥
विहाराआपल्यास्त्रीशींविश्येशींनकधींचही ॥ कुस्तीतेंपैचवाल्याशींनमस्कारेंहिकसरत । १० ।

हित्वाप्राक्पश्चिमौयामौनिशिस्वापोवरोमतः
दीनांधपंगुबधिरानोपहास्याकदाचन ॥ ११ ॥
पूर्वप्रहरमागीलनिनावेंटाकुनीसदा ॥ दीनांधपंगुबहिरेउपहासूंनयेकधीं ॥ ११ ॥

नाकार्येतुमतिंकुर्याद्राक्स्वकार्यंप्रसाधयेत्
उद्योगेनबलेनैवबुध्याधैर्येणसाहसात् ॥ १२ ॥
अकार्यीनधरीचित्तास्वकार्यासाधिजेत्वरें ॥ बळेंउद्योगबुद्धीनेंधैर्यानेंसाहसेंतसें ॥ १२ ॥

पराक्रमेणार्जवेनमानमुत्सृज्यसाधकः
नानिष्टंप्रवदेत्कस्मिन्नछिद्रंकस्यलक्षयेत् ॥ १३ ॥
पराक्रमेंआर्जवानेंमानासोडूनिसाधक ॥ अनिष्टनवदेकोणाकोणाचेंछिद्रपाहिना ॥ १३ ॥

आज्ञाभंगस्तुमहातांराज्ञःकार्योनवैक्वचित्
असत्कार्यनियोक्तारंगुरुंवापिप्रबोधयेत् ॥ १४ ॥
आज्ञाभंगमहानाचाराजाचानकरीकधीं ॥ असत्कार्यप्रेरकातेंगुरुतेंहीप्रबोधिजे ॥ १४ ॥

नातिक्रामेदपिलघुंक्वचित्सत्कार्यबोधकं
कृत्वास्वतंत्रांतरुणींस्त्रियंगछेन्नवैक्वचित् ॥ १५ ॥
नावमानीलघूतेंहीसत्कार्यालागिंबोधका ॥ स्वतंत्रतरुणीस्त्रीतेंकरोनीनाचिजायेंजे ॥ १५ ॥

स्त्रियोमूलमनर्थस्यतरुण्यःकिंपरैःसह
नप्रमाद्येन्मदद्रव्यैर्नविमुह्येत्कुसंततौ ॥ १६ ॥
स्त्रियामूळअनर्थालातरुणीनकशामग ॥ मदद्रव्येंनमादावेंकुसंतानीनमोहिजे ॥ १६ ॥

साध्वीभार्यापितृपत्नीमाताबालःपितास्नुषा
अभर्तृकानपत्यायासाध्वीकन्याश्वसापिच ॥ १७ ॥
साध्वीस्त्रीसूनजननीपिताबालपतीविना॥अपुत्रासाधुशीलाजीभागिनीकन्यकातशी ॥ १७ ॥

मातुलानीभ्रातृभार्यापितृमातृस्वसातथा
मातामहोनपत्यश्चगुरुःश्वशुरमातुलाः ॥ १८ ॥
मामीतसीभावजयआतेतेंमावशीसही ॥ आईचाबापअसुतमामास्वगुरुसासरा ॥ १८ ॥

बालाःपिताचदौहित्रोभ्राताचभगिनीसुतः
एतेवश्यंपालनीयाःप्रयत्नेनस्वशक्तितः ॥ १९ ॥
कन्यापुत्रपितावाळभाउबहिणिचासुत ॥ यांतेंअवश्यपाळावेंप्रयत्नानेंस्वशक्तिनें ॥ १९॥

अविभवेपिविभवेपितृमातृकुलंसुहृत्
पत्न्याःकुलंदासदासीभृत्यवर्गांश्चपोषयेत् ॥२०॥
दरिद्यानींहिसंपन्नींपितृमातृकुलांसुहृत् ॥ स्त्रीकुलादासदासींतेंभृत्यवर्गांसपोषिजे ॥२०॥

विकलांगान्प्रव्रजितान्दीनानाथांश्चपालयेत्
कुटुंबभरणार्थेयोयत्नवान्नभवेन्नरः ॥ २१ ॥
अंगेंविकलसंन्याशाआनाथांतेंहिदीनयां ॥ कुटुंबभरणासाठींजोयत्नानकरीनर ॥ २१ ॥

तस्यैसर्वगुणैःकिंतुजीवन्नैवमृतश्चसः
नकुटुंबंभृतंयेननामिताःशत्रवोपिन ॥ २२ ॥
कायत्याचेसर्वगुणींसजीवाहिअसेमृत ॥ नकुटुंबापोषियेलेंशत्रूतेंननमीवलें ॥ २२॥

प्राप्तंसंरक्षितंनैवकस्यांकिंजीवितेनवै
स्त्रीभिर्जितोऋणीनित्यंसुदरिद्रीचयाचकः॥ २३ ॥
मिळालेंरक्षिलेंनाहींतयाचेंकायजीवितें॥कर्जीस्त्रीजितजोनित्यदरिद्रीआणियाचक ।२३ ।

गुणहीनोर्यधीनःसन्मृताएतेसजीवकाः
आयुर्वित्तंगृहछिद्रंमंत्रमैथुनभेषजं ॥ २४ ॥
अगुणीजितशत्रूंनींसजीवमृतहेजन ॥ आयुर्धनगृहछिद्रमंत्रमैथुनभेषज ॥ २४ ॥

दानमानापमानंचनवैतानिसुगोपयेत्
देशाटनंराजसभावेशनंशास्त्रचिंतनं ॥ २५ ॥
दानापमानहीमाननवहीगुप्तठेविजे ॥ फिरणेंदेशाराजसभींजाणेंशास्त्रासपाहणें ॥ २५॥

वेश्यानिदर्शनंविद्वन्मैत्रींकुर्यादतंद्रितः
अनेकाश्चतथाधर्मापदार्थापशवोनराः ॥ २६ ॥
वेश्येशींहीपरीचयमैत्रीविद्वज्जनींतशी ॥ अनेकविधजेधर्मपदार्थनरखापशू ॥ २६ ॥

देशाटणात्स्वानुभूता:पर्वतादेशरीतय:
कीदृशाराजपुरुषान्याय्यान्याय्यंचकीदृशं ॥ २७॥
देशाटणेंसमजतीदेशरीतीहिपर्वत ॥ कसेतेराजपुरुषन्यायअन्यायहीकसे ॥ २७ ॥
मिथ्याविवादिन:केचकेवैसत्यविवादिन:
कीदृशीव्यवहारस्यप्रवृत्ति:शास्त्रलोकत: ॥ २८ ॥
खोटेचभांडतीकोणवदतीसत्यकोणते ॥ व्यवहारींकसीरीतिशास्त्रेंवालौकिकेंतशी । २८ ।
सभागमनशीलस्यतद्विज्ञानंप्रजायते
नाहंकारिचधर्मांध:शास्त्राणांतत्वचिंतनै: ॥ २९ ॥
सभेंतजोनित्यजाईसर्वहेंसमजेतया ॥ धर्मांधनाअहंकारीशास्त्रतत्वविवेचने ॥ २९ ॥
एकंशास्त्रमधियानोनविंद्यात्कार्यनिर्णयं
स्याद्बव्हागमशंदर्शीव्यवहारोमहानत: ॥ ३० ॥
एकाचिशास्त्राजोपाहीनजाणेंकार्यनिर्णया ॥ वहुशास्त्रसयापाहीमहानव्यवहारहा॥ ३०॥
बुद्धिमानभ्यसेन्नित्यंबहुशास्त्राण्यतंद्रित:
तदर्थंतुगृहीत्वापितदधीनोनजायते ॥ ३१ ॥
बुद्धिवानेंअभ्यसावींशास्त्रेंवहुनआळसें ॥ तेणेंतदर्थघेउनितदधीननहोतसे ॥ ३१ ॥
वेश्यातथाविधावापिवशीकर्तुंनरंक्षमा
नेयात्कस्यवशंतद्वत्स्वाधीनंकारयेज्जगत् ॥ ३२ ॥
वेश्याजशीमनुष्यातेंसर्वदांकारितेवश ॥ स्वयेंनवशहोकोणास्वाधीनकरिजेजगा ॥ ३२ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणानामर्थविज्ञानमेवच
सहवासात्पंडितानांबुद्धि:पंडाप्रजायते ॥ ३३ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणांच्याअर्थाचेंजाणणेंतसें ॥ सहवासेंपंडितांचेबुद्धिहीप्रौढहोतसे ॥ ३३ ॥
देवपित्रातिथिभ्योन्नमदत्वानाश्नियात्क्वचित्
आत्मार्थंय:पचेन्मोहान्नरकार्थेसजीवति ॥ ३४ ॥
अतिथीपितरांदेवांदेवोनीमगभक्षिजे ॥ स्वार्थपाकाकरीमोहेवांचेतोनरकार्थहो ॥ ३४ ॥

मार्गंगुरुभ्योबलिनेव्याधितायशवायच
राज्ञेश्रेष्ठायव्रतिनेयानगायसमुत्सृजेत् ॥ ३५ ॥
मार्गागुरूतेंबलितेंव्याधितातेंशवासही भूपाश्रेष्ठाव्रतीतेंहीयानगालागिसोडिजे ॥ ३५ ॥

शकटात्पंचहस्तंतुदशहस्तंतुवाजिनः
दूरतःशतहस्तंचातिष्ठेन्नागाद्वृषाद्दश ॥ ३६ ॥
गाड्याहुनीपांचहातघोड्याहूनीदाहातसें ॥ गजाहुनीहातशतवृषाहूनिदहाकर ॥ ३६ ॥

शृंगीणांचनखीनांचदंष्ट्रीणांदुर्जनस्यच
नदीनांवसतौस्त्रीणांविश्वासंनैवकारयेत् ॥ ३७ ॥
नखींचाआणिशृंगींचादुर्जनाचाहिदंष्ट्रिचा नदीचाआणखीस्त्रीचाविश्वासनकरीकधीं ३७

खादन्नगच्छेदध्वानंनचहास्येनभाषणं
शोकंनकुर्यान्नष्टस्यस्वकृतेरपिजल्पनं ॥ ३८ ॥
खातजाउंनयेमार्गीतेंवीहंसतबोलणें ॥ शोकानकरिनष्टाचास्वकृतीनवदेतशी ॥ ३८ ॥

सशंकितानांसामीप्यंत्यजेद्वैनीचसेवनं
सल्लापंनैवश्रृणुयाद्गुप्तःकस्यापिसर्वदा ॥ ३९ ॥
सशंकितांचेंसानिध्यटाकावेंनीचसेवन ॥ गुप्तभाषणकोणाचेंनऐकावेंकधींचही ॥ ३९ ॥

उत्तमैरननुज्ञातंकार्यंनेच्छेत्तैःसह
देवैःसाकंसुधापानाद्राहोश्छिन्नंशिरोयतः ॥ ४० ॥
श्रेष्ठींनकथिलेंल्यातेंनइच्छावेंतयांसहा ॥ देवासहसुधापानेंउडालेंराहुचेंशिर ॥ ४० ॥

महतोसत्कृतमपिभवेत्तद्भूषणायवै
विषपानंशिवस्यैवत्वन्येयांमृत्युकारकं ॥ ४१ ॥
अकार्यहीमहानातेंहोतसेशुद्धभूषण ॥ विषपानशिवाभूषाअन्यालामृत्युदायक ॥ ४१ ॥

तेजस्वीक्षमतेसर्वंभोक्तुंवन्हिरिवानघः
नसांमुख्येगुरोस्स्छेयंराज्ञःश्रेष्ठस्यकस्यचित् ॥ ४२ ॥
पचवीसर्वतेजस्वीजसाअग्निपवित्रहो ॥ नबसावेंगुरुपुढेंराजाच्याश्रेष्ठयाचिया ॥ ४२ ॥

राजामित्रमितिज्ञात्वानकार्यैमानसप्सितं
नेछेन्मूर्खस्यस्वामित्वंदास्यमिछेन्महात्मनां ॥४३॥

राजातेंमित्रजाणूनिनकरावेंमनेप्सित। मूर्खाचीस्वामितानेछीमोठ्याचेंदास्यइछिजे। ४३।

विरोधंनज्ञानलवदुर्विदग्धस्यरंजनं
अत्यावश्यमनावश्यंक्रमात्कार्यसमाचरेत् ॥ ४४ ॥

नविरोधाज्ञानलवेंपंडिताचेंहिरंजन ॥ जरूरिचेंबिनूजरूरीक्रमेंकार्यासताधिजे ॥ ४४ ॥

प्राक्पश्चाद्वाग्विलंबेनप्राप्तंकार्यंतुबुद्धिमान्
पित्राज्ञातेनवैमातृवधरूपेसुपूजिता ॥ ४५ ॥

पूर्वीपुढेंविलंबानेंप्राप्तकामासबुद्धिवान् ॥ आज्ञापित्याचीआईच्यावधरूपसुपूजिली ॥ ४५ ॥

धृतागौतमपुत्रेणह्यकार्येचिरकारिता
प्रेम्णासमीपवासेनस्तुत्यानत्याचसेवया ॥ ४६ ॥

धरिलीगौतमसुतेंअकार्यीदीर्घसूत्रता ॥ प्रेमेंसमीपवासानेंस्तुतीनेंनतिसेवनें ॥ ४६ ॥

कौशल्येनकलाभिश्चकथाभिर्ज्ञानतोपिवा
आदरेणार्जवेनैवशौर्याद्दानेनविद्यया ॥ ४७ ॥

कुशलत्वेंकलांनींहीकथांनींज्ञानभाषणीं ॥ आदरेंआर्जवेंशौर्येंदानेंविद्येंकरूनियां ॥ ४७ ॥

प्रत्युत्थानाभिगमनैरानंदस्मितभाषणैः
उपकारैःस्वाशयेनवशीकुर्याज्जगत्सदा ॥ ४८ ॥

ताजीमपेशवायीनेंआनंदेंहास्यभाषणें ॥ उपकारेंस्वाशयानेंसर्वावशकरीजगा ॥ ४८ ॥

एतेवश्यकरोपायादुर्जनेनिष्फलाःस्मृताः
तत्संन्निधिंत्यजेत्प्राज्ञःशक्तस्तंदंडतोजयेत्। ४९।

उपायहेवशकरदुर्जनींसर्वनिष्फळ ॥ प्राज्ञेंतत्संगसोडावाशक्तदंडकरीतया ॥ ४९ ॥

छलभूतैस्तुतद्रूपैरुपायैरेभिरेववा
श्रुतिस्मृतिपुराणानामभ्यासःसर्वदाहितः ॥५०॥

छलरूपेंहितयोग्ययाउपायानेंवातसा ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणांचाअभ्यासहितसर्वदा ॥५०॥

सांगानांसोपवेदानांसकलानानरस्यही
मृगयाक्षास्त्रियोपानंव्यसनानिनृणांसदा ।५१।
सांगांचासोपवेदांचासकलांचानरासया ॥ मृगयास्त्रीद्यूतपानव्यसनेहींसदानरा ॥५१॥
चत्वार्येतानिसंत्यज्ययुक्त्यासंयोजयेत्क्वचित्
कूटेनव्यवहारंतुवृत्तिलोपंनकस्यचित् ॥५२॥
चारीहीटाकिजावींतयोजावींयुक्तिनेंकुठे ॥ कपटेंव्यवहारातेंनकरीवृत्तिलोपही ॥५२॥
नकुर्याच्चिंतयेत्कस्यमनसाप्यहितंक्वचित्
तत्कार्यंतुसुखंयस्माद्भवेत्त्रैकालिकंदृढं ॥५३॥
नकारावेंनचिंतावेंकोणाचेंअहिताकधीं ॥ तेंकरावेंसौख्यजेणेंकालत्रयिंअबाधित ॥५३॥
मृतेस्वर्गेजीवतिचविंद्यात्कीर्तिंदृढांशुभां
जागर्तिचसचिंत्तोयःआधिव्याधिसुपीडितः।५४।
मरतांस्वर्गअसतांपावेकीर्तीसदाशुभ ॥ सचिंतजागतोनित्यआधिनेंव्याधिपीडित ॥५४॥
जारश्चोरोबलिद्विष्टोविषयीधनलोलुपः
कुसहायिकुनृपतिर्भिन्नामात्यस्सुहृत्प्रजः ।५५।
जारचोरबलिद्वेषीविषयधिनलोलुप ॥ कुसहायीकुनृपतिभिन्नामात्यसुहृत्प्रज ॥५५॥
कुर्याद्यथासमीक्ष्यैतत्सुखंस्वप्याच्चिरंनरः
राज्ञोनानुकृतिंकुर्यान्नचश्रेष्टस्यकस्यचित् ॥५६॥
करावेंयाविचारोनीयेईझोपसुखेंजशी ॥ राजाकरीतेंविनतेंकरीश्रेष्टजसेंकरी ॥५६॥
नैकोगच्छेद्व्यालव्याघ्रचोरेषुचप्रबाधितुं
जिघांसंतंजिघांसियाद्गुरुमप्याततायिनं ॥५७॥
नजावेंयेकटेंसर्पवाघचोरावरीकधीं ॥ मारणाऱ्यासमारावेंआततायीगुरूजरी ॥५७॥
कलहेनसहायस्यात्संरक्षेद्बहुनायकं
गुरूणांपुरतोराज्ञोनचासीतमहासने ॥५८॥
सहायनाहोकलहींरक्षावेंबहुपालका ॥ राजाचेगुरुचेअग्रींनबसावेंमहासनीं ॥५८॥

प्रौढपादोनतत्कार्येहेतुभिर्विकृतिंनयेत्
यत्कर्तव्यंनजानातिकृतंजानातिचेतरः ॥ ५९ ॥
मांडीवरीपायनतत्काममोडीनहेतुनें ॥ जाचेंसम्जेनकर्तव्यकेल्यातेंलोकजाणती ॥ ५९॥

नैववक्तिचकर्तव्यंकृतंयश्चोत्तमोनरः
नस्त्रियाकथितंसम्यङ्मनुतेनुभवंविना ॥ ६० ॥
नबोलेकृतकर्तव्यजाणातोनरउत्तम ॥ नस्त्रीकथितसत्यत्वेंमानीअनुभवाविना ॥ ६० ॥

अपराधंमातृस्नुषाभ्रातृपत्निसपत्निजं
षोडशाब्दात्परंपुत्रंद्वादशाब्दात्परांस्त्रियं ॥ ६१ ॥
अपराधाआइसूनबंधुस्त्रीचासपत्निचा ॥ सोळावर्षावरीपुत्राबारावर्षोस्त्रियेसही ॥ ६१ ॥

नताडयेद्दुष्टवाक्यैःपीडयेन्नस्नुषादिकं
पुत्राधिकाश्चदौहित्राभागिनेयाश्चभ्रातरः । ६२ ।
नताडावेंदुष्टवाक्येंनपीडावेंसुनादिकां ॥ तनयाधिकदौहित्रबंधूबहिणिचेतसे ॥ ६२ ॥

कन्याधिकाःपालनीयाभ्रातृभार्यास्नुषास्वसा
आगमार्थेहियततेरक्षणार्थेहिसर्वदा ॥ ६३ ॥
कन्येहुनीहिरक्षाव्याभ्रातृस्त्रीबहिणीसुना ॥ मिळवायासयततोरक्षणार्थहिसर्वदा ॥ ६३॥

कुटुंबपोषणेस्वामीतदन्येतस्कराइव
अनृतंसाहसंमौर्ख्यंकामाधिक्यंस्त्रियांयतः ॥६४॥
कुटुंबपोषणास्वामीबाकीचेचोरजेवितें ॥ खोटेंसाहसमूर्खत्वकामाधिक्यस्त्रियांतया । ६३ ।

कामाद्विनैकशयनेनैवसुप्यात्स्त्रियासह
दृष्ट्वाधनंकुलंशीलंरूपंविद्यांबलंवयः ॥ ६५ ॥
एकशय्याविनाकामेंमानिजावेंस्त्रियेसह ॥ पाहेधनाकुलाशीलारूपाविद्येबलावया ॥ ६५ ॥

कन्यांदद्यादुत्तमंचेन्मैत्रींकुर्यादथात्मनः
भार्यार्थिनंवयोविद्यारूपिणंनिर्धनंत्वपि ॥ ६६ ॥
द्यावीकन्याश्रेष्टजरीमैत्रीचाकीरजेतयीं भार्यार्थीतेवयोविद्यासुरूपानिर्धनासही ॥ ६६ ॥

नकेवलेनरूपेणवयसानधनेनच
आदौकुलंपरीक्षेततत्तोविद्यांततोवयः ॥ ६७ ॥
नकेवलारूपवंतानवयानधनीतसा ॥ आधींकुलपरीक्षावोंविद्यामगपुढेंवय ॥ ६७ ॥
शीलंधनवयोरूपंदेशंपश्चाद्विवाहयेत्
कन्यावरयतेरूपंमातावित्तंपिताश्रुतं ॥ ६८ ॥
शीलापुढेंमगधनादेशापाहूनिदेइजे ॥ कन्यावरीतसेंरूपामाताद्रव्यपिताश्रुत ॥ ६८ ॥
बांधवाःकुलमिछंतिमिष्टान्नमितरेजनाः
भार्यार्थंवरयेत्कन्यामसमानार्षगोत्रजां ॥ ६९ ॥
बंधूकुलातेंपाहातीमिष्टान्नादुसरेजन ॥ भार्येसाठींवरीकन्येगोत्रप्रवरपाहुनी ॥ ६९ ॥
भ्रातृमतींसुकुलांचयोनिदोषविवर्जितां
क्षणशःकणशश्चैवविद्यामर्थंचसाधयेत् ॥ ७० ॥
बंधूजिलासुकुळिचीयोनिदोषेंविहीनजी ॥ क्षणानेंत्राकणानेंहीविद्याद्रव्यासमेळवी ॥ ७० ॥
नत्याज्यौतुक्षणकणौनित्यंविद्याधनार्थिना
सुभार्यापुत्रमित्रार्थंहितंनित्यंधनार्जनं ॥ ७१ ॥
नटाकावेक्षणकणविद्याद्रव्यार्थिनेंकधीं ॥ स्त्रीपुत्रमित्रयांसाठींहितनित्यधनार्जन ॥ ७१ ॥
दानार्थंचविनात्वेतेःकिंधनैश्चजनैश्चकिं
भाविसंरक्षणक्षमंधनंयत्नेनरक्षयेत् ॥ ७२ ॥
दानासाठींविमायाच्याधनीकायजनींतसे ॥ येणाऱ्यासमयासाठींयत्नानेंधनरक्षिजे ॥ ७२ ॥
जीवामिशतवर्षंतुनंदामिचधनेनवै
इतिबुध्यासंचिनुयाद्धनंविद्यादिकंसदा ॥ ७३ ॥
वांचेनशतवर्षेंमीधनेनांदेनमीसदा ॥ संचवीबुद्धिनेंऐशाधनाविद्येसहीसदा ॥ ७३ ॥
पंचविंशत्यब्दपूरंतदर्धंवातदर्धकं
विद्याधनंश्रेष्ठतरंतन्मूलमितरद्धनं ॥ ७४ ॥
पंचीषवर्षेंपर्यंततदर्धंहिवातसें ॥ विद्याधनअसेश्रेष्ठतन्मूलधनदूसरें ॥ ७४ ॥

दानेनवर्धतेनित्यंनभारायननीयते
अस्तियावत्तुसधनस्तावत्सर्वैस्तुसेव्यते ॥ ७५ ॥
दानानेंवाढतेंनित्यनभारानाचिजाइजे ॥ धनीजोंवरिहाआहेतोंवरीसर्वमानिती ॥ ७५ ॥

निर्धनस्त्यज्यतेभार्यापुत्राद्यैःसगुणोप्यतः
संसृतौव्यवहारायसारभूतंधनंस्मृतं ॥ ७६ ॥
निर्धनात्यजितीभार्यापुत्रादिकगुणजिरी ॥ संसारींव्यवहारालासारभूतअसेधन ॥ ७६ ॥

अतोयतेतेतत्प्राप्त्यैनरःसूपायसाहसैः
सुविद्ययासुसेवाभिःशौर्येणकृषिभिस्तथा ॥ ७७ ॥
यातत्प्राप्तिसयतिजेउपायेंसाहसेंनरें ॥ सुविद्येनेंसुसेवेनेंशौर्यानेंशेतिनेंतसें ॥ ७७ ॥

कौसीदवृध्यापण्येनकलाभिश्चप्रतिग्रहैः
ययाकयाचापिवृत्याधनवान्स्यात्तथाचरेत् ॥ ७८ ॥
व्याजेंवाहाटकरूनीकलांनींहीप्रतिग्रहें ॥ ज्याकोणत्याहिवृत्तीनेंधनीहोयतसेंकरी ॥ ७८ ॥

तिष्ठंतिसधनद्वारेगुणिनःकिंकराइव
दोषाअपिगुणायंतेदोषायंतेगुणाअपि ॥ ७९ ॥
राहतीधनिकद्वारींजविंकिंकरतेगुणी ॥ दोषहीगुणहोतातिगुणदोषासपावती ॥ ७९ ॥

धनवंतोनिर्धनस्यानिंद्यतेनिर्धनोखिलैः
यथानजानंतिधनंसंचितंकतिकुत्रवै ॥ ८० ॥
धनिकाचेनिर्धन्याचेद्वारिद्र्यासर्वानींदिती ॥ नजाणतिजसेद्रव्याकोठेंसंचिततेंकिती ॥ ८० ॥

आत्मास्त्रीपुत्रमित्राणिसलेखंधारयेत्तथा
नैवास्तिलिखितादन्यत्स्मारकंव्यवहारिणां ॥ ८१ ॥
स्त्रीपुत्रमित्रहींसर्वलिहुनीठेविजेतसें ॥ लिहिण्यावांचुनीनाहींव्यवहरींस्मृतिप्रद ॥ ८१ ॥

नलेखेनविनाकुर्याद्व्यवहारंसदाबुधः
निर्लोभधनिकेराज्ञिविश्वस्तेक्षमिणांवरे ॥ ८२ ॥
लेखाविनानकरिंजेव्यवहाराकधींबुधें ॥ निर्लोभिजोवाधनिकविश्वासूजोक्षमीतसा ॥ ८२ ॥

सुसंचितंधनंधार्यंगृहीतालिखितंतुवा
मैत्र्यर्थेयाचितंदद्यादकूसीदंधनंसदा ॥ ८३ ॥
ठेवावेंसंचिताद्रव्याअथवालेखघेउनी ॥ मैत्र्यर्थमागतांदेईव्याजाविणधनासदा ॥ ८३ ॥

तस्मिन्स्थितंचेन्नबहुहानिकृच्चतथाविधं
दृष्ट्वाधमर्णवृध्यापिव्यवहारक्षमंसदा ॥ ८४ ॥
राहीजरीनबहुजेंहानिकारकतेंविदे ॥ पाहूनिसाकवाद्यावेंव्याजेंवेव्हारकासदा ॥ ८४ ॥

संबंधंसप्रतिभुवंधनंदद्याच्चसाक्षिमत्
गृहीतलिखितंयोग्यमानंप्रत्यागमेसुखं ॥ ८५ ॥
संबंधेंठेविगाहाणद्यावेंसाक्षीसठेउनी ॥ खताकरीयोग्यमानेंजसेंपरततासुख ॥ ८५ ॥

नदद्याद्वृद्धिलोभेननष्टंमूलधनंभवेत्
आहारेव्यवहारेचत्यक्तलज्जःसुखीभवेत् ॥ ८६ ॥
नद्यावेंव्याजलोभानेंनष्टमूळनहोधन ॥ आहारींव्यवहारींवाहोसुखीत्यक्तलज्जजो ॥ ८६ ॥

धनंमैत्रीकरंदानेचादानेशत्रुकारकं
कृत्वास्वांतेतथौदार्यंकार्पण्यंबहिरेवच ॥ ८७ ॥
धनमैत्रीकरींदेतांघेतांनाशत्रुकारक ॥ चित्तीऔदार्यठेवावेंदावीकार्पण्यतेंवरी ॥ ८७ ॥

उचितंतुव्ययंकालेनरःकुर्यान्नचान्यथा
सुभार्यापुत्रमित्राणिशक्त्यासंरक्षयेद्धनैः ॥ ८८ ॥
समयींयोग्यखर्चातेंकरीनभलतेंतऱ्हे ॥ सुभार्येतेंपुत्रमित्रांशक्तीनेंरक्षिजेधनें ॥ ८८ ॥

नात्मापुनरतोत्मानंसर्वैःसर्वंपुनर्भवेत्
पश्यतिस्मसजीवश्चेन्नरोभद्रशतानिच ॥ ८९ ॥
पुन्हाआत्मानह्मणुनीसर्वांहींरक्षिजेतया ॥ वांचेजरीतरीपाहेस्वयेंभद्रशतासतो ॥ ८९ ॥

सदारप्रौढपुत्रान्प्राक्श्रेयोर्थीविभजेत्पिता
सदारभ्रातरःप्रौढाविभजेस्युःपरस्परं ॥ ९० ॥
सस्त्रीकप्रौढतनयाश्रेयातातेंविभागिजे ॥ तशाचबंधुवर्गानेंवेगळेंहोइजेस्वयें ॥ ९० ॥

एकोदराअपिप्रायोविनाशायान्यथाखलु
नैकत्रसंवसेच्चापिस्त्रीद्वयंमनुजस्यतु ॥ ९१ ॥
सहोदरजरीबंधुविनाशालागिंअन्यथा ॥ नराहतीयेकजागींदोनहीनकधींस्त्रिया ॥ ९१ ॥

कथंवसेत्तद्बहुत्वंपशूनांतुनरद्वयं
विभजेयुर्नतत्पुत्रायद्धनंवृद्धिकारणं ॥ ९२ ॥
कशाबहूतराहातीपशुजातिनरद्वय ॥ पुत्रींतेंनविभागावेंवृद्धिलाहेतुजेंधन ॥ ९२ ॥

अधमर्णास्थितंचापियद्देयंचोत्तमर्णिकं
यस्येच्छेदुत्तमांमैत्रींकुर्यान्नार्थाभिलाषकं ॥ ९३ ॥
दुसऱ्याचेंकर्जदेणेंतसेंघेणेंहिजेंअसे ॥ जाचेइच्छीसुमैत्रीतेंधनेच्छानकरीतिथे ॥ ९३ ॥

परोक्षेतद्गृहश्वारंतत्स्त्रीसंभाषणंतथा
तन्न्यूनदर्शनंनैवतत्प्रतीपविवादनं ॥ ९४ ॥
मागेंअंतःपुरींजाणेंस्त्रीशींभाषणहीतसें ॥ तयांचेंन्यूनपहाणेंबोलणेंहिविरुद्धजें ॥ ९४ ॥

असाहाय्यंचतत्कार्येह्यनिष्टोपेक्षणंनच
सकुसीदमकुसीदंधनंयच्चोत्तमार्णिकं ॥ ९५ ॥
सहायनतयाकामींतदनिष्टाउपेक्षणें ॥ सव्याजव्याजरहितधनजेंसावकारिक ॥ ९५ ॥

दद्याद्गृहीतमिवनोचोभयोःक्लेशकृद्यथा
नासाक्षिमच्चलिखितंऋणपत्रस्यपृष्ठतः ॥ ९६ ॥
द्यावेंनघेतल्यातुल्यदोघांहीक्लेशदेनजें ॥ लिहीअसाक्षनखतातयाच्यापाठिंसाक्षता ॥ ९६ ॥

आत्मपितृमातृगुणैःप्रख्यातश्चोत्तमोत्तमः
गुणैरात्मभवैख्यातःपैतृकैर्मातृकैःपृथक् ॥ ९७ ॥
स्वीयमातापितृगुणेंख्याततोउत्तमोत्तम ॥ स्वगुणेंख्याततताताच्याविगळाआइचेंतसा ॥ ९७ ॥

उत्तमोमध्यमोनीचोधमोमातृगुणैर्नरः
कन्यास्त्रीभगिनीभाग्योनरसोऽप्यधमाधमः ॥ ९८ ॥
श्रेष्ठमध्यमहीनीचअधमाआइचेवदा ॥ कन्यास्त्रीभगिनीभाग्येंनरतोअधमाधम ॥ ९८ ॥

भूत्वामहाधनःसम्यक्पोष्यवर्गंतुपोषयेत्
अदत्वायत्किंचिदपिननयेद्दिवसंबुधः ॥ १९ ॥
महाधनीहोउनियांपोष्यवर्गासपोषिजे ॥ नदेतांकांहिंदिवसानेइजेनकधींबुधें ।१९।
स्थितोमृत्युमुखेचाहंक्षणमायुर्ममास्तिन
इतिमत्वादानधर्मौयथेष्टौतुसमाचरेत् ॥ २०० ॥
आहेंमीमृत्युवदनींआयुष्यनममक्षण ॥ मानीअसेंदानधर्मींयथेष्टकरिजेतया ॥ २०० ॥
नतौविनामेपरत्रसहायाःसंतिचेतरे
दानशीलाश्रयाल्लोकोवर्ततेनशठाश्रयात् ॥ १ ॥
मलातयाविनास्वर्गींसहायनदुजाअसे ॥ दानशीलाश्रयेंलोकवागतोनशठाश्रयें ॥ १ ॥
भवंतिमित्रादानेनद्विषंतोपिचकिंपुनः
देवतार्थंचयज्ञार्थंब्राह्मणार्थंगवार्थकं ॥ २ ॥
शत्रुहीमित्रहोतातदानेंइतरनाकसे ॥ यज्ञासाठींदेवतार्थंब्राह्मणागाइसाठिंतें ॥ २ ॥
यद्दत्तंतत्पारलोक्यंसंविद्दतंतदुच्यते
बंदिमागधमल्लादिनटानर्थंचदीयते ॥ ३ ॥
दिलेंतेंपरलोकार्थविद्वदत्तवदातया ॥ भाटमागधमल्लांतेंनटांतेंदइजेतसें ॥ ३ ॥
पारितोष्यंयशोर्थंतच्छ्रियादत्तंतदुच्यते
उपायनीकृतंयत्तुसुहृत्संबंधिबंधुषु ॥ ४ ॥
बक्षीसतेंयशासाठींश्रीदानवदिजेतया ॥ अहेरवाजेनजरसुत्दत्संबंधिबंधुतें ॥ ४ ॥
विवाहादिषुवाचारदत्तंह्रीदत्तमेवतत्
राज्ञेचबलिनेदत्तंकार्यार्थंकार्यघातिने ॥ ५ ॥
लग्नादिकींवाआचारेंह्रीदत्तवदतीतया ॥ दिलेंराजासबलितेंकार्यार्थंकार्यघातका ॥ ५ ॥
पापभीत्याथवायच्चतत्तुभीदत्तमुच्यते
यद्दत्तंहिंस्त्रवृध्यर्थंनष्टंद्यूतविनाशितं ॥ ६ ॥
द्यावेंजेपापभीतीनेंभीदत्तवदतीतया ॥ दिलेंजेंहिंसकावाढूंद्यूतनष्टगमावलें ॥ ६ ॥

चोरैर्हृतंपापदंतत्परस्त्रीसंगमार्थकं
आराधयतियंदेवंतमुत्कृष्टतरंवदेत् ॥ ७ ॥

चोरींहृतदिलेंपापेंपरस्त्रीसंगमार्थजें ॥ आराधितीजोजादेवातयाउत्कृष्टबोलिजे ॥ ७ ॥

तन्यूनतानैवकुर्याज्जोषयेत्तस्यसेवनं
विनादानार्जवाभ्यानभुव्यस्तिचवशीकरं ॥ ८ ॥

त्याचेंन्यूनत्वनकरीतत्सेवनहिवाढवी ॥ विनादानार्जवालोकींनअसेचवशीकर ॥ ८ ॥

दानक्षीणोविवर्धिष्णुःशशीवक्रोप्यतःशुभः
विचार्यस्नेहंद्वेषंवाकुर्यात्कृत्वानचान्यथा ॥ ९ ॥

वाटेतीजोक्षीणदानेंवक्रहीशुभतोशशी ॥ स्नेहद्वेषविचारूनिकरीकेल्यानअन्यथा । ९ ।

नापकुर्यान्नोपकुर्याद्भवतोनर्थकारिणौ
नातिक्रौर्यंनातिशाठ्यंधारयेन्नातिमार्दवं ॥ १० ॥

नापकारानोपकाराअनर्थकरतेकरी ॥अत्यंतक्रूरनशठअतिमार्दवनाधरी ॥ १० ॥

नातिवादंनातिकार्यासक्तिमत्याग्रहंनच
अतिसर्वंनाशहेतुह्यतोत्यतंविवर्जयेत् ॥ ११ ॥

अतिवादनआसक्तिकार्यींअत्याग्रहानतें ॥ नाशाहेतूसर्वअतीया अत्यंतासटाकिजे ॥ ११ ॥

उद्वेजतेजनःक्रौर्यात्कार्पण्यादतिनिंदति
मार्दवान्नैवगणयेदपमानोतिवादतः ॥ १२ ॥

क्रौर्येंउद्विग्नहोलोककृपणत्वेंहिनिंदिती ॥ मृदुत्वेंनगणेकोणीअतिवादेंअनादर ॥ १२ ॥

अतिदानेनदारिद्र्यंतिरस्कारोतिलोभतः
अत्याग्रहान्नरस्यैवमौर्ख्यंसंजायतेखलु ॥ १३ ॥

अतिदानेहीदारिद्र्यतिरस्कारहिलोभितो ॥ अत्याग्रहेंलोकींहोयेनराचेंौर्य क्तमूर्खता ।१३।

अनाचाराद्धर्महानिरत्याचारस्तुमूर्खता
ह्यधिकोस्मीतिसर्वेभ्योह्यधिकज्ञानवानहं ॥१४॥

अनाचारेंधर्महानिअत्याचारेंहिमूर्खता ॥ सर्वांहुनीमीअधिकज्ञानहीवहुतेंमला ॥ १४ ॥

धर्मतत्वमिदमितिनैवंमन्येतबुद्धिमान्
नेछेत्स्वाम्यंतुदेवेषुगोषुचब्राह्मणेषुच ॥ १५ ॥
हेंचऐसेंधर्मतत्वाबुद्धिवानेंनमानिजे ॥ नइच्छीस्वामितादेवींगाईब्राह्मणयांवरी ॥ १५ ॥
महानर्थकरंह्येतत्समग्रकुलनाशनं
भजनंपूजनंसेवामिछेदेतेषुसर्वदा ॥ १६ ॥
महाअनर्थाकारिहेंसमग्रकुलनाशन ॥ भजनापूजनासेवेयाठाईंइछिजेसदा ॥ १६ ॥
नज्ञायतेब्रह्मतेजःकस्मिन्कीदृक्प्रतिष्ठितं
पराधीनंनैवकुर्यात्तरुणीधनपुस्तकं ॥ १७ ॥
ब्रह्मतेजनजाणीवकसेंकोठेंवसेसदा ॥ नकरावेंपराधीनतरुणीधनपुस्तका ॥ १७॥
कृतंचेल्लभ्यतेदैवाद्भ्रष्टंनष्टंविमर्दितं
बव्हर्थंनत्यजेदल्पहेतुनाल्पंनसाधयेत् ॥ १८ ॥
दिल्लेंतेंदैविमिळतेंभ्रष्टनष्टविमार्दित ॥ बव्हर्थानत्यजीअल्पेंहेतुनेंअल्पसाधिन ॥ १८ ॥
बव्हर्थंव्ययतोधीमानभिमानेनवैक्वचित्
बव्हर्थंव्ययभीत्यातुसत्कीर्तिंनत्यजेत्सदा ॥ १९॥
धीमान्बहुद्रव्यखर्चनकोठेंअभिमानही ॥ बहुमखर्चभीतीनेंसुकीर्तिनचिसोडिजे॥ १९ ॥
भटानामसदुक्त्यातुनापेत्कुप्यानतैःसह
लज्यतेनसुहृद्योनाभिद्यतेदुर्मनाभवेत् ॥ २० ॥
वीरांचेक्रूरवचनेंनकोपावेंतयांसह ॥ लाजेजेणेंसुहृद्भेदेदुर्मनहोयन ॥ २० ॥
वक्तव्यंनतथाकिंचिद्विनोदेपिचधीमता
आजन्मसेवितैर्दानैर्मानैश्चपरिपोषितं ॥ २१ ॥
वदावेंनतसेंकांहींबुद्धिवानेंविनोदिंही ॥ आजन्मसेवनेंदानेंमानेंहीपरिपोषित ॥ २१ ॥
तीक्ष्णवाक्यान्मित्रमपितत्कालंयातिशत्रुतां
वक्रोक्तिशल्यमुद्धर्तुंनशक्यंमानसंयतः ॥ २२ ॥
मित्रहीकटुवाक्यानेंपावेतत्कालशत्रुता ॥ मर्मोक्तिशल्यकाढायायोग्यतानमनाअसे ॥२२॥

वहेदमित्रंस्कंधेनयावत्स्यात्स्वबलाधिकः
ज्ञात्वानष्टबलंतंतुभिद्यात्घटमिवाश्मनि ॥ २३ ॥
वाहावेंशत्रुतेंस्कंधींजोंदरीतोंबलाधिक ॥ जाणूनियांनष्टबलाघटसादगडींस्रजीं ॥ २३ ॥

नभूषयत्यलंकारोनराज्यंनचपौरुषं
नविद्यानधनंतादृकूयादृक्सौजन्यभूषणं ॥ २४ ॥
अलंकारनशोभादेनराज्यनचपौरूष ॥ नविद्यानाधनतसेंजसेंसौजन्यभूषण ॥ २४ ॥

अश्वेजवोवृषेधैर्यंमणौकांतिःक्षमानृपे
हावभावौचवैश्यायांगायकेमधुरस्वरः ॥ २५ ॥
अश्वावेगवृषाधैर्यमणींतेजक्षमानृपीं ॥ वेश्येतेंहावभावादिगायकामधुरस्वर ॥ २५ ॥

दातृत्वंधनिकेशौर्यंसैनिकेबहुदुग्धता
गोषुदमस्तपस्वीषुविद्वत्सुवावदूकता ॥ २६ ॥
धनिकादातृताशौर्यशिपायाबहुदुग्धता ॥ गौतेंदमतपस्वींतेंविद्वांनींबहुवक्तृता ॥ २६ ॥

सभ्येष्वपक्षपातस्तुतथासाक्षिषुसत्यवाक्
अनन्यभक्तिभृत्येषुसुहितोक्तिश्चमंत्रिषु ॥ २७ ॥
अपक्षपातसभ्यांनांसत्यभाषणसाक्षितें ॥ अनन्यभक्तीदासांतेंसुहितोक्तिप्रधानया ॥ २७ ॥

मौनंमूर्खेषुचस्त्रीषुपातिव्रत्यंसुभूषणं
महादुर्भूषणंचैतद्विपरीतममीषुच ॥ २८ ॥
मौनमूर्खांस्त्रियेलागींपातिव्रत्याचेभूषण ॥ दुर्भूषणमाहाहोतेंजरींहेंविपरीतहों ॥ २८ ॥

भात्येकनायकंनित्यंनैवानिर्बहुनायकं
नचाहिंस्त्रमुपेक्षेतशक्तोहन्याच्चतत्क्षणे ॥ २९ ॥
येकहीस्वामिनबहुअनायकतसेंनतें ॥ मारकानउपेक्षावेंवधीशक्ततयाक्षणीं ॥ २९ ॥

पैशून्यंचंडताचौर्यंमात्सर्यमतिलोभता
असत्यंकार्यघातित्वंतथालसकताप्यलं ॥ ३० ॥
पैशून्यचंडताचोरीअतिलोभाहिमत्सर ॥ कार्यघातकताखोटेंयोग्यतेआळसीपण ॥ ३० ॥

गुणिनामपिदोषायगुणानाछाद्यजायते
मातुःप्रियायाःपुत्रस्यधनस्यचविनाशनं ॥ ३१ ॥
आछादुनीगुणिगुणाहोतातीव्यक्तदोषहे ॥ माताभार्यापुत्रयांचेंधनाचेंहीविनाशन।३१।

बाल्येमध्येचवार्धक्येमहापापफलंक्रमात्
श्रीमतामनपत्यत्वमधनानांचमूर्खता ॥ ३२ ॥
बाल्यींत।रुण्यिवृद्धत्वींमहापापफलक्रमें अपत्याभावधनिकादरिद्रातेंहिमूर्खता ॥ ३२ ॥

स्त्रीणांषंढपतित्वंचनसौख्यायेष्टनिर्गमः
मूर्खःपुत्रोधवाकन्याचंडीभार्यादरिद्रता ॥ ३३ ॥
नस्त्रीतेंषंढपतितानसौख्याइष्टनिर्गम ॥ रंडाकन्यापुत्रमूर्खचंडीभार्यादरिद्रता ॥ ३३ ॥

नीचसेवाटणंनित्यंनैतत्षडकंसुखायच
नाध्यापनेनाध्ययनेनदेवेनगुरौद्विजे ॥ ३४ ॥
नीचसेवाफिरेनित्यहेंषड्कनसुखासहो ॥ नाध्यापनींनाध्ययनींनदेवींगुरुब्राह्मणीं ॥ ३४ ॥

नकलासुनसंगीतेसेवायांनार्जवेस्त्रियां
नशौर्येनचतपसिसाहित्येरमतेमनः ॥ ३५ ॥
नकलांतनसंगीतींनार्जवींसेवनींस्त्रियीं ॥ नशूरत्वींहिनतपींसाहित्यींनरमेमन ॥ ३५ ॥

यस्यमुक्तःखलःकिंवानररूपपशूश्चसः
अन्योदयासहिष्णुश्चछिद्रदर्शीविनिंदकः ॥३६ ॥
जाचेंतोमुक्तखलवानररूपपशूहिवा ॥ नसोसेअन्यउदयाछिद्रपाहेविनिंदक ॥ ३६ ॥

द्रोहशीलःस्वांतमलःप्रसन्नास्यःखलःस्मृतः
एकस्यैवनपर्याप्तमास्तियद्ब्रह्मकोशजं ॥ ३७ ॥
द्रोहीसदाचित्तिंमळवरीहास्यमुखींदिसे ॥ नसेएकासपुरतेंधनसर्वजगांतलें ॥ ३७ ॥

आशाबद्धस्योज्झितस्यतस्याल्पमपिपूर्तिकृत्
करोत्यकार्यंसाशोन्यंबोधयत्यनुमोदते ॥ ३८ ॥
आशाबद्धाअनाशालास्वल्पहीपूर्णहोतसे ॥ करीलोभीअकार्यातेंबोधीदेअनुमोदना ।३८।

भवत्यन्योपदेशार्थेधूर्ताःसाधुसमाःसदा
स्वकार्यार्थप्रकुर्वंतिह्यकार्याणांशतंतुते ॥ ३९ ॥
होतीअन्योपदेशींतिधूर्तसाधुतसेजगीं ॥ स्वकार्यासाठिंकरितीअकार्येंतींशतावधी ॥ ३९ ॥

पित्रोराज्ञांपालयतिसेवनेचनिरालसः
छायेववर्ततेनित्यंयततेचागमायवै ॥ ४० ॥
पितराचेंवाक्यपाळीसेवनीजोनिरालस ॥ वागेंछायातसानित्ययतेप्राप्त्यर्थसर्वदा ॥ ४० ॥

कुशलःसर्वविद्यासुसपुत्रःप्रीतिकारकः
दुःखदोविपरीतोयोदुर्गुणीधननाशकः ॥ ४१ ॥
सर्वविद्येंतकुशलतोपुत्रप्रियहोतसे ॥ विपर्यसेंदुःखदेतोदुर्गुणीधननाशक ॥ ४१ ॥

पत्यौनित्यंचानुरक्ताकुशलागृहकर्मणि
पुत्रप्रसूसुशीलायाप्रियाःपत्युसुयौवना ॥ ४२ ॥
पतिसेवेंतनिरतघरकामींहुशारजी ॥ पुत्रजीतेजिसुशीलवांधेसुदपतिप्रिया ॥ ४२ ॥

पुत्रापराधान्क्षमतेयापुत्रपरिपोषिणी
सामाताप्रीतिदानित्यंकुलटान्यातिदुःखदा ॥ ४३ ॥
क्षमीपुत्रापराधांतेंपुत्रापोशीसदैवजी ॥ तीआईप्रीतिदानित्यव्यभिचारिणीदुःखद ॥ ४३ ॥

विद्यागमार्थंपुत्रस्यवृत्यर्थंयततेचयः
पुत्रंसदासाधुशास्तिप्रीतिकृत्सपितानृणी ॥ ४४ ॥
विद्यालाभार्थपुत्रालावृत्तिसाठींहिजोयते ॥ लावीसुशिक्षातनयाअनृणीतोपिताप्रिय ॥ ४४ ॥

यःसाहाय्यंसदाकुर्यात्प्रतीपन्नवदेत्कचित्
सत्यंहितंवक्तियातिदत्तगृण्हातिमित्रतां ॥ ४५ ॥
सदासाहायकरिजोवांकडेंनवदेकधीं ॥ खरेंहितवदेयेईमित्रत्वेंघेतदेतसे ॥ ४५ ॥

नीचस्यातिपरिचयोह्यन्यगेहेसदागतिः
जातौसंघप्रातिकूल्यंमानहानिर्दरिद्रता ॥ ४६ ॥
अतिस्नेहननीचाशींजाणेंपरघरींतसें ॥ जातिसंघविरोधानेंमानहानीदारिद्रता ॥ ४६ ॥

व्याघ्राग्निसर्पहिंस्त्राणांनहिसंघर्षणंहितं
सेवितव्वात्तुराज्ञोनैतेमिंत्राःकस्यसंतिहि ॥ ४७ ॥
व्याघ्राग्निसर्पदुष्टांचासंबंधनकधींहित ॥ सुसेवनींहिनृपतीकोणाचेहीनमित्रहे ॥ ४७ ॥
दौर्मनस्यंचसुहृदांसुप्राबल्यंरिपोःसदा
विद्वत्स्वपिचदारिद्र्यंदारिद्र्याद्बहुपत्यता ॥ ४८ ॥
सुहृदांचेंदुर्मनत्वप्राबल्यरिपुचेंतसें ॥ विद्वत्सेनेंदरिद्रत्वदारिद्र्येंबहुसंतती ॥ ४८ ॥
धनिगुणिवैद्यनृपजलहीनेसदास्थितिः
दुःखायकन्यकाप्येकापित्रोरपिचयाचनं ॥ ४९ ॥
धनीगुणीवैद्यनृपजलहीनींसदास्थिति ॥ दुखदाएकहीकन्यापितरांतेंविनागणें ॥ ४९ ॥
सुरूपःसधनःस्वामीविद्वानपिबलाधिकः
नकामयेद्यथेष्टंयःस्त्रीणांनैवसुसौख्यकृत् ॥ ५० ॥
सुरूपसधनस्वामीविद्वानहिबलाधिक ॥ नजोयथेष्टविषयीस्त्रियांतेंतोनसौख्यद ॥ ५० ॥
योयथेष्टंकामयतेस्त्रीतस्यवशगाभवेत्
संधारणाल्लालनाच्चयथायातिवशंशिशुः ॥ ५१ ॥
यथेष्टविषयीजोकांहोतीवशतयास्त्रिया ॥ घेण्यानेंवालालनानेंजसाहोयशिशूवश ॥ ५१ ॥
कार्यंतत्साधकादींश्चतद्व्ययंसुविनिर्गमं
विचिंत्यकुरुतेज्ञानीनान्यथाल्पमपिक्वचित् ॥ ५२ ॥
कार्यतत्साधकादींतेंतत्खर्चमिसलीसही ॥ पाहूनिविबुधेंकीजेअन्यथानलहानहीं ॥ ५२ ॥
नचव्ययाधिकंकार्यंकर्तुमीहेतपंडितः
लाभाधिक्यंयतूक्रियतेचेषद्व्यवसायिभिः ॥ ५३ ॥
करायाबहुखर्चाचेंकामइच्छीनपंडित ॥ लाभाधिकजईंयातेंकरावेंव्यवहारिनें ॥ ५३ ॥
मूल्यंमानंचपण्यानांयाथात्म्यान्मृग्यतेसदा
तपःस्त्रीकृषिसेवासोपभोग्येनापिभक्षणे ॥ ५४ ॥
तपःस्त्रीशेतिसेवंतउपभोगींहिभक्षणीं ॥ ५४ ॥
बाजारींचेंमोलमानयथार्थेंपाहिजेसदा ॥ तपस्त्रीशेतिसेवेंतउपभोगींहिभक्षणीं ॥ ५४ ॥

हितःप्रतिनिधिर्नित्यंकार्यैन्यतंनियोजयेत्
निर्जनत्वंमधुरभुक्जारश्चोरःसदेछति ॥ ५५ ॥
हितप्रातिनिधीनित्यअन्यकामांतयोजिजे ॥ निर्जनत्वागोडखाऊचोरजारहिइछितो । ५५।

सहाय्यंतुबलिद्विष्टोवेश्याधनिकमित्रतां
कुनृपश्चछलंनित्यंस्वामिद्रव्यंकुसेवकः ॥ ५६ ॥
सहायातेंबलिद्वेषीवेश्याधनिकमित्रते ॥ छलातेंदुष्टनृपतिस्वामिद्रव्याकुसेवक ॥ ५६ ॥

तत्वंतुज्ञानवान्दंभतपोग्निदेवजीवकः
योग्येकांतंचकुलटाजारंवैद्यंचव्याधितः ॥ ५७ ॥
तत्वाज्ञानीदंभअमीतपदेवोपजीवक ॥ योगीएकांतशिनळजारावैद्यासरोगिजो ॥ ५७ ॥

धृतपण्योमहर्घत्वंदानशीलंतुयाचकः
रक्षितारंमृगयतेभीतःछिद्रंतुदुर्जनः ॥ ५८ ॥
महर्घतामालवालादात्यातेंतोवियाचक ॥ सोधितोरक्षकाभीतछिद्रातेंतेविदुर्जन ॥ ५८ ॥

चंडायतेविवदतेस्वपित्यश्चातिमादकं
करोतिनिष्फलंकर्ममुर्खोवास्वेष्टनाशनं ॥ ५९ ॥
भांडेवृथाचिडेतेवीनिजेअम्मलजोकरी ॥ करितोनिष्फळाकर्मामूर्खवास्त्रेष्टनाशन । ५९ ।

तमोगुणाधिकंक्षात्रंब्राह्मंसत्वगुणाधिकं
अन्यद्रजोधिकंतेजस्तेषुसत्वाधिकंवरं ॥ ६० ॥
तमोगुणाधिकक्षत्रीद्विजसत्वगुणाधिक ॥रजोधिकदुजेयांतसत्वाधिक्यअसेवर ॥ ६० ॥

सर्वाधिकोब्राह्मणस्तुजायतेहिस्वकर्मणा
तत्तेजसोनुतेजांसिसंतिचक्षत्रियादिषु ॥ ६१ ॥
सर्वाधिकब्राह्मणतोस्वकर्मानेंचहोतसे ॥ तेजेंन्यूनतयाहूनिअसतीक्षत्रियादिकीं ॥ ६१ ॥

स्वधर्मस्छंब्राह्मणंहिदृष्ट्वाबिभ्यतिचेतरः
क्षत्रियादिनान्यथास्वधर्मंचातःसमाचरेत् ॥६२॥
स्वधर्मस्छात्राह्मणातेंभितोपाहूनिदूसरा ॥ क्षात्रियादीअन्यथानयासधर्मासआचरी । ६२।

नस्यात्स्वधर्महानिस्तुययावृत्याचसावरा
सदेशःप्रवरोयत्रकुटुंबभरणंभवेत् ॥ ६३ ॥
स्वधर्माचीहानिनहोजीणेंलीवृत्तिहोवरा ॥ तोदेशहोवरजियेंकुटुंबपरिपोषण ॥ ६३ ॥

कृषिस्तुचोत्तमावृत्तिःयासरिन्मातृकामता
मध्यमावैश्यवृत्तिश्चशूद्रवृत्तिस्तुचाधमा ॥ ६४ ॥
किरसानीश्रेष्टवृत्तीपाटाचेंजलहीजसें ॥ वृत्तिमध्यमवाण्याचीअधमाशूद्रवृत्तिजी ॥ ६४ ॥

याञ्चाधमतरावृत्तिर्ह्युत्तमासातपस्विषु
क्वचित्सेवोत्तमावृत्तिर्धर्मशीलनृपस्यच ॥ ६५ ॥
याचनाअगदींनिंद्यतीउत्तमतपास्वितें ॥ कोठेंसेवाश्रेष्टवृत्तिधर्मशीलजरीनृप ॥ ६५ ॥

अध्वर्यवादिकंकर्मकृत्वायोगृह्यतेभृतिः
सकिंमहाधनायैववाणिज्यमलमेवाकिं ॥ ६६ ॥
आध्वर्यवादिवृत्तीनेंघेइजेत्येहिजीभृती ॥ तेणेंकायधनीहोयकिंवावाणिज्यवृत्तिनें ॥ ६६ ॥

राजसेवांविनाद्रव्यंविपुलंनैवजायते
राजसेवातिगहनाबुद्धिमद्भिर्विनानसा ॥ ६७ ॥
राजसेवेविनाद्रव्यमिळेपुष्कळनाकधीं ॥ राजसेवातिगहनबुद्धिवानाविनानती ॥ ६७ ॥

कर्तुंशक्याचेतरेणह्यसिधारेवसर्वदा
व्यालग्राहीयथाव्यालंमंत्रीमंत्रबलान्नृपं ॥ ६८ ॥
करूंशक्तिनइतराधारतर्वारिचीजशी ॥ मंत्रीगारोडिसर्पातेंनृपावुद्धिबळेंतसें ॥ ६८ ॥

करोत्यधीनंतुनृपेभयंबुद्धिमतांमहत्
ब्राह्मतेजोबुद्धिमत्सुक्षात्रंराज्ञिप्रतिष्ठितं ॥ ६९ ॥
करीवशनृपाभीतिशहाण्याचीअसेमहा ॥ बुद्धिवानींब्राह्मतेजनृपींक्षात्रअसेस्थित ॥ ६९ ॥

आरादेवसदाचास्तितिष्ठन्दूरेपिबुद्धिमान्
बुद्धिपाशैर्बंधयित्वासंताडयतिकर्षति ॥ ७० ॥
आहेजवळजाणावेंदूरहीजरिबुद्धिवान् ॥ बुद्धिपाशेंचित्रांधोनीओढितोताडितोतसें ॥ ७० ॥

समीपस्थोपिदूरोस्तिह्यप्रत्यक्षसाहायवान्
नानुवाकहताबुद्धिर्व्यवहारक्षमाभवेत् ॥ ७१ ॥
समीपाहीदूरजाणेंस्पष्टजोनसहायहो ॥ अनुवाकेंहीनबुद्धीव्यवहारक्षमानती ॥ ७१ ॥

अनुवाकहतायातुनसासर्वत्रगामिनी
आदौवरंनिर्धनत्वंधनिकत्वमनंतरं ॥ ७२ ॥
अनुवाकेंहीनजीकांसर्वत्रनतिचीगती ॥ आधींवरेंनिर्धनत्वधनिकत्ववरेंमग ॥ ७२ ॥

तथादौपादगमनंयानगत्वमनंतरं
सुखायकल्पतेनित्यंदुःखायविपरीतकं ॥ ७३ ॥
पायानेंचालणेंआधींसवारीमगतीबरी ॥ सुखावहत्वहुहोतेंतद्विपर्यासदुःखद ॥ ७३ ॥

वरंहित्वनपत्यत्वंमृतापत्यत्वतःसदा
दुष्टयानात्पादगमोह्यौदासिन्यंविरोधतः ॥ ७४ ॥
बरीअसंततीपूर्वीअपत्यमरणाहुनी ॥ पायींवरेंनदुर्यानींऔदासिन्यविरोधन ॥ ७४ ॥

वरंदेशाच्छादनतश्चर्मणापादगूहनं
ज्ञानलवदौर्विदग्ध्यादज्ञताप्रवरामता ॥ ७५ ॥
वरेंदेशाच्छादनाहून्पायातेंचर्मिराखणें ॥ जगींकिंचिज्ज्ञतेपेक्षांमूर्खतातीअसेवर ॥ ७५ ॥

परगृहनिवासाद्ध्यरण्येनिवसनंवरं
प्रदुष्टभार्यागार्हस्थ्याद्भैक्ष्यंवामरणंवरं ॥ ७६ ॥
परग्रहानिवासाहूनूअरण्यींराहणेंवरें ॥ दुष्टभार्याघरापेक्षांवरीभिक्षाथवामृति ॥ ७६ ॥

श्वमैथुनमृणंगर्भाधानंस्वामित्वमेवच
खलसख्यमपथ्यंतुप्राक्सुखंदुःखनिर्गमं ॥ ७७ ॥
श्वानक्रीडाकर्जगर्भस्वामित्वखलसख्यही ॥ कुपथ्यपूर्वीसुखदशेवटींदुःखकारक ॥ ७७ ॥

कुमंत्रिभिर्नृपोरोगीकुवैद्यैःकुनृपैःप्रजा
कुसंतत्याकुलंचात्माकुबुध्याहीयतेनिशं ॥ ७८ ॥
कुप्रधानेंभूपरोगीकुवैद्येंकुनृपेंप्रजा ॥ कुसंततीनेंकुलहीनिजात्माहीकुबुद्धिनें ॥ ७८ ॥

हस्त्यश्ववृषबालस्त्रीशुकानांशिक्षकोयथा
तथाभवंतितेनित्यंसंसर्गगुणधारकाः ॥ ७९ ॥
हत्तीघोडेबालवृषस्त्रीशुकाजेनिशिक्षक ॥ तसेहोतातितेनित्यसंसर्गगुणधारक ॥ ७९ ॥

स्याज्जयोवसरोक्त्यासद्वसनैःसुप्रसिद्धता
सभायांविद्ययामानास्त्रितयंत्वधिकारतः ॥ ८० ॥
जयहोसमयोक्तीनेंसुवस्त्रानेंप्रसिद्धता ॥ सभेंतमानविद्येनेंअधिकारेंतिन्हीनरा ॥ ८० ॥

सुभार्यासुष्टुचापत्यंसुविद्यासुधनंसुहृत्
सुदासदास्यौसद्देहःसद्वेश्मसुनृपःसदा ॥ ८१ ॥
सुशीलभार्यासत्पुत्रसुविद्याधनहीसुहृत् ॥ देहअव्याधिसद्दासघरहीसाधुभूपाति ॥ ८१ ॥

गृहीणांहिसुखायालंदशैतानिनचान्यथा
वृद्धाःसुशीलाविश्वस्ताःसदाचाराःस्त्रियोनराः ॥ ८२ ॥
गृहस्थालासुखायोग्यदाहींअन्यथानतीं ॥ सुशीलवृद्धविश्वासुसदाचारास्त्रियानर ॥ ८२ ॥

क्लीबावांतःपुरेयोज्यानयुवामित्रमप्युतः
कालंनियम्यकार्याणिह्याचरेन्नान्यथाक्वचित् ॥ ८३ ॥
क्लीबाअंतःपुरींयोजीमित्रहीनयुवाकधीं ॥ काळानेंमूनिकार्यातेंअचरीअन्ययानतीं ॥ ८३ ॥

गवादिष्वात्मवज्ज्ञानमात्मानंचार्थधर्मयोः
नियुंजीतान्नसंसिध्यैमातरंशिक्षणेगुरुं ॥ ८४ ॥
गवादिकींस्वसदृशआत्म्यातेंअर्थिधर्मंवा ॥ योजावेंअन्नसिद्धीतेंआईतेंशिक्षण्यागुरु ॥ ८४ ॥

गच्छेदनियमेनैवसदैवांतःपुरेनरः
भार्यानपत्यासद्यानंभारवाहीसुरक्षकः ॥ ८५ ॥
जावेंअनेमेंचसदानित्यअंतःपुरींनरें ॥ सद्यानअनपत्यस्त्रीभारवाहकरक्षक ॥ ८५ ॥

परदुःखहराविद्यासेवकश्चनिरालसः
षडेतानिसुखायालंप्रवासेतुनृणांसदा ॥ ८६ ॥
परदुःखहराविद्यानिराळसहिसेवक ॥ सहाहींसुखदेतातिप्रवासांतनरासदा ॥ ८६ ॥

मार्गंनिरुध्यनस्थेयंसमर्थेनापिकर्हिचित्
सद्यानेनापिगछेन्नहट्टमार्गेनृपोपीच॥८७
नराहीमार्गरोधूनिसमर्थाहिकधींनर ॥ नजावेंसाधुयानेंहीहाटमार्गेनृपेंकधीं ॥ ८७॥

ससाहाय:सदाचस्यादध्वगोनान्यथाक्कचित्
समीपसन्मार्गजलोभयग्रामेध्वगोवसेत् ॥ ८८ ॥
सहाययुक्तमार्गीनेंजावेंनकधियेकटें ॥ मार्गासमीपसजलींदोनगांवांमधींवसे ॥ ८८ ॥

तथाविधेवाविरमेन्नमार्गेविपिनेपिन
अत्यटनंचानशनमतिमैथुनमेवच ॥ ८९ ॥
विरामाहितशास्छानीमार्गीनविपिनींतसें ॥ नखाणेंफारफिरणेंअतिमैथुनहीतसें ॥ ८९॥

अत्यायासश्चसर्वेषांद्राग्जराकरणंभवेत्
सर्वविद्यास्वनभ्यासोजराकारीकलासुच ॥ ९०॥
अतिश्रमेंतसेंसर्वांजरासत्वरयेतसे ॥ अनभ्यासेंसर्वविद्याहोतीमलिनत्याकला ॥ ९० ॥

दुर्गुणंतुगुणीकृत्यकीर्तयेत्सप्रियोभवेत्
गुणाधिक्यंकीर्तयतिय:किंस्यान्नपुन:सखा ॥९१॥
दुर्गुणागुणमानूनीवदेतोप्रियहोतसे ॥ गुणाधिकवदेजोकांकसाहोयनतोसखा ॥ ९१ ॥

दुर्गुणंवक्तिसत्येनाप्रियोपिसोप्रियोभवेत्
गुणंहिदुर्गुणीकृत्यवक्तिय:स्यात्कथंप्रिय: ॥९२॥
स्पष्टदुर्गुणजोबोलेप्रियतोहोयअप्रिय ॥ गुणाकरोनीअगुणवदेतोप्रियहोकसा ॥ ९२ ॥

स्तुत्यावशंयांतिदेवाह्यंजसाकिंपुनर्नरा:
प्रत्यक्षदुर्गुणान्नैववक्तुंशक्नोतिकोप्यत: ॥ ९३ ॥
स्तुतीनेंदेववशहोमगतेनकसेनर ॥ प्रत्यक्षदुर्गुणाकोणीवदायानशकेतसें ॥ ९३ ॥

स्वदुर्गुणान्स्वयंचातोविमृशेल्लोकशास्त्रत:
स्वदुर्गुणश्रवणतोयस्तुष्यतिनक्रुध्यति ॥ ९४ ॥
स्वदुर्गुणांलोकशास्त्रेंविचारावेंसदोदित ॥ स्वदुर्गुणाऐकतांहीतोषेनक्रोधपावतो ॥ ९४ ॥

स्वोपहासप्रविज्ञानेयततेत्यजतिश्रुते
स्वगुणःश्रवणान्नित्यंसमस्तिष्ठतिनाधिकः॥ ९५ ॥
स्वोपहासासजाणायायतेऐकेत्यजीतया ॥ ऐकोनियांनिजगुणराहेसमनतोषतो ॥ ९५ ॥

दुर्गुणानांखनिरहंगुणाधानंकथंमयि
मय्येवचाज्ञताप्यस्तिमन्यतेसोधिकोखिलात्।९६
दुर्गुणांचीखाणमीहीगुणाधाननसेमुळीं ॥ माझ्याठाईंमूर्खताहेंमानीअधिकतोअसें।९६।

ससाधुस्तस्यदेवाहिकलालेशंलभंतिन
सदाल्पमप्युपकृतंमहत्साधुषुजायते ॥ ९७ ॥
तोचिसाधूदेवत्याचेकलालेशानपावती ॥ थोडकेंहीउपकृतसुनरींबहुहोयतें ॥ ९७ ॥

मन्यतेसर्षपादल्पंमहच्चोपकृतंखलः
तथानक्रीडयेत्कैश्चित्कलहायभवेद्यथा ॥ ९८ ॥
मोहोरीहूनअल्पमानीमहाउपकृतीखल ॥ तसेंनकधिंखेळावेंजेणेंकलहहोतसे ॥ ९८ ॥

विनोदेपिशपेन्नैवंतेभार्याकुलटास्तिकिं
अपशब्दाश्चनोवाच्यामित्रभावाच्चकेष्वपि ॥९९ ॥
विनोदेंहीनशापावेंजारिणीस्त्रीतुझीअसें ॥ अपशब्दानबोलावेंकोणाशींमित्रभावींही।९९।

गोप्यंनगोपयेन्मित्रेतद्गोप्यंनप्रकाशयेत्
वैरीभुतोपिपश्चात्प्राक्कथितंवापिसर्वदा ॥ १०० ॥
नगोप्यागोपिजेमित्रींतद्गोप्यानप्रकाशिजे ॥ वैरताहीपुढेंहोतांपूर्वोक्तनवदेकधीं।१००।

विज्ञातमपियद्दौष्ट्यंदर्शयेत्तन्नकर्हिचित्
प्रतिकर्तुंयतेतैवगुप्तःकुर्यात्प्रतिक्रियां ॥ १ ॥
दुष्टत्वातेंजाणतांहीदाखवीनतयाकधीं ॥ प्रतिकारार्थयतुनीकारिजावाचानेश्वयें ॥ १ ॥

यथार्थमपिनब्रूयाद्बलवद्विपरीतकं
दृष्टंत्वदृष्टवत्कुर्यात्श्रुतमप्यश्रुतंक्कचित् ॥ २ ॥
खरेंहीनवदावेंतेंबलवंताविरोधिजें ॥ अदृष्टसेंकरीदृष्टाश्रुतहीअश्रुतासम ॥ २ ॥

मूकोंधोबधिरःखंजोस्वापत्कालेभवेन्नरः
अन्यथादुःखमान्योतिहीयतेव्यवहारतः ॥ ३ ॥
मूकांधपंगुबहिराहोईनेविपदीनरें ॥ अन्यथापावतोदुःखाव्यवहारींहिहीनता ॥ ३ ॥

वदेद्वृद्धानुकूलंयन्नबालसदृशंक्वचित्
परवेश्मगतस्तत्स्त्रीवीक्षणंनचकारयेत् ॥ ४ ॥
अनुकूलवदेवृद्धाबालासमकधींनतें ॥ असतांअन्यगेहांततत्स्त्रीतेंनबघेकधीं ॥ ४ ॥

अधनादननुज्ञातान्न गृण्हीयात्तुस्वाहिना
स्वशिशुंशिक्षयेदन्यशिशुंन्नाप्यपराधिनं ॥५ ॥
दरिद्रीमूर्खयाहूनिनध्यावेंस्वामिनेंकधीं ॥ स्वबाळाशिक्षिजेअन्यबाळानअपराधिही ॥५ ॥

अधर्मनिरतोयस्तुनीतिहीनच्छलांतरः
संकर्षकोतिदंडीतद्ग्रामंत्यक्त्वान्यतोवसेत् ॥६ ॥
अधर्मीरतजोनीतिहीनअंतरिंजाछळ ॥ लोभीअतीदंडियाचागांवसोडुनिराहिजे ॥ ६॥

यथार्थमपिविज्ञातमुभयोर्वादिनोर्मतं
अनियुक्तेनवैब्रूयाद्विनशत्रुर्भवेदतः ॥ ७ ॥
यथार्थजाणतांहीतेंदोघांचेंवादिचेंमत ॥ नृपाज्ञेंवीणंनवदेहरेतोशत्रुहोतसे ॥ ७ ॥

गृहीत्वान्यविवादंतुविवदेन्नैवकेनचित्
मिलित्वासंघशोराजमंत्रंनैवतुतर्कयेत् ॥ ८ ॥
दुजाचावादघेउनिकोणाशींहीनभांडिजे ॥ मिळोनबहुभूपाचेमस्लतीलानतार्किजे ॥८ ॥

अज्ञातशास्त्रोनब्रूयाज्जोतिषंधर्मनिर्णयं
नीतिदंडंचिकित्सांचप्रायश्चित्तंक्रियाफलं ॥९ ॥
नशास्त्रजाणतांसांगेनधर्मांज्योतिषातसें ॥नीतीदंडाचिकित्सेतेंप्रायाश्चित्ताक्रियाफळा ॥९॥

पारतंत्र्यात्परंदुःखंनस्वातंत्र्यात्परंसुखं
अप्रवासीगृहीनित्यंस्वतंत्रःसुखमेधते ॥ १० ॥
पारतंत्राद्‌ःखफारस्वतंत्रत्वबहुसुख ॥ अप्रवासीघरींनित्यस्वतंत्रसुखपावतो ॥ १० ॥

नूतनप्राक्तनानांचव्यवहारविदांधिया
प्रतिक्षणंचाभिनवोव्यवहारोभवेदतः ॥ ११॥

जुन्यानवीनवस्तूंचेंव्यवहारिकबुद्धिनें ॥ प्रतिक्षणीनवनवाव्यवहारहिहोतसे ॥ ११॥

वक्तुंनशक्यतेप्रायःप्रत्यक्षादनुमानतः
उपमानेनतज्ज्ञानंभवेदाप्तोपदेशतः ॥ १२॥

बहुधासांगतांनायेप्रत्यक्षेंअनुमानिंही ॥ तत्ज्ञानउपमेनेंवाआप्ताच्याउपदेशिंवा ॥ १२ ॥

कथितंतुसमासेनसामान्यंनृपराष्ट्रयोः
नीतिशास्त्रहितायालंयद्विशिष्टंनृपेस्मृतं ॥ १३॥

समासेंकथिलेंभूपप्रजासामान्यसर्वही ॥ नीतिशास्त्रहितायोग्यअधीकनृपतीसतें ॥ १३॥
तिसऱ्याचीसमश्लोकीवासुदेवात्मजेंकृत ॥ श्रीगजाननपादाब्जींयथामतिसमर्पिली

श्री

शुक्रनीति

(प्राकृतसमश्लोकीसह)

अध्याय ४ था.

अथमिश्रप्रकरणंप्रवक्ष्यामिसमासतः
लक्षणंसुहृदादीनांसमासाच्छृणुताधुना ॥१॥
आतांमिश्रप्रकरणासंक्षेपेंकरूनींवदे ॥ लक्षणासुहृदादींचेऐकानिश्चलमानसें ॥१॥

मित्रःशत्रुश्चतुर्धास्यादुपकारापकारयोः
कर्ताकारयिताचानुमतायश्चसाहायकः ॥ २ ॥
चतुर्धामित्रहीशत्रुउपकारापकारिंही ॥ कर्ताकरवितातेवींसहायअनुमोदक ॥२॥

यस्यसुद्रवतेचित्तंपरदुःखेनसर्वदा
इष्टार्थेयततेन्यस्याप्रेरितःसत्करोतियः ॥३॥
जयाचेंसुद्रवेचित्तपराचेदुःखिंसर्वदा ॥ यतेहितार्थअन्याच्याप्रेरिल्यावीणहीकरी ॥ ३ ॥

आत्मस्त्रीधनगुह्यानांशरणंसमयेसुहृत्
प्रोक्तोत्तमोयमन्यश्चद्वित्र्येकपदमित्रकः ॥ ४॥
जीवस्त्रीधनगुह्यांचासमयींराक्षितासुहृत् ॥ तोउत्तमदुजेदोनतीनवापादमित्रते ॥४॥

अनन्यस्वत्वकामत्वमेकस्मिन्विषयेद्वयोः
वैरिलक्षणमेतद्वान्येष्टनाशनकारिता ॥ ५ ॥
एकाचविषयावर्तीदोहोंचीवहुलालसा ॥ वैराचेंचिन्हहेंदूजेंदुजाचाइष्टभंगही ॥ ५ ॥

भ्रातृभावेपितुर्द्रव्यमखिलंममवैभवेत्
नस्यादेतस्यवइयेयंममैवस्यात्परस्परं ॥६॥
बंधुभावींपितृद्रव्यासर्वहीमजलामिळो ॥ दुज्यातेंहविश्यनहामिळाएसेंपेरस्पर ॥ ६ ॥

भोक्ष्येखिलमहंचैतद्विनान्यस्तस्तुवैरिणौ
द्वेष्टिद्विष्टउभौशत्रूस्तश्चैकतरसंज्ञकौ ॥ ७ ॥

अन्यायिनांमीभोगीननदुजादोन्हिवैरितें ॥ द्वेषिकृतद्वेषशत्रूहोएकतरसंज्ञक ॥ ७ ॥

शूरस्योत्थानशीलस्यबलनीतिमतःसदा
सर्वेमित्रागूढवैरान्नृपाःकालप्रतीक्षकाः ॥ ८ ॥

उठावणीशीलशूरबलवान्नीतिमान्सदा ॥ त्यासर्वमित्रतेगुप्तवैरीसमयपाहते ॥ ८ ॥

भवंतीतिकिमाश्चर्यंराज्यलुब्धानतेहिकिं
नराज्ञोविद्यतेमित्रंराजामित्रंनकस्यवै ॥ ९ ॥

कायआश्चर्यकींहोतीराज्यलोभनकींतयां । कोणीनमित्रभूपांचाकोणाचाभूपतीनतो ॥९॥

प्रायःकृत्रिममित्रंतेभवतश्चपरस्परं
केचित्स्वभावतोमित्राःशत्रवःसंतिसर्वदा ॥ १० ॥

बहुधाकृत्रिमेंमित्रहोतातीतेपरस्पर ॥ स्वभावेंमित्रतेकोणीअसतीशत्रुसर्वदा ॥ १० ॥

मातामातृकुलंचैवपितातत्पितरौतथा
पितृपितृव्यात्मकन्यापत्नीतत्कुलमेवच ॥ ११

मातातेवीमातृकुलपितातात्पितृहीतसे ॥ बापाचेचुलतेकन्यास्त्रीतिचेंकुलहीतसें ॥ ११ ॥

पितृमात्रात्मभगिनीकन्यकासंततिश्चया
प्रजापालोगुरुश्चैवमित्राणिसहजानिहि ॥ १२ ॥

पित्याचीआइचीस्वीयकन्येचीसंततीहिजी ॥ प्रजापातातेविगुरुमित्रहेसहजात्मक ॥ १२ ॥

विद्याशौर्यंचदाक्ष्यंचबलंधैर्यंचपंचमं
मित्राणिसहजान्याहुर्वर्तयंतिहितैर्बुधाः ॥ १३ ॥

विद्याशूरत्वदक्षत्ववलधैर्यहिपांचवें ॥ सहजाभिधहेमित्रवागतातितयींबुध ॥ १३ ॥

स्वभावतोभवंत्येतेहिंस्त्रोदुर्वृत्तएवच
ऋणकारीपिताशत्रुर्माताास्त्रीव्यभिचारिणी ॥ १४ ॥

स्वभावानेंचहेहोतीहिंसाशीलकुवृत्तही ॥ कर्जकर्तापिताशत्रुआईस्त्रीव्यभिचारिणी ॥ १४ ॥

आत्मपितृभ्रातरश्चतत्स्त्रीपुत्राश्चशत्रवः
स्नुषाश्वश्रूःसपत्नीचननांदायातरस्तथा ॥ १५ ॥
बापाचेआपलेभाऊशत्रुत्यांच्याहिनायका ॥ सुनासासूसवतिहीनणूदाजावापरस्पर ॥१५॥

मूर्खःपुत्रःकुवैद्यश्चारक्षकस्तुपिताप्रभुः
चंडोभवेत्प्रजाशत्रुरदाताधनिकश्चयः ॥ १६ ॥
पुत्रहीमूर्खदुवैद्यअरक्षकपिताप्रभू ॥ कोपीहोतोप्रजाशत्रुअदाताहीधनीतसा ॥ १६ ॥

आसमंताच्चतुर्दिक्षुसन्निकृष्टाश्चयेनृपाः
तत्परास्तत्परायेन्येक्रमाद्धीनबलारयः ॥ १७ ॥
चारीदिशेचारिबाजूशत्रूजवळिचेनृप ॥ पुढेंत्याचेपुढेंअन्यक्रमेंहीनबलेंहरी ॥ १७ ॥

शत्रूदासीनमित्राणिक्रमात्तेस्युस्तुप्राकृताः
अरिर्मित्रमुदासीनोनंतरस्तत्परस्परं ॥ १८ ॥
शत्रूउदासीनामित्रक्रमेंप्राकृतसंज्ञक ॥ अरिमित्रउदासीनअनंतरपुढेंपुढें ॥ १८ ॥

क्रमशोवातथाज्ञेयाश्चतुर्दिक्षुतथारयः
स्वसमीपतराभृत्याह्यमात्याद्याश्चकीर्तिताः ॥ १९ ॥
क्रमेंतसेंवाजाणावेंशत्रूचारीदिशेतसे ॥ असंतानिकटींभृत्यप्रधानादिकबोलिले ॥ १९ ॥

बृंहयेत्कर्षयेन्मित्रंहीनाधिकबलंक्रमात्
भेदनीयाःपिडनीयाःकर्षणीयाश्चशत्रवः ॥ २० ॥
वाढवीघटवीमित्रहीनाधिकबळेंक्रमें ॥ फितुरानेंहिपीडेनेंकार्षजावेंचिशत्रुतें ॥ २० ॥

विनाशनीयास्तेसर्वेसामादिभिरुपक्रमैः
मित्रशत्रूयथायोग्यैःकुर्यात्स्ववशवर्तिनं ॥ २१ ॥
विनाशिजोंतयासर्वांसामादिकउपक्रमें॥मित्रशत्रुयथायोग्येंकरावेंवशयांसदा ॥ २१ ॥

उपायेनयथाव्यालोगजःसिंहोपिसाध्यते
भूमिष्ठाःस्वर्गमायांतिवज्रभिदत्युपायतः ॥ २२ ॥
उपायेंजेविसर्पातेंगजासिंव्हाससाधिती ॥ भूगतस्वर्गींयेतातिअपायेंवज्रभेदिती ॥ २२ ॥

सुहृत्संबंधिस्त्रीपुत्रप्रजाशत्रुषुतेपृथक्
सामदानभेददंडाश्चिंतनीयाःस्वयुक्तिभिः ॥ २३ ॥
सुहृत्संबंधिस्त्रीपुत्रप्रजाशत्रुशिंवेगळे ॥ सामदानादंडभेदाचिंतिजावेंस्वयुक्तिनें ॥ २३ ॥

एकशीलवयाविद्याजातिव्यसनवृत्ततः
साहचर्यान्भवेन्मित्रमेभिर्यदितुसार्जवैः ॥ २४ ॥
एकावस्छाशीलविद्याजातिव्यसनवृत्तिनें ॥ सहवासेंहोयामित्रयाहींआर्जवयुक्तिनें ॥ २४ ॥

त्वत्समस्तुसखानास्तिमित्रेसाममिमंस्मृतं
ममसर्वंतवैवास्तिदानंमित्रेसजीवितं ॥ २५ ॥
तुझ्यासमसखानाहींमित्रींहेंसामजाणिजे ॥ माझेंसर्वतुझेंजाणेंमित्रादानसजीवित ॥ २५ ॥

मित्रेन्यमित्रसुगुणान्कीर्तयेद्भेदनंहितत्
मित्रेदंडोनाकरिष्येमैत्रीमेवंविधोसिचेत् ॥ २६ ॥
अन्यमित्रगुणांमित्रींसांगिजेहेंचिभेदन॥ मित्रींदंडतुझीमैत्रीनिठेवींवागतांअसें ॥ २६ ॥

योनसंयोजयेदिष्टमन्यानिष्टमुपेक्षते
उदासीनःसनकथंभवेच्छत्रुःसुसांधिकः ॥ २७ ॥
योजीनजोहितअन्यअनिष्टातेंउपेक्षितो नकसाजोउदासीनहोयशत्रुसुसांधिक ॥ २७ ॥

परस्परमानिष्टंनाचिंतनीयंत्वयामया
सुसहाय्यंहिकर्तव्यंशत्रौसामप्रकीर्तितं ॥ २८ ॥
परस्परअनिष्टानाचिंतिजावेंतुह्मींमिही ॥करिजावेंसहाय्यत्वशत्रूशींसामहेंअसें ॥ २८ ॥

करैर्वाप्रमितैर्ग्रामैर्वत्सरेप्रबलंरिपुं
तोषयेत्तद्धिदानंस्याद्यथायोग्येषुशत्रुषु ॥ २९ ॥
करेंवागांवमानेंवावर्षींप्रबलशत्रुतें ॥ तोषिजावेंहितेंदानेंयथायोग्यहिशत्रुशीं ॥ २९ ॥

शत्रुसाधकहीनत्वकरणात्प्रबलाश्रयात्
तद्धीनतोज्जीवनाच्चशत्रुभेदनमुच्यते ॥ ३० ॥
शत्रुतेंसाधकेंहीनकरणेंप्रबलाश्रयें ॥तद्धीनातेंवाढवीणेंशत्रुशिंभेदहाअसा ॥ ३० ॥

दस्युभिः पीडनं शत्रोः कर्षणं धनधान्यतः
तच्छिद्रदर्शनादुग्रबलैर्नीत्या प्रभीषणं ॥ ३१ ॥
पीडी चोरां हाति शत्रु धनधान्या सनेउनी ॥ तयाछिद्रें उग्रबलें भिववी नीति नें तसें ॥ ३१ ॥
प्राप्तयुद्धानिवर्तित्वैस्त्रासनं दंड उच्यते
क्रियाभेदादुपाया हि भिद्यंते च यथार्हतः ॥ ३२ ॥
युद्धीं शूरत्वयोगानें त्रासिणें दंड जाणिजे ॥ उपाय ही क्रियाभेदें भिन्न योग्य जसे तसे ॥ ३२ ॥
सर्वोपायैस्तथा कुर्यान्नीतिज्ञः पृथिवीपतिः
यथा स्वाभ्यधिकान स्युर्मित्रोदासीनशत्रवः ॥ ३३ ॥
करी सर्वोपायि तसें नीतिमान् पृथिवीपति ॥ जसे अधीक स्वाहूनी मित्रोदासीनशत्रु न ॥ ३३ ॥
सामैव प्रथमं श्रेष्ठं दानं तु तदनंतरं
सर्वदा भेदनं शत्रोर्दंडणं प्राणसंशये ॥ ३४ ॥
पूर्वीं असे साम मुख्य तदनंतर दान ते ॥ सर्वदा भेद शत्रूंशि दंड शेवटिं संकटीं ॥ ३४ ॥
प्रबलेरौ सामदाने: सामभेदौ धिके स्मृतौ
भेददंडौ समे कार्यौ दंडः पूज्यः प्रहीनके ॥ ३५ ॥
बळी शत्रू सामदानें अधिकीं सामभेद ते ॥ तुल्या करी भेददंडा दंडा हीना वरी करी ॥ ३५ ॥
मित्रे च सामदानौ स्तो न कदा भेददंडने
रिपोः प्रजानां संभेदपीडनं स्वजयाय वै ॥ ३६ ॥
मित्रीं करी सामदाना न कधीं भेददंडना ॥ रिपूचें हि प्रजेचें ही स्वजया भेददंडन ॥ ३६ ॥
रिपुप्रपीडितानां च साम्ना दानेन संग्रहः
गुणवतां च दुष्टानां हितं निर्वासनं सदा ॥ ३७ ॥
रिपुनीं पिडितां रक्षि सामदानें करूनियां ॥ गुणवाना हि जे दुष्ट तयां तें काढणें हित ॥ ३७ ॥
स्वप्रजानां न भेदेन नैव दंडेन पालनं
कुर्वीत सामदानाभ्यां सर्वदा यत्नमास्थितः ॥ ३८ ॥
स्वप्रजेचें न दंडानें न भेदानें हि पाळणें ॥ करावें सामदानानें सर्वदा यत्नवान् नृपें ॥ ३८ ॥

स्वप्रजादंडभेदैश्चभवेद्राज्यविनाशनं
हीनाधिकायथानस्युःसदारक्ष्यास्तथाप्रजाः।३९।
स्वप्रजेच्यादंडभेदेंहोयराज्यविनाशन ॥ हिनाधिकजशानाहोंराक्षिजाव्यातशाप्रजा॥३९॥

निवृत्तिरसदाचाराद्दमनंदंडतश्चतत्
येनसंदम्यतेजंतुरुपायोदंडएवसः ॥ ४० ॥
अनाचाराहुनीफिर्णेदंडेंदमनहीतसें ॥ दमिजेतोप्राणिजेणेंतोउपायाचिदंडहो ॥४० ॥

सउपायोन्नृपाधीनःससर्वेषांप्रभुर्यतः
निर्भत्सनंचापमानोनाशनंबंधनंतथा ॥ ४१ ॥
सोंउपायनृपाधीनसर्वांचाप्रभुतोह्मणून् ॥ अपमानाहिधिःकारनखाणेंतेविबंधन ॥ ४१ ॥

ताडनंद्रव्यहरणंपुरान्निर्वासनांकने
व्यस्तक्षौरमसद्यानमंगछेदोवधस्तथा ॥ ४२ ॥
मारणेंद्रव्यहरणेंकाढणेंडागणेंतसें ॥ खरींस्वारीकोशीपाटअंगछेदतसावध ॥ ४२ ॥

युद्धमेतेह्युपायास्युदंडस्यैवप्रभेदकाः
जायतेधर्मनिरताप्रजादंडभयेनच ॥ ४३ ॥
उपायसर्वयुद्धांतदंडाचेभेदजाणिजे ॥ होतसेधर्मिनिरतप्रजादंडभयेंसदा ॥ ४३ ॥

करोत्याधर्षणंनैवतथाचासत्यभाषणं
क्रूराश्चमार्दवंयांतिदुष्टादौष्ट्यंत्यजंतिच ॥ ४४ ॥
जरीनकरीकोणीखोटेंभाषणहीतसें ॥ मृदुत्वापावतीक्रूरदुष्टत्वादुष्टटाकिती ॥ ४४ ॥

पशवोपिवशंयांतिविद्रवंतिचदस्यवः
पिशुनामूकतांयांतिभयंयांत्याततायिनः ॥ ४५॥
पशुहीवशहोतातिपळतीचोरसर्वही ॥ चाहाडहीमुकेहोतीभितातीआततताइजे ॥ ४५ ॥

करदाश्चभवंत्यन्येवित्रासंयांतिचापरे
अतोदंडधरोनित्यंस्यान्नृपोधर्मरक्षणे ॥ ४६॥
होतीकरदभगालत्रासपावातेशत्रुही ॥ यादंडधरहोनित्यभूपतीधर्मरक्षणीं ॥ ४६ ॥

गुरोरप्यवलिप्तस्यकार्याकार्यमजानतः
उत्पथप्रतिपन्नस्यकार्यंभवतिशासनं ॥४७॥
गुरुहिजोगर्वशीलकार्याकार्यनजाणता ॥ कुमार्गेंवागतोत्यातेंकरिजेभूपिंशासन ॥४७॥

राज्ञांसदंडनीत्याहिसर्वेसिध्यंत्युपक्रमाः
दंडएवहिधर्माणांशरणंपरमंस्मृतं ॥४८॥
राजाचेदंडनीतीनेंसर्वसिद्धउपक्रम ॥ दंडचीएकधर्मांचेंरक्षासाधनबोलिलें ॥४८॥

अहिंसैवासाधुहिंसापशुवच्छ्रुतिचोदनात्
दंडयस्यादंडनान्नित्यमदंडयस्यचदंडनात् ॥४९॥
दुष्टहिंसानतीहिंसापशुसीश्रुतिबोधनें ॥ दंडयोग्याअदंडानेंअयोग्यालागिंदंडनें ॥४९॥

अतिदंडान्नगुणिभिस्त्यज्यतेपातकीभवेत्
अल्पदानान्महत्पुण्यंदंडप्रणयनात्फलं ॥५०॥
तेवीअत्यंतदंडानेंटाकितीनरपागुणी ॥ अल्पदानेंमहापुण्यदंडयोगेंतसेंफल ॥५०॥

शास्त्रेषूक्तामुनिवरैःप्रवृत्त्यर्थंभयायच
अश्वमेधादिभिःपुण्यंतत्किंस्यात्स्तोत्रपाठतः॥५१॥
उक्तशास्त्रींमुनिवरींप्रवृत्त्यर्थभयार्थही ॥ जेंपुण्यअश्वमेधादिस्तोत्रपाठेंहितेंकसें ॥५१॥

क्षमयायतुपुण्यंस्यात्तत्किंदंडनिपातनात्
स्वप्रजादंडनाच्छ्रेयःकथंराज्ञोभविष्यति ॥५२॥
क्षमेनेंजेंपुण्यहोयतेंकसेंदंडनींघडे ॥ स्वप्रजादंडमेंश्रेयकसेंभूपासहोयतें ॥५२॥

तद्दंडाज्जायतेकीर्तिर्धनपुण्यविनाशनं
नृपस्यधर्मपूर्णत्वाद्दंडःकृतयुगेनहि ॥५३॥
तिस्याद्दंडेंअकीर्तीहोधनपुण्याविनाशन ॥ नृपसद्धर्मपूर्णत्वेंकृतींदंडयुगींनसे ॥५३॥

त्रेतायुगेपूर्णदंडःपादाधर्माप्रजायतः
द्वापरेचार्धधर्मत्वात्त्रिपाद्दंडोविधीयते ॥ ५४॥
त्रेतायुगींपूर्णदंडजशीधार्मीकतीप्रजा ॥ द्वापरींअर्धधर्मत्वेंत्रिपाद्दंडाकरीनृप ॥५४॥

प्रजानिस्वाराजदौष्ट्याद्दंडार्धंतुकलौयुगे
युगप्रवर्तकोराजाधर्माधर्मप्राशिक्षणात् ॥ ५५ ॥
प्रजादरिद्रीदुर्भूपेंअर्धादंडकलीमधें ॥ प्रवर्तकयुगाराजाधर्माधर्मासशिक्षणें ॥ ५५ ॥
युगानांनप्रजानांनदोषःकिंतुनृपस्यहि
प्रसन्नोयेननृपतिस्तदाचरातिवैजनः ॥ ५६ ॥
युगाचानप्रजेचानदोषभूपातिचाअसे ॥ प्रसन्नहोभूपजेणेंतयाआचारितीजन ॥ ५६ ॥
लोभाद्भयाद्वाकिंतेनशिक्षितंनाचरेत्कथं
सुपुण्योयत्रनृपतिर्धर्मिष्ठास्तत्रहिप्रजाः ॥ ५७ ॥
लोभेंभयेंहीनकसेतयानेंबोधितांकरी ॥ पुण्यशीलाजियेंभूपप्रजाधर्मीतियेंरत ॥ ५७ ॥
महापापीयत्रराजातत्राधर्मपरोजनः
नकालवर्षीपर्जन्यस्तत्रभूर्नमहाफला ॥ ५८ ॥
महापापीजियेंराजाअधर्मरतलोकही ॥ काळींपर्जन्यनपडेभूमीधान्यनपुष्कळ ॥ ५८ ॥
जायतेराष्ट्रह्रासश्चशत्रुवृद्धिर्धनक्षयः
सुराप्यपिवरोराजानस्त्रैणोनातिकोपवान् ॥ ५९ ॥
राष्ट्राचाऱ्हासतोहोईशत्रुवृद्धिधनक्षय ॥ मद्यपीहीवराराजानकोपीआतिजारजो ॥ ५९ ॥
लोकान्चंडस्तापयतिस्त्रैणोवर्णान्विलुंपति
मद्यप्येकश्चभ्रष्टस्याद्बुध्याचव्यवहारतः ॥ ६० ॥
लोकातापवितोचंडजरीसंकरहोतसे ॥ मद्यपीयेकहोभ्रष्टबुद्धीनेंव्यवहारिंही ॥ ६० ॥
कामक्रोधौमद्यतमौसर्वमद्याधिकौयतः
धनप्राणहरोराजाप्रजायाश्चातिलोभतः ॥ ६१ ॥
कामक्रोधमहामद्यसर्वमद्यांतमुख्यहे ॥ धनाप्राणाहरीराजाप्रजेचेबहुलोभितो ॥ ६१ ॥
तस्मादेतत्त्रयंत्यक्त्वादंडधारीभवेन्नृपः
अंतर्मृदुर्बहिःक्रूरोभूत्वास्वांदंडयेत्प्रजां ॥ ६२ ॥
ह्मणोनिहींतीनटाकोन्हावेंदंडधरेंनृपें ॥ मृदुआंतवरीक्रूरहोउनीदाडिजेप्रजे ॥ ६२ ॥

अत्युग्रदंडकल्पस्यात्स्वभावाहितकारिण:
राष्ट्रंकर्णेजपैर्नित्यंहन्यतेचस्वभावत: ॥ ६३ ॥
अत्युग्रदंडाकरिजेस्वभावेंअहितासदा ॥ चाहाडानींनित्यराष्ट्रस्वभावेंनाशिजेचळें ॥ ६३ ॥
अतोनृप:सूचितोपिविमृशेत्कार्यमादरात्
आत्मनश्चप्रजायाश्चदोषदर्शुत्तमोनृप: ॥ ६४ ॥
सुचवीताहिभूपालविचारीकार्यआदरें ॥ प्रजेच्याआपल्यादोषापाहेतोनृपउत्तम ॥ ६४ ॥
विनियच्छतिचात्मानमादौभृत्यांस्तत:प्रजा:
कायिकोवाचिकोमानसिक:सांसर्गिकस्तथा॥६५॥
आधींनमविआत्म्यातेंसेवकांमगतीप्रजा। दैहिकावाचिकामानसिकासांसर्गिकातसें॥६५॥
चतुर्विधोपराध:सबुध्यबुद्धिकृतोद्विधा
पुनर्द्विधाकारितश्चतथाज्ञेयोनुमोदित: ॥ ६६ ॥
अपराधचतुर्धाहोबुध्यावासहजद्विधा ॥ पुन्हाद्विधाकारिततोअनुमोदितहीतसा ॥ ६६॥
सकृदसकृदभ्यस्त:स्वभावै:सचतुर्विध:
नेत्रवक्त्रविकाराद्यैर्भावैर्मानसिकंतथा ॥ ६७ ॥
येकदावेळवेळांवास्वभावेंहेंचतुर्विध ॥ नेत्रवक्त्रविकारादिभावेंमानासिकावदा ॥ ६७ ॥
क्रियया कायिकंवीक्ष्यवाचिकंक्रूरशब्दत:
सांसर्गिकंसाहचर्यैर्ज्ञात्वागौरवलाघवं ॥ ६८ ॥
क्रियेनेंकायिकाजाणेंक्रूरशब्देंहिवाचिका ॥ सांसर्गिकासाहचर्यैंजाणुनीगुरुलाघव॥६८ ॥
उत्पन्नोत्पत्स्यमानानांकार्याणांदंडमावहेत्
प्रथमंसाहसंकुर्वन्नुत्तमोदंडमर्हति ॥ ६९ ॥
वर्तमानाहिहाणारकार्यातेंदंडयोजिजे ॥ पहिलेसाहसाहवेळींउत्तमायोग्यदंडहा ॥ ६९॥
न्याय्यंकिमितिसंपृच्छेत्तवैवेयमसत्कृतिं
उपहासंयथोक्तंचाद्विगुणांत्रिगुणंतत: ॥ ७० ॥
हैन्याय्यंकींपुसेऐसेंतुझीकांहीअसत्कृती॥ उपहासायथायोग्याद्विगुणात्रिगुणाहिवा॥७०॥

मध्यमंसाहसंकुर्वन्नुत्तमोदंडमर्हति
धिग्दंडंप्रथमंचाद्यसाहसंतदनंतरं ॥ ७१ ॥
मध्यमासाहसावेळींउत्तमादंडयोग्यहा ॥ धिक्कारपूर्वींमगतोआद्यसाहसदंडही ॥ ७१ ॥
यथोक्तंतुतथासम्यग्यथावृद्धिह्यनंतरं
उत्तमंसाहसंकुर्वन्नुत्तमोदंडमर्हति ॥ ७२ ॥
यथायोग्याकरीदंडाफिरुनीवृद्धिनेकरी ॥ उत्तमासाहसावेळींउत्तमादंडयोग्यतो ॥७२॥
प्रथमंसाहसंचाद्यौमध्यमंतदनंतरं
यथोक्तंद्विगुणंपश्चादवरोधंततःपरं ॥ ७३ ॥
पूर्वसाहसतेंआधींमध्यमातदनंतर ॥ योग्यामगद्विगुणहीअवरोधाकरीमग ॥ ७३ ॥
बुद्धिपूर्वंनृघातेनविनैतद्दंडकल्पनं
उत्तमत्वंमध्यमत्वंनीचत्वंचात्रकीर्त्यते ॥ ७४ ॥
बुद्धिपूर्वखुनाहूनोविनाहेंदंडकल्पणें ॥ उत्तमत्वामध्यमत्वानीचत्वासांगिजेइथें ॥ ७४ ॥
गुणेनैवतुमुख्यंहिकुलेनापिधनेनच
प्रथमंसाहसंकुर्वन्मध्यमोदंडमर्हति ॥ ७५ ॥
गुणांनोमुख्यताकिंवाकुलानेंवाधनेंतशी ॥ पहिल्यासाहसावेळींमध्यमादंडयोग्यहा॥७५॥
धिग्दंडमर्धदंडंचपूर्णदंडमनुक्रमात्
द्विगुणंत्रिगुणंपश्चात्संरोधंनीचकर्मच ॥ ७६ ॥
धिक्कारअरधादंडपूर्णदंडअनुक्रमें ॥ द्विगुणावात्रिगुणहीकैदेतेंनीचकामही ॥ ७६ ॥
मध्यमंसाहसंकुर्वन्मध्यमोदंडमर्हति
अर्धंयथोक्तंद्विगुणंत्रिगुणंबंधनंततः ॥ ७७ ॥
मध्यमासाहसावेळींमध्यमादंडयोग्यतो ॥ अर्धायथोक्ताद्विगुणात्रिगुणामगबंधना ॥७७॥
मध्यमंसाहसंकुर्वन्नधमोदंडमर्हति
पूर्वसाहसमादौतुयथोक्तंद्विगुणंततः ॥ ७८ ॥
मध्यमासाहसावेळींअधमादंडयोग्यतो ॥ पूर्वसाहसआधींतेंयथोक्तोद्विगुणेंमग ॥ ७८ ॥

उत्तमंसाहसंकुर्वन्मध्यमोदंडमर्हति
मध्यमंसाहसंचार्धौयथोक्तंतदनंतरं ॥ ७९ ॥
उत्तमासाहसावेळींमध्यमादंडयोग्यतो ॥ मध्यमासाहसाआर्धींयथोक्तातदनंतर ॥ ७९ ॥

द्विगुणंत्रिगुणंपश्चाद्यावज्जीवंतुबंधनं
प्रथमंसाहसंकुर्वन्नधमोदंडमर्हति ॥ ८० ॥
द्विगुणेंतिप्पटमगयावदायुष्यकैदही ॥ प्रथमासाहसावेळींअधमादंडयोग्यहा ॥ ८० ॥

ततःसंरोधनंनित्यंमार्गसंस्करणार्थकं
उत्तमंसाहसंकुर्वन्नधमोदंडमर्हति ॥ ८१ ॥
बंदिखानानित्यमगसडकेचीमरामत ॥ उत्तमासाहसावेळींअधमादंडयोग्यहा ॥ ८१ ॥

मध्यमंसाहसंचार्धौयथोक्तांद्विगुणंततः
यावज्जविंबंधनंचनीचकर्मैवकेवलं ॥ ८२ ॥
मध्यमासाहसापूर्वींयथोक्ताद्विगुणामग ॥ कैदयावज्जीवतयानीचकर्मचिकेवळ ॥ ८२ ॥

हरेत्पादंधनात्तस्ययःकुर्याद्धनगर्वतः
पूर्वंततोर्धमखिलंयावज्जीवंतुबंधनं ॥ ८३ ॥
चवथायीहरीद्रव्याधनगर्वेंकरीलजो ॥ पूर्वींपुन्हाअर्धसर्वयावज्जीवाहिबंधन ॥ ८३ ॥

सहायगौरवाद्विद्यामदाच्चबलदर्पतः
पापंकरोतियस्तंतुबंधयेत्ताडयेत्सदा ॥ ८४ ॥
सहायजोरेंवाविद्यामदानेंवाबळेंतसें ॥ पापाकरीलजोत्यातेंबांधिजेताडिजेसदा ॥ ८४ ॥

भार्यापुत्रश्चभगिनीशिष्योदासस्नुषानुजः
कृतापराधास्ताड्यास्तेतनुरज्जुसुवेणुभिः। ८५ ।
सुतभार्याबहिणहीशिष्यदासस्नुषानुज ॥ अपराधेंचिताडावेछडीवादोरिबारिक ॥ ८५ ॥

पृष्ठतस्तुशरीरस्यनोत्तमांगेकथंचन
अतोन्यथातुप्रहरंश्चोरवद्दंडमर्हति ॥ ८६ ॥
पृष्ठभागींशरीराचेउत्तमांगिनतेंकधीं ॥ अन्यथामारिजोत्यातेंदंडिजेचोरसेंतया ॥ ८६ ॥

नीचकर्मकरंकुर्याद्बंधयित्वातुपापिनं
मासमात्रंत्रिमासंवाषण्मासंवापिवत्सरं ॥ ८७ ॥
नीचकर्मकरूंयाजीनरापाप्यासत्रांधिजे ॥ महिनातीनवामाहिनेसाहामासाहिवत्सर ॥ ८७ ॥
यावज्जीवंतुवाकश्चिन्नकश्चिद्बधमर्हति
ननिहन्याच्चभूतानित्विविजागर्तिवैश्रुतिः ॥ ८८ ॥
कैदयावज्जीविकोणानकोणिवधयोग्यहो ॥ नवधावेंचिभूतांतेंअशीजागतसेश्रुति ॥ ८८ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेनवधदंडंत्यजेन्नृपः
अवरोधाद्बंधनेनताडणेनचकर्षयेत् ॥ ८९ ॥
यासाठींसर्वयत्नानेंवधदंडात्यजीनृप ॥ कैदेनेंशृंखळेनेंवाताडनेंकर्षिजेंनृपें ॥ ८९ ॥
लोभान्नकर्षयेद्राजाधनदंडेनवैप्रजां
नासहायास्तुपित्राद्यादंड्यास्युरपराधिनः ॥ ९० ॥
नलोभेंधनदंडातेंप्रजेतेंकरिजेंनृपें ॥ अपराधेंनासहाय्येंदंडाकरिपित्रादिकां ॥ ९० ॥
क्षमाशीलस्यवैराज्ञोदंडग्रहणमीदृशं
नापराधंतुक्षमतेप्रचंडोधनहारकः ॥ ९१ ॥
क्षमाशीलनृपालाचेंदंडघेणेंअसेंअसे ॥ अपराधाक्षमीनाजोदंडानेंधनहारक ॥ ९१ ॥
नृपोयदातदालोकःक्षुभ्यतेभिद्यतेपरैः
अतःसुभागदंडीस्यात्क्षमावान्रंजकोनृपः ॥ ९२ ॥
जेंव्हांनृपतदालोकक्षोभतोतेंविभेदतो ॥ सुभागदंडीयाहोईक्षमावान्नृपरंजक ॥ ९२ ॥
मद्यपःकितवस्तेनोजारश्चंडश्चहिंसकः
त्यक्तवर्णाश्रमाचारोनास्तिकःशठएवच ॥ ९३ ॥
मद्यपीधूर्तवाचोरजारवाकोपिहिंसक ॥ त्यक्तवर्णाश्रमाचारशठहीतेंविनास्तिक ॥ ९३ ॥
मिथ्याभिशापकःकर्णेजपार्यदेवदूषकौ
असत्यवाक्न्यासहारीतथावृत्तिविघातकः ॥ ९४ ॥
चाहाडमिथ्याजोत्रासीद्वेषीजोगुरुदेवता ॥ ठेवहर्ताखोटसाळतसावृत्तिविनाशक ॥ ९४ ॥

अन्योदयासहिष्णुश्चह्युत्कोचग्रहणेरतः
अकार्यकर्तामंत्राणांकार्याणांभेदकस्तथा ॥ ९५ ॥
अन्योदयनसोसीजोघेऊंलांचहुशारजो॥ करीअकार्याजोकार्यामस्लतींलाहिभेदक ॥९५॥
अनिष्टवाक्यःरुषवाग्जलारामप्रबाधकः
नक्षत्रसूचीराजद्विट्कुमंत्रीकूटकार्यवित् ॥ ९६ ॥
बोलेअनिष्टकठिणजलाबागेसबाधक ॥ राजद्वेषीजोकुजोशीकुमंत्रीकपटीरत ॥ ९६ ॥
कुवैद्यामंगलाशौचशीलामार्गनिरोधकाः
कुसाक्ष्युद्धतवेषश्चस्वामिद्रोहीव्ययाधिकाः॥९७॥
अमंगलाकुवैद्याहीअशुचीमार्गपीडका ॥ वेषेंउद्धतदुःसाक्षीस्वामिद्रोहीव्ययाधिका। ९७।
अग्नीदोगरदावेश्यासक्तःप्रकुलदंडकृत्
तथापाक्षिकसभ्यश्चबलाल्लिखितग्राहकः ॥ ९८ ॥
अग्नीलावीविषादेईवेश्यासक्ताकुदंडदा ॥ पक्षपातीतसासभ्यबळानेंखतजोकरी ॥ ९८ ॥
अन्यायकारीकलहशीलोयुद्धेपराङ्मुखः
साक्ष्यलोपीपितृमातृसतीस्त्रीमित्रद्रोहकः॥९९ ॥
अन्यायकारीकलहीयुद्धींजोपळतोसदा ॥ साक्षेलोपीआइबापसतिस्त्रीमित्रद्रोहक। ९९ ।
असूयकःशत्रुसेवीमर्मछेदीचवंचकः
स्वकीयद्विट्गुप्तवृत्तिवृषलोग्रामकंटकः॥ १०० ॥
वृथाईर्षाशत्रुसेवीकाढीमर्माहिवंचक ॥ स्वीयांद्वेषीगुप्तवृत्तीकामुकग्रामकंटक ॥ १०० ॥
विनाकुटुंबभरणात्तपोविद्यार्थिनंसदा
तृणकाष्ठादिहरणेशक्तःसन्भैक्ष्यभोजकः ॥ १ ॥
कुटुंबपोषणाविणतपोविद्यार्थंजोसदा ॥ तृणकाष्टादिकाआणुशक्तभिक्षेंसमागता ॥ १ ।
कन्यायाअपिविक्रेताकुटुंबवृत्तिन्हासकः
अधर्मासूचकश्चापिराजानिष्टमुपेक्षकः ॥ २ ॥
कन्याक्रेताकुटुंबाचावृत्तीचान्हासकारक ॥ सुचवीजोअधर्मातेंराजानिष्टाउपेक्षक॥ ॥२ ॥

कुलटापतिपुत्रस्त्रीस्वतंत्रावृद्धनिंदिता
गृहकृत्योझ्झितानित्यदुष्टाचाराप्रियस्नुषा ॥ ३ ॥
जारस्त्रीपतिपुत्रस्त्रीस्वातंत्र्यवृद्धनादत ॥ गृहकामत्यजीनित्यदुष्टाचारप्रियेसुने ॥ ३ ॥

स्वभावदुष्टानेतान्हिज्ञात्वाराष्ट्राद्विवासयेत्
द्वीपेनिवासितव्यास्तेबध्वादुर्गोदरेथवा ॥ ४ ॥
याभावदुष्टाजाणूनिराज्यापासूनकाढिजे ॥ द्वीपांतरींवाकिल्यांतठेवावेनरपतेयां ॥ ४ ॥

मार्गसंरक्षणेयोज्याःकदन्नन्यूनभोजनाः
तत्तज्जात्युक्तकर्माणिकारयीतचतैर्नृपः ॥ ५ ॥
मार्गरक्षणियोजावेकदन्नेन्यूनभोजनें ॥ कर्मांसत्यात्याजातीचेकरवावेंनृपेसदा ॥ ५ ॥

एवंविधानसाधूंश्चसंसर्गेणचदूषितान्
दंडयित्वाचसन्मार्गेशिक्षयेत्तान्नृपःसदा ॥ ६ ॥
असतेजेदुर्जननरसहवासेंहिदूषित ॥ दंडोनियांसाधुमार्गालावेजेनरपेंप्रजा ॥ ६ ॥

राज्ञोराष्ट्रस्यविकृतिंतथामंत्रिगणस्यच
इच्छंतिशत्रुसंबंधाद्येतान्हंन्याद्द्रुतंनृपः ॥ ७ ॥
विकृतीराजराष्ट्राचीतशीमंत्रीगणाचिही ॥ इच्छितीजेशत्रुसंगात्वरेंनाशितयांनृप ॥ ७ ॥

नेच्छेच्चयुगपध्रासंगणदौष्ठ्येगणस्यच
एकैकंघातयेद्राजावत्सोश्नातियथास्तनं ॥ ८ ॥
एकदाऱ्हासनेच्छावागुणदोषींगुणीकधीं ॥ एकाएकाशिक्षिराजाथानापीवत्सजेवितो ॥ ८ ॥

अधर्मशीलोनृपतिर्यदातंभीषयेज्जनः
धर्मशीलातिबलवद्रिपोराश्रयतःसदा ॥ ९ ॥
जरीअधर्मीनृपतीभिववावेतयाजनें ॥ धर्मशीलबलीमोठयाशत्रुचेआश्रयेंसदा ॥ ९ ॥

यावत्तुधर्मशीलस्यान्सन्नृपस्तावदेवहि
अन्यथानश्यतेलोकोद्राक्नृपोपिविनश्यति ॥ १० ॥
जोवरीतोधर्मशीलराहतोभूपतोंवरी ॥ नाशापावेन्यथालोकनृपहीतोंविपावतो ॥ १० ॥

मातरंपितरंभार्यांयःसंत्यज्यविवर्तते
निगडैर्बंधयित्वातंयोजयेन्मार्गसंसृतौ ॥ ११ ॥
आईबापासभार्येतेंटाकुनींजायतोनर ॥ खोडाघालूनींत्याहातींमार्गातेंखोदवीसदा ॥ ११ ॥
तद्भृत्यर्धंतुसंदद्यातेभ्योराजाप्रयत्नतः
विद्यात्पणसहस्त्रंतुदंडउत्तमसाहसः ॥ १२ ॥
अर्धीमजूरीत्यादेईप्रयत्नेंनृपतीसदा ॥ हजारपणतोजाणादंडउत्तमसाहसा ॥ १२ ॥
दशमाषमितंताम्रंतत्पणोराजमुद्रितं
वराटिसार्धशतकमूल्यंकार्षापणश्चसः ॥ १३ ॥
दांहामासेताम्रपणहोतसेराजमुद्रित ॥ कवड्यादीडशेंमोलतयाकार्षापणावदा ॥ १३ ॥
तदर्धश्चतदर्धश्चमध्यमःप्रथमःक्रमात्
प्रथमेसाहसेदंडःप्रथमश्चक्रमात्परौ ॥ १४ ॥
त्याचेनिम्मेंहितन्निमेमध्यमप्रथमक्रमें ॥ पाहिल्यासाहसींदंडपहिलादूसरेक्रमे ॥ १४ ॥
मध्यमेमध्यमोधार्यश्चोत्तमेतूत्तमोनृपैः
सोपायाःकथितामिश्रेमित्रोदासीनशत्रवः ॥ १५ ॥
करिजेमध्यमींमध्याउत्तमींउत्तमानृप ॥ सोपायउक्तहेमिश्रींमित्रोदासीनशत्रुही ॥ १५ ॥
अथकोशप्रकरणंब्रुवेमिश्रेद्वितीयकं
एकार्थसमुदायोयःसकोशस्यात्पृथक्पृथक् । १६ ।
आतांकोशप्रकरणावदतोंमिश्रिदूसऱ्या ॥ समूहजेथेंयेकत्रकोशतोवेगवेगळा ॥ १६ ॥
येनकेनप्रकारेणधनंसंचिनुयान्नृपः
तेनसंरक्षयेद्राष्ट्रंबलंयज्ञादिकाःक्रियाः ॥ १७ ॥
कोणत्याहीप्रकारानेंधनातेंसंचिवीनृप ॥ रक्षीतेणेंबळाराष्ट्रातशायज्ञादिकक्रिया ॥ १७ ॥
बलप्रजारक्षणार्थयज्ञार्थंकोशसंग्रहः
परत्रेहचसुखदोनृपस्यान्यश्चदुःखदः ॥ १८ ॥
बळाप्रजेरक्षुंयज्ञकरायाकोशसंग्रह ॥ स्वर्गींयेथेंहिसुखदनृपादुःखदअन्यथा ॥ १८ ॥

स्त्रीपुत्रार्थंकृतोयश्चसोपभोगायकेवलः
नरकायैवसज्ज्ञेयोनपरत्रसुखप्रदः ॥ १९ ॥
स्त्रीसुतासाठिंजोकेलाउपभोगासशुद्धतो ॥ तोशुद्धनरकादेतोस्वर्गींनसुखदेतसे ॥ १९ ॥

अन्यायेनार्जितोयस्माद्येनतत्पापभाक्चसः
सुपात्रतोगृहीतंयद्दत्तंवावर्धतेचयत् ॥२० ॥
अन्यायैंअर्जिलाजाहूनूजयानेंपापभागितो ॥ घेतलेंवासुपात्राहूनिंदिलेंतेंवाढतेंसदा ॥ २० ॥

स्वागमीसद्व्ययीपात्रमपात्रंविपरीतकं
अपात्रस्यधनंसर्वंहरेद्राजानदोषभाक् ॥ २१ ॥
घेदेसुमार्गेंतेंपात्रविपरीतकुपात्रतें ॥ कुपात्राचेंसर्वधननदोषहरतांनृपा ॥ २१ ॥

अधर्मशीलनृपतेःसर्वतःसंहरेद्धनं
छलाद्बलाद्दस्युवृत्त्यापरराष्ट्राद्धरेत्तथा ॥ २२ ॥
अधर्मशीलभूपाचेंहरावेंसर्वथाधन ॥ छलेंबलेंचोरपणेंपरराष्ट्राहुनीहरी ॥२२ ॥

त्यक्त्वानीतिंबलंस्वीयप्रजापीडनतोधनं
संचितंयेनतत्तस्यस्वराज्यंशत्रुसाद्भवेत् ॥२३ ॥
नीतिटाकुनियांस्वीयप्रजेचेपीडनेंधन ॥ जेणेंसंचविलेंत्याचेंशात्रवाधीनराज्यहो ॥ २३ ॥

दंडभूभागशुल्कानामाधिक्यात्कोशवर्धनं
अनापदिनकुर्वीततीर्थदेवकरग्रहात् ॥ २४ ॥
मर्यादादंडभूभागआधिक्येंकोशवर्धन ॥ विपत्तीवीणनकरीतीर्थदेवकरग्रहें ॥ २४ ॥

यदाशत्रुविनाशार्थंबलसंरक्षणोद्यतः
विशिष्टदंडशुल्कादिधनंलोकात्तदाहरेत् ॥ २५ ॥
जेव्हांशत्रुविनाशार्थंउद्युक्तबलरक्षणी ॥ अधीकदंडशुल्कादिधनालोकाहुनीहरी ॥२५ ॥

धनिकेभ्योभृतिंदत्वास्वापत्तौतद्धनंहरेत्
राजास्वापत्समुत्तीर्णस्तत्संदद्यात्सवृद्धिकं ॥ २६ ॥
देऊंनियावांमहिनाआपत्कालींहरीधना ॥ दूरहोवांविपद्पैंव्याजासुद्धाहिदेइजे ॥ २६ ॥

प्रजान्यथाहीयतेचराज्यंकोशोनृपस्तथा
हीनाप्रबलदंडेनसुरथाद्यानृपायतः ॥ २७ ॥
हीनप्रजान्यथाहोश्चेराज्यकोशतसानृप ॥ क्रूरदंडेंहीनभूपसुरथादिकजाहले ॥ २७ ॥

दंडभूभागशुल्कैस्तुविनाकोशाद्बलस्यच
संरक्षणंभवेत्सम्यग्यावद्विंशतिवत्सरं ॥ २८ ॥
दंडभूभागवसुल्महसूलाविनाबला ॥ रक्षायायोग्यसाकोशअवधीविसिंवत्सर ॥ २८ ॥

तथाकोशस्तुसंधार्यःस्वप्रजारक्षणक्षमः
बलमूलोभवेत्कोशःकोशमूलंबलंस्मृतं ॥ २९ ॥
तशाकोशासरक्षावेंस्वप्रजायोग्यरक्षणी ॥ कोशाअसेमूलसैन्यसैन्यातेंतेंविकोशतो ॥२९॥

बलसंरक्षणात्कोशराष्ट्रवृद्धिरिरिक्षयः
जायतेतत्रयंस्वर्गःप्रजासंरक्षणेनवै ॥ ३० ॥
सैन्यसंरक्षणेकोशराष्ट्रवृद्धिअरिक्षय ॥ होताततीनहींस्वर्गप्रजासंरणहिंसा ॥ ३० ॥

यज्ञार्थंद्रव्यमुत्पन्नयज्ञस्वर्गसुखायुषे
अर्यभावोबलंकोशोराष्ट्रवृध्यैत्रयंत्विदं ॥ ३१ ॥
द्रव्ययज्ञार्थउत्पन्नतोदेस्वर्गसुखायुतें ॥ शत्रुनाशेंबलेंकोशेंयांतिहींराष्ट्रवाढतें ॥ ३१ ॥

तावृद्धिर्नीतिनैपुण्यात्क्षमाशीलनृपस्यच
जायतेतोयतेतैवयावद्बुद्धिबलोदयं ॥ ३२ ॥
हींवाढतीसुनीतीनेंक्षमायुतनृपाचिया ॥ होततेयासयातिंजयावद्बुद्धिबलोदयें ॥ ३२ ॥

मालाकारस्यवृत्त्यैवस्वप्रजारक्षणेनच
शत्रुंहिकरदीकृत्यतद्धनैःकोशवर्धनं ॥ ३३ ॥
माळ्याच्यावृत्तिनेंस्वीयप्रजेचेंरक्षणेंसदा ॥ करोनिशत्रूकरदयाधनेंकोशवाढवी ॥ ३३ ॥

करोतिसनृपःश्रेष्ठोमध्यमोवैश्यवृत्तितः
अधमःसेवयादंडतीर्थदेवकरग्रहैः ॥ ३४ ॥
करितोतोनृपःश्रेष्ठवैश्यवृत्तीनेमध्यम ॥ सेनादंडेतीयदेवकरेंअधमतोनृप ॥ ३४ ॥

प्रजाहीनधनारक्ष्याभृत्यामध्यधनाःसदा
यथाधिकृत्प्रतिभुवोधिकद्रव्यास्तथोत्तमाः ॥३५॥
धनेंहीनप्रजेठेवीदासामध्यधनातसे ॥ अधिकान्यासजामानधनेंअधिकउत्तम ॥ ३५ ॥

धनिकाश्चोत्तमधनानहिनानाधिकान्नृपैः
द्वादशाब्दप्रपूरंयद्धनंतन्नीचसंज्ञकं ॥ ३६ ॥
सावासउत्तमधनानहीनाधिकतेंनृपें ॥ बारावर्षेंपुरेजेकांधनतेंनीचसंज्ञक ॥ ३६ ॥

पर्याप्तंषोडशाब्दानांमध्यमंतद्धनंस्मृतं
त्रिंशदब्दप्रपूरंयत्कुटुंबस्योत्तमंधनं ॥ ३७ ॥
सोळावर्षांसपुरतेंधनतेंजाणमध्यम ॥ तीसवर्षेंपुरेंद्रव्यकुटुंबातेंचिउत्तम ॥ ३७ ॥

क्रमादर्धंरक्षयेद्वास्वापत्तौनृपएषुवै
मूलैर्व्यवहरन्त्यर्धैर्नवृध्यावणिजक्वचित् ॥ ३८ ॥
क्रमेंवा अर्धरक्षावेंस्वापत्कालींतयींनृपें ॥ मूलेंवा अर्धेंव्हाराव्याजेंवाणीनतेंकधीं ॥३८॥

विक्रीणंतिमहार्घैंतुहीनार्घैसंचयंतिहि
व्यवहारेधृतंवैश्यैस्तद्धनेनाविनासदा ॥ ३९ ॥
महागाईंताविकितीसंवगाईंतघेतिही ॥ व्यवहारीवणिक्कुक्षिप्रतत्धनावीणसर्वदा ॥३९॥

अन्यथास्वप्रजातापोनृपंदहातिसान्वयं
धान्यानांसंग्रहःकार्योवत्सरत्रयपूर्तिदः ॥ ४० ॥
अन्यथातोप्रजातापसकुलाजाळितोनृपा ॥ धान्याचासंग्रहकरीतीनवर्षेंपुरेंअसा ॥४०॥

तत्तत्कालेस्वराष्ट्रार्थंनृपेणात्महितायच
चिरस्थायीसमृद्धानामाधिकोवापिचेष्यते ॥ ४१ ॥
त्यात्याकाळींस्वराष्ट्रार्थनृपेंस्वीयहितासही ॥ राहीअसेंअधिकहीसमृद्धेंधान्यठेविजे ॥४१॥

सुपुष्टंकांतिमज्जातिश्रेष्ठंशुष्कंनवीनकं
ससुगंधवर्णरसंधान्यंसंवीक्ष्यरक्षयेत् ॥ ४२ ॥
सुजातिचेपुष्टकांतश्रेष्ठशुष्कनवीनही ॥ सुगंधवर्णसुरसधान्यापाहूनिठेविजे ॥ ४२ ॥

सुसमृद्धंचिरच्छायीमहार्घमपिनान्यथा
विषवन्हिहिमव्याप्तंकीटजुष्टन्नधारयेत् ॥ ४३ ॥

बहुहिराहिसेंघेईमहागहिनअन्यथा ॥ विषवन्हिहिमेंव्याप्तकिडेलेंनचिठेविजे ॥ ४३ ॥

निःसारतांनहिप्राप्तंव्ययेतावन्नियोजयेत्
व्ययीभूतंतुयद्दष्ट्वातत्तुल्यंतुनवीनकं ॥ ४४ ॥

झालेंनिःसारजोंनाहींखर्चीतोंवरियोजिजे ॥ खर्चझाल्यासपाहूनीतितकेंघेइजेनवें ॥ ४४ ॥

गृण्हीयात्सुप्रयत्नेनवत्सरेवत्सरेनृपः
औषधीनांचधातूनांतृणकाष्ठादिकस्यच ॥ ४५ ॥

अतिप्रयत्नेकरुनिप्रतिवर्षीनृपेंसदा ॥ औषधींतेंहिधातूतेंतृणकाष्ठादिकांतसें ॥ ४५ ॥

यन्नशस्त्रास्त्राग्निचूर्णभांडादेर्वाससांतथा
यद्यच्चसाधकंद्रव्यंयद्यत्कार्येभवेत्सदा ॥ ४६ ॥

जेंन शस्त्रास्त्रवांदारुभांडींवस्त्रादिकेंतशीं ॥ जेंजेंकासाधकद्रव्यजाजाकार्यासर्वदा ॥ ४६ ॥

संग्रहस्तस्यतस्यापिकर्तव्यःकार्यसिद्धिदः
संरक्षयेत्प्रयत्नेनसंगृहीतंधनादिकं ॥ ४७ ॥

तयातयाचाकरिजेंसंग्रहाकार्यसिद्धिदा ॥ संरक्षावेंप्रयत्नानेंसंगृहीतधनादिकां ॥ ४७ ॥

अर्जनेतुमहद्दुःखंरक्षणेतच्चतुर्गुणं
क्षणंचोपेक्षितंयत्ताद्विनाशंद्राक्समाप्नुयात् ॥ ४८ ॥

मिळवायादुःखबहूरक्षणातच्चतुर्गुण ॥ उपेक्षिजेलेंक्षणजेंनष्टतत्काळहोयतें ॥ ४८ ॥

अर्जकस्यैवयद्दुःखंस्याद्यथार्जीतनाशने
स्त्रीपुत्राणामपितथानान्येषातुकथंभवेत् ॥ ४९ ॥

जेंदुःखअर्जकाहोतेंनाशाअर्जीतपावतां ॥ ईषन्युनसुतास्त्रीतेंनतेंअन्यातसेंकधीं ॥ ४९ ॥

स्वकार्येशिथिलोयःस्यात्किमन्येनभवंतिहि
जागरूकःस्वकार्येयस्तत्सहायाश्चतत्समाः ॥ ५० ॥

जोआळसीस्वकार्यातेंनहोतीलदुजेकसे ॥ स्वकार्यातेंजोहुशारतयासींसाह्यहीतसें ॥ ५० ॥

योजनात्यर्जितुंसम्यगर्जितंनाहिरक्षितु
नातःपरतरोमूर्खोवृथातस्यार्जनःश्रमः ॥ ५१ ॥
भिळवायासजोजाणेतसेंनार्जितरक्षणा ॥ याहूनिनदुजामूर्खत वृथाअर्जनश्रम ॥ ५१॥

एकस्मिन्नधिकारेतुयोद्वावधिकरोतिसः
मूर्खोजोवद्वोभार्याश्चह्यतिविस्त्रंभवांस्तथा॥ ५२ ॥
अधिकारावरींएकायोजीजोदोनतोनर ॥ मूर्खजातेंदोनभार्याविश्वासुकतसाबहू ॥ ५२।

महाधनाशोरसतःस्त्रीभिर्निजितएवाहि
तथायंसाक्षितांपृछेच्चारजाराततायिषु ॥ ५३ ॥
अत्यंतजो द्रव्यलोभीस्त्रीनेंविजितहीतसा ॥ तसाजोपुसतोसाक्ष्यचोरजाराततायितें ॥५३॥

संरक्षयेत्कृपणवत्कालेदद्याद्विरक्तवत्
वस्तुयाथात्म्यविज्ञानेस्वयमेवयतेत्सदा ॥ ५४ ॥
कृपणाचेपरीरक्षीसमर्यीदेविरक्तसा ॥ यथार्थवस्तुजाणायाप्रयातावेंस्वयेंसदा ॥ ५४ ॥

परीक्षकैःस्वयंराजारत्नादीन्वीक्ष्यरक्षयेत्
वज्रंमुक्ताप्रवालंचगोमेदश्चेंद्रनीलकः ॥ ५५ ॥
परीक्षकींस्वयेंराजाठेवीरत्नापरीक्षुनी ॥ हिरामोतीवाप्रवालगोमेदाइंद्रनीलही ॥ ५५ ॥

वैडूर्यःपुष्करागश्चपाचिर्माणिक्यमेवच
महारत्नानिचैतानिनवप्रोक्तानिसूरिभिः ॥ ५६ ॥
लसण्याहीपुष्करागपाचमाणिकहीतसें ॥ महारत्नेंगादितहींनवहींविबुधींनरीं ॥ ५६ ॥

रवेःप्रियंरक्तवर्णमाणिक्यंत्विंद्रगोपरुक्
रक्तपीताशितश्यामछाविर्मुक्ताप्रियाविधोः ॥ ५७ ॥
सूर्यातेंप्रियआरक्तकुंकुमासममाणिक ॥ लालवापिवळेंशामकांतिमोतीशशिप्रिय । ५७ ।

सपीतरक्तरुक्भौमाप्रियंविद्रुममुत्तमं
मयूरचाषपत्राभापाचिर्बुधाहिताहरित् ॥ ५८ ॥
पिवळेंलालजेंभौमाआवडेबहुपोवळें ॥ मोरवाचाषपंखाभबुधापाचबहुप्रिय ॥ ५८ ।

स्वर्णछविः पुष्करागः पीतवर्णो गुरुप्रियः
अत्यंतविशदं वज्रं तारकाभं कवेः प्रियं ॥ ५९ ॥

पुष्करागसुवर्णाभपिवळागुरुलाप्रिय ॥ हिराअत्यंतविशदनक्षत्राभकाविप्रिय ॥ ५९ ॥

हितः शनेरिंद्रनीलो ह्यसितो घनमेघरुक्
गोमेदः प्रियकृद्राहोरीषत्पीतारुणप्रभः ॥ ६० ॥

इंद्रनीलशनीलागींआवडेघनमेघसा ॥ गोमेदहितराहूलाकिंचित्पीतारुणप्रभ ॥ ६० ॥

ओत्वक्षाभश्चलत्तंतुर्वैडूर्यः केतुप्रीतिकृत्
रत्नश्रेष्ठतरं वज्रं नीचं गोमेदविद्रुमं ॥ ६१ ॥

बिडालदृक्सावैडूर्यकेतुलाप्रियकारितो ॥ हिरारत्नींश्रेष्टतसानोचगोमेदपोंवळें ॥ ६१ ॥

गारुत्मतं च माणिक्यं मौक्तिकं श्रेष्ठमेव हि
इंद्रनीलं पुष्करागो वैडूर्यं मध्यमं स्मृतं ॥ ६२ ॥

पाचमाणिकहीमोतीयालागींश्रेष्ठजाणिजे ॥ इंद्रनीलापुष्करागावैडूर्याजाणमध्यमा ॥ ६२ ॥

रत्नश्रेष्ठो दुर्लभश्च महाद्युतिरहेर्मणिः
अजालगर्भः सद्वर्णो रेषाबिंदुविवर्जितं ॥ ६३ ॥

मुख्यरत्नीं दुर्लभहीसर्पाच्यामणिकांतिमान् ॥ नजाळेंचांगलावर्णनरेषाबिंदुहीनतें ॥ ६३ ॥

सत्कोणं सुप्रभं रत्नं श्रेष्ठं रत्नविदो विदुः
शर्कराभं दलाभं च चिपिटं वर्तुलं हितत् ॥ ६४ ॥

सुकोण सुप्रभेरत्नजो हरांश्रेष्ठबोलती ॥ खडेदळेंवचिपटेंवाटोळेंवात तेंहितें ॥ ६४ ॥

वर्णाः प्रभाः सितारक्तपीतकृष्णास्तु रत्नजाः
यथावर्णं यथाछायं रत्नं यद्दोषवर्जितं ॥ ६५ ॥

वर्णकांतीशुभ्रलालपिवळीकाळीरत्नज ॥ जसावर्णजशीछायारत्नजेंदोषवर्जित ॥ ६५ ॥

श्रीपुष्टिकीर्तिशौर्यायुःकरमन्यदसत्स्मृतं
पद्मरागस्तु माणिक्यभेदः कोकनदछविः ॥ ६६ ॥

श्रीपुष्टिकीर्तिशौर्यायुदेतेंदुजेनचांगलें ॥ माणिक्याचापद्मरागभेदतोलालपद्मसा ॥ ६६ ॥

नधारयेत्पुत्रकामानारीनव्रंकदाचन
कालेनहीनंभवतिमौक्तिकंविद्रुमंधृतं ॥ ६७॥
नधरावापुत्रकामनारीनतोहिराकधं ॥ धरितांकालिंहोहीनपोंवळेंआणिमौक्तिक ॥६७॥
गुरुत्वात्प्रभयावर्णाद्विस्ताराद्दाश्रयादपि
आकृत्याचाधिमूल्यंस्याद्रत्नंयद्दोषवर्जितं ॥ ६८॥
प्रभींगुरुत्वेंवर्णनेंविस्तारेंखाणिनेंतसें ॥ आकृतिनेंमोलपात्रेरत्नजेंदोषवर्जित ॥ ६८ ॥
नायसोल्लिख्यतेरत्नंविनामौक्तिकविद्रुमात्
पाषाणेनापियत्प्रायइतिरत्नविदोविदु ॥ ६९ ॥
नेहोयेरेषाजांलेहेंविनामौक्तिकविद्रुम. ॥ नारीनेंहीप्रायशानाहरीजाणत्तिसे ॥ ६९ ॥
मूल्याधिक्यायभवतियद्रत्नंलघुविस्तृतं
गुर्वल्पहीनमौल्यंस्याद्रत्नंयदिचसद्गुगं ॥ ७० ॥
मोलातेंरत्नतेंपावेहलकेंचवडेंहिजें ॥ मोलालाहानजडहीरत्नतेंजरिसद्गुण ॥ ७० ॥
शर्करामंहीनमौल्यंचिपिटंमध्यमंस्मृतं
दलाभंश्रेष्ठमूल्यंस्याद्यथाकामात्तुवर्तुलं ॥ ७१ ॥
खडातसेंहीनमोलाचिपटेरत्नमध्यम ॥ पत्रासमश्रेष्टमोलेंस्वप्रीतीनेंहिवर्तुल ॥ ७१ ॥
नजरायांतिरत्नानिविद्रुममौक्तिकंविना
राजदौष्टयाच्चरत्नानांमूल्यंहीनाधिकंभवेत् । ७२ ।
जुनेंरणानरत्नायेमोलापोवाळियाविना ॥ रत्नाचें राजदुष्टत्वेंहीनमोलअधीकही ॥७२ ॥
मत्स्याहिशंखवाराहवेणुजीमुतशुक्तितः
जायतेमौक्तिकंतेषुभूरिशुक्तयुद्भवंस्मृतं ॥ ७३ ॥
मासाडुकरशंखाहीवंसमेघाहिशिंपली ॥ याहूनोमौक्तिकेंहोतीबहुशिंपलिचींतयीं ॥ ७३ ॥
कृष्णंसितंपीतरक्तंद्विचतुसप्तकंचुकं
कानष्टंमध्यमंश्रेष्ठंक्रमाच्छुक्त्युद्भवंविदुः ॥ ७४ ॥
शुभकाळेंपीवळालद्विचतुःसातसालिचें ॥ नाचमध्यश्रेष्टअसींमोत्येंशिंपलिचींक्रमें । ७४ ।

तदेवहिभवेद्वेध्यमवेध्यानीतराणितु
कुर्वंतिकृत्रिमंतद्वत्सिंहलद्वीपवासिनः ॥ ७५ ॥
तेंचिवेंधायोग्यअसेदुजेंमोतेअवेध्यतें ॥ करितिकृतमांतेंवींसिंहलद्वीपिचेजन ।७५॥
तत्संदेहविनाशार्थंमौक्तिकंसुपरीक्षयेत्
उष्णेसलवणस्नेहेजलेनिश्युषितंहितत् ॥ ७६ ॥
संदेहतोनिवारायामौक्तिकातेंपरीक्षिजे ॥ मीठतेलेंयुक्तऊष्णजलींरात्रीसठेविजे ॥ ७६ ॥
व्रीहिभिर्मर्दितेनेयाद्वैवर्ण्यंतदकृत्रिमं
श्रेष्ठाभंशक्तिजंविद्यान्मध्याभंत्वितरद्विदुः ॥ ७७॥
साळीनेंमर्दितांवर्णेनफिरेतेंअकृतृम ॥ कांतिनेंश्रेष्ठशिंपोचेंजाणामध्याभदूसरीं ॥ ७७ ॥
तुलाकल्पितमूल्यंस्याद्रत्नंगोमेदकंविना
क्षुमाविंशतिभीरक्तीरत्नानांमौक्तिकंविना ॥ ७८ ॥
ताजव्यानेंहोयमोलरत्नांगोमेदकाविना ॥ अळसीवीसतीरत्तीरत्नांचीमौक्तिकाविना ।७८।
रक्तित्रयंतुमुक्तायाश्चतुःकृष्णलकैर्भवेत्
चतुर्विंशतिभिस्ताभीरत्नटंकस्तुरक्तिभिः ॥ ७९ ॥
मोत्याच्यारक्तिकातीनचारकृष्णलकेंअसे ॥ त्याचेविसानीचअसेरत्नांचाटांकरक्तिनीं ।७९
टंकैश्चतुर्भिस्तोलस्यात्स्वर्णविद्रुमयोःसदा
एकस्यैवहिवज्रस्यत्वेकरक्तिमितस्यच । ८० ॥
चारटांकेंहोयतोळातोनेंविद्रुमयासदा ॥ हिराजोकायेकअसेतोलानेंयेकरक्तिही ॥ ८० ॥
सुविस्तृदतलस्यैवमूल्यंपंचसुवर्णकं
रक्तिकादलविस्ताराछ्रेष्ठंपंचगुणंयदि ॥ ८१ ॥
विस्तारेंबहुजोत्याचेंमोलपांचसुवर्णहो ॥ रक्तीचेदळविस्ताराहुनींपांचगुणेंजरी ॥ ८१ ॥
यथायथाभवेन्न्यूनंहीनमौल्यंतथातथा
अत्राष्टरक्तिकोमाषोदशमाषैःसुवर्णकः ॥ ८२ ॥
उणेंअसेजसेंजेवींमोलहीनतसेंतसें ॥ आठरत्तीइथेमासदाहामासेंसुवर्णक ॥ ८२ ॥

मूल्यंपंचसुवर्णानांराजताशीतिकर्षकं
यथागुरुतरंवज्रंतन्मूल्यंरक्तिवर्गतः ॥ ८३ ॥
मोलपांचसुवर्णाचेंचांदीचेकर्षऐंशितें ॥ हिराजडतसेंमोलरक्तिवर्गेंकरोनियां ॥ ८३ ॥
त्रितीयांशविहीनंतुचिपिटस्यप्रकीर्तितं
अर्धंतुशर्कराभस्यचोत्तमंमूल्यमीरितं ॥ ८४ ॥
त्रितीयांशेंहिनहोतेंचिपट्याचेंमोलबोलती ॥ कंकरातेंअर्धगोलमोलउत्तमहेंअसें ॥ ८४ ॥
रक्तिकायाश्चद्वेवज्रेतदर्धंमूल्यमर्हतः
तदर्धंबहवोर्हंतिमध्याहीनायथागुणैः ॥ ८५ ॥
हिरेजेदोनरक्तीचेपावतीअर्धमोलतें ॥ तदर्धबहुतांहोतेंमध्यहीनजसेंगुणें ॥ ८५ ॥
उत्तमार्धंतुदर्धंवाहीरिकागुणहीनतः
शतादूर्ध्वंरक्तिवर्गाधसेद्विंशतिरक्तिकाः ॥ ८६ ॥
उत्तमार्धतदर्धवानिर्गुणत्वेंहिऱ्याचिया ॥ शंभरावरिरत्तीतेंविसातेंकरिजेकमी ॥ ८६ ॥
प्रतिशतात्तुवज्रस्यसुविस्तृतदलस्यच
तथैवाचिपिटस्यापिविस्तृतस्यचऱ्हासयेत् । ८७॥
दलविस्तारसंयुक्ताहिऱ्याचाप्रतिशंभरा ॥ तसेंचचिपिट्याचेंहीचवज्याचेंकरीकमीं । ८७॥
शर्कराभस्यपंचाशच्चत्वारिंशच्चवैकतः
रत्नंनधारयेत्कृष्णंरक्तबिंदुयुतंसदा ॥ ८८ ॥
कंकराचेहिपन्नासगुणेंचाळीसवाकधीं ॥ नमैलेंरत्नघ्यावेंलालथेंबजयामधिं ॥ ८८ ॥
गारुत्मकंतूत्तमंचेन्माणिक्यंमूल्यमर्हतः
सुवर्णंरक्तिमात्रंचयथारक्तिततोगुरु ॥ ८९ ॥
पाचउत्तममाणिकतयाचेंजारिमोलतें ॥ सुवर्णयेकरत्तीचेंजडरत्तीजसेंजसें ॥ ८९ ॥
रक्तिमात्रःपुष्करागोनीलःस्वर्णार्धमर्हतः
चलत्रिसूत्रोवैडूर्यश्चोत्तमंमूल्यमर्हति ॥ ९० ॥
नीलरत्तीपुष्करागमोलस्वर्णार्धतेंतया ॥ वैडूर्यजोतीनसुतीमोलेंअधिकउत्तम ॥ ९० ॥

प्रवालंतोलकमितंस्वर्णार्धंमूल्यमर्हति
अत्यल्पमूल्योगोमेदोनोन्मानंतुयतोर्हति ॥ ९१ ॥
पोंवळेंएकतोळाजेंमोलस्वर्णार्धहोयतें ॥ गोमेदतोअल्पमोलतोलेंमोलतयानतें ॥ ९१ ॥

संख्यातःस्वल्परत्नानांमूल्यंस्याद्धीरकाद्विना
अत्यंतरमणीयानांदुर्लभानांचकामतः ॥ ९२ ॥
संख्येनेंअल्परत्नांचेंमोलहोहीरकाविना ॥ जेमनोहरअत्यंतप्रीतीचेंमोलदुर्लभा ॥ ९२ ॥

भवेन्मूल्यंनमानेनतथातिगुणशालिनां
त्र्यंघ्रिचतुर्दशहतोवर्गोमौक्तिकरक्तिजः ॥ ९३ ॥
मोलहोयनमानानेंअत्यंतगुणशालिचें ॥ चतुर्दशेंहीनपादेंगुणीमौक्तिकराचितें ॥ ९३ ॥

चतुर्विंशतिभिर्भक्तोलब्धान्मूल्यंप्रकल्पयेत्
उत्तमंतुसुवर्णार्धमूनमन्यंयथागुणं ॥ ९४ ॥
भागोनियांचोविसांनिलब्धमोलातकल्पिजे ॥ उत्तमाचेंसुवर्णार्धंहीनहीनजसेंगुणें । ९४

मुक्तायारक्तिवर्गस्यप्रतिरक्तौकलानव
कल्पयेत्पंचभागान्हित्रिंशद्भिःप्राकभजेत्पतान् ९५
मोत्याचारात्तिवर्गांतप्रतिरत्तिकलानऊ ॥ कल्पाव्यापांचभागातितिसांनीभगिजतयां ९५

लब्धंकलासुसंयोज्यकलाषोडशभिर्भजेत्
मूल्यंतल्लब्धतोयोज्यंमुक्तायावायथागुणं ॥ ९६ ॥
लब्धाकलांतयोजूनिसोळांनींभागिजेकळा ॥ त्याच्यालाभमोलयोजीमोत्यांचवाजसेंगुण ॥ ९६

रक्तंपीतंवर्तुलंचेन्मौक्तिकंचोत्तमंसितं
अधमंचिपटंशर्कराभमन्यतुमध्यमं ॥ ९७ ॥
पिवळेंलालवाटोळेंमोतिंउत्तमशामजे ॥ नीचकंकरसेंचपूटेंदुसरेंमोतिमध्यम ॥ ९७ ॥

रत्नेस्वाभाविकादोषासंतिधातुषुकृत्रिमाः
अतोधातून्संपरीक्ष्यतन्मूल्यंकल्पयेद्बुधः ॥ ९८ ॥
आंगचेदोषतेरत्नींधातुमाजीहिकत्रिम ॥ त्यासधातुपरीक्षूनीविद्वानेंमोलकल्पिजे । ९८ ।

सुवर्णरजतंताम्रंवंगंसीसंचरंजकं
लोहंचधातवःसप्तह्येषामन्येतुसंकराः ॥ ९९ ॥
सोनेंचांदीताम्रवंगसिसेंकथिलहेतिसे ॥ लोहसातचियाधातुदुजेयांचिचिसंकर ॥ ९९ ॥
यथापूर्वंतुश्रेष्ठंस्यात्स्वर्णश्रेष्ठतरंमतं
वंगताम्रभवंकांस्यंपित्तलंताम्ररंगजं ॥ २०० ॥
पूर्वपूर्वश्रेष्ठअसेसोनेसर्वांतमख्यतें ॥ शिसेंतांबेंहोयकांसेंकाथिलेंताम्रिपित्तळ ॥२०० ॥
मानसममपिस्वर्णंतनुस्यात्पृथुलापरे
एकच्छिद्रसम.कृष्टेसमखंडेद्वयोर्यदा ॥ १ ॥
मानासमानहीसोनेथोडकेंबहुदूसरें ॥ एकाछिद्रांतुनीओढीदोहोचेतारतेजरी ॥ १ ॥
धातोःसत्त्वंमानसमंनिर्दुष्टस्यभवेत्तदा
यंत्रशस्त्रास्त्ररूपंयन्महामूल्यंभवेदयः ॥ २ ॥
समानधातुचेंसूतनिर्दुष्टाचेंहिहोतसे ॥ शस्त्रास्त्ररूपजेंलोहहोतसेंबहुमोलतें ॥ २ ॥
रजतंषोडशगुणंभवेत्स्वर्णस्यमल्यकं
ताम्रंरजतमूल्यंस्यात्प्रायोशीतिगुणंतथा ॥ ३ ॥
मोलसोळागुणेंचांदीसुवर्णालागिंहोतसे ॥ चांदीचेंहतसेंमोलतांब्रेंऐंशीगुणेंसदा ॥ ३ ॥
ताम्राधिकंसार्धगुणंवंगंवंगात्तथापरे
रंगसीसेद्वित्रिगुणेताम्राल्लोहंतुषड्गुणं ॥ ४ ॥
ताम्राहुनीदीडपटेंवंगवंगाहुनंदुर्जी ॥ रागसीसेंद्वित्रिगुणताम्रालोखंडषड्गुण ॥ ४ ॥
मूल्यमेतद्विशिष्टंतुह्युक्तंप्राङ्मूल्यकल्पनं
सुशृंगवर्णासुदुघाबहुदुग्धासुवत्सका ॥ ५ ॥
हेमोलसाधारणहोवद्लोंपूर्वेंकल्पन ॥ सशिंगेवर्णहवत्सबहुदुग्धासुदोहजी ॥ ५ ॥
तरुण्यल्पावामहतिमूल्याधिक्यायगौर्भवेत्
पीतवत्साप्रस्थदुग्धातन्मूल्यंराजतंपलं ॥ ६ ॥
तरुणीअल्पवामोठीमोलेंअधिकगायती ॥ वछपीतांप्रस्छदुग्धतन्मौल्यपलराजत ॥ ६ ॥

अजायाश्वगवार्धंस्यान्मेष्यामूल्यमजार्धकं
दृढस्ययुद्धशीलस्यपलंमेषस्यराजतं ॥ ७ ॥
तदर्धमोलशेळीचेंतदर्धमेंढिचेंतसें ॥ युद्धींसदृढमेंढ्याचेंचांदीचेंपलमोलतें ॥ ७ ॥
दशवाष्टापलंमूलंराजतंतूत्तमंगवां
पलंमेष्याअवेश्वापिराजतंमूल्यमूत्तमं ॥ ८ ॥
चांदीदाहाआठपलेंमोलउत्तमगाइचें ॥ पलमेंढीसशेळीतेंचांदीचेंमोलउत्तम ॥ ८ ॥
गवांसमंसार्धगुणंमहिष्यामूल्यमुत्तमं
सुशृंगवर्णबलिनोवोढुःशीघ्रगमस्यच ॥ ९ ॥
गाइचेंतुल्यदिदिवामहिषीमोलउत्तम ॥ सुशिंगेंवर्णबलव.धुराळूशीघ्रचालता ॥ ९ ॥
अष्टतालवृषस्यैवमूल्यंषष्टिपलंस्मृतं
महिषस्योत्तमंमूल्यंसप्तचाष्टौपलानिच ॥ १० ॥
असेआठवितींचेंत्यामोलसाठपळेंतया ॥मोलउत्तमरेड्याचेंसातआठपळेंअसे ॥ १० ॥
द्वित्रिचतुःसहस्त्रंवामूल्यंश्रेष्ठंगजाश्वयोः
उष्ट्रस्यमाहिषसमंमूल्यमुत्तममीरितं ॥ ११ ॥
द्वित्रीचारसाहाहज्जारमोलश्रेष्टगजांहयां ॥ उंटाचेंमहिषातुल्यमोलउत्तमतेंअसे॥ ११ ॥
योजनानांशतंगंताचैकेनान्हाश्वउत्तमः
मूल्यंतस्यसवर्णानांश्रेष्ठंपंचशतानिहि ॥ १२ ॥
जाणाराचारशेंकोसदिनेंतोअश्वउत्तम ॥ मोलत्याचेंपंचशतसुवर्णमितहोतसें ॥ १२ ॥
त्रिंशतूयोजनगंतावैउष्ट्रःश्रेष्ठस्तुतस्यवै
पलानांतुशतंमूल्यंराजतंपरिकीर्तितं ॥ १३ ॥
तीसयोजनजोजाईतोउंटश्रेष्ठमोलहो ॥ तयाचेशंभरपळेंचांदीचेंजाणिजेसदा ॥ १३ ॥
चतुर्माषमितंस्वर्णंनिष्कइत्याभिधीयते
पंचरक्तिमितोमाषोगजमौल्येप्रकीर्तितः ॥ १४ ॥
चारमासेनेंसुवर्णनिष्कनामतयाअसे ॥ मासाहीपांचरत्तींचागजमोलासजाणिजे ॥ १४ ॥

रत्नभूतंतुतत्तस्याद्यद्यदप्रातिमंभुवि
यथादेशंयथाकालंमूल्यंसर्वस्यकल्पयेत् ॥ १५॥
तेंरत्नरूपजाणावेंजयासमनसेजगीं ॥ देशकालानुसारानेंसर्वांचेंमोलकाल्पिजे ॥१५॥

नमूल्यंगुणहीनस्यव्यवहाराक्षमस्यच
नीचमध्योत्तमत्वंचसर्वस्मिन्मूल्यकल्पने ॥१६॥
नमोलगुणहीनातेंव्यवहाराअयोग्यजें ॥ नीचमध्योत्तमपणेंसर्वांचेंमोलकाल्पिजे ॥ १६॥

चिंतनीयंबुधैर्लोकाद्वस्तुजातस्यसर्वदा
विक्रेतृक्रेतृतोराजभागःशुल्कमुदाहृतं ॥१७॥
चतुरेंलोकरीतीनेंमोलकल्पनिसर्वदा ॥ घेत्याचाविक्रित्याहूनिराजभागहिशुल्कतो ॥१७॥

शुल्कदेशाहट्टमार्गाःकरसीमाःप्रकीर्तिताः
वस्तुजातस्यैकवारंशुल्कंग्राह्यंप्रयत्नतः ॥१८॥
शुल्कस्थानेहाटमार्गीखाणसींवाहित्रोलिली ॥ येकदावस्तुमात्राचेजखादेयलिंघेइजे ।१८

कच्चिन्नैवासकृच्छुल्कंराष्ट्रेग्राह्यंनृपैःछलात्
द्वात्रिंशांशंहरेद्राजाविक्रेतुःक्रेतुरेववा ॥१९॥
दुसऱ्यानेंनशुल्काघेस्वराज्यांतनृपेंछलें। ॥बत्तीसावाअंशहरीदेत्याघेत्याकडूनियां ॥ १९॥

विशांशंवाषोडशांशंशुल्कंमूलाविरोधकं
नहीनसममूल्याद्धिशुल्कंविक्रेतृतोहरेत् ॥ २० ॥
किंवाविसावासोळावाशुल्कमूलाविरोधिजे ॥ तोऱ्यानेंवासमविक्रीतयाहूनिनशुल्कघे ।२०।

लाभंदृष्ट्वाहरेच्छुल्कंक्रेतृतश्चसदानृपः
बहुमध्याल्पफलितांभुवंमानमितांसदा ॥२१॥
घेइजेलाभपाहूंनिउदम्याहुनिभूमिपें ॥ बहुमध्यमवाअल्पफलभूमानमोजणी ॥२१॥

ज्ञात्वापूर्वंभागमिच्छुःपश्चाद्भागंविकल्पयेत्
हरेच्चकर्षकाद्भागंयथानष्टोभवेन्नसः ॥ २२ ॥
जाणुनिपूर्वींभोगेच्छूकल्पीभागासतेंमग ॥ किर्सानाहूनिभागाघेजसानष्टनहोयतो ॥२२॥

मालाकरइवग्राह्योभागोनांगारकारवत्
बहुमध्याल्पफलतस्तारतम्यंविमृश्यच ॥ २३॥
भागघ्यावामाळितसाकोळसेकरसानतो ॥ बहुमध्यमवाअल्पतारतंम्यासपाहुनी ॥ २३ ॥
राजभागादिव्ययतोद्विगुणंलभ्यतेयतः
कृषिकृत्यंतुतच्छ्रेष्टंतन्यूनंदुःखदंनृणां ॥ २४॥
राजभागाहूनिदुणेंमिळेंतकिंषिउत्तम ॥ जाणावीकृषिकेंन्यूनादुःखादेणारसर्वथा ॥२४॥
तडागवापिकाकूपमातृकाद्देवमातृकात्
देशान्नदीमातृकात्तुराजानुक्रमतःसदा ॥ २५॥
तळावबावकूपादिजळेंकेवळपाउसें ॥ भूपेंदेशानदीतोयेंपीकानित्यअनुक्रमें ॥ २५ ॥
त्रितीयांशंचतुर्थांशमर्धांशंतुहरेत्फलं
षष्टांशमुखरात्तद्वत्पाषाणादिसमाकुलात् ॥२६॥
तिसरावाचुर्थांशाअर्धांशावाहरीफला ॥ षष्टांशउखराहूनिपाषाणाहिवदूजिये ॥ २६॥
राजभागस्तुरजतशतकर्षमितोयतः
कर्षकाल्लभ्यतेतस्मैविंशांशमुत्सृजेन्नृपः ॥२७॥
राजाचाभागरजतशतकर्षजियोनिये ॥ किर्सानापासुनीग्यातेविंशांशासोडिजेनृपें ॥२७॥
स्वर्णादधर्चरजतात्ततियांशंचताम्रतः
चतुर्थांशंतुषष्टांशंलोहाद्वंगाच्चसीसकात् ॥ २८ ॥
सोन्याचाअर्धचांदीचातिसराअंशताम्रज ॥ चवथासाहवालोहवंगशीशाहुनीतसा ॥२८॥
रत्नार्धंचैवक्षारार्धंविनिजाद्व्ययशेषतः
लाभाधिक्यंकर्षकादेर्यथादृष्ट्वाहरेत्फलं ॥ २९॥
रत्नांचेअर्धखाराचेंखाणींचाखर्चशेषिही ॥ लाभाधिक्यंकिसानाचेंपाहुनीहरिजेफला॥२९
त्रिधावापंचधाकृत्वासप्तधादशधापिवा
तृणकाष्ठादिहरकाद्विंशत्यंशंहरेत्फलं ॥ ३० ॥
तीनवापांचहीभागसातवाकरुनीदाहा ॥ तृणकाष्टआणयाहून्विंशांशाहरिजेफला॥३०॥

अजाविगोमहिष्यश्ववृद्धितोष्टांशमाहरेत्
महिष्यजाविगोदुग्धात्षोडशांशंहरेन्नृपः ॥ ३१ ॥
शेळीमेंढीगोअश्वकालींवृध्यष्टांशाहरीनृप ॥ शेळीमेंढीगोमहिषीदुग्धाचाषोडशांशतो ।३१।

कारुशिल्पगणात्पक्षेदैनिकंकर्मकारयेत्
तस्यवृद्ध्यौतडागंवावापिकांकृत्रिमांनदीं ॥ ३२॥
कारुशिल्पिगणींपाक्षिकरवीदिनकामतें ॥ तद्वृध्यर्थतलावावावावाकृत्रिमनदी ॥ ३२ ॥

कुर्वंत्यन्यंतद्विधंवाकर्षंत्यभिनवांभुवं
तद्व्ययद्विगुणंयावन्नतेभ्योभागमाहरेत् ॥ ३३ ॥
अन्यातशासकरितीहाकितीनवभूमिजे ॥ मिळेखर्चाद्दुप्पटिनेंतोंवरीनाचिभागघे ॥३३॥

भुविभागंभृतिशुल्कंवृद्धिमुत्कोचकंकरं
सद्यएवहरेत्सर्वंनतुकालविलंबनैः ॥ ३४ ॥
भूभागवेतनाशुल्काव्याजलांचकरांतसे ॥ तत्कालसर्वहीघ्यावेंनकरावेंविलंबन ॥ ३४ ॥

दद्यात्प्रतिकर्षकायभागपत्रंसचिन्हितं
नियम्यग्रामभूभागमेकस्माद्धनिकाद्धरेत् ॥ ३५ ॥
द्यावेंप्रत्येकाकिर्सानाभागपत्रसचिन्हित ॥ नेमूनगांवभूभागाघेएकाधनिकाहुनी ॥ ३५ ॥

गृहीत्वातत्प्रतिभुवंधनंप्राक्तत्समंतुना
विभागशोगृहीत्वापिमासिमासिऋतौऋतौ ।३६।
घेऊनत्यांचाजामीनतितक्याद्याहणासवा ॥ हापतेंवंदिनेंघेईप्रतिमासींऋतूनिवा ॥३६॥

षोडशद्वादशदशाष्टांततोवाधिकारिणः
स्वांशात्षष्ठांशभागेनग्रामपात्सन्नियोजयेत् ॥३७॥
सोळाबारादहाआठअसावेअधिकारितें ॥ स्वांशषष्ठांशभागानेंग्रामपाहुनियोजिजे ।३७।

गवादिदुग्धान्नफलंकुटुंबार्थाद्धरेन्नृपः
उपभोगेधान्यवस्त्रकेततोनाहरेत्फलं ॥ ३८ ॥
गवादिदुग्धान्नफलाकुटुंबाभिगण्यासवा ॥ धान्यवस्त्रादितद्भागाघेइजेननृपींकधीं ॥३८॥

वार्धुषिकाच्चकौसीदाद्द्वात्रिंशांशंहरेन्नृपः
गृहाद्याधारभूशुल्कंकृष्टभूमीरिवाहरेत् ॥ ३९ ॥
सवाणान्याजवेद्याच्यात्रिंशतांशाहरीनृप ॥ घराआधारभूशुल्काशेताचेसमघेइजे ॥ ३९ ॥
तथाचापणिकेभ्यस्तुपण्यभूशुल्कमाहरेत्
मार्गसंस्काररक्षार्थंमार्गगेभ्योहरेत्फलं ॥ ४० ॥
उदिम्यापासुनींतेंवीहाटभूभागघेइजे ॥ मार्गीसंस्काररक्षायाहरीपांथाहुनीफला ॥ ४० ॥
सर्वतःफलभुक्भूत्वादासवत्स्यात्तुरक्षणे
इतिकोशप्रकरणंसमासात्कथितंकिल ॥ ४१ ॥
होऊनिसर्वफलभुक्दाससासिद्धरक्षणा ॥ असेंकोशप्रकरणसंक्षेपेंकथिलेंअसे ॥ ४१ ॥
अथमिश्रेतृतीयंतुराष्ट्रंवक्ष्येसमासतः
स्थावरंजंगमंवापिराष्ट्रशब्देनगीयते ॥ ४२ ॥
आतांमिश्रांततिसरेंसमासेंराष्ट्रसांगतों ॥ स्थावराजंगमातेंहीवदतीराष्ट्रशब्दहा ॥ ४२ ॥
यस्याधीनंभवेद्यावत्तद्राष्ट्रंतस्यवैभवेत्
कुबेरताशतगुणाधिकासर्वगुणात्ततः ॥ ४३ ॥
जयाचीजोंवरीसत्तातयाचेंराष्ट्रतोंवरी ॥ सर्वागुणाहूनिवरकुबेरत्वअसेजगीं ॥ ४३ ॥
ईशताचाधिकतरासानाल्पतपसःफलं
सदीव्यतिपृथिव्यांतुनान्योदेवोयतस्मृतः ॥ ४४ ॥
स्वामित्वयाहुनींश्रेष्ठमहत्तपफलात्मक ॥ तोंक्रीडतोभूमिवरीअसेदेवनदूसरा ॥ ४४ ॥
तस्याश्रितोभवेल्लोकोतद्वदाचरतिप्रजा
भुंक्तेराष्ट्रफलंसम्यगतोराष्ट्रकृतंत्वघं ॥ ४५ ॥
त्याचाआश्रितहोलोकतत्समाआचरीप्रजा ॥ राजाराष्ट्रफलाभोगीह्मणोनीसर्वपापही ॥ ४५ ॥
स्वस्वधर्मपरोलोकोयस्यराष्ट्रेप्रवर्तते
धर्मनीतिपरोराजाचिरंकीर्तिंसचाश्नुते ॥ ४६ ॥
स्वधर्मीलोकरतअसेराष्ट्रींजयाचिया ॥ धर्मनीतीपरनृपास्थिरकीर्तिसपावतो ॥ ४६ ॥

भूमौयावद्यस्यकीर्तिस्तावत्स्वर्गेसतिष्ठति
अकीर्तिरेवनरकोनान्योस्तिनरकोदिवि ॥ ४७ ॥
भूलोकींजोवरींकीर्तितोंवरीस्वर्गीतोवसे ॥ अकीर्तिहाचिनरकनाहींनरकदूसरा ॥ ४७ ॥

नरदेहाद्विनात्वन्योदेहोनरकएवसः
महत्पापफलंविद्यादाधिव्याधिस्वरूपकं ॥ ४८ ॥
नरदेहाहुनींदूजादेहतोनरकात्मक ॥ जाणेमहापापफलाआधिव्याधिस्वरूपजें ॥ ४८ ॥

स्वयंधर्मपरोभूत्वाधर्मेसंस्थापयेत्प्रजाः
प्रमाणभूतंधर्मिष्टमुपसर्पत्यतःप्रजाः ॥ ४९ ॥
होयीस्वयेंधर्मिरतस्वधर्मीस्थापिजेंप्रजा ॥ जोप्रमाणीकधर्मिष्टअनुकूलतयाप्रजा ॥ ४९ ॥

देशधर्माजातिधर्माःकुलधर्माःसनातनाः
मुनिप्रोक्ताश्चयेधर्माःप्राचीनानूतनाश्चये ॥ ५० ॥
देशधर्माजातिधर्माप्राचीनकुलधर्मजे ॥ मुनींनींप्रोक्तजेधर्मजुनेतेविनवेतसे ॥ ५० ॥

तेराष्ट्रगुप्त्यैसंधार्याज्ञात्वायत्नेनसन्नृपैः
धर्मसंस्थापनाद्राजाश्रियंकीर्तिंप्रविंदति ॥ ५१ ॥
साराष्ट्ररक्षणांरक्षीयतेंजाणूनियांनृप ॥ धर्मसंस्थापनेंराजाश्रीकीर्तीलागिंपावतो ॥ ५१ ॥

चतुर्धाभेदिताजातिर्ब्रह्मणाकर्मभिःपुरा
तत्तत्सांकर्यसांकर्यात्प्रतिलोमानुलोमतः ॥ ५२ ॥
जातिचेंभेदतेचारकर्मेकेलेस्वयंभुनें ॥ त्याचासंकरसांकर्येंउलटेसुलटेपणें ॥ ५२ ॥

जात्यानंत्यंतुसंप्राप्तंतद्वक्तुंनैवशक्यते
मन्यंतेजातिभेदंयेमनुष्याणांतुजन्मना ॥ ५३ ॥
अनंतजाहाल्याजातीवदायाशक्यनाहिंत्या मानितीजातिभेदाजेजन्मेंकरुनिमानव ॥ ५३ ॥

तएवहिविजानंतिपार्थक्यंनामकर्मभिः
जरायुजांडजाःस्वेदोद्भिजाजातिसुसंग्रहात् ॥ ५४ ॥
जाणतीतेनामकर्मेतयांचेंवेगळेपण ॥ जरायुअंडजस्वेदेंउद्भिजाजातिसंग्रहीं ॥ ५४ ॥

उत्तमोनीचसंसर्गाद्भवेन्नीचस्तुजन्मना
नीचोभवेन्नोतमस्तुसंसर्गाद्वापिजन्मना ॥ ५५ ॥
नीचसंगेंउत्तमहीजन्मेवानीचहोतसे ॥ नीचउत्तमनाहोयसंगेंजन्मेंकरूनही ॥ ५५ ॥
कर्मणोत्तमनीचत्वंकालतस्तुभवेद्गुणैः
विद्याकलाश्रयेणैवतन्नाम्नाजातिरुच्यते ॥ ५६ ॥
कर्मानेनीचउच्चत्वकालानेंगुणभेदिंवा ॥ विद्याकलाश्रयानेंवात्यानावेंजाति बोलती ॥ ५६ ॥
इज्याध्ययनदानानिकर्माणितुद्विजन्मनां
प्रतिग्रहोध्यापनंचयाजनंब्राह्मणेधिकं ॥ ५७ ॥
यज्ञाध्ययनदानेंहींकर्मेंहोद्विजजातिचीं ॥ पढविणेंदानघेणेंयाज्ञिकाधिकब्राह्मणी ॥ ५७ ॥
सद्रक्षणंदुष्टनाशःस्वांशादानंतुक्षात्रिये
कृषिगोगुप्तिवाणिज्यमधिकंतुविशांस्मृतं ॥ ५८ ॥
साधुरक्षादुष्टनाशभागग्रहणक्षत्रिया ॥ गोरक्षाशेतिउदिमवैश्याअधिकतेंअसे ॥ ५८ ॥
दानंसेवैवशूद्रादेर्नीचकर्मप्रकीर्तितं
क्रियाभेदैस्तुसर्वेषांभृतिवृत्तिरनिंदिता ॥ ५९ ॥
दानसेवाचिशूद्रातेंनीचकर्मचिबोलिलें ॥ सर्वांतेंहीक्रियाभेदेंभृतिवृत्तिअनिंदित ॥ ५९ ॥
सीरभेदैःकृषिःप्रोक्तामन्वाद्यैर्ब्राह्मणादिषु
ब्राह्मणैःषोडशगवंचतुरूनंयथापरैः ॥ ६० ॥
हलभेदेंउक्तशेतीमनुप्रभृतिनींद्विजा ॥ सोळाबैलींब्राह्मणांतेंचारऊनक्रमेंदुजां ॥ ६० ॥
द्विगवंवांत्यजैःसीरंदष्ट्वाभूमार्दवंतथा
ब्राह्मणेनविनान्येषांभिक्षावृत्तिर्विगर्हिता ॥ ६१ ॥
दोनबैलींअंत्यजांचाभूमृदुत्वेंहिवातसें ॥ ब्राह्मणांवांचुनींदूजांभिक्षाहीबहुनिंदित ॥ ६१ ॥
तपोविशेषैर्विविधैर्व्रतैश्चविधिचोदितैः
वेदःकृत्स्नोधिगंतव्योसरहस्योद्विजन्मना ॥ ६२ ॥
तपोविशेषेंविविधें विधिबोधितसद्व्रतें ॥ सर्ववेदपढावाहोसरहस्यद्विजेंसदा ॥ ६२ ॥

योधीतविद्यःसकलःससर्वेषांगुरुर्भवेत्
नचजात्यानधीतोयोगुरुर्भवितुमर्हति ॥ ६३ ॥
कलाविद्येंसपढतांसर्वांचाहोयतोगुरू ॥ नजातिनेमुर्खनरागुरूहोण्यासयोग्यतो ॥ ६३ ॥

विद्याह्यनंताश्चकलासंख्यातुनैवशक्यते
विद्यामुख्याश्चद्वात्रिंशच्चतुःषष्टिकलास्मृताः॥६४॥
अनंतविद्याहिकलाकरूंसंख्यानयेतसे ॥ विद्याबत्तीसत्यामुख्यकलाचौसष्टबोलिल्या॥६४॥

यद्यत्स्याद्वाचिकंसम्यक्कर्मविद्याभिसंज्ञकं
शक्तोमूकोपियत्कर्तुंकलासंज्ञंतुतत्स्मृतं ॥ ६५ ॥
जेंजेंकांहींवाग्विषयविद्यानावबदातया ॥ जेंकरूंमुकहीशक्तकलानामकतेंअसे ॥ ६५ ॥

उक्तंसंक्षेपतोलक्ष्मविशिष्टंपृथगुच्यते
विद्यानांचकलानांचनामानितुपृथक्पृथक् ॥६६॥
संक्षेपेंवदलोंचिन्हविशेषेंवेगळेंवदे ॥ विद्येचेंहिकलेचेंहीनावेंहींवेगवेगळीं ॥ ६६ ॥

ऋग्यजुःसामचाथर्ववेदाआयुर्धनुक्रमात्
गांधर्वश्चैवतंत्राणिउपवेदाःप्रकीर्तिताः ॥ ६७ ॥
ऋग्यजुःसामवाथर्वावेदआयुर्धनुक्रमे ॥ गांधर्वतेंवितंत्रेंहींउपवेदप्रकीर्तित ॥ ६७ ॥

शिक्षाव्याकरणंकल्पोनिरुक्तंजोतिषंतथा
छंदःषडंगानीमानिवेदानांकीर्तितानिहि ॥ ६८ ॥
शिक्षाव्याकरणेंछंदेंनिरुक्ताज्योतिषाख्यही॥छंदाख्यहींसहाआंगेंवेदांचींपारिकीर्तित ।६८।

मीमांसातर्कसांख्यानिवेदांतोयोगएवच
इतिहासाःपुराणानिस्मृतयोनास्तिकंमतं ॥६९॥
मीमांसान्यायहीसांख्ययोगवेदांतहीतिसें ॥ इतिहासपुराणेंहीस्मृतीनास्तिकमतही ।६९।

अर्थशास्त्रंकामशास्त्रंतथाशिल्पमलंकृतिः
काव्यानिदेशभाषावसरोक्तिर्यावनंमतं ॥ ७० ॥
अर्थाचेंशास्त्रकामाचेंतसेंशिल्पअलंकृती ॥ समयोक्तीदेशभाषासमयोक्तीहियावन ॥७०॥

देशादिधर्माद्वात्रिंशदेताविद्याभिसंज्ञिताः
मंत्रब्राह्मणयोर्वेदनामप्रोक्तंऋगादिषु ॥ ७१ ॥
देशादिधर्मबत्तीसयांविद्याअभिधाअसे ॥ मंत्रब्राह्मणयांवेदनांवऋग्वेदिंबोलिले ॥ ७१ ॥

जपहोमार्चनंयस्यदेवताप्रीतिदंभवेत्
उच्चारान्मंत्रसंज्ञंतद्विनियोगिचब्राह्मणं ॥ ७२ ॥
जपहोमार्चनेंदानेंदेवताप्रीतिहोतसे ॥ उच्चारेंयामंत्रसंज्ञायाचायोजकब्राह्मण ॥ ७२ ॥

ऋग्रूपायत्रयेमंत्राःपादशोर्धर्चशोपिवा
येषांहौत्रंसऋग्भागःसमाख्यानंचयत्रवा ॥७३ ॥
ऋचारूपजिथेमंत्रपादअर्धर्चवातसे ॥ ऋग्भागतोहौत्रजाचेंसमाख्यानहिवातसें ॥ ७३ ॥

प्रश्लिष्टपठितामंत्रावृत्तगीतिविवर्जिताः
आध्वर्यवंयत्रकर्मत्रिगुणंयत्रपाठणं ॥ ७४ ॥
प्रश्लेषेंमंत्रपठितवृत्तेंगीतेंविवर्जित ॥ अध्वर्युचेंकर्मजेणेंपढणेंतिगुणेंतसें ॥ ७४ ॥

मंत्रब्राह्मणयोरेवयजुर्वेदःसउच्यते
उद्गीथंयस्यशस्त्रादेर्यज्ञेतत्सामसंज्ञकं ॥ ७५ ॥
मंत्रब्राह्मणिजोहोतोयजुर्वेदवदातया ॥ उद्गानजेथेंशास्त्राचेंयज्ञीतेंसामसंज्ञक ॥ ७५ ॥

अथर्वांगिरसोनामह्युपास्योपासनात्मकः
इतिवेदचतुष्कंतुह्युद्दिष्टंचसमासतः ॥ ७६ ॥
अथर्वाअंगिरानामउपास्योपासनात्मक ॥ उद्दिष्टहेचारिवेदसमासेंकरूनींअसे ॥ ७६ ॥

विंदत्यायुर्वेत्तिसम्यगाकृत्यौषधिहेतुतः
यस्मिन्ऋग्वेदोपवेदःसचायुर्वेदसंज्ञकः ॥ ७७ ॥
आयुर्मानजईंजाणेआकृतीनेंहीऔषधें ॥ ज्यातोऋग्वेदोपवेदतोआयुर्वेदसंज्ञक ॥ ७७ ॥

युद्धशस्त्रास्त्रकुशलोरचनाकुशलोभवेत्
यजुर्वेदोपवेदोयंधनुर्वेदस्तुयेनसः ॥ ७८ ॥
शस्त्रास्त्रव्यूहयुद्धादीकल्पनानिपुणत्वजें ॥ यजुर्वेदोपवेदींतोधनुर्वेदवदातया ॥ ७८ ॥

स्वरैरुदात्तादिधर्मैस्तंत्रोकठोत्थितैःसदा
सतालैर्गानविज्ञानंगांधर्वोवेदएवसः ॥ ७९ ॥
स्वरेउदात्तादिधर्मेकंठिचेवासतारिचे ॥ सतालेंगानविज्ञानवेदगांधर्वनामक ॥ ७९ ॥

विविधोपास्यमंत्राणांप्रयोगाःस्क्तविभेदतः
कथिताःसोपसंहारास्तद्धर्मनियमैश्चषट् ॥ ८० ॥
विविधोपास्यमंत्राचेंप्रयोगेभेदहोतिसे ॥ कथिलेसोपसंहारतद्धर्मनियमेंसाहा ॥ ८० ॥

अथर्वणांचोपवेदस्तंत्ररूपःसएवहि
स्वरतःकालतस्छानात्प्रयत्नानुप्रदानतः ॥ ८१ ॥
उपवेदअथर्व्याचाजाणावातंत्ररूपतो ॥ स्वरेंकालेंस्छानयत्नेंतसेंवानुप्रदानेंही ॥ ८१ ॥

सवनाद्यैश्चसाशिक्षावर्णानांपाठशिक्षणात्
प्रयोगोयत्रयज्ञानामुक्तोब्राह्मणशेषतः ॥ ८२ ॥
सवनादिकिंतीशिक्षावर्णाचेपाठाशिक्षणें ॥प्रयोगजेथेंयज्ञाचाअसेब्राह्मणशेषिही ॥ ८२ ॥

श्रौतकल्पःसविज्ञेयःस्मार्तकल्पस्तथैतरः
व्याकृताप्रत्ययाद्यैश्चधातुसंधिसमासतः ॥ ८३ ॥
जाणावातोश्रौतकल्पस्मार्तकल्पाहिदूसरा ॥ प्रत्ययादेंव्याकृतजेंसमासेंधातुसंधिनें ॥८३ ॥

शब्दाशब्दायत्रव्याकरणंएकाद्दिबहुलिंगतः
शब्दनिर्वचनंयत्रवाक्यार्थैत्कार्थसंग्रहः ॥ ८४ ॥
शब्दतेंचीव्याकरणालिंगेंवचनिंहीतसें ॥ जेथेकथनशब्दाचेवाक्यार्थेंकार्यसंग्रहें ॥ ८४ ॥

निरुक्तंतत्समाख्यानाद्वेदांगंश्रोत्रसंज्ञकं
नक्षत्रग्रहगमनैःकालोयेनविधीयते ॥ ८५ ॥
तयानिरुक्तवदतीवेदांगश्रोत्रनामक ॥ ग्रहेंनक्षत्रगमनेंजेणेंकलाविधानतें ॥ ८५ ॥

संहिताभिश्चहोराभिर्गणितंज्योतिषंहितत्
म्यरस्तजभ्नगैलातैःपद्यान्यत्रप्रमाणतः ॥ ८६ ॥
सहितेंनेंतसेंहोरागणितेंज्योतिषावदा ॥ मगणादेंगुरुलघुजेथेंपद्यप्रमाणही ॥ ८६ ॥

कल्पंतेछेदःशास्त्रंतद्वेदानांपादरूपधृक्
यत्रऽव्यवस्थिताचार्थकल्पनाविधिभेदतः ॥ ८७ ॥
कल्पिजेतेछंदशास्त्रवेदाचेंपादरूपतें ॥ जेथेंऽव्यवस्छाअर्थाचीकल्पनाविधिभेदही ॥८७॥

मीमांसावेदवाक्यानांसैवन्यायश्चकीर्तितः
भावाभावपदार्थानांप्रत्यक्षादिप्रमाणतः ॥ ८८ ॥
मीमांसावेदवाक्याचतिन्यायेपारकीर्तित ॥ भावाभावपदार्थाचीप्रत्यक्षादिप्रमाणही॥८८।

सविवेकोयत्रतर्कःकणादादिमतंचयत्
पुरुषोष्टौप्रकृतयोविकाराःषोडशेतिच ॥ ८९ ॥
साविचारजियेतर्ककणादमततेंअसें ॥ आत्माअठप्रकृतिहीजेथेसोळाविकारते ॥ ८९॥

तत्वादिसंख्यावैशिष्ठ्यात्सांख्यमित्यभिधीयते
ब्रह्मैकमद्वितीयंस्यान्नानानेहास्तिकिंचन ॥ ९० ॥
तत्वसंख्याविशिष्टत्वेसांख्यनावतयाअसे ॥ ब्रह्मैकअद्वितीयत्वेंकाहिनानाइथेनसे॥ ९० ॥

मायिकंसर्वमज्ञानाद्भातिवेदांतिनांमतं
चित्तवृत्तिनिरोधस्तुप्राणसंयमनादिभिः ॥ ९१ ॥
मायीकसर्वअज्ञानेंदिसेवेदांतिचेंमतें ॥ निरोधाचित्तवृत्तीचाप्राणायमोंहिआसनें ॥ ९१॥

तद्योगशास्त्रंविज्ञेयंयस्मिन्ध्यानसमाधितः
प्राग्वृत्तकथनंचैकराजकृत्यमिषादितः ॥ ९२ ॥
तेंयोगशास्त्रज्यांणावेंजातध्यानसाधिही ॥ पूर्वीचेंवृत्तकथनराजकृत्यमिषेंजिथे ॥ ९२ ॥

यस्मिन्सइतिहासस्यात्पुरावृत्तःसएवहि
सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्वंतराणिच ॥ ९३ ॥
इतिहासतयानावपुरावृत्ताहिवाअसे ॥ प्रतिसृष्टितशीसृष्टीवंशमन्वंतरेंतशीं ॥ ९३ ॥

वंशानुचरितंयस्मिन्पुराणंतद्विकीर्तितं
वर्णादिधर्मस्मरणंयत्रवेदाविरोधकं ॥ ९४ ॥
वंशाचेजातचरिततयाजाणेंपुराणतें ॥ वर्णादिधर्मस्मरणवेदाशीअविरोधिता ॥ ९४ ॥

कीर्तनंचार्थशास्त्राणांस्मृतिःसाचप्रकीर्तिता
युक्तिर्बलीयसीयत्रसर्वंस्वाभाविकंमतं ॥ ९५ ॥
अर्थशास्त्राचेंस्मृतिनावतयाअसे ॥ वलवानजियेंयुक्तीस्वभावेंसर्वहेंमत ॥ ९५ ॥

कस्यापिनेश्वरःकर्तानवेदोनास्तिकंमतं
श्रुतिस्मृत्यविरोधेनराजवृत्तहिशासनं ॥ ९६ ॥
कोणाकर्तानसेईशनवेदमतनास्तिक ॥ श्रुतिस्मृत्यविरोधानेराजवृत्ताहिशासन ॥ ९६ ॥

सुयुक्त्यार्थार्जनंयत्रत्वर्थशास्त्रंतदुच्यते
शशादिभेदतःपुंसामनुकूलादिभेदतः ॥ ९७ ॥
अर्थप्राप्तीसुयुक्तीनेंज्यांततेंअर्थशास्त्रहो ॥ शशभेदादिपुरुषेंअनुकूलादिभेदही ॥ ९७ ॥

पद्मिन्यादिप्रभेदेनस्त्रीणांस्वीयादिभेदतः
तत्कामशास्त्रंसत्वादिलक्ष्मयत्रास्तिचोभयोः। ९८
पद्मिन्यादिकभेदानेंस्त्रीस्वकीयादिभेदही ॥ तेकामशास्त्रसत्वादिदोहोंचींलक्षणेजियें। ९८।

प्रासादप्रतिमारामगृहवाप्यादिसत्कृतिः
कथितायत्रतच्छिल्पशास्त्रमुक्तमहर्षिभिः ॥ ९९॥
हवेलीप्रतिमाबागगृहवाप्यादिसत्क्रीया। कथिलींज्यांततेंशिल्पऋषिनीशास्त्रबोलिलें।९९।

समन्यूनाधिकत्वेनसारूप्यादिप्रभेदतः
अन्योन्यगुणभूषादिवर्ण्यतेलंकृतिश्चसा। ३००॥
समेंउनेंअधिकहीसारूप्यादिकभेदही ॥ अन्योन्यगुणभूषाहीजेथेंतेंचअलंकृति। ३००।

सरसालंकृतादुष्टशब्दार्थंकाव्यमेवतत्
विलक्षणचमत्कारबीजंपद्यादिभेदतः ॥ १ ॥
सरसालंकृतादुष्टशब्दार्थेंकाव्यतेंअसे ॥ विलक्षणचमत्कारबीजपद्यादिभेदही ॥ १ ॥

लोकसंकेततोर्थानांसुग्रहावाक्तुदेशिकी
विनाकौशिकशास्त्रीयसंकेतैःकार्यसाधिका ॥ २ ॥
अर्थाचेंलोकसंकेतेंग्राहिकावाणिदेशिकी ॥ विनाकोशाविनाशास्त्रसंकेतेंकार्यसाधका। २।

यथाकालोचितावाग्यावसरोक्तिश्चसास्मृता
ईश्वरःकारणंयत्राद्दश्योस्तिजगतःसदा ॥ ३ ॥
समयायोग्यजीवाणीजाणासमयोक्तिती ॥ अनाकारजगालायाजेथेंईश्वरकारण ॥ ३ ॥

श्रुतिस्मृतिविनाधर्माधर्मौस्तस्तत्रयावनं
श्रुत्यादिभिन्नधर्मोस्तियत्रतद्यावनंमतं ॥ ४ ॥
श्रुतिस्मृतिविनाधर्माधर्मतेंजाणयावन ॥ श्रुत्यादिभिन्नतोधर्मजियेंतेंमतयावन ॥ ४ ॥

कल्पितश्रुतिमूलोवामूलेलोकैर्धृतःसदा
देशादिधर्मःसज्ञेयोदेशेदेशेकुलेकुले ॥ ५ ॥
अमूललोकींविधृतकल्पितश्रुतिमूलवा ॥ कुलदेशाख्यतेधर्मदेशींदेशींकुळींकुळीं ॥ ५ ॥

पृथक्यथक्तुविद्यानांलक्षणंसंप्रकाशितं
कलानांनपृथकूनामलक्ष्मचास्तीहकेवलं ॥ ६ ॥
विद्येचींवेगळालींहींलक्षणेंतींप्रकाशिलीं ॥ कलांचींवेगळींनाहीलक्षणेंतेंविकेवळ ॥ ६ ॥

पृथकपृथकूक्रियाभिर्हिकलाभेदस्तुजायते
यांयांकलांसमाश्रित्यतन्नाम्नाजातिरुच्यते ॥ ७ ॥
क्रियेचेंवेगळपणेंकलेचाभेदहोतसे ॥ जीजीकलाअश्रयितोंग्यानावेजातिहोतसे ॥ ७ ॥

हावभावादिसंयुक्तंनर्तनंतुकलास्मृता
अनेकवाद्यविकृतौज्ञानंतद्वादनेकला ॥ ८ ॥
जेकाअनेकवाद्याचेवादनज्ञानतीकला ॥ हावभावादिसंयुक्तअसेनर्तनंतीकला ॥ ८ ॥

अनेकरूपाविर्भावकृतिज्ञानंकलास्मृता
वस्त्रालंकारसंधानस्त्रीपुंसोश्चकलास्मृता ॥ ९ ॥
साजिवणेवस्त्रभूषेनींस्त्रीनरालागितीकला ॥ धरणेंबहुरूपाचेंजेकृतिज्ञानतेकला ॥ ९ ॥

शय्यातरणसंयोगपुष्पादिग्रथनंकला
द्युताद्यनेकक्रीडाभीरंजनंतुकलास्मृता ॥ १० ॥
शय्यागलेफसंयोगपुष्पाचेंगाठणेंकला ॥ द्युतादिनानाक्रीडेनींखेळणेंतीकलाअसे ॥ १० ॥

अनेकासनसंधानैरंतेज्ञानंकलास्मृता
कलासप्तकमेत्तद्धिगांधर्वेसमुदाल्हतं ॥ ११ ॥
अनेकासनवंधानैरतिज्ञानकलाअसे ॥ कलासप्तकहेआहेगांधर्वांतानिरूपित ॥ ११ ॥

मकरंदासवादीनांमद्यादीनांकृतिःकला
शल्यमूढाल्हतौज्ञानंशिराव्रणव्यधेकला ॥ १२ ॥
आसवेंमकरंदाचीमद्यादिकातिहीकला ॥ काढणेंमूढशल्याचेंशिराव्रणगतीकला ॥१२ ॥

हीनाधिरससंयेगान्नादिसंपाचनंकला
वृक्षादिप्रसवारोपपालनादिकृतिःकला ॥ १३ ॥
हिनाधिकारसेंतुल्यअन्नापाचहीकला ॥ वृक्षादिरोपप्रसवपालनादिकलाकृति ॥ १३ ॥

पाषाणादिद्दार्तिर्धातोस्तद्भस्मकरणेंकला
यावदिक्षुविकाराणांकृतिज्ञानंकलास्मृता ॥ १४ ॥
पाषाणधातुद्रवणेंतद्भस्मकरणेंकला ॥ यावादिक्षुविकाराचेंकतिज्ञानकलाअसे ॥ १४ ॥

धात्वौषधीनांसंयोगक्रीयाज्ञानंकलास्मृता
धातुसांकर्यपार्थक्यकरणंतुकलास्मृता ॥ १५ ॥
धातुऔषधसंयोगक्रियाज्ञानकलाअसे ॥ धातूसंकरवाभेदकरणेंज्ञानतेंकला ॥ १५ ॥

संयोगापूर्वविज्ञानंधात्वादीनांकलास्मृता
क्षारनिष्कासनज्ञानंकलासंज्ञंतुतत्स्मृतं ॥ १६ ॥
बुद्धीनवीनसंयोगधात्वादीचाकलाअसे ॥ खाराचेंकाढणेंतेंवीकलासंज्ञकतेंअसे ॥ १६ ॥

कलादशकमेत्तद्धिह्यायुर्वेदागमेषुच
शस्त्रसंधानविक्षेपःपदादिन्यासतःकला ॥ १७ ॥
आयुर्वेदींअसातियाअंतर्भूतदाहाकला शस्त्रसागनिशाणहीपदन्यासतशीकला ॥ १७ ॥

संध्याघाताकृष्टिभेदैर्मल्लयुद्धंकलास्मृता
कलाभिर्लक्षितेदेशेयंत्राद्यस्त्रनिपातनं ॥ १८ ॥
यंत्रादिलक्षिल्यादेशींअस्त्रपातअसेकला ॥ १८ ॥
पेंचसंधीघातभेदेंमल्लयुद्धकलाअसे ॥

वाद्यसंकेततोव्यूहरचनादिकलास्मृता
गजाश्वरथगत्यादियुद्धसंयोजनंकला ॥ १९ ॥
कवादीतेंवाजानीकरणेंज्ञानतेंकला ॥ गजाश्वरथचालीनेंयुद्धीयोजनतीकला ॥ १९ ॥

कलापंचकमेतद्धिधनुर्वेदागमेस्थितं
विविधासनमुद्राभिर्देवतातोषणंकला ॥ २० ॥
अंतर्भूतधनुर्वेदींकलापंचकहेअसे ॥ नानाआसनमुद्रानींदेवतोषणहीकला ॥ २० ॥

सारथ्यंचगजाश्वादेर्गतिशिक्षाकलास्मृता
मृत्तिकाकाष्टपाषाणधातुभांडादिसत्क्रिया ॥ २१ ॥
सारथ्यगजघोड्यातेगतीशिकिवणेंकला ॥ मृत्तिकाकाष्टपाषाणधातुपात्रकृतीकला ॥ २१ ॥

पृथक्कलाचतुष्कंतुचित्राद्यालेखनंकला
तडागवापीप्रासादसमभूमिक्रियाकला ॥ २२ ॥
वेगळ्यापाचारकलाचित्राचोललिहिणेंकला ॥ तलावबावडीवाडाभूसमानक्रियाकला ॥ २२ ॥

घट्याद्यनेकयंत्राणांवाद्यानांतुकृतिःकला
हीनमध्यादिसंयोगवर्णाद्यैरंजनंकला ॥ २३ ॥
घड्याळादिकयंत्रांचीवाद्यांचीरचनाकला ॥ हीनमध्याधिसंयोगवर्णेरंगीवणेंकला ॥ २३ ॥

जलवाय्वग्निसंयोगनिरोधैश्चक्रियाकला
नौकारथादियानानांकृतिज्ञानंकलास्मृता ॥ २४ ॥
जलवायुअग्निरोधसंयोगदिक्रियाकला ॥ रथनावादियानाचेंकृतिज्ञानकलाअसे ॥ २४ ॥

सूत्रादिरज्जुकरणंविज्ञानंतुकलास्मृता
अनेकतंतुसंयोगैःपटबंधःकलास्मृता ॥ २५ ॥
सताचीदोरिकरणेंतयाचेंज्ञानतिकला ॥ अनेकसूत्रसंयोगेंकपडाकरणेंकला ॥ २५ ॥

वेधादिसदसज्ज्ञानंरत्नानांचकलास्मृता
स्वर्णादीनांतुयाथात्म्यविज्ञानंचकलास्मृता ॥ २६ ॥
नीचउत्तमवेधाधिरत्नाचेंज्ञानतीकला ॥ सुवर्णादिकधातूचेंयथार्थज्ञानतिकला ॥ २६ ॥

क्रुतिनामस्वर्णरत्नादिक्रियाज्ञानंकलास्मृता
स्वर्णाद्यलंकारकृतिःकलालेपादिसत्कृतिः ॥ २७ ॥
क्रियेनेंरत्नवासोनेकरणींज्ञानतीकला ॥ सुवर्णभूषाभरणेंमुलम्माकरणेंकला ॥ २७ ॥
मार्दवादिक्रियाज्ञानंचर्मणांतुकलास्मृता
पशुचर्मांगनिर्हारक्रियाज्ञानंकलास्मृता ॥ २८ ॥
चामड्यालामृदुत्वादिआणणेंज्ञानतीकला ॥ पशूचेंचर्मवाअंगकाढणेंज्ञानहीकला ॥२८॥
दुग्धदोहादिविज्ञानेघृतांतंतुकलास्मृता
सीवनंकंचुकादीनांविज्ञानंहिकलात्मकं ॥ २९ ॥
दुधाच्यादोहण्याहनीतुपापर्यंततीकला ॥ सिवणेंकंचुकादीचेंअंगरक्षादिचेकला ॥ २९ ॥
बाव्हादिभिश्चतरणंकलासंज्ञंजलेस्मृतं
मार्जनंगृहभांडादेर्विज्ञानंतुकलास्मृता ॥ ३० ॥
महाजलीघींतरणेनातकलअस ॥ मांजणेघरपात्राचेंकलासंज्ञकतेंअसें ॥ ३० ॥
वस्त्रसंमार्जनंचैवक्षुरकर्मकलेत्युभे
तिलमांसादिस्नेहानांकलानिष्कासनेकृतिः ।३१।
वस्त्राधुणेक्षौरकर्णेकलासंज्ञकदोनहीं ॥ तिळमांसादिचेंतेलकाढणेंज्ञानतीकला । ३१ ।
सीराद्याकर्षणेज्ञानंवृक्षाद्यारोहणकला
मनानुकूलसेवायाःकृतिज्ञानंकलास्मृता ॥ ३२ ॥
हाळाचेधरणेंतेवीजाणेंवृक्षावरीकला ॥ अनुकूलमनासेवाकरणेंज्ञानतीकला ॥ ३२ ॥
वेणुतृणादिपात्राणांकृतिज्ञानंकलास्मृता
काचपात्रादिकरणविज्ञानंतुकलास्मृता ॥ ३३ ॥
बासघासादिपात्राचेकृतिज्ञानकलाअसे ॥ कांचादिपात्ररचनाज्ञानतोंहेंकलाअसे ॥३३॥
संसेचनसंहरणंजलानांतुकलास्मृता
लोहाभिसारशस्त्रास्त्रकृतिज्ञानंकलास्मृत ॥ ३४ ॥
णेंतेवीजलाचेंज्ञानतकिला ॥ शस्त्रास्त्राचेंपाजळणेंतत्कृतिज्ञानतीक ॥ ३४ ॥

गजाश्ववृषभोष्ट्राणापल्याणादीक्रियाकला
शिशोःसंरक्षणेज्ञानंधारणेक्रीडणेकल ॥ ३५ ॥

गजाश्ववृषउंटांचेंकलाश्वोगिरघालणें ॥ बाळाचेंरक्षणतसेंकलाखेळवणेंअसे । ३५ ।

सुयुक्तताडणज्ञानमपराधिजनेकला
नानादेशीयवर्णानांसुसम्यक्लेखनेकला ॥ ३६ ॥

युक्तीनेंताडनज्ञानअपराधिजनाकला ॥ नानादेशीयवर्णांचेचांगलेंलिहिणेंकला ॥ ३६॥

तांबूलरक्षादिकृतिविज्ञानंतुकलास्मृया
आदानमाशुकारित्वंप्रतिदानंचिरक्रिया ॥ ३७॥

तांबूलरंगलाहाखेचाकरणेज्ञानतीकला ॥ घेणेंत्वरेंकार्यकर्णेंदेणेंपरतसुस्तता ॥ ३७ ॥

कलासुद्वौगुणौज्ञेयौद्वेकलेपरिकीर्तिते
चतुःषष्टिकलाह्येताःसंक्षेपेणनिदर्शिताः ॥ ३८ ॥

कलेतहेदोनगुणवादिल्यादोनवाकला ॥ कलाचौसष्टकथिल्यायासंक्षेपेंकरोनिया ॥३८॥

यांयांकलांसमाश्रित्यतांतांकुर्यात्सएवहि
ब्रह्मचारिग्रहस्थश्चवानप्रस्थोयतिक्रमात् ॥३९ ॥

लेंजाआश्रयितोतितेंतोचकरोसदा ॥ ब्रह्मचारीगृहस्छाख्यवानप्रस्छयतीतसा ॥ ३९ ॥

चत्वारोआश्रमाश्चैतेब्राह्मणस्यसदैवहि
अन्येषामंत्यहीनाश्चक्षत्रविट्शूद्रकर्मणां ॥ ४० ॥

चारआश्रमहेथोरब्राह्मणालासदोदिन ॥ यतित्वावीणदूजातेक्षात्रविट्शूद्रकार्मिते ॥४०॥

विद्यार्थंब्रह्मचारीस्यात्सर्वेषांपालनेगृही
वानप्रस्थेःसंदमनेसंन्यासीमोक्षसाधने ॥ ४१ ॥

विद्येसाठींब्रह्मचारीसर्वांपालकतोगृही ॥ वानप्रस्छदमासाठीसन्यासीमोक्षसाधन ॥४१॥

वर्तयंत्यन्यथादंडयायावर्णाश्रमजातय
जपंस्तपंस्तीतीर्थसेवाप्रव्रज्जांमंत्रसाधनं ॥ ४२ ॥

अन्यथावागतेदंड्यवर्णआश्रमजातिजा ॥ जपातपातीर्थसेवासन्यासामंत्रसाधना । ४२ ।

कृषिपण्यादिषुकृत्येभवेयुस्ताःप्रसाधिकाः
संगीतैर्मधुराऽलापैःस्वायत्तस्तुपतिर्यथा ॥ ६३ ॥
शेतांत्वाजारिंपुरुषाहोईजेकार्यसाधिका ॥ संगीतिंगोडवाणीनिंजसास्वाधनिहोपती ॥ ६३॥
भवेत्तथाऽचरेयुर्वैमायाभिःकार्यकेलिभिः
नास्तिभर्तृसमोनाथोनास्तिभर्तृसमंसुखं ॥ ६४ ॥
हे ायतैसेंआचरावेंमायेनेंरातिकौशलें ॥ पतितुल्यनसेनाथपातितुल्यनसेसुख ॥ ६४ ॥
विसृज्यधनसर्वस्वंभर्तावैशरणंस्त्रियः
मितंददातिहिपितामितंभ्रातामितंसुता ॥ ६५ ॥
धनसर्वस्वटाकूनिपतीशरणतोस्त्रियां ॥ मोजलेंदेतसेताततसेंभाऊतसेंसुत ॥ ६५ ॥
अमितस्यप्रदातारंभर्तारंकानपूजयेत्
शूद्रोवर्णचतुर्थोपिवर्णत्वात्धर्ममर्हति ॥ ६६ ॥
देईअमापजोभर्तानपूजीकोणतीतया ॥ चवथाहीशूद्रवर्णवर्णत्वेंधर्मयोग्यतो ॥ ६६ ॥
वेदमंत्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विना
पुराणाद्युक्तमंत्रैश्चनमोंतैःकर्मकेवलं ॥ ६७ ॥
वेदमंत्रस्वधास्वाहावषट्कारादिवर्जित ॥ करीपुराणोक्तमंत्रेंनमोंतिकर्मकेवळ ॥ ६७ ॥
विप्रवद्विप्रविन्नासुक्षत्रविन्नासुक्षत्रवत्
प्रजाताःकर्मकुर्युर्वैवैश्यविन्नासुवैश्यवत् ॥ ६८ ॥
विप्रादिकेंस्वेतरजावर्णाच्यावरिल्यास्त्रिया ॥ तदुत्पन्नाहिपुत्राहिपितृवत्कारजेंक्रिया॥६८॥
वैश्यासुक्षत्रविप्राभ्यांजातःशूद्रासुशूद्रवत्
अधमादुत्तमायांतुजातःशूद्राधमःस्मृतः ॥ ६९ ॥
ब्रह्मक्षत्रापासुनीजेवैश्याशूद्राजमातृवत् ॥ उच्चस्त्रीतेंनाचिसंगेंहोयतोअतिनीचगा ॥ ६९॥
सशूद्रादनुसत्कुर्यान्नाममंत्रेणसर्वदा
ससंकरचतुर्वर्णाएकत्रैकत्रयावनाः ॥ ७० ॥
वागेशूद्रानुसारेंतोनाममंत्रोंचेसर्वदा ॥ ससंकरचारिवर्णएकएकत्रयावन ॥ ७० ॥

वेदभिन्नप्रमाणास्तेप्रत्यगुत्तरवासिनः
तदाचार्यैश्चतच्छास्त्रंनिर्मितंतद्धितार्थकं ॥ ७१॥

प्रमाणत्यांवेदभिन्नराहतीपाश्चिमोत्तरीं ॥ तदाचार्यींतयांसाठींकेलेंशास्त्रतयांहित ॥७१॥

व्यवहारायत्यानीतिरुभयोरविवादिनी
कदाचिद्बीजमाहात्म्यक्षेत्रमाहात्म्यतःक्वचित् ७२॥

व्यवहारकजोनीतीदोहोंतेंतीवरोबरा॥ कदाचिद्वीर्यमाहात्म्येंक्षेत्रमाहात्महीकुठें ॥ ७२ ॥

नीचोत्तमत्वंभवतिश्रेष्ठत्वंक्षेत्रबीजतः
विश्वामित्रश्चवसिष्ठोमातंगोनारदादयः ॥ ७३ ॥

नीचोत्तमत्वजाणावेंक्षत्रेंबीजेंतसेंकुठें ॥ विश्वामित्रवसिष्ठादितसेंमातंगनारद ॥ ७३ ॥

स्वस्वजात्युक्तधर्मोयःपूर्वैराचरितःसदा
तमाचरेच्चसाजातिर्दंड्यास्यादन्यथानृपैः ॥ ७४ ॥

आपापलाजातिधर्मपूर्वीचरितवातसा ॥ त्याजातितोआचरावादंड्यहोअन्यथानृपें ॥७४॥

जातिवर्णाश्रमान्सर्वान्पृथक्चिन्हैःसुलक्षयेत्
यंत्राणिधातुकाराणांसंरक्षेन्निशिसर्वदा ॥ ७५ ॥

जातिवर्णाश्रमांसर्वांकारिजेचिन्हवेगळे ॥ यंत्रांतेंधातुकाराचेंसर्वदानिशिठेविजे ॥ ७५ ॥

कारुशिल्पिगणान्राष्ट्रेरक्षेत्कार्यानुमानतः
अधिकान्कृषिकृत्सेवाभृत्यवर्गेनियोजयेत् ॥ ७६॥

कारुशिल्पिगणाराष्ट्रींकामपाहूनिठेविजे ॥ अधिकाशेतिकरवीसेवावाकरवीतशी॥ ७६ ॥

चौराणांपितृभूतास्तेस्वर्णकारादयस्त्वतः
गंजागृहंपृथग्ग्रामात्तस्मिन्रक्षेत्तुमद्यपान् ॥७७॥

चोरांचेवापहेसर्वसोनारादिह्मणूनियां ॥ कलालीगांवबाहेरमद्यपांरक्षिजेतेथें ॥७७॥

नदिवामद्यपानंहिराष्ट्रेकुर्यात्धिकार्हिचित्
ग्रामेग्राम्यान्वनेवन्यान्वृक्षान्संरोपयेन्नृपः ॥७८॥

देवसानामद्यपानाममराष्ट्रींकरीकधीं ॥ गांवींगावांतलेरानींवृक्षांतेंठेविरानिच्या । ७८ ।

उत्तमान्विंशतिकरैर्मध्यमांस्तिथिहस्ततः
सामान्यांदशहस्तैश्चकनिष्ठान्पंचभिःकरैः ॥७९॥
उत्तमातेंवासिहातींमध्यमापंधरातसे ॥ सामान्यातेंदाहाहातेंकानिष्ठापांचहातिंहि ॥७९॥

अजाविगोशकृद्भिर्वाजलैर्मांसैश्चपोषयेत्
उदुंबराश्वत्थवटचिंचाचंदनजंभलाः ॥ ८० ॥
शेळीमेंढीगायशेणजलेंमांसेंहिपोषिजे ॥ उंबरापिंपळाचिंचातसेंचंदनजांभळ ॥ ८० ॥

कदंबाशोकबकुलबिल्वामृतकपित्थकाः
राजादनाम्रपुन्नागतुदकाष्ठाम्लचंपकाः ॥ ८१ ॥
कळंबाशोकबकुलाबेल्वाहिर्डाकापित्थही ॥ चारअंबानागचांफातुतेंबेताम्लचंपक ॥८१॥

नीपकोकाम्रसरलदाडिमाक्षोटाभिःसटाः
शिंशिपाशिंशुबदरनिंबजंभीरक्षीरिकाः ॥ ८२ ॥
नीपकोकम्सालसहअनारक्रोढभिस्सठा ॥ शिश्वीशीसमहीबोरखिरणीइडलिंबही॥८२॥

खर्जूरदेवकरजफल्गुतापिछसिंभलाः
कुद्दालेलवलीधात्रीकुमकोमातुलुंगकः ॥ ८३ ॥
करंजखजूरबाखाडातमालातेंविासिंभल ॥ हर्फरेवडिकन्चारविजोरादिसुपारिहो ॥ ८३ ॥

लचुकोनारिकेलश्चरंभान्येसत्फलाद्रुमाः
सुपुष्पाश्चैवयेवृक्षाग्रामाभ्यर्णेनियोजयेत् ॥८४॥
बडहराहिनारेळकेळसत्फलवृक्षजे ॥ सुपुष्पाचेहिजेवृक्षगांवाजवळीयोजिजे ॥ ८४ ॥

येचकंटकिनोवृक्षाःखदिराद्यास्तथापरे
आरण्यकास्तेविज्ञेयास्तेषांतत्रनियोजनं॥ ८५ ॥
कांट्याचेवृक्षजेदूजेखदिरादिकहीतसे ॥ रानांतलेतेजाणावेतयांतेंथेचिराक्षिजे ॥ ८५ ॥

खदिराश्मंतशाकाग्निमंथस्योनाकबब्बुलाः
तमालशालकुटजधवार्जुनपलाशकाः ॥ ८६ ॥
खईरअपटासाकुटेटूनिवेंलबाबुळ ॥ तमालसालइकुडापळसादंडधावडा ॥ ८६ ॥

सप्तपर्णशमीतूनदेवदारुविकंकताः
करमर्दंगुदीभूर्जविषमुष्टिकरीरकाः ॥ ८७ ॥
शमीसात्वणनांदुर्खीदेवदारवेहेकळ ॥ कर्वंदडंडिणीभूर्जविषमुष्टिहिकाजरा ॥ ८७ ।
शल्लकीकाश्मरीपाठातिंदुकोबीजसारकः
हरीतकीचभल्लातःशम्पाकोर्कश्चपुष्करः ॥ ८८ ॥
शिवणीसालपाहाडमूळतेंदुत्रियातसा ॥ हिर्डाभिलावात्राहवाआकडातेविपुष्कर ॥ ८८ ॥
अरिमेदश्चपीतद्रुःशाल्मलिश्चाबिभीतकः
नरवेलोमहावृक्षोऽपरेयेमधुकादयः ॥ ८९ ॥
अरिमेदापीतवृक्षशेवरीवेहेडातसा ॥ नरवेलमहावृक्षदुजेजेमोहोव्यादिक ॥ ८९ ॥
प्रतानवंत्यःस्तंविन्योगुल्मिन्यश्चतथैवच
ग्राम्याग्रामेवनेवन्यानियोज्यास्तेप्रयत्नतः ॥ ९० ॥
प्रतानेंवास्तंवतसेगुल्मेंशोभतिज्यांलता ॥ गांवांतल्यागांविलावीरानींरानांतल्यातशा ॥ ९०
कूपवापीपुष्करिण्यस्तडागाःसुगमास्तथा
कार्याःखाताद्द्वित्रिगुणविस्तारपदधानिकाः ॥ ९१ ॥
कुवेवावीपुष्कारिणीसाधुघाटतलावही। खोलीहुनीद्वित्रिगुणाविस्तारेंपायवाटही ॥ ९१ ॥
यथातथाह्यनेकाश्चराष्ट्रेस्याद्विपुलंजलं
नदीनांसेत्ववःकार्याविवंधाःसुमनोहराः ॥ ९२ ॥
तसेंकरावेंसुवहूराष्ट्रींजिळजसेंबहू ॥ नदींतेंपूलकारिंजेवहूविधमनोहर ॥ ९२ ॥
नौकादिजलयानानिपारगानिनदीषुच
यज्जातिपूज्योयोदेवस्ताद्द्विद्यायाश्चयोगुरुः ॥ ९३ ॥
नावादिजलयानांतेंनदीउतरण्याकरी ॥ जाजातिजोपूज्यदेवत्याविद्येचाहिजोगुरु ॥ ९३ ॥
तदालयानितज्जातिगृहपंक्तिमुखेन्यसेत्
शृंगाटकेग्राममध्येविष्णोर्वाशंकरस्यच ॥ ९४ ॥
घरेंतयांचींतज्जातीघरेंओळिमुखींकरी ॥ गांवींचवाठ्यावरतींहराचेंविष्णुचेंहिवा ॥ ९४ ॥

गणेशस्यरवेर्देव्याः प्रासादाः क्रमतोन्यसेत्
मेर्वादिषोडशविधलक्षणान्सुमनोहरान् ॥ ९५ ॥
गणेशाचेंवारविचेंदेवीच्यादेवळाकरी ॥ मेर्वादिसोळाभेदानेंलक्षणेंसुमनोहर ॥९५ ॥

वर्तुलांश्चतुरस्रान्वायंत्राकारान्समंडपान्
प्राकारगोपुरगणयुतान्द्वित्रिगुणोच्छ्रितान् ॥९६॥
वाटोळेवाचतुष्कोणयंत्राकारसुमंडप॥कोटहीगोपुरेंनानाउंचद्वित्रिगुणेंतशीं ॥ ९६ ॥

यथोक्तांतः सुप्रतिमान्जलमूलान्विचित्रितान्
रम्यः सहस्रशिखरः सपादशतभूमिकः ॥ ९७ ॥
सशास्त्रप्रतिमायांतजलींपायाविचित्रही ॥ नामीहजाराशिखरेंसव्वासेंभूमिमानज्या॥९७॥

सहस्रहस्तविस्तारोच्छ्रायः स्यान्मेरुसंज्ञकः
ततस्ततोष्टांशहीनाअपरेमंदरादयः ॥ ९८ ॥
सहस्रहस्तविस्तारेंउंचतोमेरुसंज्ञक ॥ क्रमें अष्टांशिंजेहीनदुसरेमंदरादिक ॥ ९८ ॥

मंदरोऋक्षमालीचद्युमणिश्चंद्रशेखरः
माल्यवान्वापारियात्ररत्नशीर्षहीधातुमान्॥९९॥
मंदारऋक्षमालीहिद्युमणीचंद्रशेखर ॥ माल्यवान्वापारियात्ररत्नशीर्षहिधातुमान ॥९९॥

पद्मकोशः पुष्पहासः श्रीकरः स्वस्तिकाभिधः
महापद्मः पद्मकूटः षोडशोविजयाभिधः ॥४००॥
पद्मकोशीपुष्पहासाश्रीकरास्वस्तिकाभिध । महापद्मीपद्मकूटसोळावाविजयाभिध॥४००।

तन्मंडपश्चतत्तुल्यः पादन्यूनोच्छ्रितः पुरः
स्वाराध्यदेवताध्यानैः प्रतिमास्तेषुयोजयेत् ॥ १ ॥
तयांचेंमंडपतसेउंचपादेंउणेपुढें ॥ सुखेंआराध्यदेवांचाप्रतिमास्छापिजेतयीं ॥ १ ॥

सात्विकीराजसीदेवप्रतिमातामसीत्रिधा
विष्ण्वादीनांचयायत्रयोग्यापूज्यातुतादृशी ॥ २॥
सात्विकीराजसीदेवप्रतिमातामसीत्रिधा विष्ण्वादिकांचीजीजेथेंपुजावीयोग्यतीतशी।२।

योगमुद्रान्वितास्वस्थावराभयकरान्विता
देवेंद्रादिस्तुतनुतासात्विकीसाप्रकीर्तिता ॥ ३ ॥
योगमुद्रायुतस्वस्छवराभयकरेंयुत ॥ इंद्रादिकींस्तुतनुतजाणावीतीससात्विकी ॥ ३ ॥

तिष्ठतीवाहनस्थावानानाभरणभूषिता
याशस्त्रास्त्राभयवरकरासाराजसीस्मृता ॥ ४ ॥
उभीवावाहनगतनानाभूषणभूषित ॥ जीशस्त्रास्त्राभयवरकरातीराजसीअसे ॥ ४ ॥

शस्त्रास्त्रैर्दैत्यहंत्रीयाह्युग्ररूपधरासदा
युत्धाभिनंदिनीसातुतामसीप्रतिमोच्यते ॥ ५ ॥
शस्त्रेंअस्त्रेंदैत्यहंतीउग्ररूपधरातशी ॥ युद्धानुमोदानेतसेंजाणावीतीसतामसी ॥ ५ ॥

संक्षेपतस्तुध्यानादिविष्णवादीनांतथोच्यते
प्रमाणंप्रतिमानांचतदंगानांसुविस्तरं ॥ ६ ॥
संक्षेपेंध्यानआदीतेंविष्णवादीचेंवदेंतसें ॥ प्रतिमेचेप्रमाणातेंतदंगाचेंहिविस्तरें ॥ ६ ॥

स्वस्वमुष्टेश्चचतुर्थांशोह्यंगुलंपरिकीर्तितं
तदंगुलैर्द्वादशभिर्भवेतालस्यदीर्घता ॥ ७ ॥
स्वमुष्टीचाचतुर्थांशतयाअंगुलजाणिजे ॥ बारांहियाअंगुलांनींहोतसेतालदीर्घता ॥ ७ ॥

वामनीसप्ततालास्यादष्टतालातुमानुषी
नवतालास्मृतादैवीराक्षसीदशतालिका ॥ ८ ॥
वामनाचीसप्ततालमानवीअष्टतालती ॥ नवतालीअसेदैवीराक्षसीदशतालती ॥ ८ ॥

सप्ततालाह्युच्चतावामूर्तीनांदेशभेदतः
सदैवस्त्रीःसप्ततालासप्ततालश्चवामनः ॥ ९ ॥
उंचमूर्तीसप्ततालदेशभेदेंकल्पनियां ॥ सर्वदास्त्रीसप्ततालसाततालचिवामन ॥ ९ ॥

नरोनारायणोरामोनृसिंहोदशतालकः
दशतालाकृतयुगेत्रेतायांनवतालिका ॥ १० ॥
रामनारायणनरनृहरीदशतालतो ॥ दशतालाकृतयुगींत्रेतींतिनवतालती ॥ १० ॥

अष्टतालाद्द्वापरेतुसप्ततालाकलौस्मृता
नवतालप्रमाणेतुमुखंतालमितंस्मृतं ॥ ११ ॥

द्वापारिंतीअष्टतालसप्ततालकलींमधीं ॥ नवतालप्रमाणाचेंमुखतेंयेकतालहो ॥ ११ ॥

चतुरंगुलंललाटंस्यादधोनासातथैवच
नासिकाधश्चहन्वंतंचतुरंगुलमीरितं ॥ १२ ॥

कपाळतेंचारबोटेंपुढेंनाकाहितीतुकें ॥ त्यापुढेंहनुपर्यंतस्थानतेंचारअंगुला ॥ १२ ॥

चतुरंगुलाभवेद्ग्रीवातालेनहृदयंपुनः
नाभिस्तस्मादधःकार्यातालेनैकेनशोभिता ॥ १३ ॥

आंगळेंचारतीमानउरहीयेकतालतें ॥ तयापुढेंनाभिकरांयेकतालेंसुशोभित ॥ १३ ॥

नाभ्यधश्चभवेन्मेढ्रंभागेनैकेनवापुनः
द्वितालौह्यायतावूरूजानुनीचतुरंगुले ॥ १४ ॥

नाभिच्यखालितोंलिंगयेकभागेंकरूनियां ॥ द्वितालदांबत्यामांड्यागुडघेचारआंगळें ॥ १४ ॥

जंघेउरूसमेकार्येगुल्फाधश्चतुरंगुलं
नवतालात्मकमिदमूर्ध्वमानंबुधैःस्मृतं ॥ १५ ॥

जंघामांड्यांतशाघोट्यांखालींतेंचारअंगुल ॥ हेंमाननवतालाचेंवरचेंकथिलेंबुधें ॥ १५ ॥

शिखावधितुकेशांतंत्र्यंगुलंसर्वमानतः
दिशानयाचविभजेत्सप्ताष्टदशतालिकं ॥ १६ ॥

शिखेहुनीचारिबाजूघेरायादोनअंगुल ॥ याचमार्गेंविभागावेंसप्ताष्टदशतालिक ॥ १६ ॥

चतुस्तालात्मकौबाहूह्यंगुल्यंतावुदाहृतौ
स्कंधादिकुर्परांतंचाविंशत्यंगुलमुत्तमं ॥ १७ ॥

चारतालतसेंबाहूअंगुलीसहजाणिजे ॥ स्कंधाहूनीकोपरांतविसअंगुलउत्तम ॥ १७ ॥

त्रयोदशांगुलंचाधःकक्षायाःकुर्परांतकं
अष्टाविंशत्यंगुलस्तुमध्यमांतःकरस्मृतः ॥ १८ ॥

तेराबोटेंखालिखाकेहुनितेंकोपरावरी ॥ बोटेंअठ्ठाविसकरमधल्याअंगळासह ॥ १८ ॥

सप्तांगुलंकरतलंमध्यापंचांगुलामता
सार्धत्रयांगुलोंगुष्ठोतर्जनीमूलपूर्वभाक् ॥१९॥
सातबोटेंतळाहातमध्यमापाचआंगळें ॥ आंगठातींसार्धतीनतर्जनीमूळपरेतो ॥ १९॥

पर्वद्वयात्मकोन्यासांपर्वाणित्रिणित्रीणितु
अर्धांगुलेनांगुलेनहीनानामाचतर्जनी ॥ २० ॥
दोनपेरेंतयादूजापेरेंसर्वासतीनतीं ॥ बोटेंतशींअर्धबोटेंअनामाहीनतर्जनी ॥२०॥

कनिष्ठिकानामिकातोंगुलोनाचप्रकीर्तिता
चतुर्दशांगुलौपादौह्यंगुष्ठोह्यंगुलोमतः ॥ २१ ॥
दोन्हीशेवटल्यातेंविकाथिल्याअंगुलीतशा ॥पायतोचवदाबोटेंआंगठादोनअगुंळ॥२१॥

प्रदेशिनीद्व्यंगुलातुसार्धांगुलमथेतराः
शिरोङ्घ्रितौपाणिपादौगुढगुल्फौप्रकीर्तितौ ।२२।
जवळीचींतीनबोटेंदीडअंगुळदूसऱ्या ॥ नद्याशिराहतीपायींघोटेंगुप्तसदातसे ॥ २२॥

तद्विज्ञैःप्रस्तुतायेयेमूर्तेरवयवाःसदा
नहीनानाधिकामानात्तेतेज्ञेयाःसुशोभनाः ॥२३॥
चित्रज्ञेंजेअवयवमूर्तींचस्तुतसर्वदा ॥ मानेनहीनआधिकजाणावेतेसुशोभन ॥ २३ ॥

नस्थूलानकृशावापिसर्वेसर्वमनोरमाः
सर्वांगैःसर्वरम्योहिकश्चिल्लक्षेप्रजायते ॥२४॥
नस्थूलनकृशतसेसर्वसर्वामनोरम ॥ सर्वांगेंरम्यसर्वानायेकानालक्षींहोतसे ॥ २४॥

शास्त्रमानेनयोरम्यसरम्योनान्यएवहि
शास्त्रामानविहीनंयदरम्यंतद्विपश्चितां ॥ २५॥
जोचांगलाशास्त्रमानेतोसुंदरनदूसरा ॥ शास्त्रमानेंजोविहीनविद्वानांनावडेचतो ॥२५॥

एकेषांमेवतद्रम्यंलग्नंयत्रचयस्यहृत्
अष्टांगुलंललाटंस्यात्तावन्मात्रौभ्रुवौमतौ ॥ २६ ॥
येखाद्यातेगोडलागेआसक्तीजहुशीजिथे ॥ ललाटअठतेंबोटेंतितक्याभिवयातशा ।२६।

अर्धांगुलाभ्रुवोर्लेखामध्येधनुरिवायता
नेत्रेचत्र्यंगुलायोमद्व्यंगुलेविस्तृतेशुभे ॥ २७ ॥
भुवयाचींमध्यरेषाअर्धवोटधनुष्यशी ॥ नेत्रलांवीतीनवोटेंरुंदोचीदोनअंगुलें ॥ २७ ॥

तारकातत्त्रितीयांशानेत्रयोःकृष्णारूपिणी
द्व्यंगुलंतुभ्रुवोर्मध्येनासामूलमथांगूलं ॥ २८ ॥
तत्त्रितीयांशबुबुळनेत्राचेंकृष्णरूपतें ॥ भ्रुमध्यतोदोनवोटेंनाकमूळाहिअंगुळ ॥ २८ ॥

नासाग्रविस्तरंतद्वद्व्यंगुलंतद्विलद्वयं
शुकमुखाकृतिर्नासासरलावाद्विधाशुभा ॥ २९ ॥
नासाग्रविस्तरतसादोनवोटेंबिलद्वय ॥ राघूमुखतसेंकिंवानीटदोनहीशोभन ॥ २९ ॥

निष्पावसदृशंनासापुटयुग्मंसुशोभनं
कर्णौचभ्रूसमौज्ञेयौदीर्घौतुचतुरंगुलौ ॥ ३० ॥
वाटोळ्यानिठव्यातुल्यदोननाकपुड्याशुभ ॥ कानहीभिवयातेवीलांवीनेंचारआंगळें ॥ ३० ॥

कर्णपालीद्व्यंगुलास्यात्स्थूलाचार्धांगुलामता
नासावंशोर्धांगुलस्तुश्लक्ष्णाग्रःकिंचिदुन्नतः ॥ ३१ ॥
दोनवोटेंकानपाळीजाडीलाअर्धवोटती ॥ अर्धांगुलेंनाकदंडाचिकाणअग्रउंचतो ॥ ३१

ग्रीवामूलाच्चस्कंधांतमष्टांगुलमुदाहृतं
बाह्वंतरंद्वितालंस्यात्तालमात्रंस्तनांतरं ॥ ३२ ॥
मानमूळाहुनीखांद्यावरीतीआठआंगुळ ॥ द्वितालबाहुचेमध्यएकतालस्तनांतर ॥ ३२ ॥

षोडशांगुलमात्रंतुकर्णयोरंतरंस्मृतं
कर्णहन्वग्रांतरंतुसदैवाष्टांगुलंमतं ॥ ३३ ॥
कानाला अंतरमध्येंसोळाअंगळतें असे ॥ हन्वटीचेंहिकर्णाचेआठअंगुळअंतर ॥ ३३ ॥

नासाकर्णांतरंतद्वत्तदर्धंकर्णनेत्रयोः
मुखंतालत्रितीयांशमोष्ठावर्धांगुलौमतौ ॥ ३४ ॥
नाककानतसेदूरकर्णनेत्रासंचारतें ॥ चारांगुळेंरुंदमुखअर्धवोटहिओठतें ॥ ३४ ॥

द्वात्रिंदशांगुलःप्रोक्तःपरिधिर्मस्तकस्यच
दशांगुलाविस्तृतिस्तद्द्वादशांगुलदीर्घता ॥ ३५ ॥
बत्तीसआंगुळेंडोक्याचाटोळेपणशोभतें॥रुंदीदहाआंगळांचीलांबीत्याद्वादशांगुल ॥३५॥

ग्रीवामूलस्यपरिधिर्द्वाविंशत्यंगुलात्मकः
हन्मूलेपरिधिर्ज्ञेयश्चतुःपंचाशदंगुलः ॥ ३६॥
मानमूळासपरिधीकरीबाविसआंगुळें ॥ वाटोळेंपणहन्मूलींअसेचौपन्नआंगळें ॥ ३६॥

हीनांगुलचतुस्तालपरिधिर्हृदयस्यच
आस्तनात्पृष्ठदेशांतापृथुताद्वादशांगुला ॥ ३७॥
एकांगुळेंकमीचारतालछातीसतेंअसे ॥ स्तनांहुनींपाठिवरीजागाद्वादशआंगळें ॥३७॥

सार्धत्रितालपरिधिःकट्याश्चद्व्यंगुलाधिकः
चतुरंगुलउत्सेधोविस्तारस्यात्षडंगुलः ॥ ३८ ॥
तालसाडेतीनदोनआंगळेंकाटिवर्तुल ॥ चतुरंगुलतीउंचीसाहाअंगुलरुंदती ॥ ३८॥

पश्चाद्भागेनितंबस्यस्त्रीणामंगुलतोधिकः
बाह्वग्रमूलपरिधिःषोडशाष्टादशांगुलः ॥ ३९॥
पश्चाद्भागनितंबाच्यास्त्रियांचाअंगुलाधिक॥बाहुमूलाग्रवाटोळअठरांषोडशांगुल ॥३९॥

हस्तमूलाग्रपरिधिश्चतुर्दशदशांगुलः
पंचांगुलापादकरतलयोर्विस्तृतिःस्मृता ॥४० ॥
हस्तमूलाग्रतेंतेबीदाहाचाचवदांगुल ॥ पांचबोटेंपादकरतळाचीविस्तृतीकरीं ॥४० ॥

उरूमूलस्यपरिधिर्द्वात्रिंशदंगुलात्मकः
ऊनविंशत्यंगुलस्यादूर्वग्रपरिधिःस्मृतः ॥ ४१ ॥
मांडीमूळासपरिधिकरीबत्तीसआंगळें ॥ बोटेंयेकोणीसअसेमांडीचेंअग्रवर्तुल ॥ ४१ ॥

जंघामूलाग्रपरिधिःषोडशद्वादशांगुलः
मध्यमामूलपरिधिर्विज्ञेयश्चतुरंगुलः ॥ ४२॥
पोटरीचेंमूलअग्रसोळाबाराहिआंगळें ॥ मध्यमामूळवाटोळेंअसेतेंचारआंगळें ॥४२॥

तर्जन्यनामिकामूलपरिधिःसार्धत्र्यंगुलः
कनिष्ठिकायाःपरिधिर्मूलेत्र्यंगुलएवहि ॥ ४३ ॥
अनामिकातर्जनीचेंमूलसाडेतिहींकरी ॥ कनिष्ठिकेचापरिघीअसावातीनआंगळें॥ ४३ ॥

स्वमूलपरिधेःपादहीनोग्रपरिधिःस्मृतः
हस्तपादांगुष्ठयोश्चचतुःपंचांगुलंक्रमात् ॥ ४४ ॥
स्वमूलवर्तुलाहूनिपादेहिनाचिअग्रतें ॥ आंगठेहातपायांचेवाटोळेचारपांचेत ॥ ४४ ॥

पादांगुलीनांपरिधिःत्र्यंगुलःसमुदाहृतः
मंडलंस्तनयोर्नाभेसार्धांगुलमथांगुलं ॥ ४५ ॥
पादांगुलीचापरिधीअसेतोतीनअंगुळ ॥ नाभिमंडलतेंएकस्तनाचेंदीडबोटतें ॥ ४५ ॥

सर्वांगानांयथाशोभिपाटवंपरिकल्पयेत्
नोर्ध्वदृष्टिमधोदृष्टिमीलिताक्षीप्रकल्पयेत् ॥४६ ॥
सर्वांगानाजशीशोभाकरीपाटवतेंवितें ॥ नउंचपाहाणींखालींननेत्रमिटीलेकरी ॥ ४६ ॥

नोग्रदृष्टिंतुप्रतिमांप्रसन्नाक्षींविचिंतयेत्
प्रतिमायास्त्रितीयांशमर्धांशंतत्सुपीठकं ॥ ४७ ॥
नउग्रदृष्टिचीतेविप्रसन्नाक्षसिदोदित ॥ प्रतिमेचेतृतीयांशउंनअर्धांशपीठवा ॥ ४७ ॥

द्विगुणांत्रिगुणंद्वारंप्रतिमायाश्चतुर्गुणं
एकद्वित्रिचतुर्हस्तंपीठंदेवालयस्यच ॥ ४८ ॥
दुणेंवातिगुणेंदारप्रतिमेचाचतुर्गुण ॥ एकाद्विचारवाहातपीठदेवालयाकरी ॥ ४८ ॥

पीठतस्तुसमुच्छ्रायोभित्तेर्दशकरादकः
द्वारात्तुद्विगुणोच्छ्रायःप्रासादस्योर्ध्वभूमिभाक् ॥४९॥
पीठाहुनीउंचदाहाहातेंभितकरीसदा ॥ दाराहुनीदुणीउंचीप्रासादातेंदुमाल्लिची ॥४९॥

शिखरंचोच्छ्रायसमंद्विगुणंत्रिगुणंतुवा
एकभूमिंसमारभ्यसपादाशतभूमिकं ॥ ५० ॥
उंचिच्यातुल्यशिखरदुणेंवातिगणेंहिवा ॥ एकमजल्यापासुनियांसवासेंमजलेंवरी ॥ ५० ॥

प्रासादंकारयेच्छक्त्यात्वष्टांस्त्रपद्मसंनिभं
चतुर्दिङ्मंडपंवापिचतुःशालंसमंततः ॥ ५१ ॥
करीप्रासादशक्तीनेंपद्मसेअष्टपत्रते चारीदिशेमंडपहीधर्मशाळाचोंहोंकडे ॥ ५१ ॥

सहस्रस्तंभसंयुक्तश्चोत्तमोन्यःसमोधमः
प्रासादेमंडपेवापिशिखरंयदिकल्पते ॥ ५२ ॥
सहस्रेंउत्तभस्तंभेंदूजाअधमवासम ॥ प्रासादावामंडपातेंशिखराकारिंजेजरी ॥ ५२ ॥

स्तंभास्तत्रनकर्तव्याभित्तिस्तत्रसुखप्रदा
प्रासादमध्याविस्तारःप्रतिमायासमंततः ॥ ५३ ॥
नकरावेंतिथेस्तंभातिथेसुखदभिंतहो ॥ प्रतिमेचेआसपासप्रासादामध्याविस्तर ॥ ५३ ॥

षट्गुणोष्टगुणोवापिपुरतोवासुविस्तरः
वाहनंमूर्तिसदृशंसार्धंवाद्विगुणंस्मृतं ॥ ५४ ॥
साहावाआठगुणहीविस्तारप्रतिमेपुढें ॥ वाहनाभूर्तिसदृशाअर्धवादुगुणेंतसें ॥ ५४ ।

यत्रनोक्तंदेवतायारूपंतत्रचतुर्भुजं
अभयंचवरंदद्याद्यत्रनोक्तंयदायुधं ॥ ५५ ॥
देवरूपाजिथेनोक्तीतेथरूपचतुर्भुज ॥ अभयावरदायोजीजिथेआयुधउक्तना ॥ ५५ ॥

अधःकरेतूर्ध्वकरेशंखंचक्रंतथांकुशं
पाशंवाडमरुंशूलंकमलंकलशंस्रजं ॥ ५६ ॥
खालचेहातिवरच्याशंखचक्रासअंकुशा ॥ पाशवाडमरुशूलकमलाघटमाळवा ॥ ५६ ॥

लड्डुकंमातुलुंगंवावाणींमालांचपुस्तकं
मुखानांयत्रबाहुल्यंतत्रपंङ्क्त्यानिवेशनं ॥ ५७ ॥
लड्डूकवामाहाळुंगवीणामाळहापुस्तक ॥ जियेमुखाचाबहुताओळीनेंकारिजेतिथे ॥ ५७ ॥

तन्पृथक्ग्रीवमुकुटंसुमुखंस्वाक्षिकर्णयुक्
भुजानांयत्रबाहुल्यंनतत्रस्कंधभेदनं ॥ ५८ ॥
मानामुकुटहाभिन्नसुमुखेंनात्रंकाणेंही ॥ जियेभुजांचीबहुतानातियेंस्कंधवेगळे ॥ ५८ ॥

कूर्परोर्ध्वंतुसुक्ष्माणिचिपिटानिदृढानिच
भूजमूलानिकार्याणिपक्षमूलानिवैयथा ॥ ५९ ॥

बारीककोपरावतींचिपटींदृढहीतशीं ॥ भूजमूलेंकरावींतींपक्षमूलासमानहीं ॥ ५९ ॥

ब्रह्मणस्तुचतुर्दिक्षुमुखानांविनियोजनं
हयग्रीवोवराहश्चनृसिंहश्चगणेश्वरः ॥ ६० ॥

मुखातेंब्रह्मदेवाचियेजावेचौंदेशसते ॥ वराहहीहयग्रीवनरासिंव्हगणेश्वर ॥ ६० ॥

मुखैर्विनानशकारानृसिंहश्चनखैर्विना
तिष्ठतींसूपविष्टांवास्वासनेवाहनस्थितां ॥ ६१ ॥

मुखाविनानरतसेनरासिंव्हांनखाविना ॥ उभीवावसलेलीवाआसनींवाहनीतशी ॥ ६१ ॥

प्रतिमामिष्टदेवस्यकारयेदुक्तलक्षणं
हीनश्मश्रुनिमेषांचसदाषोडशवार्षिकी ॥ ६२ ॥

प्रतिमाइष्टदेवाचीकरीजेउक्तलक्षण ॥ श्मश्रूनिमेषनकरीवर्षेसोळावयेंकरी ॥ ६२ ॥

दिव्याभरणवस्त्राढ्यांदिव्यवर्णक्रियांसदा
हीनांग्योनाधिकांग्यश्चकर्त्तव्यादेवताःक्वचित् ॥ ६३

दिव्यआभरणेवस्त्रेंक्रियावर्णतसेंसदा ॥ अंगेंनहीनअधिककरावीदेवताकधीं ॥ ६३ ॥

हीनांगीस्वामिनंहंतिह्यधिकांगीचशिल्पिनं
कृशादुर्भिक्षद नित्यंस्थूलारोगप्रदासदा ॥ ६४ ॥

हीनांगेस्वामिचानाशअधिकेंकरत्यातसा ॥ कृशादुर्भिक्षकारिस्थूलरोगासदेतसे ॥ ६४ ॥

गुढसंध्यस्थिधमनीसर्वदासौख्यवर्धिनी
वराभयाब्जशंखाढ्यहस्ताविष्णोश्चसात्विकी ६५

संधीअस्तीशिरागुप्तसर्वसौख्यासदेइतां ॥ वराभयापद्मशंखाहस्तेंसात्विकविष्णुची ॥ ६५ ॥

मृगवाद्याभयवरहस्तासोमस्यसात्विकी
वराभयाब्जलड्डुकहस्तेभास्यस्यसात्विकी ॥ ६६ ॥

मृगवाद्याभयवरहस्तेंसात्विकशंभुची ॥ वराभयाब्जलड्डुकहस्तेंसात्विकढुंढची ॥ ६६ ॥

पद्ममालाभयवरकरासत्वाधिकारये ः
वीणालुंगाभयवरकरासत्वगुणाश्रियाः ॥ ६७ ॥

पद्ममालाभयवरकरेंसात्विकभानुचि ॥ वीणाविजोराभयहिरमेचजिाणसात्विक ॥ ६७ ॥

शंखचक्रगदापद्मैरायुधैरादितःपृथक्
षट्षट्भेदाश्चमूर्तिनांविष्णवादीनांभवंतिहि ॥ ६८

शंखचक्रगदापद्मआयुधेंवेगवेगळं ॥ साहःसाहामूर्तिभेदविष्णूप्रभृतिचेसदा ॥ ६८ ॥

यथोपाधिप्रभेदेनससंयोगविभागतः
समस्तव्यस्तवर्णादिभेदज्ञानंप्रजायते ॥ ६९ ॥

उपाधिभेदेंसंयोगाविभागेंकरुनीहिवा ॥ समस्तव्यस्तवर्णादिभेदाचेंज्ञानहोतसे ॥ ६९ ॥

लेख्यालेप्यासैकतीचमृन्मयीपैष्टिकीतथा
एतासांलक्षणाभावेनकौश्चिद्दोषईरितः ॥ ७० ॥

लिहिलीलेपिलीवाळूपीठाचीमृन्मयीतसी ॥ यांचेयालक्षणाभाविंनकोणीदोषबोलिला ॥ ७० ॥

बाणलिंगेस्वयंभूतेचंद्रकांतसमुद्भवे
रत्नजेगंडिकेभूतेमानदोषोनसर्वथा ॥ ७१ ॥

बाणलिंगेंस्वयंभूतचंद्रकांतसमुद्भव ॥ रत्नजातीगंडकीचेंमानदोषनसर्वथा ॥ ७१ ॥

पाषाणधातुजायांतुमानदोषान्विचिंतयेत्
श्वेतपीतारक्तकृष्णपाषाणैर्युगभेदतः ॥ ७२ ॥

पाषाणधातुजेलागींमानदोषासपाहिजे ॥ श्वेतपीतारक्तकृष्णपाषाणेंयुगभेदाहि ॥ ७२ ॥

प्रतिमांकल्पयेच्छिल्पीयथारुच्यपरैस्मृता
श्वेतास्मृतासात्विकीतुपीतारक्तातुराजसी ॥ ७३ ॥

प्रतिमेतेंकरीशिल्पीस्वइच्छेनेंदुजीतशी ॥ शुभ्रवर्णासात्विकतीपीतलालहिराजस ॥ ७३ ॥

तामसीकृष्णवर्णातुह्युक्तलक्षणयुतायदि
सौवर्णीराजतीताम्रीरैतिकीवाकृतादिषु ॥ ७४ ॥

माताशीनीकृष्णवर्णतुउक्तलक्षणयुक्तजी ॥ सोन्याचीचांदिचीताम्रीपितळीवाकृतादिकीं ॥ ७४

शांकरीश्वेतवर्णावाकृष्णावर्णातुवैष्णवी
सूर्यशक्तिगणेशानांताम्रवर्णास्मृतापिच ॥ ७५ ॥

शंकराचीश्वेतवर्णविष्णूचीकृष्णवर्णती ॥ सूर्यशक्तिगणेशाचितांबडीकायेलीअसे ॥ ७५ ॥

लोहोसीसमयीवापियथोद्दिष्टास्मृताबुधैः
चलाचीयांस्थिराचीयांप्रासादात्युक्तलक्षणां ।७६।

लोहीशिश्याचहितेवीविद्वानोउक्तीजशी ॥ स्थिरवाचलवाअर्चाप्रासादींउक्तलक्षणीं।७६

प्रतिमांस्थापयेन्नान्यांसर्वसौख्यविनाशिनीं
सेव्यसेवकभावेषुप्रतिमालक्षणंस्मृतं ॥ ७७ ॥

प्रतिमास्थापिजेनान्यसर्वसौख्यविनाशक ॥ सेव्यसेवकभावींतप्रतिमाउक्तलक्षण । ७७।

प्रतिमायाश्चयेदोषाह्यर्चकस्यतपोबलात्
सर्वत्रेश्वरचित्तस्यनाशंयांतिक्षणात्किल ॥ ७८ ॥

प्रतिमेचेहिजेदोषअर्चकाचेतपोबलें ॥ सर्वत्रईशबुद्धीजाक्षणेनासातीनिश्चयें ॥ ७८ ॥

देवतायाश्चपुरतोमंडपेवाहनंन्यसेत्
द्विबाहुर्गरुडःप्रोक्तःसुचंचुस्वाक्षिपक्षयुक् ॥ ७९ ॥

देवतेच्यापुरोभागींमंडपींस्थापिंवाहन ॥ द्विभुजप्रोक्तगरुडसुनेत्रचोंचिपंखही । ७९ ।

नराकृतिश्चंचुमुखोमुकुटीकवचांगदी
बध्दांजलिर्नम्रशीर्षःसेव्यपादाब्जलोचनः॥ ८०॥

नरदेहमुखींचोचमुगटाकवचांगदा ॥ बद्धांजलीनम्रमाथादेवपायींचपाहणी ॥ ८० ॥

वाहनत्वंगतायेयेदेवतानांचपक्षिणः
कामरूपधरास्तेतेतथासिंहवृषादयः ॥ ८१ ॥

पावलेवाहनत्वाजेदेवतेचाहिपक्षिजे ॥ स्वच्छंदरूपधरतेतसेसिंव्हवृषादिकां ॥ ८१ ॥

स्वनामाकृतयश्चैतेकार्यादिव्याबुधैःसदा
सुभूषितादेवताग्रमंडपेध्याननतत्पराः ॥ ८२ ॥

स्वनामआकृतीचेंयाकरावींविबुधेंसदा ॥ देवाग्रींभूषणींयुक्तमंडपींध्यानतत्पर ॥ ८२ ॥

मार्जाराकृतिकः पीतः कृष्णचिन्हो बृहद्वपुः
असटो व्याघ्र इत्युक्तः सिंहः सूक्ष्मकटिर्महान् ८३ ।
मांजराकृतिचापीतकृष्णचिन्हें महातनु ॥ सटेवाचूनि तो व्याघ्र सिंव्ह सूक्ष्मकटी महान् ।८३।
बृहद्भ्रूगंडनेत्रस्तु भालरेषो मनोहरः
सटावान्धूसरोऽकृष्णलांछनश्च महाबलः ॥ ८४ ॥
मोठेंभ्रूगंडहीनेत्रभालरेखेंमनोहर ॥ अकृष्णचिन्हतसटवर्णधूसरजोबली ।८४।
भेदः सटाऽलांछनतो न कृत्या व्याघ्रसिंहयोः
गजाननं नराकारं ध्वस्तकर्णं पृथूदरं ॥ ८५ ॥
सटेनीं लांछनीं भेदा सिंव्हव्याघ्रा न आकृतीं ॥ गजानननराकारनम्रकर्णेंमहोदर ॥ ८५ ॥
बृहत्संक्षिप्तगहनपीनस्कंधांघ्रिपाणिनं
बृहच्छुंडं भग्नवामरदमिच्छितवाहनं ॥ ८६ ॥
महानपुष्टगहनस्कंधपादतसेकर ॥ बृहच्छुंडाभग्नडावादांतस्वछंदवाहन ॥ ८६ ॥
ईषत्कुटिलदंडाग्रवामशुंडमदाक्षिणं
संध्यस्थिधमनीगूढं कुर्यान्मानमितं सदा ॥ ८७ ॥
थोडकीवाकडीसोंडडावेंवाजूविराजित ॥ अस्थिसंधिशिरागुप्तकरावामानसंयुत ॥ ८७॥
सार्धश्चतुस्तालमितः शुंडादंडः समस्ततः
दशांगुलं मस्तकं च भ्रूगंडश्चतुरंगुलः ॥ ८८ ॥
तालसाडेचारसोंडमस्तकासहतीकरी ॥ दशांगुलेंमस्तकतें भुवयासोंडचारती ॥ ८८ ॥
नासोत्तरोष्ठरूपा च शेषा शुंडा सपुष्करा
दशांगुलं कर्णदैर्घ्यं तदष्टांगुलविस्तृतं ॥ ८९ ॥
नाकतेंचीउत्तरोष्ठवाकीसोंडसपुष्कर ॥ दाहावोटेकानलांवआठअंगुलरुंदतें ॥ ८९ ॥
कर्णयोरंतरे व्यासो द्व्यंगुलस्तालसंमितः
मस्तकेऽस्यैव परिधिर्ज्ञेयः षट्त्रिंशदंगुलः ॥ ९० ॥
कर्णाचेंअंतरअसेयेकतालाहेंद्व्यंगुल ॥ वाटोळेंपणमाथ्याचेंअसेछत्तीसआंगळें ॥ ९० ॥

नेत्रोपांतेचपरिधिःशीर्षतुल्यःसदामतः
सद्व्यंगुलद्वितालःस्यान्नेत्राधःपरिधिःकरे ॥ ९१ ॥
नेत्राजवळिचीगोलीमस्तकासमतीअसे ॥ दोनवोटेंदोनतालनयनांखालेंवर्तुल ॥ ९१ ॥

कराग्रेपरिधिर्ज्ञेयःपुष्करेचदशांगुलः
त्र्यंगुलंकंठदैर्घ्यंतत्परिधिस्त्रिंशदंगुलः ॥ ९२ ॥
कराग्रींपुष्करामाजीदाहाअंगुलवर्तुल ॥ तीनवोटेंलांबकंठवाटोळातीसआंगळें ॥ ९२ ॥

परिणाहस्तूदरेचचतुस्तालाऽत्मिकःसदा
षडंगुलोनियोक्तव्योष्टांगुलोवापिशिल्पिभिः॥ ९३॥
वाटोळेपणपोटाचेंचारतालप्रमाणतें ॥ साहावोटेंहियोजावाआठवाशिल्पिनेंतसा॥ ९३॥

दंतःषडंगुलोदीर्घस्तन्मूलपरिधिस्तथा
षडंगुलश्चाधरोष्ठःपुष्करंकमलान्वितं ॥ ९४ ॥
साहावोटेंदांतलांबमूळींवर्तुलहीतसा ॥ अधरोष्ठासाहावोटेंपंकजेंयुतपुष्कर ॥ ९४ ॥

ऊरुमूलस्यपरिधिःषट्त्रिंशदंगुलोमतः
त्रयोविंशत्यंगुलःस्यादूर्वग्रपरिधिस्तथा ॥ ९५ ॥
मांडीमूळावर्तुलताअसेछत्तीसआंगळें ॥ अग्रभागींतशीतीचेंअसेतेवीसआंगळें ॥ ९५ ॥

जंघामूलेतुपरिधिर्विंशत्यंगुलसंमितः
परिधिर्बाहुमूलादेरधिकोद्व्यंगुलोंगुलः ॥ ९६ ॥
पोटर्‍याचेंमूळतसेंअसावेंवीसआंगळें ॥ परिधीबाहुमूलातेंदोनआंगुलजासती ॥ ९६ ॥

कर्णनेत्रांतरंनित्यंविज्ञेयंचतुरंगुलं
मूलमध्याग्रांतरंतुदशसप्तषडंगुलं ॥ ९७ ॥
काननेत्राअंतरतेंअसावेंचारआंगळें ॥ मूळींमध्येंआग्रिछेटींदाहासातषडंगुल ॥ ९७ ॥

नेत्रयोःकथितंतज्ज्ञैर्गणपस्यविशेषतः
उत्सेधःपृथुतास्त्रीणांस्तनेपंचांगुलामता ॥ ९८ ॥
तज्ज्ञानींकथिलेंनेत्रींविशेषेंगणपासदा ॥ उंचीतशीजाडपणस्त्रीस्तनींपांचआंगळें ॥९८।

स्त्रीकट्यांपरिधि:प्रोक्तस्त्रितालोद्व्यंगुलाधिक:
स्त्रीणामवयवान्सर्वान्सप्ततालैर्विभावयेत् ॥९९ ॥

स्त्रीकटीलावर्तुलतावोटेंदोनातितालही ॥ स्त्रीचेअवयवांसर्वांसाततालिंविभागिजे॥९९ ॥

सप्ततालादिमानेपिमुखंस्वद्वादशांगुलं
बालादीनामपिसदादीर्घतातुपृथक्पृथक् ॥५००॥

साततालादिमानेंहिमुखतेंद्वादशांगुल ॥ बालादिकासहितशीदीर्घतावेगवेगळी ।५००।

शिशोस्तुकंधराह्स्वापृथुशीर्षंप्रकीर्तितं
कंठाधोवर्धतेयाद्दक्ताद्दक्शीर्षंनवर्धते ॥ १ ॥

लाहानमानवाळाचीअसेमोठेंहिमस्तक ॥ गळ्याखालींजसावाढेवरतींनतसाकधीं ॥ १ ॥

कंठाधोमुखमानेनवृतसार्धचतुर्गुणं
द्विगुण:शिश्नपर्यंतोह्यध:शेषंतुसक्थित: ॥ २ ॥

मुखमानेगळ्याखालींवाढेसार्धचतुर्गुण ॥ दुगुणालिंगपर्यंतअरधामांडिमूळिंतो ॥ २ ॥

सपादद्विगुणौहस्तौद्विगुणौवामुखेनहि
स्थौल्येतुनियमोनास्तियथाशोभिप्रकल्पयेत् ॥३॥

दुगुणापायहातानेंमुखानेंदुगुणाहिहा ॥ जाडेपणींनेमनाहींजसाशोभेतसेंकरी ॥ ३ ॥

नित्यंप्रवर्धतेबाल:पंचाद्वात्परतोभृशं
स्यात्षोडशेद्बेसर्वांगपूर्णास्त्रीविंशतौपुमान् ॥ ४ ॥

नित्यवाढेबाळकतोपांचवर्षांहुनिपुढें ॥ सोळावर्षेंपूर्णआंगेंस्त्रीवीसानींपुमानही ॥ ४ ॥

ततोहातिप्रमाणंतुसप्ततालादिकंसदा
काश्चिद्बाल्येपिशोभाढस्तारुण्येवार्धकेक्कचित् ॥५॥

पुढेंपावेप्रमाणातेंसप्ततालादिकासदा ॥ कोणींसुशोभबाळत्वींतारुण्यींकोणिवार्धकीं॥५॥

मुखाध:र्त्र्यंगुलाग्रीवात्हृदयंतुनवांगुलं
तथोदरंचबस्तिश्चसक्थित्वष्टादशांगुलं ॥ ६ ॥

मुखाखालींमानतीनपुढेंछातीनवांगुल ॥ पुढेंपोटपुढेंबस्तिअठरामांडिमूळतें ॥ ६ ॥

त्र्यंगुलंतुभवेज्जानुजंघात्वष्टादशांगुला
गुल्फाधस्त्र्यंगुलंज्ञेयंसप्ततालस्यसर्वदा ॥ ७ ॥
गुढगेआंगळेंतीनपोटोया अठरातशा ॥ घोट्याखालींतीनवोटेंसाततालींहिमानहें ॥ ७॥

वेदांगुलाभवेत्ग्रीवाहृदयंतुदशांगुलं
दशांगुलंचोदरंस्याद्बस्तिश्चैवदशांगुलः ॥ ८ ॥
चारबोटेंमानमानछातीतेंविदशांगुल ॥ दहाबोटेंउदरतेंबस्तीतेंवितयापुढें ॥ ८ ॥

एकविंशांगुलंसक्थिजानुस्याच्चतुरंगुलं
एकविंशांगुलाजंघागुल्फाधश्चतुरंतुलं ॥ ९ ॥
मांडिमूळींयेकविसगुडघेचारआंगळें ॥ पोटेऱ्याहींयेकवीसघोट्याचाखालिंचारतें॥ ९॥

अष्टतालप्रमाणस्यमानमुक्तमिदंसदा
त्रयोदशांगुलंज्ञेयंमुखंचहृदयंतथा ॥ १० ॥
आठतालासहेंमानतज्ज्ञानींकथिलेंअसे ॥ मुखतेराआंगळांचेंतसेंहृदयतेंअसे ॥ १० ॥

उदरंचतथाबस्तिर्दशतालेषुसर्वदा
गुल्फाधश्चतथाग्रीवाजानुपंचांगुलंस्मृतं ॥ ११ ॥
तसेंउदरहीवस्तीदाहातालाससर्वदा ॥ घोट्याखालींतसेंमानगुडघेपांचआंगळें॥ ११ ॥

षड्विंशत्यंगुलंसक्थितथाजंघाप्रकीर्तिता
एकांगुलोमूर्ध्निमणिर्दशतालेप्रकल्पयेत् ॥ १२ ॥
मांडीचेंमूळसव्वीसपोटेऱ्याहितयातशा ॥ शिखामणीयेकबोटेंदाहातालसकल्पिजे ॥ १२ ॥

पंचाशदंगुलौबाहूदशतालेस्मृतौसदा
द्व्यंगुलौद्व्यंगुलौचोनौततोहीनप्रमाणके ॥ १३ ॥
पन्नासआंगळेंबाहूदशतालासकल्पिजे ॥ दोदोनआंगळेंहीमऊनमानासकल्पिजे ॥ १३ ॥

पाटवंतुयथाशोभिसर्वमानेषुकल्पयेत्
नवतालप्रमाणेनह्यूनाधिक्यंप्रकल्पयेत् ॥ १४ ॥
शोभितसापाटुपणासर्वमानांतकल्पिजे ॥ नवतालप्रमाणींतेंउनाधिक्यनकल्पिजे ॥ १४ ॥

दशतालेतुविज्ञेयौपादौपंचदशांगुलौ
एकैकांगुलहीनौस्तस्ततोन्यनप्रमाणके ॥ १५॥
दशतालासजाणावेपायपंचदशांगुल ॥ येकायेकाबोटेंहीनन्यूनामानासकाल्पिजे॥ १५॥
नपंचांगुलतोहीनानषडंगुलतोधिका
कररुयमध्यमाप्रोक्ताव्युरुमानेषुसद्विदैः ॥ १६॥
नहीनपांचबोटांहूनूसाहाबोटांवरीनते ॥ हाताचीमध्यमाउक्तश्रेष्ठमानीहितद्विदैं ॥ १६॥
क्वचित्तुबालसदृशंसदैवतरुणंवयः
मूर्तीनांकल्पयेच्छिल्पनिवृत्धसदृशंक्वचित् ॥१७॥
कोठेंवाबालसदृशतसेंतरुणवावय ॥ मूर्तीचेंतोकाल्पिशिल्पीनवृद्धसमतेंकधीं ॥ १७॥
एवंविधान्नृपोराष्ट्रेदेवान्संस्थापयेत्सदा
प्रतिसंवत्सरंतेषामुत्सवान्सम्यगाचरेत् ॥१८॥
अशातेंराष्ट्रींनरपेंदेवांतेंस्थापिजेसदा ॥ तयांचेप्रतिवर्षीतेंउत्स्थावाकरिजेनृपें ॥ १८॥
देवालयेमानहीनांमूर्तिंभग्नांनधारयेत्
प्रासादांश्चतथादेवान्जीर्णानुधृत्ययत्नतः ॥१९॥
देवालयींमानहीनभग्नमूर्तिनठेविजे ॥ प्रासादांतेविदेवाहजीर्णांतेंयत्नेउद्धरी ॥ १९॥
देवतांतुपुरस्कृत्यनृत्यादीन्वीक्ष्यसर्वदा
नमत्तःस्वोपभोगार्थंविदध्याद्यत्नतोनृपः ॥ २०॥
देवापुढेंकरुनियांनृत्यगीतासपाहिजे ॥ नमदानेंस्वोपभोगाकरिजावेंनृपेंकधीं ॥ २०॥
प्रजाभिर्विधृतायेयेह्युत्सवास्तांश्चपालयेत्
प्रजानंदेनसंतुष्येत्तद्दुःखैर्दुःखितोभवेत् ॥ २१॥
करिप्रजाउत्सवजेतयांतेंपाळिजेनृपें ॥ प्रजातोषेंतुष्टव्हावेंतद्दुखींदुःखिहोइजे ॥ २१॥
दुष्टनिग्रहणंकुर्याद्व्यवहारानुदर्शनैः
स्वाज्ञयावर्तितुंशक्याऽधीनाजाताचसाप्रजा॥२२॥
दुष्टांचानिग्रहकरीव्यवहारांसपाहुनी ॥ आज्ञेंतवागण्यायोग्यजाणेंस्वाधीनतीप्रजा॥२२॥

स्वेष्टहानिकरःशत्रुर्दुष्टःपापप्रचारवान्
इष्टसंपादनंन्याय्यंप्रजानांपालनंहितत् ॥ २३ ॥
स्वेष्टनाशकतोशत्रूपापाआचरिदुष्टतो ॥ इष्टामिळविणेंन्यायेंप्रजेचेंतेंचिपालन ॥ २३ ॥
शत्रोरनिष्टकरणान्निवृत्तिःशत्रुनाशनं
पापाचारनिवृत्तिर्यैर्दुष्टनिग्रहणंहितत् ॥ २४ ॥
अनिष्टापासुनींशत्रुनिवृत्तिशत्रुशासन ॥ पापाचारपरावृत्तीतोचिदुष्टाविनिग्रह ॥ २४ ॥
स्वप्रजाधर्मसंस्थानंसदसत्प्रविचारतः
जायतेचार्थसंसिद्धिर्व्यवहारस्तुयेनसः ॥ २५ ॥
दुष्टसाधुविवेकानेंस्वधर्मींठेविणेंप्रजा ॥ अर्थसिद्धीहोयजेणेंव्यवहारवदातया ॥ २५ ॥
धर्मशास्त्रानुसारेणक्रोधलोभविवर्जितः
सप्राड्विवाकःसामात्यःसब्राह्मणपुरोहितः ॥२६ ॥
धर्मशास्त्रानुसारानेंक्रोधेंलोभेंविवर्जित ॥ सप्राड्विवाकेंसामात्येंसब्राह्मणपुरोहितें ॥२६ ॥
समाहितमतिःपश्येद्व्यवहाराननुक्रमात्
नैकःपश्येच्चकार्याणिवादिनोःशृणुयाद्वचः ॥ २७ ॥
पाहावेंस्वस्थमतिनेंव्यवहाराअनुक्रमें ॥ पाहेनयेकलाकार्याऐकावेंवादिचेंवच ॥ २७ ॥
रहसिचनृपःप्राज्ञःसभ्याश्चैवकदाचन
पक्षपाताधिरोपस्यकारणानिचपंचवै ॥ २८ ॥
नएकांतींनृपेंसूज्ञेंसभ्यानींनकधींतसें ॥ पक्षपातापवादाचींकारणेंपांचानिश्चयें ॥ २८ ॥
रागलोभभयद्वेषावादिनोश्चरहश्रुतिः
पौरकार्याणियोराजानकरोतिसुखेस्थितः । २९ ।
रागेंलोभेंभयेंद्वेषेंयेकांतींवादिशतिसें ॥ पौरकार्यानजोराजानकरीस्वसुखींरत ॥ २९ ॥
व्यक्तंसनरकेघोरेपच्यतेनात्रसंशयः
यस्त्वधर्मेणकार्याणिमोहात्कुर्यान्नराधिपः । ३० ।
व्यक्ततोनरकींघोरींपचतीतोअसंशयें ॥ कार्यासजोअधर्मानेंमोहेंवाकरिजोनृप ॥ ३० ॥

अचिरात्तंदुरात्मानंवशेकुर्वंतिशत्रव:
अस्वर्ग्यालोकनाशायपरानीकभयावह ॥ ३१ ॥
त्वरेंचत्यादुरात्म्यातेंकरितीवशशत्रुते ॥ नरकालोकनाशादेशत्रुसैन्यभयावह ॥ ३१ ॥

आयुर्बीजहरीराज्ञामस्तिवाक्येस्वयंकृति:
तस्माच्छास्त्रानुसारेणराजाकार्याणिसाधयेत् ।३२।
आयुष्यहरराजाचेवाक्यामाजिअसेकृति ॥ यासशास्त्रानुसारानेंकार्यातेंसाधिजेंनृप ।३२।

यदानकुर्यान्नृपति:स्वयंकार्यविनिर्णयं
तदातत्रनियुंजीतब्राह्मणंवेदपारगं ॥ ३३ ॥
करीनजेंव्हांनृपतीस्वयेंकार्यविनिर्णय ॥ तेंव्हांतिथेंहियोजावेंब्राह्मणावेदपारगा ॥ ३३ ॥

दांतंकुलीनंमध्यस्थमनुद्वेगकरंस्थिरं
परत्रभीरुंधर्मिष्ठमुद्युक्तंक्रोधवर्जितं ॥ ३४ ॥
दांताकुलीनामध्यस्थाअनुद्वेगकरास्थिरा ॥ परलोकार्थभीधर्मीउद्योगीक्रोधवर्जिता ।३४।

यदाविप्रोनविद्वान्स्यात्क्षत्रियंतन्नियोजयेत्
वैश्यंवाधर्मशास्त्रज्ञंशूद्रंयत्नेनवर्जयेत् ॥ ३५ ॥
जरीनसेविप्रबुधतरीक्षत्रिययोजिजे ॥ वैश्यावाधर्मशास्त्रज्ञायोजीशूद्रानतोकधीं ॥ ३५ ॥

यद्वर्णजोभवेद्राजायोज्यस्तद्वर्णज:सदा
तद्वर्णेएवगुणिन:प्रायश:संभवंतिहि ॥ ३६ ॥
जावर्णाचाअसेराजायोजावात्याचवर्णिचा त्याचवर्णीगुणीलोकप्रायशाबहुहोतिते ।३६।

व्यवहारविद:प्राज्ञावृत्तशीलगुणान्विता:
रिपौमित्रेसमायेचधर्मज्ञा:सत्यवादिन: ॥ ३७ ॥
जाणतेव्यवहारातेंवृत्तेंशीलेंगुणेंयुतं ॥ रिपुमित्रींजेसमानसत्यवाग्धर्मजाणते ॥ ३७ ॥

निरालसाजितक्रोधकामलोभा:प्रियंवदा:
राज्ञानियोजितव्यास्तेसभ्या:सर्वासुजातिषु ।३८।
निरालसाजितक्रोधकामलोभाप्रियंवद ॥ राजानेंयोजिजावेतेंश्रेष्ठसर्वाहिजातींत ॥ ३८ ॥

कीनाशाःकारुकाःशिल्पिकुसीदिश्रेणिनर्तकाः
लिंगिनस्तस्कराःकुर्युःस्वेनधर्मेणनिर्णयं ॥ ३९ ॥
किसानकारूहीशिल्पीसावकारहिनर्तक ॥ चिन्हींचोरांनींकरिजेस्वधर्मेनिर्णयासदा ॥ ३९ ॥

अशक्योनिर्णयोह्युन्यैस्तज्जैरेवतुकारयेत्
आश्रमेषुद्विजातीनांकार्येविवदतांमिथः ॥ ४० ॥
अशक्यान्यानिर्णयजोस्वजातींतचितोकरी ॥ आश्रमींविप्रजातीचेवादींकार्यींपरस्पर ॥ ४० ॥

नविब्रूयान्नृपोधर्मंचिकिर्षुर्हितमात्मनः
तपस्विनांतुकार्याणित्रैविद्यैरेवकारयेत् ॥ ४१ ॥
नवदावेंनृपेंधर्माइच्छित्ताहितआपुलें ॥ तपस्वीचेहिकार्यांतेंत्रैविद्यांकडुनीकरी ॥ ४१ ॥

मायायोगविदांचैवनस्वयंकोपकारणात्
सम्यग्विज्ञानसंपन्नेनोपदेशंप्रकल्पयेत् ॥ ४२ ॥
मायावीयोगियांचेहीनस्वयेंकोपहेतुनें ॥ जयालाचांगलेंज्ञानकरीनउपदेशत्या ॥ ४२ ॥

उत्कृष्टजातिशीलानांगुर्वाचार्यतपस्विनां
आरण्यास्तुस्वकैःकुर्युःसार्थिकाःसार्थिकैःसह ॥ ४३
उत्कृष्टांजातिशीलेंवातपीआचार्यवागुरू ॥ आरण्यकांनींस्वीयांतसार्थिकांनींहिसार्थिकीं ॥ ४३

सैनिकाःसैनिकैरेवग्रामेप्युभयवासिभिः
अभियुक्ताश्चयेयत्रयन्निबंधंनियोजयेत् ॥ ४४ ॥
फौजेनीफौजवाल्याशींगांवींउभयवीसिसीं ॥ योजियेलेंजयाजेथेंनिबंधेंकामजेंअसे ॥ ४४ ॥

तत्रत्यगुणदोषाणांतएवहिविचारकाः
राजातुधार्मिकान्सभ्यान्नियुंज्यात्सुपरीक्षितान् ॥ ४५
तिथल्यागुणदोषाचेविचाराकरितेहिते ॥ राजानेंधार्मिकांसभ्यांयोजावेंसुपरीक्षुनी ॥ ४५ ॥

व्यवहारधुरंवोढुंयेशक्ताःपुंगवाइव
लोकवेदज्ञधर्मज्ञाःसप्तपंचत्रयोपिवा ॥ ४६ ॥
व्यवहारधुरेओढूंशक्तमर्दहिन्नेलसे ॥ लोकींवेदींशास्त्रिगतीसातपांचहितीनवा ॥ ४६ ॥

यत्रोपविष्टाविप्रास्युःसायज्ञसदृशीसभा
श्रोतारोवणिजस्तत्रकर्तव्याःसुविचक्षणाः ॥४७॥

असेविप्रजियेंयज्ञसमानातीसभाअसे ॥ ऐकणारेकरीवाणीकरावेसुविचक्षण ॥ ४७ ॥

अनियुक्तोनियुक्तोवाधर्मज्ञोवक्तुमर्हति
दैवींवाचंसवदातियःशास्त्रमुपजीवति ॥ ४८ ॥

नसांगतांहिधर्मज्ञेंबोलावेंधर्मपाहुनीं ॥ दैवीचतोवाणिवदेयथार्थेंशास्त्रजाणता ॥ ४८ ॥

सभावानप्रवेष्टव्यावक्तव्यंवासमंजसं
अब्रुवंविब्रुवंचापिनरोभवतिकिल्बिषी ॥ ४९ ॥

आधींनजासभेंमाजीनवदेअसमंजस ॥ नवदेवाअन्यवदेहोयतोनरपातकी ॥ ४९ ॥

राज्ञायेविदिताःसम्यक्कुलश्रेणिगणादयः
साहसस्तेयवर्ज्यानिकुर्युःकार्याणितेनृणां ॥ ५० ॥

जेनृपेंसाधुगणिलेकुलेंश्रेणींगणादिक ॥ चोरीसाहसयावीणजनाचेंकामतोकरी ॥५०॥

विचार्यश्रेणीभिःकार्यंकुलैर्यन्नविचारितं
गणैश्चश्रेण्यविज्ञातंगणाज्ञातंनियुक्तकैः ॥ ५१ ॥

श्रेणीविचारूनिकरीकुलेंजेनाविचारिले ॥ श्रेणीनतेंगणकरीनगणेंतेंनियोजित ॥५१ ॥

कुलादिभ्योधिकाऽसभ्यास्तेभ्योऽध्यक्षोधिकःकृतः
सर्वेषामधिकोराजाधर्माधर्मनियोजकः ॥ ५२ ॥

कुलाहुनींसभ्यवरअधिकारीतयांवर ॥ राजासर्वांहुनीश्रेष्ठधर्माधर्मासयोजिण्या ॥ ५२ ॥

उत्तमाऽधममध्यानांविवादानांविचारणात्
उपर्युपरिबुद्धीनांचरंतीश्वरबुद्धयः ॥ ५३ ॥

मध्यमोत्तमवानीचविवादाचेंविचारणें ॥ सर्वांचिबुद्धिवरतीईशबुद्धीअसेवर ॥ ५३ ॥

एकंशास्त्रमधीयानोनविंद्यात्कार्यनिर्णयं
तस्माद्बह्वागमःकार्योविवादेषूत्तमोनृपैः ॥ ५४ ॥

पढतांएकशास्त्रांतनजाणेंकार्यनिर्णय ॥ ह्मणोनीसर्वशास्त्रज्ञविवादींयोजिजेनृपें ॥ ५४ ॥

सद्वृतेयःसधर्मस्यादेकोवाध्यात्माचित्तकः
एकद्वित्रिचतुर्वारंव्यवहारानुचिंतनं ॥ ५५ ॥
तोवदेतोचिहोधर्मआत्मज्ञानजयानरा ॥ एकदोनचतुर्वारंव्यवहारानुचिंतनें ॥ ५५ ॥

कार्यंपृथक्पृथक्सभ्यैराज्ञाश्रेष्ठोत्तरैःसह
अर्थिप्रत्यर्थिनौसभ्यैत्रेखकप्रेक्षकांश्चयः ॥ ५६ ॥
निर्निराळेंकार्यनपेंश्रेष्ठासींसहपाहिजे ॥ अर्थिप्रत्यर्थीहीसभ्यलिहितापाहातातसा ॥ ५६ ॥

धर्मवाक्यैरंजयतिसभ्यास्तारयिताभियात्
नृपोधिकृतसभ्याश्चस्मृतिर्गणकलेखकौ ॥ ५७ ॥
धर्मवाक्यंरंजविजोसभ्यास्तारकहोतसे ॥ अधिकारीभूपसभ्यस्मृतीगणककार्कुन ॥ ५७ ॥

हेमाग्न्यंबुस्वपुरुषाःसाधनांगानिवैदश
एतद्दशांगकरणंयस्यामध्यस्यपार्थिवः ॥ ५८ ॥
सोनेंअग्नीतोयनरसाधनांगेंदाहाहिहीं ॥ दाहाहींसाधनेंजीतत्वसेनृपजिचेमधिं ॥ ५८ ॥

न्यायान्याय्येकृतमतिःसासभाध्वरसंन्निभ
दशानामपिचैतेषांकर्मप्रोक्तंपृथक्पृथक् ॥ ५९ ॥
न्यायाकरोसुमतिनेंसभायज्ञासभान्वती ॥ पूर्वीप्रोक्तदाहाचेंयाकर्मतेंवेगवेगळें ॥ ५९ ।

वक्ताध्यक्षोनृपःशास्तासभ्याःकार्यपरीक्षकाः
स्मृतिर्विनिर्णयंब्रूतेजयंदानंदमंतथा ॥ ६० ॥
वक्ताशास्तानृपाध्यक्षसभ्यकार्यपरीक्षक ॥ स्मृतीतीनिर्णयाबोलेजयादानादमातसें॥६०॥

शपथार्थेहिरण्याग्नीअंबुतृषितक्षुब्धयोः
गणकेगणयेदर्थंलिखेन्याय्यंचलेखकः ॥ ६१ ॥
हिरण्यअग्नीशपथेतान्हेल्याघान्याजल ॥ गणकेंगाणिजेअर्थलिहिजेन्याय्यकार्कुनें॥६१॥

शब्दाभिधानतत्वज्ञौगणनाकुशलौशुची
नानालिपिज्ञौकर्तव्यौराज्ञागणकलेखकौ ॥ ६२॥
शब्दलाभादिकतत्वज्ञासीसतरमोजण्या ॥ नानालिपिज्ञकरिजेनृपेंगणक लेखकां ॥ ६२ ॥

धर्मशास्त्रानुसारेण अर्थशास्त्रविवेचनं
यात्राधिक्रियते स्थाने धर्माधिकरणं हि तत् ॥ ६३ ॥

धर्मशास्त्रानुसाराने विचार अर्थशास्त्रतें ॥ पाहिजे हें जियेस्थातें धर्माधिकरण वदा ॥ ६३ ॥

व्यवहारान्दिदृक्षुस्तु ब्राह्मणैः सह पार्थिवः
मंत्रज्ञैर्मंत्रिभिश्चैव विनीतः प्रविशेत्सभां ॥ ६४ ॥

पाहिजे व्यवहारातें ब्राह्मणा सह पार्थिवें ॥ मंत्रज्ञा शीं सप्रधान प्रवेशावें सभेमधें ॥ ६४ ॥

धर्मासनमधिष्ठाय कार्यदर्शनमारभेत्
पूर्वोत्तरसमो भूत्वा राजा पृच्छेद्विवादिने ॥ ६५ ॥

धर्मासनीं बसुनियां आरंभी कार्य पाहणें ॥ सम पूर्वोत्तरा होऊनू पुसे नृप विवादिला ॥ ६५ ॥

प्रत्यहं देशदृष्टैश्च शास्त्रदृष्टैश्च हेतुभिः
जातिजानपदान्धर्मान् श्रेणिधर्मांस्तथैव च ॥ ६६ ॥

प्रत्यही देशदृष्टा हीं शास्त्रदृष्टां हिं हेतुनीं ॥ जातिधर्मा देशधर्मा श्रेणिधर्मासहीत सें ॥ ६६ ॥

समीक्ष्य कुलधर्मांश्च स्वधर्मं प्रतिपालयेत्
देशजातिकुलानां च ये धर्माः प्राक्प्रवर्तिताः ॥ ६७ ॥

पाहूनि कुलधर्मातें स्वधर्मा प्रतिपाळिजे ॥ देशजातिकुळाचे जे धर्म पूर्वीं प्रवर्तित ॥ ६७ ॥

तथैव ते पालनीयाः प्रजा प्रक्षुभ्यतेन्यथा
उदूह्यते दाक्षिणात्यैर्मातुलस्य सुता द्विजैः ॥ ६८ ॥

तसें वयातें रक्षावें अन्यथा क्षोभते प्रजा ॥ वरिजे त्ये दाक्षिणात्यें मामाची कन्यका द्विजें ॥ ६७ ॥

मध्यदेशे कर्मकराः शिल्पिनश्च गराशिनः
मत्स्यादाश्च नराः सर्वे व्यभिचाररताः स्त्रियः ॥ ६९ ॥

मध्यदेशीं कामकरी कारागिर विषादक ॥ मत्स्या खाती सर्व नर व्यभिचारा स्त्रिया तशा ॥ ६९ ॥

उत्तरे मद्यपा नार्यः स्पृश्या नृणां रजस्वला
खशजाताः प्रगृह्णंति भ्रातृभार्याम भर्तृकां ॥ ७० ॥

उत्तरें मद्यपी नारी नाहीं दोष रजस्वले ॥ खशदेशांत लें घेती मरतां बंधु तस्त्रिये ॥ ७० ॥

अनेनकर्मणानैतेप्रायश्चित्तदमार्हकाः
येषांपरंपराप्राप्ताःपूर्वजैरप्यनुष्ठिताः ॥७१॥
प्रायश्चित्तनयाकर्मैतयांदंडाहितोनसे ॥ ज्यांचेपरंपराप्राप्तपूर्वजानींअनुष्ठिते ॥ ७१ ॥

तएवतैर्नदुष्येयुराचारान्नेतरस्यतु
न्यायान्पश्येत्तुमध्यान्हेपूर्वाण्हेस्मृतिदर्शनं॥७२॥
तयांनिद्यांनसेदोषइतरादोषताघड ॥ दुपारींपाहिंजेन्यायसकाळींस्मृतिपाहणे ॥७२ ॥

मनुष्यमारणेस्तेयेसाहसेस्तोयिकेसदा
नकालनियमस्तत्रसद्यएवाविवेचनं ॥७३॥
चोरीमनुष्यनाशींवाजरूरींसाहसींतसें ॥ कालनेमतयांनाहींविचारावेंत्वरेंतयां ॥ ७३ ॥

धर्मासनगतंदृष्ट्वाराजनंमंत्रिभिःसह
गछेन्निवेद्यमानंयत्प्रतिरुद्धमधर्मतः ॥ ७४॥
पाहूनधर्मासनगप्रधानासहभूपया ॥ जावेंनिवेदूजेंरुद्धअधर्मेकरूनीतया ॥७४ ॥

यथासत्यंचिंतयित्वालिखित्वावासमाहितः
नत्वावाप्रांजलिःप्रव्होह्यर्थीकार्यंनिवेदयेत्॥७५॥
चितूनियांजेंविखरेंलिहोनींस्थिरबुद्धिनें ॥ नमींजोडीहातनम्रअर्थीकार्यानिवेदितें ॥७५॥

यथार्हमेनमभ्यर्च्याब्राह्मणैःसहपार्थिवः
सांत्वेनप्रशमय्यादौस्वधर्मंप्रतिपादयेत् ॥७६॥
पुजूनियांयथायोग्यब्राह्मणासहभूपती ॥ सामेंशांतउनीआधींधर्मातेंमगत्वोलिजे ॥ ७६॥

कालेकार्यार्थिनंपृछेत्प्रणतंपुरतस्थितं
किंकार्यंकाचतेपीडामाभैषीर्ब्रूहिमानव ॥७७॥
पुसेकार्याथितेकालींपुढेंस्थितहिनम्रजो ॥ कामकायतुलापीडावदेवदाचिनिर्भय ॥ ७७॥

केनकस्मिन्कदाकस्मात्पीडितोसिदुरात्मना
एवंपृष्टःस्वभावोक्तंतस्यसंशृणुयाद्वचः ॥७८॥
कोणींकोठेंकधींकस्माद्दुष्टानेंपीडिलाअसे॥असेंपुसोनियांज्याचेऐकेस्वाभाविकामता॥७८॥

प्रसिद्धलिपिभाषाभिस्तदुक्तंलेखकोलिखेत्
अन्यदुक्तंलिखेदन्यद्योर्थिप्रत्यार्थिनांवचः ॥ ७९॥
प्रसिद्धलिपिभाषेनेंतदुक्तालाहिजेतसें ॥ वदेयेकलीहियेकजोवादीप्रतिवादिचें ॥ ७९॥
चौरवत्शासयेद्राजालेखकंद्रागतंद्रितः
लिखतंताद्दशंसभ्यानाविब्रूयुःकदाचन ॥ ८०॥
चोरापरीदंडतयाकाकुनांनृपतोकरी ॥ लिहिलेंतेंविसभ्यानींवाच्यावेंभलतेंनतें ॥ ८०॥
बलाद्दृष्णंहंतिलिखितंदंडयेतांस्तुचौरवत्
प्राड्विवाकोन्नृपाभावेपृछेदेवसभागतं ॥ ८१॥
घेतोवळानेंलिहुनींतयांहीदंडचोरसा ॥ प्राड्विवाकनृपाभावींपुसेतेंविसभागता॥ ८१॥
वादिनौपृछतिप्राड्वाविवाकोविविनक्त्यतः
विचारयतिसभ्यैर्वाधर्माऽधर्मौविवाक्तिवा ॥ ८२॥
पुसेवाप्राड्विवाकाधींविचारकारितोह्मणून ॥ विचारकारिसभ्यींवाधर्माधर्मावदेहिवा॥८२॥
सभायांयहितायोग्याःसभ्यास्तेचापिसाधवः
स्मृत्याचारव्यपेतेनमार्गेणाधर्षितःपरैः ॥८३॥
सभेतजेयोग्याहितसभ्यतेसाधुवातसे ॥ स्मृत्याचारेंहीनमार्गहानदोषपरोक्तजां ॥ ८३॥
आवेदयतिचेद्राज्ञेव्यवहारपदंहितत्
नोत्पादयेत्स्वयंकार्यंराजानाप्यस्यपूरुषः॥८४ ॥
नेंनृपाकाथिजेत्यातेंव्यवहारपदावदा ॥ नउत्पादीस्वयेंकामनराजाराजपूरुष ॥ ८४ ॥
नरागेणनलोभेननक्रोधेनग्रसेन्नृपः
परैरप्रापितानर्थान्नचापिस्वमनीषया ॥८५ ॥
नप्रेमानेंनलोभानेंनक्रोवेंग्रासिजेनृपें ॥ अर्थापरेंदिल्यावीणस्वइछेनेंनतेंकधीं ॥ ८५॥
छलानिचापराधांश्चपदानिनृपतेस्तथा
स्वयमेतानिगृण्हीयान्नृपस्त्वावेदकैर्विना ॥८६॥
अपराधछलेंतेंवीनिरपाचींपदेंतशीं ॥ स्वयेंतयाविचारावेंनृपेंसूचविल्याविना ॥८६॥

सूचकस्तोभकाख्यांवाश्रुत्वाचैतानितत्वतः
शास्त्रेणनिंदितस्त्वर्थीनापिराज्ञाप्रचोदितः । ८७ ।
सूचकास्तोभकातेवीतत्वेंऐकोनियांहुनी ॥ शास्त्रेंनिंदितजोवादीराजानेंकथिल्याविना ।८७
आवेदयातियत्पूर्वस्तोभकःसउदाहृतः
नृपेणविनियुक्तोयःपरदोषानुवीक्षणे ॥ ८८ ॥
पूर्वींचजोसूचवीतोतयास्तोभकजाणिजे ॥ राजानेंठेविजेलाजोपरदोषपाहावया ॥ ८८ ॥
नृपंसंसूचयेज्ज्ञात्वासूचकःसउदाहृतः
पथिभंगीपराक्षेपीप्राकारोपरिलंघकः ॥ ८९ ॥
जाणूनींसूचवीभूपातयासूचकजाणिजे ॥ मार्गरोद्धापराक्षेप्ताकोटाउलंघितातसा ।८९ ।
विपानस्यविनाशीचतथाचायतनस्यच
परिखापूरकश्चैवराजछिद्रप्रकाशकः ॥ ९० ॥
नाशीजोकूपनिकटहवदालाघरासही ॥ भरीजोखंदकालागींराजाछिद्रप्रकाशक ॥ ९० ॥
अंतःपुरंवासगृहंभांडागारंमहानसं
प्रविशत्यनियुक्तोयोभोजनंचनिरीक्षते ॥ ९१ ॥
अंतःपुरींमध्यघरींस्वयंपाकींजमास्छलीं ॥ कामाआज्ञेविनाजोहिभोजनाअवलोकिजो ९१
विण्मुत्रश्लेष्मवातानांक्षेप्ताकामान्नृपाग्रतः
पर्यंकासनबंधीचाप्यग्रस्थानविरोधकः ॥ ९२ ॥
विण्मुत्रश्लेष्मवातान्नाकरीतानरपापुढें ॥ पलंगींआसनतसेंरोधिजागापुढीलजो ॥ ९२ ॥
नृपातिरिक्तवेषश्चविधृतःप्रविशेत्तुयः
यश्चोऽपद्वारेणविशदवेलायांतथैवच ॥ ९३ ॥
वेषेंवरनृपाहूनीधरोनींहातयेइजो ॥ येईमागीलदारानेंअवेळेंवरिहीतसा ॥ ९३ ॥
शय्यासनेपादुकेचशयनासनरोहणे
राजन्यासन्नशयनेयस्तिष्ठतिसमीपतः ॥ ९४ ॥
शय्यासनेंपादुकांतेंनिजणेंस्थितिघालुणे ॥ निद्रीतानरपापाशींरिकामाजवळीवसे ॥ ९४ ॥

राज्ञोविद्विष्टसेवीचाप्यदत्तविहितासनः
अन्यवस्त्राभरणयोःस्वर्णस्यपरिधायकः ।९५।
सेवितारात्जारिपुचानदेतांआसनींबसे ॥ दुसऱ्याचेंवस्त्रभूषासुवर्णाभोगिजोनर ॥ ९५ ॥

स्वयंग्राहेणतांबूलंगृहीत्वाभक्षयेत्तुयः
अनियुक्तप्रभाषीचनृपाक्रोशकएवच ॥ ९६ ॥
दिल्यावांचूनघेऊनितांबूलाचाहिभक्षक ॥ नप्रेरितांजोवदतोराजानिंदकजोअसे ।९६।

एकवस्त्रास्तथाभ्यक्तोमुक्तकेशोवगुंठितः
विचित्रितांगःस्त्रग्वीचपरिधानविधूनकः ॥ ९७ ॥
एकवस्त्रतसान्हालामुक्तकेशहिघुंगटी ॥ चितारीआंगमाळेतेंघालीकापविनेसुचें । ९७ ।

शिरःप्रच्छादकश्चैवाछिद्रान्वेषणतत्परः
आसंगीमुक्तकेशश्चघ्राणकर्णाक्षिदर्शकः ॥ ९८ ॥
शिरसकेवळजोझांकीपाहायाछिद्रउद्यत ॥ आसंगीजोमुक्तकेशघ्राणकर्णाक्षदाखवी ।९८।

दंतोल्लेखनकश्चैवंकर्णनासाविशोधकः
राज्ञःसमीपेपंचाशच्छलान्येतानिसंतिहि ॥ ९९ ॥
दांतालागींउकरितानाककानासकोरिता ॥ राजाजवळपन्नासकथिलींजाणिजेछलें ।९९।

आज्ञोल्लंघनकर्तारःस्त्रीवधोवर्णसंकरः
परस्त्रीगमनंचौर्यंगर्भश्चैवपतिंविना ॥ ६०० ॥
आज्ञामोडीस्त्रीवधवाकरितासंकराकर ॥ परस्त्रीसंगहीचोरीपतीवांचुनगर्भही ॥ ६०० ॥

वाक्पारुष्यमवाच्यायदंडपारुष्यमेवच
गर्भस्यपातनंचैवेत्यपराधादशैवतु ॥ १ ॥
कटुवाणीहियोरातेंदंडहीवहुतीव्रजो ॥ गर्भाचेंपातनतसेंहेदाहाअपराधहो ॥ १ ॥

उत्कृतीसस्यघातीचाप्यग्निदश्चतथैवच
राज्ञोद्रोहप्रकर्ताचतन्मुद्राभेदकस्तथा ॥ २ ॥
धान्याजोउकरीघातीअग्निलावीघरासजो ॥ राजाचाद्रोहकरितामुद्राभेदकहीतसा । २ ।

तन्मंत्रस्यप्रभेत्ताचबन्धस्यचाविमोचकः
अस्वामिविक्रयंदानंभागंदंडंविचिन्वति ॥ ३ ॥
मस्लतीलाव्यक्तकरीत्रंदीवानाससोंडला ॥ धन्यावीणाविक्रीघेईभागहीदंडवातसा ॥ ३ ॥
पटहाघोषणाछादिद्रव्यमस्वामिकंचयत्
राजावलीढद्रव्यंचयच्चैवागविनाशनं ॥ ४ ॥
दंवडतिंल्पावितास्वामिद्रव्यघेइजो ॥ राजगृहीतद्रव्यातेंअपराधविनाशन ॥ ४ ॥
द्वाविंशतिपदान्याहुर्नृपज्ञेयानिपंडिताः
उत्धतःक्रूरवाग्वेषोगर्वितश्चंडएवहि ॥ ५ ॥
बावीसहोपदेंउक्तजाणायायोग्यहीनृपा ॥ उन्मत्तकुरवाग्वेषगर्विचंडतसावहु ॥ ५ ॥
सहासनश्चातिमानीवादीदंडमवाप्नुयात्
अर्थिनाकथितंराज्ञेतदावेदनसंज्ञकं ॥ ६ ॥
सहासीजोमानिअतिवादीतोदंडपावतो ॥ कथीजेंअर्थिराजातेंआवेदनवदातया ॥ ६ ॥
कथितंप्राड्विवाकादौसाभाषाखिलबोधिनी
सपूर्वपक्षःसभ्यादिस्तंविमृश्ययथार्थतः ॥ ७ ॥
प्राड्विवाकादिकींउक्तीभाषालेखबोधक ॥ तोपूर्वपक्षसभ्यादियथार्थेंसाविचारिजे ॥ ७ ॥
अर्थितःपूरयेद्धीनंतत्साक्षमाधिकंत्यजेत्
वादिनश्चिन्हितंसाक्ष्यंकृत्वाराजादिमुद्रयेत् ॥ ८ ॥
मार्थितांनरपेंवादीसाक्षिपत्रसुधारुनीं ॥ सहीयुतासाक्षिपत्रावरींकारिमोहोरतो ॥ ८ ॥
अशोधयित्वापक्षंयेह्युत्तरंदापयंतितान्
रागाल्लोभाद्भयाद्वापिस्मृत्यर्थेवाधिकारिणः ॥ ९ ॥
पक्षानशोधवीतांजेदेववीतीहिउत्तरा ॥ प्रेमेंलोभेंभयेंवातेंविरुद्धस्मृतिकारते ॥ ९ ॥
सभ्यादीन्दंडयित्वातुह्युधिकारान्निवर्तयेत्
ग्राह्याग्राह्यंविवादंतुसुविमृश्यसमाश्रयन् ॥ १० ॥
सभ्यादिकांसीदंडूनिकामावरुनिकाढिजे ॥ अग्राह्यग्राह्यवादसुविचारुनिघेइजे ॥ १० ॥

संजातपूर्वपक्षंतुवादिनंसंनिरोधयेत्
राजाज्ञयासत्पुरुषैःसत्यवाग्भिर्मनोहरैः ॥ ११ ॥
झाल्यावरीपूर्वपक्षरोधावेंमगतेंतया ॥ राजाज्ञेनेंसत्पुरुषींसत्यवाचींमनोहरीं ॥ ११ ॥
निरालसैंगितज्ञैश्चदृढशस्त्रास्त्रधारिभिः
वक्तव्येर्थेह्यतिष्ठंतमुक्रामंतंचतद्वचः ॥ १२ ॥
निराळसींइंगितज्ञींदृढशस्त्रास्त्रधारकीं ॥ जावावरीनराहेत्याउल्लंघीतद्वचासत्या ॥ १२ ॥
आसेधयेद्विवादार्थियावदाव्हनदर्शनं
प्रत्यर्थिनंतुशपथैराज्ञयावानृपस्यच ॥ १३ ॥
वाद।र्थिनेंनिषेधावेंनजोंवोलाविलेंनृपें ॥ प्रत्यर्थितेंहिशपथेंराजाचाद्वाहिनेंहिवा ॥ १३ ॥
स्थानासेधःकालकृतःप्रवासात्कर्मणस्तथा
चतुर्विधस्यादासेधोनासेत्धस्तःविलंघयेत् ॥ १४ ॥
यानकालप्रवासानेंकर्मानेंहाचतुर्विध ॥ जयाआसेधतोप्राप्ततेणेंटाळूंनयेतया ॥ १४ ॥
यस्त्वींद्रियनिरोधेनव्याहारोच्छ्वासनादिभिः
आसेधयदनासेधैःसंदंडयोनत्वतिक्रमी ॥ १५ ॥
जोइंद्रियनिरोधातेंवाणीश्वासासवातसे ॥ आनासेधेंहिआसेद्धादंड्यतोनअतिक्रमी ॥ १५ ॥
आसेधकालआसिद्धआसेधंयोनिवर्तते
सविनेयोन्यथाकुर्वन्नासेत्धादंडभाग्भवेत् ॥ १६ ॥
आसिद्धसमयींहोताआसेधाटाळिजोनर ॥ तोदंड्यअन्यथातेवीआसेद्धादंडपावतो॥ १६ ॥
यस्याभियोगंकुरुतेतत्वेनाशंकयाथवा
तमेवाव्हानयेद्राजामुद्रयापुरुषेणवा ॥ १७ ॥
वहीमजाचाधरितांसत्यत्वेंसंशयेंहिवा ॥ बोलावावेंतयाभूपेंचप्राप्त्यानेंहिंसेवकीं ॥ १७ ॥
शंकाऽसतांतुसंसर्गादनुभूतकृतेस्तथा
वोढाभिदर्शनात्तत्वंविज्ञास्यतिविचक्षणः ॥ १८ ॥
शंकाकुसंगयोगेंयेवाक्तीचातिदर्शनें ॥ साहातत्व्हेनेंतत्वातेंजाणिजेतेंविचक्षणें॥ १८ ॥

अकल्पबालस्थविरविषमस्थक्रियाकुलान्
कार्यातिपातिव्यसनीनृपकार्योत्सवाकुला ॥१९॥
अयोग्यबालहोवृद्धक्रियासक्तहिसंकटीं ॥ कार्यघातेंव्यसानितेंउछवींराजकार्यंही ॥ १९ ॥

मत्तोन्मत्तप्रमत्तार्तभृत्यान्नाव्हानयेन्नृपः
नहीनपक्षांयुवतींकुलेजातांप्रसूतिकां ॥ २० ॥
प्रमत्तोन्मत्तमत्तार्तनभृत्याआणिजेनृपें ॥ पक्षेहीनानस्त्रियेतेंबाळंतनकुलीनही ॥ २० ॥

सर्ववर्णोत्तमांकन्यांनाज्ञातिप्रमुखाःस्त्रियः
निर्वेष्टुकामोरोगार्तोयियक्षुर्व्यसनेस्थितः ॥ २१ ॥
नविप्रकन्यानज्ञातिमुख्यस्त्रीतेंबलाविजे ॥ विवाहोद्यतरोगार्तनयष्टानाविपद्रत ॥ २१ ॥

अभियुक्तस्तथान्येनराजकार्योद्यतस्तथा
गवांप्रचारेगोपालाःसस्यावापेकृषीबलाः ॥ २२ ॥
दुसऱ्यानींनिरुद्धातेंराजाकार्योद्यतातसे ॥ चारितांगाइगवळ्याकिसांनापेरितांतसे ॥२२॥

शिल्पिनश्चापितत्कालमायुधीयाश्चविग्रहे
अव्याप्तव्यवहारश्चदूतोदानोन्मुखोव्रती ॥ २३ ॥
कारीगराकामकर्तालढाईंतशिपायिया ॥ मज्कूरजाणत्यादूतादानदेतांव्रतीतसा ॥ २३ ॥

विषमस्थाश्चनासेध्यानचैतानाव्हयेन्नृपः
नदीसंतारकांतारदुर्देशोपप्लवादिषु ॥ २४ ॥
संकटस्थानआसेधीनत्याबोलाविजेनृपें ॥ नदींततरतांरानींदुर्देशींवाउपप्लवीं ॥ २४ ॥

असित्यस्तंपरासेधमुत्क्रामन्नापराध्नुयात्
कालंदेशंचविज्ञायकार्याणांचबलाबलं ॥ २५ ॥
पराच्याटाळिआसेधअपराधीनहोयतो ॥ कालदेशासजाणूनीकामाचेंहीबलाबल ॥ २५ ॥

अकल्पादीनपिशुनैर्यानैराव्हानयेन्नृपः
ज्ञात्वाभियोगंयेपिस्युर्वनेप्रव्राजितादयः ॥ २६ ॥
अयोग्यहीनपिशुनबोलावीस्वारिनेंनृप ॥ वादगौरवजाणूनीसंन्यासीप्रमुखासही ॥२६॥

तानप्याव्हानयेद्राजागुरूकार्येष्वकोपयन्
व्यवहारानभिज्ञेनह्यन्यकार्याकुलेनच ॥ २७ ॥
महत्कार्यार्थवाआणित्यातेंकोपावेल्याविना ॥व्यवहाराअजाणातेंअन्यकार्याकुलेंतसे॥२७॥
प्रत्यर्थिनार्थिनातज्ज्ञ:कार्य:प्रतिनिधिस्तदा
अप्रगल्भजडोन्मत्तवृद्धस्त्रीबालरोगिणां ॥ २८ ॥
वादीनेंप्रतिवादीनेंमुखत्यारकरिजेबुध ॥ लहानेजडउन्मत्तवृद्धस्त्रीबालरोगिहो ॥ २८ ॥
पूर्वोत्तरंवदेद्वंधुर्नियुक्तोवाथवानर:
पितामातासुव्हद्बंधुर्भ्रातासंबंधिनोपिच ॥ २९ ॥
पुर्वोत्तरावदेबंधूकोणीमुखत्यारवातसा ॥ आइबापसुव्हद्बंधुभाउसंबंधिहीतसे ॥ २९ ॥
यदिकुर्युरुपस्थानंवादंतत्रप्रवर्तयेत्
य:कश्चित्कारयेत्किंचिन्नियोगाद्येनकेनचित् ॥३०॥
अर्जीसदेतिजारितेंतरीवादप्रवर्तवी ॥ करवीजोकुणाहातींआज्ञेनेकांहींकर्मजें ॥ ३० ॥
तत्तेनैवकृतंज्ञेयमनिवर्त्यंहितत्स्मृतं
नियोगितस्यापिभृतिंविवादात्षोडशांशिकीं॥३१॥
तेंहीतयानेंचकेलेंनाफिरेंतेंतसेंकधीं ॥ केलामुखत्यारत्यावादसोळावाअंशवेतन ॥ ३१ ॥
अन्यथाभृतिगृण्हंतंदंडयेच्चानियोगिनं
कार्योनित्योनियोगीनन्नृपेणस्वमनीषया ॥ ३२ ॥
भलत्यावेतनाघेतांमुखत्यारादंडिजेनृपें ॥ नकीजेसन्दिमुखत्याराराजानेंनिजबुद्धिनें ॥ ३२ ॥
लोभेनत्वन्यथाकुर्वन्नियोगीदंडमर्हति
योनभ्रातानचपितानपुत्रननियोगकृत् ॥ ३३ ॥
अन्यथाकरिजोलोभेंमुख्यतोदंडयोग्यहो ॥ जोनभाऊपितापुत्रनियुक्तहिनजोअसे ॥३३॥
परार्थवादीदंड्य:स्याद्व्यवहारेषुविब्रुवन्
तदधीनकुटुंबिन्य:स्वैरिण्योगणिकाश्चया: ॥ ३४ ॥
भांडेउगीचतोदंड्यभलतेंवदतातसें ॥ घरांतवृद्धकर्त्र्याज्यास्वतंत्रागणिकाहिजा ॥ ३४ ॥

निष्कुलायाश्चपतितास्तासामाव्हानमिष्यते
प्रवर्तयित्वावादंतुवादिनौतुमृतौयदि ॥ ३५ ॥
कुळनाहींजयास्त्रीतेंपतितायोग्यआणनें ॥ सुरूकरूनिवादातेंवादीमरणपावतो । ३५ ।

तत्पुत्रोविवदेतज्ञोह्यन्यथातुनिवर्तयेत्
मनुष्यमारणेस्तेयेपरदाराभिमर्शने ॥ ३६ ॥
जाणतांपुत्रिंभांडावेंअन्यथापर्नवीतया ॥ मनुष्यघातींचोरींतपरस्त्रीच्यासमागमीं । ३६ ।

अभक्ष्यभक्षणेचैवकन्याहरणदूषणे
पारुष्येकूटकरणेनृपद्रोहेचसाहसे ॥ ३७ ॥
अभक्ष्यभक्षकींकन्याहारकींदूषकींतसें ॥ कठिणत्वींहिकपटींराजद्रोहींहिसाहसीं ॥ ३७ ॥

प्रतिनिधिर्नदातव्यःकर्तातुविवदेत्स्वयं
आहूतोयत्रनागछेद्दर्पाद्बंधुबलान्वितः ॥ ३८ ॥
द्यावाकर्धींनमुख्यारविवदावेंस्वयेंनरें ॥ बोलावितांनजोयेईगर्वेंबंधुबळेंहिवा ॥ ३८ ॥

अभियोगानुरूपेणतस्यदंडंप्रकल्पयेत्
दूतेनाव्हानितंप्राप्ताधर्षकंप्रतिवादिनं ॥ ३९ ॥
अपराधानुसारानेंतयातेंदंडदेइजे ॥ दूतेंबोलाउनींप्राप्तकैदीजोप्रतिवादिस्या । ३९ ।

दृष्ट्वाराज्ञातयोश्चित्योयथार्हप्रतिभूस्त्वतः
दास्यांभ्यदत्तमेतेनदर्शयामितवांतिके ॥ ४० ॥
पाहूननरपेंद्यावायथायोग्याहिजामिन ॥ देनहातरिमींदेताहजीरहिकरींनया ॥ ४० ॥

एनमाधिंदापयिष्येत्यस्मात्तेनभयंक्वचित्
अकृतंचकरिष्यामित्यनेनायंचवृत्तितान् ॥ ४१ ॥
शिक्षायातेंदेववीनयाहुनींनतुलाभय ॥ करीनहातेंकारिमींयेणेंहाकृतिमान्असे ॥ ४१ ॥

अस्तीतिनचमिथ्यैतदंगीकुर्यादतंद्रितः
प्रगल्भोबहुविश्वस्तश्चाधीनोविश्रुतोधनी । ४२ ।
निश्चयानेंनमिथ्याहेंसर्वथाअंगिकारिजे ॥ शाहणाबहुविश्वासूस्वाधीननरजोधनी । ४२ ।

उभयोःप्रतिभूर्ग्राह्यःसमर्थःकार्यनिर्णये
विवादिनौसंन्निरुध्यततोवादंप्रवर्तयेत् ॥ ४३ ॥
दोहोंचेघेइजामीनयोग्यसेकार्यनिर्णयीं ॥ रोधोनियांवादिदोन्हीमगवादाप्रवर्तवी ।४३।
स्वपुष्टाराजपुष्टौवास्वभृत्यापुष्टरक्षकौ
ससाधनौतत्वमिछुःकूटसाधनशंकया ॥ ४४ ॥
स्वपुष्टवाराजपुष्टस्वभृत्यानेचिरक्षिजे ॥ ससाधनेंसकपटशंकेनेंतत्वइछुनें ।४४।
प्रतिज्ञादोषनिर्मुक्तंसाध्यंसत्कारणान्वितं
निश्चितंलोकसिद्धंचपक्षंपक्षविदोविदुः ॥ ४५ ॥
प्रतिज्ञादोषरहितसाध्यसत्साधनेंयुत ॥ निश्चयानेंलोकसिद्धापक्षाजाणातिपक्षवित् ।४५।
अन्यार्थमर्थहीनंचप्रमाणागमवर्जितं
लेख्यहीनाधिकंभ्रष्टंभाषादोषाउदाहृताः । ४६ ।
अन्यार्थवाअर्थहीनप्रमाणागमवर्जित ॥ लेखहीनाधिकभ्रष्टहेभाषादोषजाणीजे ।४६।
अप्रसिद्धंनिराबाधंनिरर्थंनिःप्रयोजनं
असाध्यंवाविरुत्धंवापक्षाभासंविवर्जयेत् । ४७ ।
निर्बाधहीअप्रसिद्धनिरर्थनिःप्रयोजन ॥ असाध्यवाजेविरुद्धतोपक्षाभासटाकिजे । ४७ ।
नकेनचिछ्रुतोदृष्टःसोप्रसित्धउदाहृतः
अहंमूकेनसंशप्तोवंध्यापुत्रेणताडितः ॥ ४८ ॥
नकोणीश्रुतवादृष्टअप्रसिद्धवदातया ॥ मुक्यानेंमीशापियेलावंध्यापुत्रेंहिताडिला । ४८ ।
अधीतेसुस्वरंगातिस्वगेहेविहरत्ययं
धत्तेमार्गमुखद्वारंममगेहसमीपतः ॥ ४९ ॥
पढतोसुस्वरेंगातोविहारकरितोघरीं ॥ धरीमार्गमुखद्वाराघराजवळिहामम ॥ ४९ ॥
इतिज्ञेयंनिराबाधंनिःप्रयोजनमेवतत्
सदामद्दत्तकंन्यायांजामाताविहरत्ययं ॥ ५० ॥
यासजाणेनिराबाधानिःप्रयोजनहीअसें ॥ सदामद्दत्तकन्येशींजांवईविहरेमम ॥ ५० ॥

गर्भंधत्तेनवध्येयंमृतोयंनप्रभाषते
किमर्थमितितज्ज्ञेयमसाध्यंचविरुध्धकं ॥ ५१॥
गरोदरनहींवांझमेलाहाकानबोलतो ॥ कायकारणतेंजाणाअसाध्याहिविरुद्धही ॥५१ ॥

मद्दतदुःखसुखतोलोकोदूषतिनंदति
निरर्थमितिवाज्ञेयंनिःप्रयोजनमेववा ॥ ५२॥
मद्दतसुखदुखानेंआनंदेलोकखिन्नवा ॥ तयानिरर्थजाणावोंनिःप्रयोजनवातसें ॥ ५२ ॥

श्रावयित्वातुयत्कार्यंत्यजेदन्यद्ददेदसौ
अन्यपक्षाश्रयाद्वादीहीनोदंडयश्चसःस्मृतः॥५३॥
स्वाचकार्याऐकवुनीत्यजीतेंदेदुजेंतसें ॥ अन्यपक्षाश्रयेंवादीहीनहोदंड्यहोयतो ५३ ॥

विनिश्चितेपूर्वपक्षेग्राह्याग्राह्यविशोधिते
प्रतिज्ञार्थेस्थिरीभूतेलेखयेदुत्तरंततः ॥ ५४ ॥
सचीतहोपूर्वपक्षग्राह्यग्राह्यासशोधितां ॥ स्थिरहोतांप्रतिज्ञाहीलिहवीमगउत्तर ॥ ५४ ॥

तत्राभियोक्ताप्राक्पृष्टोह्यभियुक्तस्त्वनंतरं
प्राड्विवाकसदस्यैर्वादाप्यतेह्युत्तरंततः ॥ ५५ ॥
पुसावामुद्दईपूर्वींमुद्दालातदनंतर ॥ मगुत्तरादेववीजेप्राड्विवाकसभासदं ॥ ५५ ॥

श्रुतार्थस्योत्तरंलेख्यंपूर्वावेदकसंनिधौ
पक्षस्यव्यापकंसारमसंदिग्धमनाकुलं ॥ ५६ ॥
श्रुतार्थोत्तरतेंलेख्यवादीचेसान्निधींवदे ॥ पक्षव्यापकतेंसारअसंदेहीनघावरे ॥ ५६ ॥

अव्याख्यागम्यमित्येतन्निर्दुष्टंप्रतिवादिना
संदिग्धमन्यत्प्रकृतादत्यल्पमतिभूरिच ॥ ५७ ॥
टीकेंविनाजेंसमजेनिर्दोषप्रातिवादितें ॥ संशयींअन्यप्रकताहुनींअल्पबहूहिवा ॥ ५७ ॥

पक्षैकदेशेव्याप्यंयत्तत्तुनैवोत्तरंभवेत्
नवाहूतोवदेत्किंचिद्धीनोदंडयश्चसस्मृतः ॥ ५८ ॥
पक्षैकदेशींजेंव्याप्यनतेंउत्तरहोकधीं ॥ प्रेरितांहीजोनवदेहीनहीदंड्ययोग्यतो ॥ ५८ ॥

पूर्वपक्षेयथार्थेतुनदद्यादुत्तरंतुयः
प्रत्यर्थीदापनीयस्यात्सामादिभिरुपक्रमैः॥ ५९ ॥
पूर्नपक्षखराहोतांउत्तरातेंनदेइजे ॥ प्रतिवःदितरदिंव्हीसामदिकउपायेंत्या ॥ ५९ ॥
मोहाद्वायदिवाशाठ्याद्यन्नोक्तंपूर्ववादिना
उत्तरांतर्गतंवातत्प्रश्नैर्ग्राह्यंद्वयोरपि ॥ ६० ॥
शठत्वेंजरिवामोहेंवदिलेंजेंनवादिनें ॥ अंतर्भूत्तोत्तरींवातेंदोंहोताहिपुसोनिघे ॥ ६० ॥
सत्यंमिथ्योत्तरंचैवप्रत्यवस्कंदनंतथा
पूर्वन्यायविधिश्चैवमुत्तरंस्याच्चतुर्विधं ॥ ६१ ॥
सत्यमिथ्याउत्तरावाप्रत्यवस्कंदनाभिध ॥ पूर्वन्यायविधानाख्यचतुर्धाजाणउत्तर ॥ ६१ ॥
अंगीकृतंयथार्थंयद्वाद्युक्तंप्रतिवादिना
सत्योत्तरंतुतज्ज्ञेयंप्रतिपत्तिश्चसास्मृता ॥ ६२ ॥
स्वीकारिलेंखरेंऐसेंवाद्युक्ताप्रतिवादिंनें ॥ जाणेसत्योत्तरतयाप्रतिपत्तिवदातया ॥ ६२ ॥
श्रुत्वाभाषार्थमन्यस्तुयदितंप्रतिषेधति
अर्थतःशब्दतोवापिमिथ्यातज्ज्ञेयमुत्तरं ॥ ६३ ॥
भाषार्थऐकुनीदूजानिषेधींजरितोतया ॥ अर्थानेंवाहिशब्दानेंजाणमिथ्योत्तरातया ॥ ६३ ॥
मिथ्यैतन्नाभिजानामितदातत्रनसन्निधिः
अजातश्चास्मितत्कालेइतिमिथ्याचतुर्विधं ॥ ६४ ॥
खोटेंहेंवानमीजाणेंतेंव्हांसान्निधमीनसें ॥ तेंव्हांमजन्महीनाहींखोटेंचारतरेंअसें । ६४ ।
अर्थिनालिखितोत्यर्थःप्रत्यर्थीयदितंतथा
प्रपद्यकारणंब्रूयात्प्रत्यवस्कंदनंहितत् ॥ ६५ ॥
वादिनेंकथिल्याअर्थाप्रादिवादीजरांतसें ॥ मानूनिकारणवदेप्रत्यवस्कंदनचितें ॥ ६५ ॥
अस्मिन्नर्थेममानेनवादःपूर्वमभूतदा
जितोयमास्तिचेद्ब्रूयात्प्राङ्न्यायःसउदाहृतः॥ ६६ ॥
याचामाझायाचअर्थीजाहलावादपूर्वितो॥वदेमींजिंकिलापूर्वींप्राङ्न्यायावदतीतया॥ ६६ ॥

जयपत्रेणसभ्यैर्वासाक्षिभिर्भावयाम्यहं
मयाजितःपूर्वमितिप्राङ्न्यायस्त्रिविधिस्मृतः ६७

सभ्यांनींजयपत्रांनींसाक्षीनेंहिखरातसा । जिंकिलापूर्वींमीऐसेंत्रिधाप्राङ्न्यायहाअसा ६७

अन्योन्यंयोःसमक्षंतुवादिनोःपक्षमुत्तरं
नहिगृण्हंतियेसभ्यादंडयास्तेचौरवत्सदा ॥६८॥

दोहोंचाहीसमक्षत्वेंवादीचापक्षउत्तर ॥ नइच्छीजोसभ्यतयादंडचोरापरीकरी ॥ ६८ ॥

लिखितेशोधितेसम्यक्सतिनिर्दोषउत्तरे
अर्थिप्रत्यर्थिनोर्वापिक्रियाकारणमिष्यते । ६९ ।

लिहिलेंसोधिलेंनामहितांनिर्दोषउत्तर ॥ वादीवाप्रतिवादीचेंक्रियाकारणतीअसे । ६९।

पूर्वपक्षःस्मृतःपादोद्वितियश्चोत्तरात्मकः
क्रियापादस्तृतीयस्तुचतुर्थोनिर्णयाभिधः । ७० ।

पूर्वपक्षआद्यपाददुसराउत्तराभिध ॥ क्रियाहातीसरापादचवथानिर्णयात्मक ॥ ७० ॥

कार्यंहिसाध्यमित्युक्तंसाधनंतुक्रियोच्यते
अर्थीतृतीयपादेतुक्रियायाप्रतिपादयेत् ॥ ७१ ॥

साध्यसंज्ञाअसेकार्याक्रियासाधनतीवदा । वादीनेंतीसऱ्यापादाक्रियेनेंप्रतिपादिजे ।७१।

चतुष्पाद्यवहारःस्यात्प्रतिपत्युत्तरंविना
क्रमागतान्विवादांस्तुपश्येद्वाकार्यगौरवात् ।७२।

व्यवहाराचारपादप्रतिपत्युत्तराविना ॥ क्रमेंयेतीतसेपाहेवादातेंकार्यगौरवें ॥ ७२ ॥

यसवाभ्यधिकापीडाकार्यंवाभ्याधिकंभवेत्
वर्णानुक्रमतोवापिनयेत्पूर्वंविवादयेत् ॥ ७३॥

ज्यापीडाबहुतवाजाचेंकार्यअसेमहा ॥ अनुक्रमेंवावर्णाचेंआणीतेंवितपासिही ।७३।

कल्पयित्वोत्तरंसभ्यैर्दातव्यैःकस्यभावना
साध्यस्यसाधनार्थंहिनिर्दिष्टायस्यभावना । ७४ ।

कल्पूनिउत्तरासभ्यींद्यावीयेकासभावना ॥ साध्याचेसाधनांसाठींकथिलीजासभावना॥७४

विभावयेत्प्रतिज्ञातंसोखिलंलिखितादिना
नचैकस्मिन्विवादेतुक्रियास्याद्वादिनोर्द्वयोः ॥७५॥
विचारीतोप्रातिज्ञेतेंतोसर्वालिखितादिके ॥ नचियेकाविवादांताक्रियातीदोनवादिंची ॥ ७५॥
मिथ्याक्रियापूर्ववादेकारणेप्रतिवादिनि
प्राङ्न्यायकारणेक्तौतुप्रत्यर्थीनिर्दिशेत्क्रियां॥७६॥
खोटीक्रियापूर्वावादीकारणप्रतिपादितें ॥ प्राङ्न्यायवदतांवेळींप्रतिवादिवदेक्रिया॥७६॥
तत्वछलानुसारित्वाद्भूतंभव्यंद्विधास्मृतं
तत्वंसत्वार्थभिधायीकूटाद्यभिहितंछलं ॥ ७७॥
सत्यछलानुसारानेंभूतभव्यद्विधाअसे ॥ तत्वसत्यार्थसवदेकरटासुचवीछला ॥ ७७॥
कारणात्पूर्वपक्षोपिउत्तरत्वंप्रपद्यते
ततोर्थीलिखयेत्सद्यःप्रतिज्ञातार्थसाधनं ॥ ७८॥
कारणानेंपूर्वपक्षउत्तरत्वासपावतो ॥ तत्काललिहवावादीप्रतिज्ञातार्थसाधना ॥ ७८॥
तत्साधनंतुद्विविधंमानुषंदैविकंतथा
त्रिधास्याल्लिखितंभुक्तिःसाक्षिणश्चेतिमानुषं॥७९॥
द्विधासाधनहोत्याचेंमानवीदैविहीतसें ॥लिखितंत्र्हातानभोगसाक्षीहेंजाणमानव ॥ ७९॥
दैवंघटादितद्भव्यंभूताऽलाभानियोजयेत्
युक्तानुमनतोनित्यंसामादिभिरुपक्रमैः ॥ ८०॥
दैवादिव्यतुलादीहींमानुषालागियोजिजे ॥ युक्तीनेंअनुमानानेंसामादिकउपायींही ॥८०॥
नकालहरणंकार्यंराजासाधनदर्शने
महान्दोषोभवेत्कालाद्धर्मव्यापातिलक्षणः ॥८१॥
कधींविलंबनकरीराजासाधनपहाण्या ॥ महादोषविलंबानेंधर्महानिस्वरूपतो ॥ ८१॥
अर्थीप्रत्यर्थिप्रत्यक्षंसाधनानिप्रदर्शयेत्
अप्रत्यक्षंतयोर्नैवगृण्हीयात्साधनंनृपः ॥ ८२॥
मुद्दायितेविमुद्दालादावीप्रत्यक्षसाधना ॥ असमक्षनेंतत्याचेंघेईसाधनभूपती ॥ ८२॥

साधनानांचयेदोषावक्तव्यास्तेविवादिना
गुढास्तुप्रकटाःसभ्यैःकालशास्त्रप्रदर्शनात् ॥८३॥

साधनांचीहिजेदोषवदावेतेहीवादिने ॥ सभ्यींगुप्ताव्यक्तकालींकरावेशास्त्रदर्शनें ॥८३॥

अन्यथादूषयन्दंडयःसाध्यार्थेदेवहीयेते
विमृश्यसाधनंसम्यक्कुर्यात्कार्यविनिर्णयं ॥८४॥

वृथादेदोषतोदंड्यसाध्यार्थाहुनिहीनिहो ॥ नीटसाधनपाहूनीकरावाकार्यनिर्णय ॥८४॥

कूटसाधनकारीतुदंडयःकार्यानुरूपतः
द्विगुणंकूटसाक्षीतुसाक्ष्यलोपीतथैवच ॥ ८५ ॥

साधनाकपटेंकर्तादंड्याकार्यपाहुनीं ॥ खोट्यासाक्ष्यासदुगुणसाक्षलोपीतयातसें॥८५ ॥

अधुनालिखितंवच्मियथावदनुपूर्वशः
अनुभूतस्मारकंतुलिखितंब्रह्मणाकृतं ॥ ८६ ॥

आतांत्यालिहिण्यासांगेक्रमानेंजेंजसेंअसे ॥ अनुभूतस्मृतीसाठींविधिनेलेखनिर्मिला ॥८६॥

राजकीयंलौकिकंचद्विविधंलिखितंस्मृतं
स्वहस्तलिखितंवान्यहस्तेनापिविलेखितं ॥८७॥

राजाचेंआणिलोकांचेंदुभेदेंलिहिणेंअसे स्वहास्तेंलिहिलेंतेंविदुजाचाहातेंवातसें ॥८७ ॥

असाक्षीमत्साक्षिमच्चसिध्दिर्देशस्थितेस्तयोः
भोगदानक्रियाधानसंवित्दासऋणादिभिः॥८८॥

असाक्षवासाक्षियुततत्सिद्धीदेशरीतिनें ॥ भोगदानठिकाणादिप्रतिज्ञादासकार्जेंही॥८८॥

सप्तधालौकीकंचैतत्त्रिविधंराजशासनं
शासनार्थेज्ञापनार्थेनिर्णयार्थेत्रितीयकं ॥ ८९ ॥

लौकीकाचिसातभेदत्रिधातेंराजशासन ॥ कथिलाहाराजलेखप्रधानानींहिमुद्रिजे ॥८९॥

राज्ञास्वहस्तसंयुक्तंस्वमुद्राचिन्हितंतथा
राजकीयंस्मृतंलेख्यंप्रकृभिश्चमुद्रितं ॥ ९० ॥

राजानेंनिजहातानेंशिकामोहोरचिन्हित॥शासनाजाणण्यासाठींनिर्णयासाठेंतीसरें।९०॥

निवेश्यकालंवर्षंचमासंपक्षंतिथिंतथा
वेलाप्रदेशंविषयंस्छानंजात्याकृतिंवयः ॥ ९१ ॥
लिहीकालासवर्षातेंमासपक्षातिथितिशी ॥ वेळादेशासविषयस्छानजात्याकृतीवय ॥९१॥
साध्यंप्रमाणंद्रव्यंचसंख्यांनामतथात्मनः
राज्ञांचक्रमशोनामानिवासंसाध्यनामच ॥ ९२ ॥
साध्याप्रमाणाद्रव्यातेंसंख्यानावासआपल्या ॥राजांचेंहिक्रमेंनामसाध्यनावतसेंस्छळ ।९२।
क्रमात्पितृणांनामानिपितामहतृतीयकौ
क्षमालिंगानिचान्यानिपक्षेसंकीर्त्यलेखयेत् ॥ ९३ ॥
पितरांचींतशींनावेंपुरुषत्रयसंमित ॥ क्षमाचिन्हेंतशींअन्यपक्षींकिर्तुनियांलिही । ९३ ।
यत्रैतानिनलिख्यंतेहीनंलेख्यंतदुच्यते
भिन्नक्रमंव्युत्क्रमार्थंप्रकीर्णार्थंनिरर्थकं ॥ ९४ ॥
हींजांतालिहिलींनाहींहीनलेख्यतयावदा ॥ क्रमेंअर्थेंहिजेंभिन्नव्यर्थवाविस्कळीतही ।९४।
अतीतकाललिखितंनस्यात्साधनक्षमं
अप्रगल्भेणचास्त्रियाबलात्कारेणयत्कृतं ॥ ९५ ॥
मागीलकालिंचालेखनतोसाधनयोग्यहो ॥ स्त्रीचेंवाअप्रगल्भाचेंनलात्कारोंहिजेंकृत ॥९५॥
सद्भिर्लेख्यैःसाक्षिभिश्चभोगैर्दिव्यैःप्रमाणतां
व्यवहारेनरोयातिचेहामुत्रांभुतेसुखं ॥ ९६ ॥
साधुलेखेंसाक्षिनेंवाभोगेंदिव्येंप्रमाणता ॥ व्यवहारीनरायेतेंइथेंत्वर्गीसुखनद ॥ ९६ ॥
स्वेतरःकार्यविज्ञानीयःससाक्षीत्वनेकधा
दृष्टार्थश्चश्रुतार्थश्चकृतश्चैवाऽकृतोद्विधा ॥ ९७ ॥
परकाज्ञानिकार्याचासाक्षीतोद्विविधात्मक । पहातांऐकतांकिलास्वयेंवातोअसाद्विधा ॥ ९७ ॥
अर्थिप्रत्यर्थिसान्निध्यादनुभूतंतुप्राग्यथा
दर्शनैःश्रवणैर्थैनससाक्षीतुल्यवाक्यदि ॥ ९८ ॥
वादिप्रवादिप्रत्यक्षअनुभूतजसेंअसे ॥ दर्शनेंऐकिण्यानेंवातोसाक्षीमितबोलता ॥ ९८ ॥

यस्यनोपहताबुद्धिःस्मृतिःश्रोत्रंचनित्यशः
सुदीर्घेणापिकालेनसवैसाक्षित्वमर्हति ॥ ९९ ॥

ज्याचींअकुंठिताबुद्धीस्मृतीकानहिचांगले ॥ बहुकालेंकरुनिहीसाक्षित्वायोग्यतोअसे ॥९९

अनुभूतःसत्यवाक्यःसैकःसाक्षित्वमर्हति
उभयानुमतःसाक्षीभवत्येकोपिधर्मवित् । ७०० ।

प्रत्यक्षपाहतासत्यवागेकसाक्षपुर्णतो ॥ दोघांहीमतजोसाक्षीएकहीहोयधार्मिक । ७०० ।

यथाजातियथावर्णसर्वेसर्वेषुसाक्षिणः
गृहिणोनपराधीनाःसूरयश्चाप्रवासिनः ॥ १ ॥

जातिवर्णानुरूपानेंसाक्षीसर्वासर्वते ॥ अपराधेंहीनगृहीप्रवासेंहीनजोबुध ॥ १ ॥

युवानःसाक्षिणःकार्याःस्त्रियःस्त्रीषुचकीर्तिताः
साहसेषुचसर्वेषुस्तेयसंग्रहणेषुच ॥ २ ॥

तरूणेसाक्षिकरिजेस्त्रियांलागिस्त्रियातशा ॥ साऱ्यासाहसमात्रासचोरीचासंग्रासही । २ ।

वाग्दंडयोश्चपारुष्येनपरीक्षेतसाक्षिणः
बालोज्ञानादसत्यास्त्रीपापाभ्यासाच्चकूटकृत् । ३ ।

काठिण्येदंडवाणींचेपरीक्षावेंनसाक्षितें ॥बाळाऽज्ञानेअसत्येंस्त्रीपापाभ्यासेंछलाकरी ॥३॥

विब्रूयाद्बांधवःस्नेहाद्वैरनिर्यातनादरिः
अभिमानाच्चलोभाच्चविजातिश्चशठस्तथा ॥ ४ ॥

स्नेहेंभलतेंवदेबंधूवैराउगवण्याअरी ॥ अभिमानेंलोभिशठेविजातीयतसानर ॥ ४ ॥

उपजीवनसंकोचाद्भृत्यश्चैतेह्यसाक्षिणः
नार्थसंबंधिनोविद्यायौवसंबंधिनोपिन ॥ ५ ॥

उपजीवनसंकोचेंभृत्ययोग्यमसाक्षिहे ॥ तसेनअर्थसंबंधीविद्यार्थीतरुणोंहंन ॥ ५ ॥

श्रेण्यादिषुचवर्गेषुकश्चिच्चेद्द्वेष्यतामियात्
तस्यतेभ्योनसाक्षंस्याद्द्वेष्टारःसर्वएवते ॥ ६ ॥

गांवींप्रमुखलोकांचासर्वांचाद्वेषिहोयजो ॥ त्याचेतेनकधींसाक्षीतयाचेसर्वशत्रुते ॥ ६ ॥

नकालहरणंकार्यंराज्ञासाक्षिप्रभाषणे
अर्थिप्रत्यर्थिसान्निध्येसाध्यार्थेपिचसन्निधौ ॥७॥
करांनकालहरणसाक्षघेण्यासभूपती ॥ वादीप्रवादीजवळीसाध्यअर्थेंहिसन्निध ।७।
प्रत्यक्षंवादयेत्साक्ष्यंनपरोक्षंकथंचन
नांगीकरोतियःसाक्ष्यंदंड्यःसाद्विशितोयदि ॥८॥
प्रत्यक्षवदवीसाक्षअपरोक्षनतीकधीं ॥ अंगीकारीनजोसाक्षदावितांदंड्यहोयतो ॥८॥
यःसाक्षानैवनिर्दिष्टोनाहूतोनैववदेशितः
ब्रूयान्मिथ्येतितथ्यंवादंड्यसोपिनराधमः ॥९॥
निर्दिष्टजोनप्रत्यक्षदाविलानवल्लाविला ॥ वदेखोटेंसत्यहीतोंदंड्यहोयनराधम ॥९॥
द्वैधेवहूनांवचनंसमेषुगुणिनांवचः
तत्राधिकगुणानांचगृण्हीयाद्वचनंसदा ॥१०॥
द्वैधींबहूचेंवचनसमांतगुणिचेंवच ॥ गुणींतगुणवर्याचेंध्यावेंवचनसर्वदा ॥१०॥
यत्रानियुक्तोपीक्षेतश्रुणुयाद्वापिकिंचन
पृष्टस्तत्रापिसोब्रूयाद्यथादृष्टंयथाश्रुतं ॥११॥
नसांगतांजोपाहतोऐकतोकांहिंवातसें ॥ वदेतेथेंचिपुसतांजसेंदृष्टजसेंश्रुत ॥११॥
विभिन्नकालेयज्ज्ञातंसाक्षिभिश्चांशतःपृथक्
एकैकंवादयेतत्रविधिरेषःसनातनः ॥१२॥
भिन्नकालींहिजेंज्ञातअंशांनींसाक्षिनींदुजें ॥ एकाएकासवदवीतिथेहाविधिसाजुना ॥१२॥
स्वभावोक्तंवचस्तेषांगृण्हीयान्नबलात्क्वचित्
उक्तेतुसाक्षिणासाक्ष्येनप्रष्टव्यंपुनःपुनः ॥१३॥
त्याचींस्वाभाविकीवाणीघेइजेनवळेंकधीं ॥ साक्षीनेंवदतांसाक्षवारंवारपुसूंनये ॥१३॥
आहूयसाक्षिणःपृच्छेन्नियम्यशपथैर्भृशं
पौराणैःसत्यवचनधर्ममाहात्म्यकीर्तनैः ॥१४॥
बोलाउनीसाक्षपुसेऐकेंशपथपूर्वका ॥ पुराणसत्यवचनेंधर्ममाहात्म्यसांगुनी ॥१४॥

अनृतस्यातिदोषैश्चभृशमुत्रसंयेछनैः
देशेकालेकथंकस्मात्किंदृष्टंवाश्रुतंत्वया ॥ १५ ॥
असत्याचामहादोषअसेंभिववुनींतया ॥ कोठेंकेंव्हांकसेंकायदृष्टवाऐकिलेंसतूं ॥ १५ ॥

लिखितंलेखितंयत्तद्वदसत्यंतदेवहि
सत्यंसाक्ष्यंब्रुवन्साक्षीलोकानाप्नोतिपुष्कलान् १६
लिहीवलेंनेंलिहिलेंवदसत्यतयाचितूं ॥ सत्यनोसाक्षिवदतोपावेउत्तमलोकतो ॥ १६ ॥

इहचानुत्तमांकीर्तिंवागेषाब्रह्मपूजिता
सत्येनपूज्यतेसाक्षीधर्मःसत्येनवर्धते ॥ १७ ॥
इहलोकींमहाकीर्तिवाणीहीब्रह्मपूजित ॥ पवित्रसाक्षीसत्यानेंसत्यानेंधर्मवाढतो ॥ १७ ॥

तस्मात्सत्यंहिवक्तव्यंसर्ववर्णेषुसाक्षिभिः
आत्मैवह्यात्मनःसाक्षीगतिरात्मैवह्यात्मनः ॥ १८ ॥
ह्मणूनिसत्यबोलावेंसर्ववर्णांतसाक्षिनीं ॥ आत्माचिआपलासाक्षीअपल्यागतिआपण ॥ १८ ॥

मावमंस्थास्वमात्मानंनृणांसाक्षित्वमुत्तमं
मन्यतेवैपापकारीनकश्चित्पश्यतीतिमां ॥ १९ ॥
अवमानीनआत्म्यातेंनरासाक्षित्वउत्तम ॥ मानीतसेपापकारीनकोणीपहातोमला ॥ १९ ॥

तांश्चदेवाःप्रपश्यंतितथाह्यंतरपूरुषः
सुकृतंयत्वयाकिंचिज्जन्मांतरशतैःकृतं ॥ २० ॥
पाहतातींदेवतयातसाआत्माहिपाहतो ॥ सर्वकांहींपुण्यतुझेंजन्मांतरशतींकृत ॥ २० ॥

तत्सर्वंतस्यजानीहियंपराजयसेमृषा
समाप्नोषिचतत्पापंशतजन्मकृतंसदा ॥ २१ ॥
तेंत्याचेंसर्वजाणावेंअसत्येंहर्विंशीजया ॥ तयाचेंपावसीपापाशतजन्माकृतानरा ॥ २१ ॥

साक्षिणंश्रावयेदेवसभायामरहोगतं
दद्यादेशानुरूपंतुकालंसाधनदर्शने ॥ २२ ॥
साक्षीतेंऐकवावेंचेंयेकांतींनसभेमधें ॥ देशरीतींफुर्सतदेसाधनातेंपाहावया ॥ २२ ॥

उपाधिवासमीक्ष्यैवदैवराजकृतंसदा
विनष्टेलिखितेराजासाक्षिभोगैर्विचारयेत् ॥ २३ ॥
पाहूनिवानिमित्तातेंदैवावाराजकारिता ॥ नष्टहांतांलेखभूपेंसाक्षभोगेंविचारिजे ॥ २३ ॥

लेखसाक्षिविनाशेतुसद्भोगादेवचिंतयेत्
सद्भोगाभावतःसाक्षिलेखतोविमृशेत्सदा ॥ २४ ॥
अभावींसाक्षलेखाचेसुभोगेंपाहिजेमग ॥ भोगाभावतरीसाक्षलेखावरूनिपाहिजे ॥ २४ ॥

केवलेनचभोगेनलेखेनापिचसाक्षिभिः
कार्यंनचिंतयेद्राजालोकदेशादिधर्मतः ॥ २५ ॥
भोगेनकेवळतसेंनलेखेंसाक्षिनेंतसें ॥ कामानाचिंतिजेभूपेंलोकदेशादिधर्मतें ॥ २५ ॥

कुशलालेख्यबिंबानिकुर्वंतिकुटिलाःसदा
तस्मान्नलेख्यसामर्थ्यात्सिद्धिरेकांतिकीमता ॥२६॥
हुशारलेखसदृशखोट्यालेखासानिर्मिती ॥ यानलेखवळेंफैसलहोयवाएकतर्फिची ॥२६॥

स्नेहलोभभयक्रोधैःकूटसाक्षित्वशंकया
केवलैःसाक्षिभिर्नैवकार्यंसिध्यतिसर्वदा ॥ २७ ॥
स्नेहलोभभयेंक्रोधेंसंशयेंखोटिसाक्षिचा ॥ साक्षिनेंकेवळनसेकामफैसलसर्वदा ॥ २७ ॥

अस्वामिकंस्वामिकंवाभुंक्तेयद्बलदर्पितः
इतिशंकितभोगैर्नकार्यंसिध्यतिकेवलैः ॥ २८ ॥
धन्याचेंविन्धन्याचेंवाःबलेंदर्पेंहिभोगितो ॥ यासंशयेंनभोगानेंकामफैसलकेवळ ॥ २८ ॥

शंकितव्यवहारेषुशंकयेदन्यथानाहि
अन्यथाशंकितान्सभ्यान्दंडयेच्चौरवन्नृपः ॥ २९ ॥
शंकायोग्याशंकिजावेंव्यवहारीनअन्यथा ॥ अन्यथाशंकित्यासभ्यादंडोचोरापरीनृप ।२९।

अन्यथाशंकनान्नित्यमनवस्थाप्रजायते
लोकोविभिद्यतेधर्मोव्यवहारश्चहीयते ॥ ३० ॥
अन्यथासंशयेंनित्यअव्यवस्थाराहिनामुळीं ॥ भेदापावेलोकधर्मोव्यवहारीहहीनहो ॥ ३० ॥

सागमोदीर्घकालश्चविच्छेदोपरवोज्झितः
प्रत्यर्थिसन्निधानश्चभुक्तोभोगःप्रमाणवत् । ३१ ।

येण्याचीवाटहिजुनाअपवादनविघ्नजा ॥ समक्षप्रतिवादीचाभुक्तभोगप्रमाणतो ॥३१॥

संभोगंकीर्तयेद्यस्तुकेवलंनागमंक्वचित्
भोगच्छलापदेशेनविज्ञेयःसतुतस्करः ॥ ३२ ॥

भोगकेवळजोसांगयेण्याचीवाटनावदे ॥ तोशुद्धभोगकपटेंजाणावाचोरसातया । ३२॥

आगमेपिबलंनैवभुक्तिस्तोकापियत्रनो
यंकंचिद्दशवर्षाणिसंन्निधौप्रेक्षतेधनी ॥ ३३ ॥

आगमालावळनसेजेथेंभोगनअल्पही ॥ जयाकोणादाहावर्षेंजवळीपाहतोधनी । ३३ ।

भुज्यमानंपरैरर्थंनसतंलब्धुमर्हति
वर्षाणिविंशतिर्यस्यभूर्भुक्तातुपरैरिह ॥ ३४ ॥

परातेंभोगितांत्यातेंपावूंयोग्यनतोमम ॥ जयाचीवीसवरुषेंपरानींभूमिभोगिली ॥ ३४ ॥

सतिराज्ञिसमर्थस्यतस्यसेहनसिध्यति
अनागमंतुयोभुंक्तेबहुन्यद्बशतान्यपि ॥ ३५ ॥

राजअस्तावलीचेहीभूमीसिद्धनहोयती ॥ आगमावीणजोभोगीवर्षेंशंभरहीजरी ॥ ३५ ॥

चौरदंडेनतंपापंदण्डयेत्पार्थिवीपतिः
अनागमापियाभुक्तिर्विच्छेदोपरवोज्झिता ॥ ३६ ॥

चोरशादंडियापाप्यादंडिजेनरपेंसदा ॥ अनागमहिजोभुक्तिविघ्नवादाविनाअसे ।३६।

षष्टिवर्षात्मिकासापहर्तुंशक्यानकेनचित्
आधिःसीमाबालधनंनिक्षेपोपनिधिःस्त्रियः॥३७॥

साठवर्षांवरीजात्याकोणीशक्तनध्यावया ॥ ठेवसीमाबालधनअन्यठेवनिधिस्त्रिया ॥३७॥

राजस्वंश्रोत्रियस्वंचनभोगेनप्रणश्यति
उपेक्षांकुर्वतस्तस्यतूष्णीभूतस्यतिष्ठतः ॥ ३८ ॥

राजद्रव्यहिसाधूनेंभोगितांनविनष्टहो ॥ उगेउपेक्षाकरुनीराहिलेजरिस्वस्थते ॥३८॥

कालेतिपन्नेपूर्वोक्तेतत्फलन्नाप्नुतेधनी
भोगःसंक्षेपतश्चोक्तस्तथादिव्यमथोच्यते ॥३९॥
उक्तकालातिक्रमणेंधन्यातेंफलनामिळे ॥ संक्षपेंकथिलाभोगआतांदिव्यवदूंतसें॥३९॥
प्रमादात्धनिनोयत्रात्रिविधंसाधनंनचेत्
अर्थश्चापहुतेवादीतत्रोक्तस्त्रिविधोविधिः ॥ ४० ॥
धन्याचेंनाप्रमादानेंनसेत्रिविधसाधन ॥ अर्थावादीपचवितांतिथेंत्रिविधतोविधी ॥४०॥
चोदनाप्रतिकालश्चयुक्तिलेशस्तथैवच
तृतीयःशपथःप्रोक्तस्तैरेवंसाधयेत्क्रमात् ॥ ४१ ॥
प्रमादाचेंप्रेरणवाकालव्यत्ययुक्तिना ॥ तिसराउक्तशपथयांहींत्यासाधिजेक्रमें ॥ ४१ ॥
विशिष्टतर्किताया चशास्त्रशिष्टाविरोधिनी
योजनास्वार्थसंसिध्यैःसायुक्तिस्तुनचान्यथा ।४२
विशेषेंतर्किलीजीकाशास्त्रातेंअविरुद्धजी ॥ योजिलीस्वार्थसिध्यर्थतीचयुक्तीनअन्यथा।४२
दानंप्रज्ञापनाभेदःसंप्रलोभाक्रियाचया
चित्तापनयनंचैवहेतवोहिविभावकाः ॥ ४३॥
देणेंसमजावणेंफोडलोभदाखविणेंहिजें ॥ तसेंमनाचेंहरणहेतुहेस्वार्थभावनीं ॥ ४३॥
अभीक्ष्णंचोद्यमानोपिप्रतिहन्यान्नतद्वचः
त्रिचतुःपंचकृत्वोवापरतोर्थंसदाप्यते ॥ ४४ ॥
नहोलितांतद्वचनावारंवाराहिजोपुसे ॥ सांगेपूर्वाविरोधानेंअर्थप्राप्तीसयोग्यतो ॥ ४४ ॥
युक्तिष्वप्यसमर्थासुदिव्यैरेनंविमर्दयेत्
यस्माद्देवैःप्रयुक्तानिदुष्करार्थेमहात्मभिः ।४५।
जेथेंयुक्तीनतीचालेदिव्येंहरविजेमग ॥ देवांनीदुष्करार्थार्थनिर्मिलींतींसुबुद्धिनीं ॥ ४५ ॥
परस्परविशुध्यर्थंतस्माद्दिव्यानिवाप्यतः
सप्तर्षिभिश्चभित्यर्थेस्वीकृतान्यात्मशुद्धये । ४६ ।
अन्योन्यशुद्धिसाठींहींह्मणूनीदिव्यनामका।सप्तर्षींनींआत्मशुद्धीसाठींस्वीकारिलींभयें।४६।

स्वमहत्वाच्चयोदिव्यंनकुर्याज्ज्ञानदर्पतः
वशिष्ठाद्याश्रितंनित्यंसनरोधर्मतस्करः ॥ ४७ ॥
मोठ्यापणेंज्ञानगर्वेंदिव्यातेंनकरीलजो ॥ महाश्रेष्ठींआश्रयिल्याधर्मचोरचितोनर॥ ४७ ॥

प्राप्तेदिव्येपिनशपेद्ब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः
संहरंतिचधर्मार्धंतस्यदेवानसंशयः ॥ ४८ ॥
दिव्यासिद्धीहनाशापीज्ञानेंदुर्बलब्राह्मण ॥ धर्माचेंअर्धहरितीतयाचेंदेवानिश्चयें ॥ ४८ ॥

प्रस्तुस्वशुद्धिमन्विछन्दिव्यंकुर्यादतंद्रितः
विशुध्दोलभतेकीर्तिंस्वर्गंचैवान्यथानहि ॥ ४९ ॥
जोआपल्याशुद्धिसाठींस्वछत्वेंकरिदिव्यथा॥शुद्धहोयीकीर्तिपावेस्वर्गाहीअन्यथानंतो ।४९।

अग्निर्विषंघटस्तोयंधर्माधर्मौचतंडुलाः
शपथाश्चैवनिर्दिष्टामुनिभिर्दिव्यनिर्णये ॥ ५० ॥
अग्नीविषतुलापाणींधर्माधर्माहितातुला ॥ तशीशपथहीउक्तमुनीनींदिव्यानिर्णयीं ॥ ५०॥

पूर्वंपूर्वंगुरुतरंकार्यंदृष्ट्वानियोजयेत्
लोकप्रत्ययतःप्रोक्तंसर्वंदिव्यंगुरुस्मृतं ॥ ५१ ॥
पूर्वपूर्वश्रेष्ठअसेकामपाहुनियोजिजे ॥ लौकिकेंहेंउक्तवाक्सर्वहीदिव्यदुर्धर ॥ ५१ ॥

तप्तायोगोलकंधृत्वागछेन्नवपदंकरे
तप्तांगारेषुवागछेत्पद्भ्यांसप्तपदानिहि ॥ ५२ ॥
लालगोळाउचलुनीचालेनवपदेंकरें ॥ किंवालालनिखाऱ्यांतचालावेंसातपावलें ॥ ५२ ।

तप्ततैलगतंलोहमाषंहस्तेननिर्हरेत्
सुतप्तलोहपत्रंवाजिव्हयासंलिहेदपि ॥ ५३ ॥
तप्ततैलांतुनींलोहाकाढीमाषामिताकरें ॥ तापल्यालोहपत्र्यातेंजिव्हेंकरुनिचाटिवा ॥५३॥

गरंप्रभक्षयेद्धस्तैःकृष्णसर्पंसमुत्धरेत्
कृत्वास्वस्यतुलासाम्यंहीनाधिक्यंविशोधयेत्॥५४॥
खावेंविषाकाढावेंकाळ्यासापासवाकरें ॥ करोनितोलास्वसमान्यूनाधिकत्वघेमग॥५४॥

स्वेष्टदेवस्नपनजमद्याद्रुदकमुत्तमं
यावन्नियमितःकालस्तावदंबुनिमज्जनं ॥ ५५ ॥
दिव्यजाणुनियास्वेष्टदेवतीर्थासवेइजे ॥ नेमिलाकालतवरीकरीवाजलींमज्जन ॥ ५५ ॥
अधर्मंधर्ममूर्तीनांमष्टहरणंतथा
कर्षमात्रांस्तंडुलांश्वचर्वयेत्त्वविशंकितः ॥ ५६ ॥
अधर्मधर्मद्रव्यानेनष्टहोणेनपाहतां ॥ येकतोळातांदुळातेंनिःशंकत्वेंहिचावीजे ॥ ५६ ॥
स्पर्शयेत्पूज्यपादांश्चपुत्रादीनांशिरांसिच
धनानिसंस्पृष्टेशंद्वाक्रुतुसत्येनापिशपत्तथा ॥ ५७ ॥
शिववावेश्रेष्टपायांपुत्रादींचेंशिरातसें ॥ शिववावेंतसेंद्रव्यासत्येंशपथवाकरी ॥ ५७ ॥
दुष्कृतंप्राप्नुयामद्योनश्येत्सर्वंतुसत्कृतं
सहस्त्रेपह्दतेचाग्निःपादोनेचविषंस्मृतं ॥ ५८ ॥
सर्वपापासपावेनानासेसर्वहिपुण्यतें ॥ हजाराचोरितांअग्निसाडेसातांसतेंविष ॥ ५८ ॥
त्रिभागोनघटःप्रोक्तोह्यर्धेचसलिलंतथा
धर्माधर्मौतदर्धेचह्यष्टमांशेचतंडुलाः ॥ ५९ ॥
तागडींदिव्यअडिचाअर्धातेंदेवतीर्थतें ॥ धर्माधर्मसवाशेंलातदष्टांशासतांदुळ ॥ ५९ ॥
षोडशांशेचशपथाएवंदिव्यविधिःस्मृतः
एषांसंख्यानिकृष्टानांमध्यानांद्विगुणास्मृता ॥ ६० ॥
षोडशांशाशुद्धसत्यअसादिव्यांविधिअसे ॥ गणनाहीकनिष्टातेंमध्यमागणनादुणी ॥ ६० ॥
चतुर्गुणोत्तमानांचकल्पनीयापरीक्षकैः
शिरोवर्तियदानस्यात्तदादिव्यंनदीयते ॥ ६१ ॥
उत्तमाचौगुणतसाकल्पिजावेंपरिक्षकां ॥ शिरावरनिसेकोणीजेंव्हांतेंव्हांनदिव्यते ॥ ६१ ॥
अभियोक्ताशिरःस्थानेदिव्येषुपरिकीर्त्यते
अभियुक्तायदातव्यंदिव्यंश्रुतिनिदर्शनात् ॥ ६२ ॥
प्रेरितातोशिरस्थानींकथिजेलाहिदिव्यतो ॥ मुद्दाल्यातेंदिव्यद्यावेंश्रुतिप्रामाण्यहेंअसे ॥ ६२ ॥

नकश्चिदभियोक्तारंदिव्येषुविनियोजयेत्
इच्छयात्वीतरःकुर्यादितरोवर्तयेच्छिरः ॥ ६३ ॥
मुद्दायिलानविकधींकरायादिव्ययोजिजे ॥ इच्छेनेंइतरेंकीजेहोशिरावर्तिनोदुजा ॥ ६३ ॥

पार्थिवैःशंकितानांचनिर्दिष्टानांचदस्युभिः
आत्मशुद्धिपराणांचदिव्यंदेयंशिरोविना ॥ ६४ ॥
नृपानींशंकितांहार्तीचोरांनींदाविल्यावरी ॥ आत्मशुद्धिपरातेंवादिव्यद्यावेंशिराविना ॥ ६४ ॥

परदाराभिशापेचह्यगम्यागमनेषुच
महापातकशस्तेचदिव्यमेवचनान्यथा ॥ ६५ ॥
अभिशापींपरस्त्रीचाअगम्यागमनींहिवा ॥ महापापापवादींवावरदिव्यनअन्यथा ॥ ६५ ॥

चौर्याभिशंकायुक्तानांतप्तमाषोविधीयते
प्राणांतिकविवादेतुविद्यमानेपिसाधने ॥ ६६ ॥
जर्यांवहीमचोरीचामाषसंतप्तदिव्यते ॥ प्राणांतिकविवादींवाअसेजरिहिसाधन ॥ ६६ ॥

दिव्यमालंबतेवादीनपृच्छेत्तत्रसाधनं
सोपधंसाधनंयत्रतद्राज्ञेश्रावितंयदि ॥ ६७ ॥
वादीनेंदिव्यकरितांनपुसेमगसाधन ॥ जातसाधनसछद्मभूपाऐकवितेंजरी ॥ ६७ ॥

शोधयेत्ततुदिव्येनराजाधर्मासनस्थितः
यन्नामगोत्रैर्यल्लेख्यतुल्यंलेख्यंयदाभवेत् ॥ ६८ ॥
सोधीतयासदिव्यानेंराजाधर्मासनींस्थित ॥ नामेंगोत्रेंयुक्तलेखजेधवांसमलेखतो ॥ ६८ ॥

अगृहीतधनेतत्राकार्योदिव्येननिर्णयः
मानुषंसाधनंनस्यात्तत्रदिव्यंप्रदापयेत् ॥ ६९ ॥
जेथेंनघेतलेंद्रव्यादिव्येंनन्निर्णयाकरी ॥ मानवीसाधनजिथेंनातिथेंदिव्ययोजिजे ॥ ६९ ॥

आरण्येनिर्जनेरात्रावंतर्वेश्मनिसाहसे
स्त्रीणांशीलाभियोगेषुसर्वार्थापन्हवेषुच ॥ ७० ॥
अरण्यींनिर्जनींरात्रींवाअंतर्घरेंसाहसीं ॥ स्त्रीचांशीलाभियोगींवासर्वथाऽसत्यभाषणीं ॥ ७० ॥

स्वयंकरोतितद्दत्तौभुज्यतोष्टगुणंत्वघं
अधर्मतःप्रवृत्तंतंनोपेक्षेरन्सभासदः ॥ ८७ ॥
स्वयेंकरवितेंदोघेंपापाष्टगुणभोगिती ॥ अधर्मानेंप्रवृतातेंनोपेक्षावेंसभासदीं ॥ ८७ ॥

उपेक्ष्यमाणाःसनृपानरकयांत्यधोमुखाः
धिग्दंडस्त्वथवाग्दंडसभ्यायत्तौतुतावुभौ ॥ ८८ ॥
उपेक्षितातिसनृपनरकाजाअधोमुख ॥ धिग्दंडवावाणिदंडसभ्यास्वाधीनदोनहे ॥८८॥

अर्थदंडवधावुक्तौराजायत्तावुभावपि
तीरितंचानुशिष्टंचयोमन्येतविधर्मतः ॥ ८९ ॥
द्रव्याचादंडवधबाराजास्वाधीनदोनहीं ॥हुकूमफैसल्नाम्यातेंविधर्मेंमानितोहिजो ॥८९॥

द्विगुणंदंडमादायपुनस्तत्कार्यमुद्धरेत
साक्षिसभ्यावसन्नानांदूषणेदर्शनंपुनः ॥ ९० ॥
घेऊनीदुगुणादंडपुन्हातत्कार्यउद्धरी ॥ ज्ञाचेखोटीसाक्षसभ्यपाहावेकार्यतेंपुन्हा ॥९०॥

स्वचर्यावसितानांचप्रोक्तःपौनर्भवोविधिः
अमात्यःप्राड्विवाकोवायेकुर्युःकार्यमन्यथा ॥९१॥
चुकल्याचेस्वबुद्धीनेंसाठींउक्तपुनर्विधी ॥ अमात्यवाप्राड्विवाककरितीअन्यथाहिजे॥९१॥

तंसर्वंनृपतिःकुर्यात्तान्सहस्रंतुदंडयेत्
नहिजातुविणादंडःकश्चिन्मार्गेवतिष्ठते ॥ ९२॥
तयांसर्वांकरीभूपसहस्रेंदंडिवातया ॥ नकोणिदंडावांचूनिसन्मार्गीवागतोकधीं ॥ ९२॥

संदर्शितेसभ्यदोषेंतदुधृत्यनृपोनयेत्
प्रतिज्ञाभावनाद्वाहीप्राड्विवाकादिपूजनात्॥९३॥
दाखवीतांसभ्यदोषकाढूनीनृपनेइया ॥ खरेंपणीप्रतिज्ञेंचप्राड्विवाकादिपूजन ९३ ॥

जयपत्रस्यचादानाज्जयींलोकेनिगद्यते
सभ्यादिभिर्विनिर्णिक्तंविधृतंप्रतिवादिना ॥९४॥
दानानेंजयपत्राचेंजिंसज्ञावदतजिन ॥ सभ्यादिमींसोधिजेलेंमानिलेंप्रतिवादिनें ॥ ९४॥

दृष्ट्वाराजातुजायिने प्रदद्याज्जयपत्रकं
अन्यथाह्यभियोक्तारंनिरुध्याबहुवत्सरं ॥ ९५ ॥
राजानें पाहुनीद्यावेंजिताला जयपत्रतें ॥ मुद्दईलाअन्यथाद्यावहूदिवसकैदती ॥ ९५ ॥
मिथ्याभियोगसदृशमर्दयेदाभियोगिनं
कामक्रोधौतुसंयम्ययोर्थान्धर्मेणपश्यति ॥ ९६ ॥
खोटयाअर्जीसमत्वानेंअन्नेदप्रतिवादिला ॥ कामक्रोधाआवरूनिजोधर्मेंअर्थपाहतो॥९६।
प्रजास्तमनुवर्तंतेसमुद्रमिवसिंधवः
जीवतोरस्वतंत्रःस्याज्जरयापिसमन्वितः ॥ ९७ ॥
प्रजातयाअनुसरेसमुद्रातेंजशानद्या ॥ वृद्धहीतोनस्वतंत्रपितराचासमक्षहो ॥ ९७ ॥
तयोरपिपिताश्रेयान्बिजप्राधान्यदर्शनात्
अभावेविजिनोमातातदभावेतुपूर्वजः ॥ ९८ ॥
तयांमध्येंपितांश्रेष्ठबीजाप्राधान्ययास्तव ॥ पितानस्तांश्रेष्ठमातातीनसतांश्रेष्ठभावुजो ।९८।
स्वातंत्र्यंतुस्मृतंज्येष्ठेजैष्ठ्यंगुणवयःकृतंः
याःसर्वाःपितृपत्न्यस्युस्तासुवर्तेतमातृवत् ॥९९॥
स्वतंत्रताअसेज्येष्ठातीगुणेंवावयेंअसे ॥ बापाच्याजितक्यापत्नीमानीआइतशास्तयां॥९९॥
स्वसमैकेनभागेनसर्वाःस्ताःप्रतिपालयन्
अस्वतंत्राःप्रजाःसर्वाःस्वतंत्रःपृथ्वीपतिः ॥८००॥
स्वसमेंएकभागेंन्यासर्वांलागिपाळिजे ॥ अस्वतंत्रप्रजासर्वस्वतंत्रपृथिवीपति ॥८०० ॥
अस्वतंत्रःस्मृताशिष्यआचार्येतुस्वतंत्रता ।
सुतस्यसुतदाराणांवशित्वमनुशासने ॥ १ ॥
स्वतंत्रतानशिष्यालागुरुजीलास्वतंत्रता ॥ सुतातेंवासुतस्त्रीतेंशिक्षिण्यालास्वतंत्रता ॥ १॥
विक्रयेचैवदानेचवशित्वंनसुतेपितुः
स्वतंत्राःसर्वएवैतेपरतंत्रेषुनित्यशः ॥ २ ॥
देण्यालाविकण्यापुत्रापित्यालाप्रभुतानसे ॥ परतंत्रत्रयीसर्वस्वतंत्रसुतजाणिजे ॥ २ ॥

अनुशिष्टौविसर्गेवाविसर्गेचेश्वरामतः
मणिमुक्ताप्रवालानांसर्वस्यैवपिताप्रभुः ॥ ३ ॥
शिकवायासकाढायाठेवण्यावापिताप्रभू ॥ मणिमुक्ताप्रवालांचासर्वांचाहीपिताप्रभू॥ ३ ॥
स्थावरस्यतुसर्वस्यनपितानपितामहः
भार्यापुत्रश्चदासश्चत्रयएवाधनाःस्मृताः ॥ ४ ॥
घरादिकस्थावराचानीपितानीपितामह ॥ भार्यापुत्रतसादासअस्वतंत्रचिहेतिन्ही ॥ ४ ॥
यत्तेसमधिगच्छंतियस्यैतेतस्यतद्धनं
वर्ततेयस्यवद्धस्तेतस्यस्वामसिएवन ॥ ५ ॥
याजानेंमिळतेंत्याचाजाचेंहोतोधनीअसे ॥ यापाशींजेंअसेकांहींधनीत्याचाहितोअसे ५ ॥
अन्यस्वमन्यद्धस्तेषुचौर्याद्यैःकिन्नदृश्यते
तस्माच्छास्त्रतएवस्यात्स्वाम्यंनानुभवादपि ॥ ६ ॥
अन्यहातिअन्यद्रव्यचौर्यादिनोदिसेनाकि ॥ यासाठींशास्त्रयोगेंहोधनीअनुभवेंनतो ॥ ६ ॥
अस्यापह्नतमेतेननयुक्तंवक्तुमन्यथा
विदितार्थागमःशास्त्रेतथावर्णःपृथक्पृथक् ॥ ७ ॥
याचेंयानेंघेतलेंहेंबोलूयेंहेंनअन्यथा ॥ जाणेंअर्थावाप्तिशास्त्रेवर्णाहिवेगवेगळे ॥ ७ ॥
शास्तितच्छास्त्रधर्म्यंयम्म्लेंछानामपितत्सदा
पूर्वाचार्यैस्तुकथितंलोकानांस्थितिहेतवे ॥ ८ ॥
शासीः याशास्त्रवदासदाम्लेंछादिकांसही॥ पूर्वआचार्यिकथिलेंलोकांचेस्थितिसाठिजें॥ ८ ॥
समानभागिनःकार्याःपुत्राःस्वस्यचवैस्त्रियः
स्वभागार्धहराकन्यादौहित्रस्तुतदर्धभाक् ॥ ९ ॥
समानभागेंकरिजेस्वपुत्रांतेंस्त्रियांसही ॥ कन्येलातोस्वभागार्धतत्पुत्रालातदर्धतो ॥ ९ ॥
मृतेधिपेपिपुत्राद्याउक्तमार्गहराःस्मृताः
मात्रेतद्यात्तुर्यांशंभगिन्यैमातुरर्धकं ॥ १० ॥
पुत्रादिकींवापमतांहरावेउक्तमार्गीते ॥ आइलाचवथाअंशबाहिणीलातदर्धतो ॥ १० ॥

तदर्धंभागिनेयायशेषंसर्वंहरेत्सुतः
पुत्रोनसाधनंपत्निहरेत्पुत्रीचतत्सुतः ॥ ११ ॥
तीचेपुत्रातेंतदर्धत्याकीसर्वाहरीसुत ॥ धनास्त्रीपुत्रत्वानातुहरीकन्यातिचासुत ॥ ११ ॥

मातापिताचभ्रातचपुर्वालाभाचतत्सुतः
सौदायिकंधनंप्राप्यस्त्रीणांस्वातंत्र्यमिष्यते ॥१२॥
आईत्र्यापतसाभाऊपूर्वाभार्वाहितत्सुत ॥ आंदणेंप्राप्तद्रव्यचेस्त्रीतेंस्वातंत्र्ययेतसे ॥ १२ ॥

विक्रयेचैवदानेचयथेष्टंस्थावरेष्वपि
उढयाकंन्ययावापिपत्युःपितृग्रहाच्चयेत् ॥ १३ ॥
देण्यासविकण्यालावास्वेच्छेनेंस्थावरासही ॥ कन्येतेंजेंलग्नकाळींमिळेपितृघराहुनी ॥१३॥

मात्रापित्रादिभिर्दत्तंधनंसौदायिकंस्मृतं
पित्रादिधनसंबंधहीनंयद्यदुपार्जितं ॥ १४ ॥
मातापित्यादिकींदत्तजेंसौदायिकतेंधन ॥ पित्रादिधनसंबंधहीनजेंतेंउपार्जित ॥ १४ ॥

येनसःकाममश्नीयाददविभाज्यंधनंहितत्
जलतस्कराजाग्न्यव्यसनेसमुपस्थिते ॥ १५ ॥
जेणेंयथेष्टहोभोगाविभागायोग्यतेंनसे ॥ पाणीचोरप्रभूअग्नियेगेंहोताउपद्रव ॥ १५ ॥

यस्तुस्वशक्त्यासंरक्षेत्तस्यांशोदशमःस्मृतः
हेमकारादयोयत्रशिल्पंसंभूयकुर्वतः ॥ १६ ॥
स्वशक्तिनेंरक्षितोजोतयांचाअंशदहावा ॥ सोनारादिजियेकामाकरितींमिळुनीबहू ॥१६॥

कार्यानुरूपंनिर्वेशंलभेरंस्तेयथार्हतः
कार्यानुरूपंनिर्वेशंलभेरंस्तेयथार्हतः
संस्कर्तातत्कलाभिज्ञःशिल्पीप्रोक्तोमनीषिभिः ॥१७॥
संस्कर्तातत्कलाभिज्ञःशिल्पीप्रोक्तोमनीषिभिः ॥१७॥
कार्यापाहूनियांभोगदेईयोग्यनतोवृथा ॥ संस्कारतत्कलाजाणेंशिल्पित्या वदतीबुध ॥१७॥

हर्म्यदेवगृहंवापिवाटिकोपस्करणिच
संभूयकुर्वतांतेषांप्रमुख्योद्व्यंशमर्हति ॥ १८ ॥
घरदेवळवावावागेचेंतेविसाधना ॥ बहुकारीगरामध्येंदुजेंमुख्यतयामिळे ॥ १८ ॥

नर्तकानामेवधर्मःसद्भिरेषउदाहृतः
तालज्ञोलभतेर्धेधंगायनास्तुसमांशिनः ॥ १९ ॥
नर्तकाचाचिहाधर्मपूर्वाचार्यीनिरूपित ॥ तालवाल्याचतुर्थांशगाणारेंसमभागते ॥१९॥
परराष्ट्राधनंयत्स्याचौरैःस्वाम्याऽज्ञयाहृतं
राज्ञेषष्ठांशमुधृत्यविभजेरत्समांशकं ॥ २० ॥
परराज्याहुनीद्रव्यराजाज्ञेंचोरिआणिलें ॥ नृपाषष्ठांशदेऊनिसमभागतयींमग ॥ २१ ॥
तेषांचेत्प्रसृतानांचग्रहणंसमवाप्नुयात्
तन्मोक्षार्थंचयद्दत्तंवहेयुस्तेसमांशतः ॥ २१ ॥
पसलेलेंचोरजरीजेव्हांसापडतीदुजा ॥ दिलेंतयासोडवुजेंसमकाळणितीतयीं ॥ २१ ॥
प्रयोगंकुर्वतेयेतुहेमाद्यन्यरसादिना
समन्यूनाधिकैरंशैर्लभस्तेषांतथाविधः ॥ २२ ॥
प्रयोगाकरितीजेकासुवर्णादिरसेंजन ॥ समन्यूनाधिकेंभागेतयालाभतसातसा ॥ २२ ॥
समोन्यूनोधिकोह्यंशोयेनक्षिप्तस्तथैवसः
व्ययंदद्यात्कर्मकुर्याल्लाभंगृण्हीतचैवाहि ॥ २३ ॥
उणातमबहूअंशजेणेंठेवियलाजसा ॥ कामतेवीखर्चतसालाभहीतेंघिईजे ॥ २३ ॥
वणिजानांकर्षकणामेषएवविधिःस्मृतः
सामान्यंयाचितंन्यासआधिर्दासश्चतद्धनं ॥२४ ॥
वणिजांचाकिसानांचाअसाभागविधीअसे ॥ सामान्ययाचिअपुलेंआधीदासाहितद्धन ॥२४॥
अन्वाहितंचनिक्षेपःसर्वस्वंचान्वयेसति
आपत्स्वपिनदेयानिनववस्तूनिपंडितैः ॥ २५ ॥
अन्वार्यजेंहिवाटेवसर्वस्ववंशराहता ॥ विपत्काळींहिनवहींनद्यावींविबुधींकधीं ॥ २५ ॥
अदेयंयश्चगृण्हातिपश्चादेयंप्रयच्छति
तावुभौचौरवच्छास्यौदाप्यौचोत्तमसाहसं ॥ २६ ॥
जोअदेयासघेणारादेणाराहितयातसा ॥ दोघांतयांचोरतसादंडउत्तमसाहस ॥२६ ॥

अस्वामिकेभ्यश्चौरेभ्योविगृण्हातिधनंतुयः
अव्यक्तमेवक्रीणातिसदंडयश्चौरवन्नृपैः ॥ २७ ॥
विनाधन्याचेंचोराचेंघेऊनीयांधनासजो ॥ चोरूनिविकत्यादंडकरीजेचोरसानृपे ॥ २७॥
ऋत्विक्याज्यनदुष्टंयस्त्यजेदनपकारिणं
अदुष्टंचर्त्विजंयाज्योविनेयौतावुभावपि ॥ २८ ॥
अदुष्टयाजकाऋत्विक्टाकीअनपकारितें अदुष्टाऋत्विजास्वामीदोघांहीदंडिजेनृपें ॥२९॥
द्वात्रिंशांशंषोडशांशंलाभंपण्येनियोजयेत्
नान्यथातद्व्ययंज्ञात्वाप्रदेशाद्यनुरूपतः ॥ २९ ॥
बत्तीसवाषोडशांशनफावाजारियोजिजे ॥ नअन्यथाखर्चेंतसायेंणेंदूरूनवाजसें २९ ॥
वृद्धिंहित्वाह्यर्धधनैर्वाणिज्यंकारयेत्सदा
मुलातुद्विगुणावृद्धिर्गृहीताचाधमर्णिकात् ॥ ३० ॥
नफासोडूनीअर्ध्यानेंव्यापाराकरवीसदा ॥ मुळाहूनीदुणेंव्याजघेतांऋणकोडुनीमग ॥३०॥
तदोत्तमर्णमूलंतुदापयेन्नाधिकंततः
धनिकाश्चक्रवृध्यादिमिषतस्तुप्रजाधनं ॥ ३१ ॥
धनिकातेंदेववावेंमुळचेंमूळतेंनृपें ॥ हरितातिप्रजाद्रव्याचक्रव्याजादिकेंधनी ॥ ३१ ॥
संहरंतिह्यतस्तेभ्योराजासंरक्षयेत्प्रजा
समर्थःसनददातिगृहीतंधनिकाद्धनं ॥ ३२ ॥
सर्वहीघेतियासाठींरक्षभूपतयांहुनी ॥ नाचेदेतोजोसमर्थघेतलेंधनिचेंधन ॥ ३२ ॥
राजासंदापयेत्तस्मात्सामदंडविकर्षणैः
लिखितंतुयदायस्यनष्टंतेनप्रबोधितं ॥ ३३ ॥
साहूनदेववीभूपसामेंवादंडकर्षणें ॥ जाचेंजेंव्हांनष्टलेखतेंणेतेंव्हांचीबोधितां ॥ ३३ ॥
विज्ञायसाक्षिभिःसम्यक्पूर्ववद्दापयेत्तदा
अदत्तंयश्चगृण्हातिसुदत्तंपुनरिछति ॥ ३४ ॥
जाणूनिसाक्षिनेंस्पष्टतेंव्हांदेवावीपूर्ववत् ॥ नदेताघेतसेजोकांदिलेल्याफिरुनीतसें ॥ ३४ ॥

दंडनीयावुभावेतौधर्मज्ञेनमहीक्षिता
कूटपण्यस्यविक्रेतासदंड्यश्चौरवत्सदा ॥ ३५ ॥
तथादोघांहिंदंडावेंधर्मज्ञनरपेंसदा ॥ खोट्यावस्तूसविकतांचोरसादंडिजेसदा ॥३५॥

दृष्ट्वाकार्याणिचगुणाच्छिल्पिनांभृतिमावहेत्
पंचमांशंचतुर्थांशंत्रितीयांशंतुकर्षयेत् ॥ ३६ ॥
कामवागुणपाहूनीकारेगीरासवेतन ॥ रुपयांचापंचमांशचवथातिसरातसा ॥ ३६ ॥

अर्धंव ।राजताद्राजानाधिकंतुदिनेदिने
विद्रुतंनतुहीनंस्यात्स्वर्णंपलशतंशुचि ॥ ३७ ॥
अर्धावारुपयाराजादोदिनीं अधिकानदे ॥गाळितांहीहीननहोसोनेतोळेहिचारशें ॥३७॥

चतुःशतांशंरजतंताम्रंन्यूनंशतांशकं
वंगंचजदरंसीसंहीनंस्यात्षोडशांशकं ॥ ३८ ॥
चारशाधाभागचांदीतांबेंहीनशतांशतें ॥ कथीलजस्तवासीसेंहीनहोषोडशांशतें ॥३८॥

अयोष्टांशंत्वन्यथातुदंड्यःशिल्पीसदानृपैः
सुवर्णंद्विशतांशंतुरजतंचशतांशकं ॥ ३९ ॥
अष्टांशलोहान्यथात्यादंडिजेशिल्पितेंनृपें ॥ दोनशावाअंशसोनेंशतवाअंशतेंरुपें ॥३९॥

हीनंसुघटितेकार्येसुसंयोगेतुवर्धते
षोडशांशंत्वन्यथाहिदंड्यःस्यात्स्वर्णकारकः॥४०॥
हीनहोमोडतांवस्तूवाढतेजोडतांतसें ॥ सोळावाअंशनतरीदंड्यसोनारहोतसे ॥४०॥

संयोगघटनंदृष्ट्वावृद्धीन्ह्रासंप्रकल्पयेत्
स्वर्णस्योत्तमकार्येतुभृतिस्त्रिंशांशकीमता ॥४१॥
पाहूनिजोडमोडींतेंवृद्धीहानित्वकाल्पिजे ॥ सोन्याचेनामीकामातेंतिसावाअंशवेतन ।४१॥

षष्ट्यशकीमध्यकार्येहीनकार्येतदर्धकी
तदर्धाकटकेज्ञेयाविद्रुतेतुतदर्धकी ॥ ४२॥
मध्यभागासाठवांशहानात्याअर्धवेतन ।त्याचेअर्धेकड्याजाणेंतदर्धीशुद्धगाळण्या।४२

उत्तमेराजतेत्वर्धातदर्धामध्यमास्मृता
हीनेतदर्धाकटकेतदर्धासंप्रकीर्तिता ॥ ४३ ॥

चांदीचिउत्तमाअर्धमध्यमाचवथाइदे ॥ हीनातेंआठवाभागसोळावातोकड्यासदे ॥४३॥

पादमात्राभृतिस्ताम्रेवंगेचजसदेतथा
लोहेर्धावासमावापिद्विगुणात्रिगुणाथवा ॥ ४४ ॥

चवथाभागतांब्यालाकथिलाजसतातसा ॥ लोखंडाअर्धसमवादुणाअष्टगुणेहिवा ॥४४॥

धातूनांकूटकारीतुद्विगुणोदंडमर्हति
लोकप्रचारैरुत्पन्नोमुनिभिर्विधृतःपुरा ॥ ४५ ॥

धातूंतकपटाकर्तादुणादंडकरीतया ॥ उत्पन्नलोकरीतीनेंमुनीनीपूर्वित्रोलिला ।४४।

व्यवहारोनंतपथःसवक्तुंनैवशक्यते
उक्तंराष्ट्रप्रकरणंसमासात्यंचमंतथा ॥ ४६ ॥

अनंतमार्गव्हेवारसांगायाशक्यतोनसे ॥ राष्ट्रप्रकणाकिथिलेंसंक्षेपेंसप्रधानतें ।४६।

अत्रानुक्तागुणादोषास्तेज्ञेयालोकशास्त्रतः
षष्ठंदुर्गप्रकरणंप्रवक्ष्यामिसमासतः ॥ ४७ ॥

इथेंनजेदोषगुणजाणावेलोकशास्त्रिते ॥ किल्लाप्रकर्णसाहावेंसमासेंसांगतोंअता ।४७।

खातकंटकपाषाणैर्दुष्पथंदुर्गमैरिणं
परितस्तुमहाखातंपारिखंदुर्गमेवतत् ॥ ४८ ॥

खाचकंटकपाषाणिउखरेंजोचिदुर्गम ॥ भोवताखंदकमहाजाणापारीखदुर्गतें ॥ ४८ ॥

इष्टकोपलमृद्भित्तिप्राकारंपारिघंस्मृतं
महाकंटकवृक्षौघैर्व्याप्तंतद्वनदुर्गमं ॥ ४९ ॥

विटादगडमातीचाभिंतिचेंतोचिपारिघ ॥ महाकंटकवृक्षांनीयुक्ततेंवनदुर्गहो ॥ ४९ ॥

जलाभावस्तुपरितोधन्वदुर्गंप्रकीर्तितं
जलदुर्गंस्मृतंतज्ज्ञैरासमंतान्महाजलं ॥ ५० ॥

आसपासनजापाणीकिल्लातोधन्वनामक ॥ जाभोवतेंपाणिबहूजाणावेंजलदुर्गतें ॥५०॥

सुवारिपृष्ठोच्चधरंविवक्तेगिरिदुर्गमं
अभेद्यंव्यूहविद्वीरव्याप्तंतत्सैन्यदुर्गमं ॥ ५१ ॥
जलाशयेंयुक्तउंचपहाडगिरिदुर्गतें ॥ कवायदीवीरयुतसेनागडअभेद्यजो ॥ ५१ ॥
सदायदुर्गंतज्ज्ञेयंशूरानुकूलबांधवं
परिखादैरणंश्रेष्ठंपारिघंतुततोवनं ॥ ५३ ॥
शूरबंधूअनुकूल्येंसाहायगडजाणिजे ॥ परिखाऊखरवरतयापारिघत्यावन ॥ ५२ ॥
ततोधन्वंजलंतस्माद्गिरिदुर्गंततःस्मृतं
सहायसैन्यदुर्गेतुसर्वदुर्गप्रसाधिके ॥ ५३ ॥
त्याधन्वत्याजलयुतत्याहुनीगिरिदुर्गतें ॥ साहायवासैन्यकिल्लासर्वकिल्ल्यासप्तसाधक ॥ ५३ ॥
ताभ्यांविनान्यदुर्गाणिनिष्फलानिमहीभुजां
श्रेष्ठंतुसर्वदुर्गेभ्यःसेनादुर्गंस्मृतंबुधैः ॥ ५४ ॥
तयाविनासर्वकिल्लेभूपाकेवळनिष्फळ ॥ सर्वकिल्ल्यांहुनोश्रेष्टसेनाकिल्लाबुधींस्मृत ॥ ५४ ॥
तत्साधकानिचान्यानितद्रक्षेन्नृपतिःसदा
सेनादुर्गंतुयस्यस्यात्तस्यवश्यातुभूरियं ॥ ५५ ॥
तयांसाधकतींअन्यरक्षीत्यातेंसदानृप ॥ सेनाकिल्लाजयापाशींहोतेंवशतयासभू ॥ ५५ ॥
विनातुसैन्यदुर्गेणदुर्गमन्यत्तुबंधनं
आपत्कालेन्यदुर्गाणामाश्रयश्चोत्तमोमतः ॥ ५६ ॥
सेनाकिल्ल्याविनादूजाकिल्लाकेवळबंधनाचांगलाअन्यकिल्ल्याचाआपत्कालांतआश्रय ५६
एकःशतंयोधयतिदुर्गस्थोऽस्त्रधरोयदि
शतंदशसहस्राणितस्माद्दुर्गंसमाश्रयेत् ॥ ५७ ॥
शंभरांएकलढवीदुर्गींचाअस्त्रधारक ॥ सहस्रांशंभरह्मणूनूंकिल्ल्याचाकरिआश्रय ॥ ५७ ॥
शूरस्यसैन्यदुर्गस्यसर्वंदुर्गमिवस्थलं
युध्यसंभारपुष्टानिराजादुर्गाणिधारयेत् ॥ ५८ ॥
शूरालासैन्यकोडालास्थानकिल्लाचिसर्वहि ॥ युद्धसाहित्यसाहितकिल्ल्यातेंठेविजेनृपें ॥ ५८ ॥

धान्यवीरास्त्रपुष्टानिकोशपुष्टानिवैतथा
सहायपुष्टंयद्दुर्गंतत्तुश्रेष्ठतरंमतं　॥ ५९ ॥

धान्येंवीरेंअस्त्रिपुष्टद्रव्येंकरूनियुक्तजो ॥ सहाय्येंकरूनींपुष्टतोकिल्लाउत्तमोत्तम ॥ ५९ ॥

सहायपुष्टदुर्गेणविजयोनिश्चयात्मक:
यद्यत्सहायपुष्टंतुतत्सर्वंसफलंभवेत्　॥ ६० ॥

साहाय्ययुक्तकिल्ल्यानेंहोतोविजयनिश्चयें ॥ जेंजेंपुष्टसहायानेंहोतेंसफलसर्वतें ॥ ६० ॥

परस्परानुकूल्यंतुदुर्गाणांविजयप्रदं
दौर्गंसक्षेपत:प्रोक्तंसैन्यंसप्तममुच्यते　॥ ६१ ॥

अन्योन्यांचेंआनुकूल्यकिल्ल्यांनाविजयप्रद ॥ संक्षेपेंउक्तदुर्गांचेंसैन्याचेंतेंविसांगिजे॥६१॥

सेनाशस्त्रास्त्रसंयुक्तमनुष्यादिगणात्मिक:
स्वगमान्यगमाचेतिद्विधासैवपृथक्त्रिधा ॥ ६२ ॥

शस्त्रास्त्रधारकनरसमूहासैन्यजाणिजे ॥ द्विधातीस्वारीपायाचीतीत्रिधाफिरूनीदुजी॥६२॥

दैव्यासुरीमानवीचपूर्वंपूर्वंबलाधिका
स्वगमायास्वयंगंत्रीयानगाऽन्यगमास्मृता ॥६३॥

दैव्यासुरीमानवीहीपूर्वपूर्वबलेंवर ॥ स्वगमातीस्वयंचालेवाहनेंअन्यगामिनी ॥ ६३ ॥

पादातंस्वगमंवान्यद्रथाश्वगजगंत्रिधा
सैन्याद्विनानैवराज्यंनधनंनपराक्रम:　॥ ६४ ॥

पादातपायिचेंअन्यरथाश्वगजिचेंत्रिधा ॥ फौजेविनानतेंराज्यनद्रव्यनपराक्रम ॥ ६४ ॥

बलिनोवशगा:सर्वेदुर्बलस्यचशत्रव:
भवंत्यल्पजनस्यापिनृपस्यतुनकिंपुन:　॥ ६५ ॥

बलील्लासर्वहीवश्यदुर्बलाचेअरीतसे ॥ अल्पाजनांहिहोतातीनृपातेंनकसेमग ॥ ६५ ॥

शारीरंहिबलंशौर्यबलंसैन्यबलंतथा
चतुर्थमास्त्रिकबलंपंचमंधीबलंस्मृतं　॥ ६६ ॥

शरीरबलशौर्याचेंबलफौजातिचेंबल ॥ चवथेंअस्त्रबलतेंपांचवेंबुद्धिचेंबल ॥ ६६ ॥

षष्ठमायुर्बलंत्वेतैरुपेतोविष्णुरेवसः
नबलेनविनाप्यल्पंरिपुजेतुंक्षमाःसदा ॥ ६७ ॥

आयुष्यबलतेंषष्ठहीजयाविष्णुतोअसे ॥ बलाविनानअल्पाहीशत्रुतेंजिंकुशक्तते ॥ ६७ ॥

देवासुरनरास्त्वन्योयायैर्नित्यंभवंतिहि
बलमेवरिपोर्नित्यंपराजयकरंपरं ॥ ६८ ॥

होतीदेवासुरनरअन्योपायेंकरूनिया ॥ शत्रुपराजयकरअसेबलाचिसर्वदा ॥ ६८ ॥

तस्माद्बलममोघंतुधारयेद्यत्नतोनृपः
सेनाबलंतुद्विविधंस्वीयंमैत्रंचतद्द्विधा ॥ ६९ ॥

बलायासाठिंसुफलासुयत्नेंठेविभूपती ॥ द्विधासेनाबलअसेमित्राचेंआपलेंतसें ॥ ६९ ॥

मौलसाद्यस्कभेदाभ्यांसारासारंपुनर्द्विधा
अशिक्षितंशिक्षितंचगुल्मीभूतमगुल्मकं ॥ ७० ॥

जुनेंनवीनयाभेदेंसारासारेंपुन्हाद्विधा॥शिकलेलेंनशिकूलेलेंगोलीबिन्गोलिवातसें ॥ ७० ॥

दत्तास्त्रादिस्वशस्त्रास्त्रंस्ववाहिदत्तवाहनं
सौजन्यात्साधकंमैत्रंस्वीयंभृत्याप्रपालितं ॥ ७१ ॥

दत्तशस्त्रस्वशस्त्रीवादत्तवाहनस्वीयवा ॥ मैत्रसाधकसुस्नेहेंवेतनेंस्वीयसैन्यतें ॥ ७१ ॥

मौलंबव्हानुबंधिस्यात्साद्यस्कंयत्तदन्यथा
सुयुत्धकामुकंसारमसारंविपरीतकं ॥ ७२ ॥

जुन्यातेंमौलवदतीनवेंसाद्यस्कसंज्ञक ॥ युद्धाउत्सुक्ततेंसाराविपरीतअसारतें ॥ ७२ ॥

शिक्षितंव्यूहकुशलंविरीतमशिक्षितं
गुल्मीभूतंसाधिकारिस्वस्वामिकमगुल्मकं ॥ ७३ ॥

कवायदीशिक्षिततेंविपरीतआशिक्षित ॥ मार्फतीचेंगोलसंज्ञेंआपमुक्त्यारवेगळें ॥ ७३ ॥

दत्तास्त्रादिस्वामिनायत्स्वशस्त्रास्त्रमतोन्यथा
कृतगुल्मंस्वयंगुल्मंतद्वच्चदत्तवाहनं ॥ ७४ ॥

धन्यानेंदत्तशास्त्रादीनिजशस्त्रास्त्रिवेगळें ॥ कृतगोलस्वयंगोलदत्तवाहनवातसें ॥ ७४ ॥

आरण्यंकंकिरातादियत्स्वाधीनंस्वतेजसा
उत्सृष्टंरिपुणावापिभृत्यवर्गेनिवेशितं ॥ ७५ ॥
भिल्लादिकवनांतीलजेस्वाधीनस्वतेजिजे ॥ शत्रूंनींसोडिलेंतेंवीचाकरीलागींठेविलें ॥७५॥
भेदाधीनंकृतंशत्रोःसैन्यंशत्रुबलंस्मृतं
उभयंदुर्बलंप्रोक्तंकेवलंसाधकंनतत् ॥ ७६ ॥
फितूरिलेंशत्रुचेंजेंतेंशत्रूबलबोलिलें ॥ दोन्हींदुर्बलहींउक्तनतींकेवळसाधक ॥ ७६ ॥
समैर्नियुत्धकुशलैर्व्यायामैर्नतिभिस्तथा
वर्धयेद्बाहुयुद्धार्थंभोज्यैःशारीरिकेवलं ॥ ७७ ॥
कुस्तनिंनिजतुल्यांशींव्यायामेंनतिनेंतसें ॥ वाढवीबाहुयुद्धार्थंबलदेहिखवाईनें ॥ ७७ ॥
मृगयाभिस्तुव्याघ्राणांशस्त्रास्त्राभ्यासतःसदा
वर्धयेच्छूरसंयोगात्सम्यक्शौर्यबलंनृपः ॥ ७८ ॥
शिकारिनेंहिवाघाचेंशस्त्रास्त्राभ्यसनेंसदा ॥ वाढवीशूरसंयोगेंसदाशौर्यबलानृप ॥ ७८ ॥
सेनाबलंसुभृत्यातुतपोभ्यांसैस्नयास्त्रिकं
वर्धयेच्छास्त्रचतुरसंयोगाद्धीबलंसदा ॥ ७९ ॥
बलसेनावेतनानेंतपानेंबलआस्त्रिक ॥ वाढवीशास्त्रचतुरयोगानेंबुद्धिनेंबल ॥ ७९ ॥
सत्क्रियाभिश्चिरस्थायीनित्यंराज्यंभवेद्यथा
स्वगोत्रेतुतथाकुर्यात्तदायुर्बलमुच्यते ॥ ८० ॥
स्थिरराहीराज्यजसेंसुमार्गेंजिविनित्यतें ॥ स्वकुलांतकरीतेवितेंआयुर्बलबोलेजे ॥ ८० ॥
यावद्गोत्रेराज्यमस्तितावदेवसजीवति
चतुर्गुणंहिपादातमश्वतोधारयेत्सदा ॥ ८१ ॥
नोंवरींस्वकुलींराज्यवांचेंतोंवरितोसदा ॥ चौपटीनेंपायदळघोड्यांपेक्षांहिठेविजे ॥८१॥
पंचमांशांस्तुवृषभानष्टांशांश्चक्रमेलकान्
चतुर्थांशान्गजानुष्ट्रान्गजार्धांश्चरथान्सदा॥८२॥
वृषभातेंपंचमांशआठवाभागउंटते ॥ उंटाचवथाइगजतेगजाअर्धरथाप्रति ॥ ८२ ॥

रथात्तुद्विगुणंराजावृहन्नालद्वयंतथा
पदातिबहुलंसैन्यंमध्याश्वंतुगजाल्पकं ॥ ८३ ॥
रथाहूनींदुणाठेवीतोफखानादुरानृप ॥ वहुपायदळाठेविमध्यअश्वगजाल्पतें ॥ ८३ ॥

तथावृषोष्ट्रसामान्यंरक्षेन्नागाधिकंनहि
सवय:सारवेषौच्चशस्त्रास्त्रंतुपृथक्शतं ॥ ८४ ॥
वईलउंटसामान्यगजठेविनतेंबहु ॥ जवानसारवेषौच्चशस्त्रेंअस्त्रेंपृथकशत ॥ ८४ ॥

लघुनालिकयुक्तानांपदातीनांशतत्रयं
अशीत्यश्वान्रथंचैकंवृहन्नालद्वयंतथा ॥ ८५ ॥
देदूकवालेत्रिशतठेवीपायदळासदा ॥ ऐशींघोडेएकरथदोनतोफांसठेविजे ॥ ८५ ॥

उष्ट्रान्दशगजौद्वौतुशकटौषोडशर्षभान्
तथालेखकषट्कंहिमंत्रित्रितयमेवच ॥ ८६ ॥
दहाउंटकरीदोनदुगाडेबैलषोडश ॥ साहाकार्कुनठेवावेतीनतेंविप्रधानते ॥ ८६ ॥

धारयेन्नृपति:सम्यक्वत्सरेलक्षकर्षभाक्
संभारदानभोगार्थंधनंसार्धसहस्रकं ॥ ८७ ॥
ठेवीसदाभूपवर्षीरुपयेलाखभागजा ॥ सामानदानभोगालाद्रव्यदीडहजारतें ॥ ८७ ॥

लेखकार्येशतंमासिमंत्र्यर्थेतुशतत्रयं
त्रिशतंदारपुत्रार्थेविद्वदर्थेशतद्वयं ॥ ८८ ॥
कार्कुनातेंमासिंशतप्रधानार्थशतत्रय ॥ तीनशेंस्त्रीसुतासाठींविद्वानार्थशतद्वय ॥ ८८ ॥

साद्यश्वपदगार्थंहिराजाचतु:सहस्रकं
गजोष्ट्रवृषनालार्थंव्ययंकुर्याच्चतु:शतं ॥ ८९ ॥
स्वारघोडेपदात्यर्थराजाचारहजारतें ॥ गजबैलउंटतोफाचारशेंखर्चितोनृप ॥ ८९ ॥

शेषंकोशेधनंस्थाप्यंव्ययींकुर्यान्नचान्यथा
लोहसारमयश्चक्रसुगमोमंचकासन: ॥ ९० ॥
वाकीठेविखजिन्यातेंअन्यथाखर्चनाकरी ॥ चाकेंजालोहसाराचींसुतीमंचकआसन ॥ ९० ॥

स्वादोलायितरुढस्तुमध्यमासनसारथिः
शस्त्रास्त्रसंधार्युदरइष्टछायोमनोरमः ॥ ९१ ॥
कमानींवरडालेसामध्येंकोंचमिनास्थळ ॥ शस्त्रअस्त्रामध्येंपेटीछायावरतिसुंदर ॥ ९१ ॥

एवंविधोरथोराज्ञारक्ष्योनित्यंसदश्वकः
नीलतालुनीलजिह्वोवक्रदंतोह्यदंतकः ॥ ९२ ॥
अशाठेवीरथाराजाचांगलेअश्वहीतया ॥ नीळीताळूजीभनिळीवक्रदंतअदंतवा ॥ ९२ ॥

दीर्घद्वेषीक्रूरमदस्तथापृष्ठविधूनकः
दशाष्टोननखोमंदोभूविशोधनपुछकः ॥ ९३ ॥
दीर्घद्वेषींक्रूरमदपाठकांपवितारसा ॥ दहाआःठानखेंऊनमंदभूशोधिपुछजा ॥ ९३ ॥

एवंविधोऽनिष्टगजोविपरीतःशुभावहः
भद्रोमंद्रोमृगोमिश्रोगजोजात्याचतुर्विधः ॥ ९४ ॥
असाअःनिष्टगजतोविपरीतसुखप्रद ॥ भद्रमंदमृगामिश्रगजजातिचतुर्विध ॥ ९४ ॥

मध्वाभदंतःसबलःसमांगोवर्तुलाकृतिः
सुमुखोवयवश्रेष्ठोज्ञेयोभद्रगजःसदा ॥ ९५ ॥
मधुसेदांतसबलवाटोळाआंगिजोसम ॥ सुमुखेंवयवीश्रेष्ठजाणावाभद्रतोगज ॥ ९५ ॥

स्थूलकुक्षीसिंहदृक्चबृहत्त्वागालशुंडकः
मध्यमावयवोदीर्घकायोमंद्रगजस्मृतः ॥ ९६ ॥
मोठ्याकुशींसिंहदृष्टीसोंडलांबमहानती ॥ मध्यमावयवेंलांबदेहमंदहितोगज ॥ ९६ ॥

तनुकंठदंतकर्णशुंडःस्थूलाक्षएवहि
सुल्हस्वाधरमेंढ्रस्तुवामनोमृगसंज्ञकः ॥ ९७ ॥
कानदांतगळाअल्पडोळेसोंडमहानजा ॥ मोठीछातिओंठलींगमृगवामनसंज्ञतो ॥ ९७ ॥

एषांलक्ष्मैर्विमिलितोगजोमिश्रइतिस्मृतः
भिन्नंभिन्नंप्रमाणंतुत्रयाणामपिकीर्तितं ॥ ९८ ॥
यासर्वलक्षणींयुक्तमिश्रसंज्ञकतोगज ॥ वेगळ्याल्याप्रमाणांतेंतिघांचेकायिलेंअसे ॥ ९८ ॥

गजमानेह्यंगुलस्यादष्टभिस्तुयवोदरैः
चतुर्विंशत्यंगुलैस्तैःकरःप्रोक्तोमनीषिभिः । ९९ ।
गजमानीआंगुळतेंहोतेंआठयवोदरें।तशाचोवीसबोटांनींविद्वानींहातबोलिला ॥ ९९ ॥
सप्तहस्तोन्नतिर्भद्रेह्यष्टहस्तप्रदीर्घता
परिणाहोदशकरःउदरस्यभवेत्सदा ॥ १०० ॥
भद्राउंचीसातहाततल्लांबीआठहातती ॥ वाटोळेपणपोटाचेंदाहाहातअसेसदा ।१०० ।
प्रमाणंमंद्रमृगयोर्हस्तहीनंक्रमादतः
कथितंदैर्घ्यसाम्यंतुमुनिभिर्भद्रमंद्रयोः ॥ १ ॥
मंद्रामृगाचेंप्रमाणहातेंहीनक्रमेंअसे ॥ कथिलीलांबिसमतीमुनीनींभद्रमंद्रयां ॥ १ ॥
बृहद्भ्रूगंडभालस्तुधृतशीर्षगतिःसदा
गजःश्रेष्ठस्तुसर्वेषांशुभलक्षणसंयुतः ॥ २ ॥
मोठेभ्रूगंडहीभालशीरउच्लोनिचालता ॥ सर्वदातोगजश्रेष्ठसर्वांतशुभलक्षण ॥ २ ॥
पंचयवांगुलेनैववाजिमानंपृथक्स्मृतं
चत्वारिंशांगुलमुखोवाजीयश्चोत्तमोत्तमः ॥ ३ ॥
पंचांयवांचेबोटानेंघोड्याचेंमानवेगळें ॥ चोवीसआंगुळेंतोंडअश्वतोश्रेष्टींउत्तम ॥ ३ ॥
षट्त्रिंशदंगुलमुखोत्युत्तमःपरिकीर्तितः
द्वात्रिंशदंगुलमुखोमध्यमःसउदाहृतः ॥ ४ ॥
छत्तीसबोटेंज्यातोंडअश्वउत्तमकीर्तित ॥ बत्तीसबोटेंमुखतोउदाहरणमध्यमा ॥ ४ ॥
अष्टाविंशत्यंगुलोयोमुखेनीचःप्रकीर्त्तितः
वाजीनांमुखमानेनसर्वावयवकल्पना ॥ ५ ॥
बोटेंअठ्ठावीसमुखेंबोलिलानीचअश्वतो ॥ घोड्याचेमुखमानानेंसर्वावयवकल्पन ॥ ५ ॥
औच्चंतुमुखमानेनत्रिगुणंपरीकीर्तितं
शिरोमणिंसमारभ्यपुच्छमूलांतमेवहि ॥ ६ ॥
मुखमानाहुनीउंचीतिगणीकथिलीअसे ॥ शिरोमणीपासुनियांपुच्छमूलावरीअसे ॥ ६ ॥

त्रितीयांशाधिकंदैर्घ्यंमुखमानाच्चतुर्गुणं
परिणाहस्तूदरस्यत्रिगुणस्त्र्यंगुलाधिकः ॥ ७ ॥
लांबीतिजाअंशवरमुखाहुनिचतुर्गुण ॥ वाटोळेपणपोटाचेंतीनअंगुळतिप्पट । ७ ।
स्मश्रूहीनेमुखःकांतप्रगल्भोतुंगनासिकः
दीर्घोंत्थतग्रीवमुखोह्स्वकुक्षिखुरश्रुतिः ॥ ८ ॥
मुखींकेशहीनकांतप्रौढकानपुड्यावरी ॥ लांबमानेंऐटदारकुशीअल्पलघुश्रुति । ८ ।
तुरप्रचंडवेगश्चहंसमेघसमस्वनः
नातिक्रूरोनातिमृदुर्देवसत्वोमनोरमः ॥ ९ ॥
त्वरामहावेगहंसवामेघसमशद्बजो ॥ कडवहूनगरिबदेवसत्वमनोरम ॥ ९ ॥
सुकांतिगंधवर्णश्चसद्गुणभ्रमरावितः
भ्रमतस्तुद्विधावर्तौवामदक्षिणभेदतः ॥ १० ॥
नामीकांतीगंधवर्णसुगुणेंभोवरेंयुत ॥ वामदक्षिणभेदाचेघेरानेंभोवरोद्विधा ॥ १० ॥
पुर्णोऽपूर्णःपुनर्द्वेधादीर्घोह्स्वस्तथैवच
स्त्रीपुंदेहेवामदक्षौयथोक्तफलदौक्रमात् ॥ ११ ॥
पुर्णापूर्णदोनभेदमोठालाहानहेतसे ॥ घोडीसवामंफलददक्षींअश्वाअनुक्रमें ॥ ११ ॥
नतथाविपरीतौतुशुभाशुभफलप्रदौ
नीचोर्ध्वतिर्यङ्मुखतःफलभेदोभवेत्तयोः ॥ १२ ॥
तसेनजैंवैपरीत्यफलदेतिशुभाशुभे ॥ खालींवरींवाजुमुखींतयाचेफलभेदहो ॥ १२ ॥
शंखचक्रगदापद्मवेदिस्वस्तिकसन्निभः
प्रासादतोरणध्वनुःसुपूर्णकलशाकृतिः ॥ १३ ॥
शंखचक्रगदापद्मवेदीस्वस्तिकतोवजे ॥ प्रासादतोरणधनुसुपूर्णकलशासम ॥ १३ ॥
स्वस्तिकस्त्रक्मीनखड्गश्रीवत्साभःशुभोभ्रमः
नासिकाग्रेललाटेचशंखेकंठचमस्तके ॥ १४ ॥
स्वस्तिकमाळामत्स्यखड्गश्रीवत्सशुभभोंवरा ॥ नाकावरीभालपटींशंखींकंठींहिमस्तकीं १४

आवर्तोजायतेयेषांतेधन्यास्तुरगोत्तमाः
त्हृदिस्कंधेगलेचैवकटिदेशेतथैवच ॥ १५ ॥

भोंवराहोतसेजाचेतोधन्यतुरगोत्तम ॥ छातीखांद्यागळ्यावर्तिकमरेवरिवातसा ॥ १५ ॥

नाभौकुक्षौचपार्श्वाग्रेमध्यमाःसंप्रकीर्तिताः
ललाटेयस्यचावर्तद्वितयस्यसमुद्भवः ॥ १६ ॥

नाभींकुशींवाबगलेंतेमध्यमनिरूपिले ॥ ललाटींभोंवरेजांचेदोनउद्भावपावती ॥ १६ ॥

मस्तकेहतृतीयस्यपूर्णहर्षोयमुत्तमः
पृष्ठवंशेयदावर्तोयस्यैकःसंप्रजायते ॥ १७ ॥

मस्तकींतिसरातेवीतोपूर्णहर्षनामक ॥ भ्रमजेव्हांपाठदंडीहोतसेएकतोजया ॥ १७ ॥

संकरोत्यश्वसंघातान्स्वामिनःसूर्यसंज्ञकः
त्रयोयस्यललाटस्थाआवर्तातिर्यगुत्तरः ॥ १८ ॥

तोकरीअश्वबहुतस्वामीचेंसूर्यसंज्ञक ॥ ललाटींभोंवरेतीनआडवेवामभागींजा ॥ १८ ॥

त्रिकुटःसपरिज्ञेयोवाजिवृद्धिकरः सदा
एवमेवप्रकारेणत्रयोग्रीवांसमाश्रिताः ॥ १९ ॥

त्रिकूटतोचिजाणावाअश्ववृध्धिकरीसदा ॥ अशातऱ्हेजयामानेवरतींतीनभोंवरे ॥ १९ ॥

समावर्ताःसवाजीशोजायतेनृपमंदिरे
कपोलस्थौयदावर्तौदृश्यतेयस्यवाजिनः ॥२०॥

पुरतोतोहिवाजीशहोतसेनृपमंदिरीं ॥ कपोलींभोंवरेदोनजयाअश्वासदीसती ॥ २० ॥

यशोवृध्धिकरौप्रोक्तौराज्यवृद्धिकरौमतौ
एकोवाथकपोलस्थोयस्यावर्त्तःप्रदृश्यते ॥ २१ ॥

बोलिलेतेयशकरराज्यवाढवितेमत ॥ कपोलींयेकजरितोभोंवरादिसतोजया ॥ २१ ॥

शर्वानामासविख्यातःसइच्छेत्स्वामिनाशनं
गंडसंस्थोयदावर्तोवाजिनोदक्षिणाश्रितः ॥ २२ ॥

शर्वनावेंतोमासिद्धतोइच्छीस्वामिनाशन ॥ गंडावरींभोंवराजाघोड्याचेउजवेकडे ॥२२॥

संकरोतिमहासौख्यंस्वामिनांशिवसंज्ञिकः
तद्वद्वामाश्रितःक्रूरःप्रकरोतिधनक्षयं ॥ २३ ॥

महासौख्यासकारितोस्वामिलाशिवनामक ॥ वामभागीतताक्रूरकारितोतोधनक्षय ॥२३॥

इंद्राभौतावुभौशस्तौनृपराजविवृद्धिदौ
कर्णमूलेयदावर्तौस्तनमध्येतथापरौ ॥ २४ ॥

इंद्रसेतेदोन्हिशुभनृपातेंराज्यवर्धक ॥ भोंवरेजाकर्णमूळींस्तनींदोनतसेदुजे ॥ २४ ॥

विजयाख्यादुभौतौतुयुद्धकालेयशप्रदौ
स्कंधपार्श्वेयदावर्तौसभवेत्पद्मलक्षणः ॥ २५ ॥

नामेविजयतेदोन्हीयुद्धकालीयशप्रद ॥ भोंवरेजेफन्यावर्तीहोततोपद्मलक्षण ॥ २५ ॥

करोतिविविधांपद्मांस्वामिनःसततंसुखं
नासामध्येयदावर्तएकोवायादिवात्रयं ॥ २६ ॥

करीतोविविधभोतेंस्वामिलासुखसर्वदा ॥ नाकांतभोंवराज्याचेएकवाजरिवातिन ॥२६।

चक्रवर्तीसविज्ञेयोवाजीभूपालसंज्ञकः
कंठेयस्यमहावर्तोएकःश्रेष्ठःप्रजायते ॥ २७ ॥

तोचक्रवर्तीजाणावाघोडाभूपालसंज्ञक ॥ महानभोंवराकंठींएकहाश्रेष्ठहोतसे ॥ २७ ॥

चिंतामणिःसविज्ञेयश्चिंतितार्थसुखप्रदः
शुक्लाख्यौभालकंबुस्थौआवर्तौवृद्धिकीर्तिदौ॥२८॥

चिंतामणितोजाणावाचिंतितार्थसुखप्रद ॥ शुक्लाख्यभालकंबुस्थभोंवरेवृद्धिकीर्तिद ।२८।

यस्यावर्तौवक्रगतौकुक्ष्यंतेवाजिनोयदि
सनूनंमृत्युमाप्नोतिकुर्याद्वास्वामिनाशनं ॥ २९ ॥

वाकडेभोंवरेदोनकुक्षीचाआंतिवाजया ॥ निश्चयेंपावतोमृत्यूकरीवास्वामिनाशन॥ २९ ॥

जानुसंस्थाअथावर्ताःप्रवासाक्लेशकारकाः
वाजिमेढ्रेयदावर्तोविजयश्रीविनाशनः ॥ ३० ॥

भोंवरेगुडघ्यावरतींप्रवासक्लेशकारक ॥ भोंवराअश्वलिंगींचाविजयश्रीविनाशक ॥३० ॥

त्रिकसंस्थोयदावर्तस्त्रिवर्गस्यप्रणाशनः
पुछमूलेयदावर्तोधूमकेतुरनर्थकृत् ॥ ३१ ॥
त्रिकावरीचाभौंवराधर्मार्थकामनाशक ॥ भौंवरापुछमूलींचाशेंज्यानर्थकरीतसे ॥३१॥

गुह्यपुछात्रिकावर्तीसकृतांतोभयप्रदः
मध्यदंडात्पार्श्वगमासैवशतपदीकचैः ॥ ३२ ॥
गुह्यींपुछींत्रिकींतेंवीयमतोचिमयप्रद ॥ मध्यडंदाहुनीबाजूकडेजीकोंशिंगोमती ॥ ३२ ॥

अतिदुष्टांगुष्टमितादीर्घाऽदुष्टायथायथा
अश्रुपाताहनुगंडहृद्गलप्रोथबास्तिषु ॥ ३३॥
अंगुष्टशीदुष्टबहूदुष्टलांबजसजिसी ॥ अश्रुगंडछार्ती गळाहन्वटीप्रोथअस्तिवा ॥ ३३ ॥

कटिशंखजानुमुष्ककुन्नाभिगुदेषुच
दक्षकुक्षौदक्षपादेत्वशुभोभ्रमरःसदा ॥ ३४ ॥
घोंटेशंखकटीमुष्ककोळेंनाभिगुदादिकीं ॥ उजव्याकुशिवापायींअसेअशुभभोंवरा॥ ३४ ।

गलमध्येपृष्ठमध्येउत्तरोष्टेधरेतथा
कर्णनेत्रांतरेवामकुक्षौचैवतुपार्श्वयोः ॥३५॥
गळ्यामध्येंपाठिमध्येंवरचाओंष्ठिनींचिवा॥कर्णीनेत्रांतरींडाव्याकुशींवादोंनिबाजुस॥ ३५॥

ऊरूषुचशुभावर्तौवाजिनामग्रपादयोः
आवर्तौसांतरौभालेसूर्यचंद्रौशुभप्रदौ ॥ ३६॥
भोंवराशुभमांज्यांतघोड्याचेंगुढल्यापादीं । छेठीनेभाळींभोवरसूर्यचंद्रशुभप्रद ॥ ३६॥

मिलितौतौमध्यफलौह्यतिलग्नौतदुष्फलौ
आवर्तात्रितयंभालेशुभंचोर्ध्वंतुसांतरं ॥ ३७॥
मिळतीतेमध्यफलमिळालेंआतिदुष्फळ ॥ भोंवरेतीनजेभालींउंचसांतरतेशुभ ॥ ३७॥

अशुभंचातिसंलग्नमावर्तद्वितयंतथा
त्रिकोणत्रितयंभालेआवर्तानांतुदुःखदं ॥ ३८॥
असंतलग्नअशुभभोंवरेदोनजेभेते ॥ त्रिकोण[illegible]अशुभदुःखद ॥ ३८ ॥

गलमध्येशुभस्त्वेकःसर्वाशुभनिवारणः
अधोमुखःशुभःपादेभालेचोर्ध्वमुखोभ्रमः ॥३९॥
गळ्यामध्येंएकशुभसर्वाशुभानिवारक ॥ पायीं अधोमुखशुभभालींऊर्ध्वमुखींतसा ॥३९॥

नचैवात्यऽशुभापृष्ठमुखीशतपदीमता
मेंढ्रस्यपश्चाद्भ्रमरिस्तनीवाजीसचाशुभः॥ ४०॥
नसेअत्यंतअशुभगोमपाठमुखींजरी ॥ भोंवरालिंगमार्गेजास्तनेअशुभअश्वतो ॥ ४० ॥

भ्रमःकर्णसमीपेतुशृंगीचैकःसनिंदितः
ग्रीवोर्ध्वपार्श्वेभ्रमरीह्येकरश्मिःसचैकतः ॥४१॥
कानासमीपभोंवराशृंगीतोएकनिंदित ॥ मानेंवरीबाजुएकेनावत्याएकराश्मिहो ॥ ४१ ॥

पादोर्ध्वमुखभ्रमरीकीलोत्पाटीसनिंदितः
शुभाशुभौभ्रमौयास्मिन्सवाजीमध्यमःस्मृतः ।४२।
कीलोत्पाटीनिंदिततोपायींऊर्ध्वमुखभ्रमें ॥ शुभाशुभींभोंवऱ्यांनींघोडामध्यबोलिला ।४२।

मुखेपत्सुसितःपंचकल्याणोश्वेसदोमतः
सएवत्द्दयेस्कंधेपुछेश्वेतोष्टमंगलः ॥४३॥
मुखींपायींशुभ्रअश्वपंचकल्याणतोमत ॥ तोचिछातीखांदींपुछींश्वेततोअष्टमंगल ॥४३॥

कर्णेश्यामःश्यामकर्णःसर्वतस्त्वेकवर्णभाक्
तत्रापिसर्वतःश्वेतोमध्यःपूज्यःसदैवहि ॥४४॥
कानेंकाळाशामकर्णशुभ्रसर्वत्रजोअसे ॥ त्यांतजोसर्वहीश्वेतपूज्यमध्यमयतोअसे ॥ ४४ ॥

वैडूर्यसान्निभनेत्रेयस्यस्तोजयमंगलः
मिश्रवर्णस्त्वेकवर्णःपूज्यःस्यात्सुंदरोयदि ॥४५॥
लसण्यासारिखेनेत्रजयातोजयमंगल ॥ बहुरंगीएकरंगीपूज्यहोजरिसुंदर ॥ ४५ ॥

कृष्णपादोहरीनिंद्यस्तथाश्वेतैकपादपि
रुक्षोधूसरवर्णश्चगर्दभाभोपिनिंदितः ॥४६॥
कृष्णपायेंअश्वनिंद्यतसाश्वेतैकपादही ॥ रुक्षधूसरवर्णाचागाढवासमनिंद्यतो ॥ ४६ ॥

कृष्णतालुः कृष्णजिह्व: कृष्णोष्ठश्च विनिंदितः
सर्वतः कृष्णवर्णोय: पुच्छे श्वेतः सनिंदितः　॥४७॥
काळीताळूतशी जीभ काळा ओठ हि निंद्यतो ॥ काळा जो सर्वही पुच्छीं पांढरा तो हि निंदित ४७।
उच्चैःपदंन्यासगतिर्द्विपव्याघ्रगतिश्चयः
मयूरहंसतित्तिरपारावतगतिश्चयः　॥ ४८ ॥
मोठ्यांनीं जो पाय टाकी गज सिंवा घते विवा ॥ मयूरहंसतितिरपारव्यासम जा गती॥ ४८ ॥
मृगोष्ट्रवानरगतिः पूज्यो वृषगतिर्हयः
अतिभुक्तोतिपीतोपि यथासादीनपीडयेत् ॥४९॥
मृगोष्ट्रवानरगती पूज्य वृषगती हय ॥ अतिपीताति वा भुक्ता जसें स्वारा न दुःखवें　॥४९॥
श्रेष्ठा गतिस्तु सा ज्ञेया स श्रेष्ठस्तुरगोमतः
सुश्वेतभालतिलको विद्धो वर्णांतरेण च　॥ ५० ॥
ती श्रेष्ठ गति जाणावी तो श्रेष्ठ तुरगोत्तम ॥ जया भाळीं शुभ्र टिळा जो का वर्णांतरें युत ॥ ५०॥
सवाजी दलभंजी तु यस्य सैवातिनिंदितः
संहंन्याद्वर्णजान्दोषान्स्निग्धवर्णो भवेद्यदि॥५१ ॥
दलभंजन तो वाजी धन्याला अतिनिंदित ॥ वर्णदोषा दूर करी वर्ण चिक्कणा असे जरी ॥५१॥
बलाधिकश्च सुगतिर्महान्सर्वांगसुंदरः
नातिक्रूरः सदा पूज्यो भ्रमाद्यैरपि दूषितः ॥ ५२ ॥
बळें अधिक सुगति मोठा सर्वांगिं सुंदर ॥ अतिकर्डा न तो श्रेष्ठ भोंवऱ्यांनीं हि दूषित ॥ ५२ ॥
वाजिनामत्यवहनात्सुदोषाः संभवंति हि
कृशो व्याधिपरीतांगो जायतेत्यंतवाहनात् ॥ ५३ ॥
सवारी विण घोड्याला खोडी लागती नव्न्या ॥ रोड व्याधिव्याप्त अंगें होतसे बहु स्वारिनें ५३
अवाहितो भवेन्मंदः सर्वकर्मसु निंदितः
अपोषितो भवेत्क्षीणो रोगी चात्यंतपोषणात् ।५४।
अवाहनें मंद होतो सर्व कर्मांत निंदित ॥ न पोषितां क्षीण होतो रोगी अत्यंत पोषणें ॥ ५४ ॥

सुगतिर्दुर्गतिर्नित्यंशिक्षकस्यगुणागुणैः
जात्वधश्चलपादस्याहजूकायःस्थिरासनः ॥५५॥
घालचांगलिवाईटशिक्षकाचागुणागुणें ॥ गुडघ्याहुन्पायहालेसमोरस्थिरआसनें॥५५॥

तुलाधृतखलीनःस्यात्कालेदेशेसुशिक्षकः
मृदुनानातितीक्ष्णेनकशाघातेनताडयेत् ॥ ५६ ॥
लगामीलातुल्यधरीशिक्षिताकालदेशसा ॥ नहळूनातिरागानेंचाबुकेंयोग्यमारिजे॥५६ ॥

ताडयेन्मध्यघातेनस्थानेस्वश्वंसुसिक्षकः
हेषितेकक्षयोर्हन्यात्स्खालितेपक्षयोस्तथा ॥५७॥
ताडिजेमध्यमपणेंठिकाणींअश्वशिक्षकें ॥ खाकेंताहिसतांमारीपडतांपंखजास्थली ।५७।

भीतेकर्णांतरेशैवग्रीवामुन्मार्गगामिनी
कुथितेबाहुमध्येचभ्रांतांचित्तेतथोदरे ॥ ५८ ॥
भितांकानामध्येंमानींवाटसोडूनिचालतां ॥ कोपतांबाहुमध्यांतभ्रमतांउदरींतसें ॥५८॥

अश्वःसंताड्यतेप्राज्ञैर्नान्यस्थानेषुकर्हिचित्
अथवान्हेषितेस्कंधंस्खलितेजघनांतरं ॥ ५९ ॥
अश्वातेंताडिजेसुज्ञें अन्यस्थानींकधींनतें ॥ अथवाहिसतांस्कंधींपुठ्यावरिपडेजरी ।५९।

भीतेवक्षस्थलंहन्याद्वक्त्रमुन्मार्गगामिनी
कुपितेपुछसंध्यांतेभ्रांतेजानुद्वयंतथा ॥ ६० ॥
भितांवक्षस्थलींमारीमुखींवाटेससोडतां ॥ कोपतांपुछनिकटभ्रमतांगुढघ्यांवरी ॥६०॥

नासकृत्ताडयेदश्वमकालेचविदेशके
अकलास्थानघातेनवाजीदोष्यानितन्वते ॥६१॥
वारंवारनमारावेंकालदेशाविरुद्धहीं ॥ अकालास्थानमारानेंघोडाखोडीसकाढतो ॥६१॥

तावद्भवंतितेदोषायावज्जीवत्यसौहयः
दुष्टंदंडेनाभिभवेन्नारोहेद्दंडवर्जितः ॥ ६२ ॥
त्याखोडितोंवरीघोडानांचेजोंवरिराहती ॥ दष्टादमविदंड्यानेंअदंडनवरीवसे ॥ ६२ ॥

गछेत्षोडशमात्राभिरुत्तमोश्वोधनुःशतं
यथायथान्यूनगतिरश्वोहीनस्तथातथा ॥ ६३ ॥
जोसोळाअक्षरेंजायधनुःशतहयोत्तम ॥ जसाजसान्यूनगतिउणाअश्वतसातसा ६३ ॥

सहस्रचापप्रमितंमंडलंगतिशिक्षणे
उत्तमंवाजिनोमध्यंनीचमर्धंतदर्धकं ॥ ६४ ॥
हजारधनुमानाचेंशिकण्याचालमंडल ॥ घोड्याउत्तमतेंमध्यअर्धेंनीचतदर्धजें ॥ ६४ ॥

अल्पंशतधनुःप्रोक्तमत्यल्पंचतदर्धकं
शतयोजनगंतास्याद्दिनैकेनयथाहयः ॥ ६५ ॥
ल्हानशंभरधनुतदर्धकाथिलेल्पतें ॥ चारशेंकोसादिवसेंएकेजायजसाहय ॥ ६५ ॥

गतिंसंवर्धयेन्नित्यंतथामंडलविक्रमैः
सायंप्रातश्चहेमंतेशिशिरेकुसुमागमे ॥ ६६ ॥
वाढवावीनित्यगतीनित्यतीमंडलक्रमें ॥ सायंसकाळींहेमंतींशिशिरांतवसांतिंवा ॥ ६६ ॥

सायंग्रीष्मेतुशरदिप्रातरश्वंवहेत्सदा
वर्षासुनवहेदीषत्तथाविषमभूमिषु ॥ ६७ ॥
सायंग्रीष्मांतशरदींसकाळींवाहिजेसदा॥पाउसाकाळिंनकधींवांकड्याभूवरींतसें ॥ ६७ ॥

सुगत्याग्निर्बलंदार्ढ्यमारोग्यंवर्धतेहरेः
भारमार्गपरिश्रांतंशनैश्चंक्रामयेद्धयं ॥ ६८ ॥
फेरेंहयाअग्निबलदार्ढ्यआरोग्यवाढतें ॥ श्रमितांभारमार्गानेंटेलवावेंहळूहळू ॥ ६८ ॥

स्नेहंसंपादयेत्पश्चाच्छर्करासक्तुमिश्रितं
हरिमंथाश्चमाषाश्चभक्षणार्थंभकुष्टकान् ॥ ६९ ॥
द्यावेंतयातेलमगसतूसाखरसंयुत ॥ चणेतेविउडिदवाभक्षणादेमठासर्व ६९ ॥

शुष्कानार्द्रांश्चमांसानिसुस्विन्नानिप्रदापयेत्
यद्यत्रस्खलितंगात्रंतत्रदंभंप्रपातयेत् ॥ ७० ॥
सुखेओलेहिवामांसेंचांगलींशिजउनिदे ॥ नेंजिथेजखमीआंगतेथेंडामासदेइजे ॥ ७० ॥

नावतीरितपल्याणंहयंमार्गसमागतं
दत्वागुडंसलवणंवलसंरक्षणायच ॥ ७१॥

नकाढितांखोगिरातेंआलेल्याचालुनीहया ॥ देऊनियांगूळमिठवलारक्षककाढिजे ।७१।

गतस्वेदस्वशांतस्यसुरूपमुपतिष्ठतः
मुक्तपृष्ठादिबंधस्यखलीनमवतारयेत् ॥ ७२॥

घामजातांशांतहोतांनिजरूपासपावतां ॥ सोडितांखोगिरतसेंलगामाउतरीमग॥ ७२॥

मर्दयित्वातुगात्राणिपांसुमध्येविवर्तयेत्
स्नानपानावगाहैश्चततःसम्यक्प्रपोषयेत् ॥७३॥

अंगमर्दूनिमगत्यालोळवीधूळीकेमधें ॥ स्नानेंपानेंपोषवूनीचांगलेंपोषिजेसदा ॥ ७३॥

सर्वदोषहरोश्वानांमद्यजांगलयोरसः
शक्त्यासंपाययेत्क्षीरंघृतंवावारिसक्तुकं ॥ ७४॥

अश्वदोषाहरीसर्वामदिराजागलारस ॥ शक्तीसंपाजिजेदूधघृतवाजलसत्तुतें ॥ ७४ ॥

अन्नंभुक्त्वाजलंपीत्वातत्क्षणाद्वाहितोहयः
उत्पद्यंतेतदाश्वानांकासश्वासादिकागदाः ॥७५ ॥

खानपानांसदेऊनितत्कालवसतांहया ॥ तेणेंउत्पन्नतेहोतीकासाश्वासादिरोगते ॥ ७५॥

यावाश्चचणकाश्रेष्ठामध्यामाषामकुष्ठकाः
नीचामसूरामुद्गश्चभोजनार्थंतुवाजिनः ॥ ७६॥

जवआणीचणेश्रेष्टउडीदमठमध्यम ॥ मसूरमूगतेनीचघोड्याच्याचंदिलासदा ॥७६॥

पादैश्चतुर्भिरुत्प्लुत्यमृगवत्साप्लुतागतिः
असंवलितपद्भ्यांतुसुव्यक्तंगमनंतुरं ॥ ७७॥

उडेजोचारिपायानींमृगसातीगतीप्लुत ॥ नचळलेल्यापायेंचालेसुस्पष्टवहुतत्वरें॥ ७७॥

धौरीतकंचतज्ज्ञेयंरथसंवाहनेवरं
प्रसंवलितपद्भ्यांयोमयूरोधृतकंधरः ॥ ७८ ॥

धौरीतकासजाणावेंदुडकीरथओढण्या ॥ वळलेल्यापायेंमोरासममानेंधरूनियां ॥७८॥

दौलायितशरीरार्धकायोगछतिवल्गितं
गतयःषड्विधाधाराऽस्कंदितंरेचितंप्लुतं ॥ ७९ ॥
देहअर्धाडोल्लवितचाऊवल्गिततीगती ॥ षड्विधायागतीधारास्कंदितप्लुतरेचित ॥ ७९ ॥
धौरीतकंवल्गितंचतासांलक्ष्मपृथक्पृथक्
धारागतिःसविज्ञेयायातिवेगतरामता ॥ ८० ॥
धौरीतवल्गितादींचींलक्षणेंवेगवेगळीं ॥ धारागतीतीजाणावीअतिवेगेंकरूनजी ॥ ८० ॥
पार्ष्णितोद्रातिनुदितोयस्यांभ्रांतोभवेत्धयः
आकुंचिताग्रपादाभ्यामुत्प्लुत्योत्प्लुत्ययागतिः ॥ ८१ ॥
पाठीवहुचाबुकानेंहोतसेभ्रांततोहय ॥ पुढीलपायमुठोंनीउड्डाणेंतीगतीअसे ॥ ८१ ॥
आस्कंदिताचसाज्ञेयागातिविद्भिस्तुवाजिनां
इषदुत्प्लुत्यागमनमखंडंरेचितंहितत् ॥ ८२ ॥
आस्कंदितातीजाणावीघोड्याचींशालिहोत्रिनें ॥ थोडेंथोडेंहिउडणेंअखंडेंतेंहिरेचित ॥ ८२ ॥
परिणाहोवृषमुखादुदरेतुचतुर्गुणः
सककुस्त्रिगुणोच्चंतुसार्धत्रिगुणदीर्घता ॥ ८३ ॥
बइलागोलतापोटींमुखाहुनिचतुर्गुण ॥ कोळ्यासुद्धातिणाउंचसार्धत्रिगुणलांबतो ॥ ८३ ॥
सप्ततालोवृषःपूज्योगुणैरेभिर्युतोयदि
नस्थायीनचवैमंदःसुवोढाह्यंगसुंदरः ॥ ८४ ॥
साततालेंवृषश्रेष्ठयागुणांनींजरीयुत ॥ नबसेजोनवामंदअंगेंसुंदरओढता ॥ ८४ ॥
नातिक्रूरःसुपृष्ठश्चवृषभःश्रेष्ठउच्यते
त्रिंशद्योजनगंतावाप्रत्यहंभारवाहकः ॥ ८५ ॥
अतितेजीनपाठाळवैलतोश्रेष्ठवोलिला ॥ जोयेकशेंवीसकोशनित्यजोंभारवाहक ॥ ८५ ॥
नवतालश्चसुदृढःसुमुखोष्ट्रःप्रशस्यते
शतमायुर्मनुष्याणांगजानांपरमंस्मृतं ॥ ८६ ॥
उंचीनउतालदृढसुमुखेंउंटचांगला ॥ शतवर्षेंनरातेंवीपरमायुष्यतेंगजा ॥ ८६ ॥

मनुष्यगजयोर्बाल्यंयावद्विंशतिवत्सरं
नृणांहिमध्यमंयावत्षष्ठिवर्षवयंस्मृतं ॥ ८७ ॥

नरागजाबाळपणवीससंवत्सरांवरी ॥ नराचेंमध्यमवयसाठवर्षांवरीअसे ॥ ८७ ॥

अशीतिवत्सरंयावद्गजस्यमध्यमंवय:
चतुस्त्रिंशत्तुवर्षाणामश्वस्यायु:परंस्मृतं ॥ ८८ ॥

अट्ठ्यांशींवर्षपर्यंतगजाचेंवयमध्यम ॥ चवतीसवर्षैंपर्यंतअश्वालापरमायुष ॥ ८८ ॥

पंचविंशतिवर्षैहिपरमायुर्वृषोष्ट्रयो:
बाल्यमश्ववृषोष्ट्राणांपंचसंवत्सरंमतं ॥ ८९ ॥

पंचवीसवर्षैंआयुष्यबैलाउंटासतेंअसे ॥ बाल्याअश्वावृषाउंटापांचवर्षांवरीअसे ॥ ८९ ॥

मध्यंयावत्षोडशाद्वंवार्धक्यंतुतत:परं
दंतानामुद्भवैवर्णैरायुर्ज्ञेयंवृषाश्वयो: ॥ ९० ॥

सोळावरीमध्यमतेंह्लातारेपणत्यापुढें ॥ दांताचाउद्भवेरंगेंआयुजाणेवृषाश्विचें ॥ ९० ॥

अश्वस्यषट्सितादंता:प्रथमाब्देभवंतिहि
कृष्णलोहितवर्णास्तुद्वितियेद्व्यधोगता ॥ ९१ ॥

अश्वासाहशुभ्रदांतपहिल्यःवर्षींयेतिते ॥ काळेतांबूसवर्णांचेदुसऱ्यावर्षीखालचे ॥ ९१ ॥

त्रितयेद्वेतुसंदंशौक्रमात्कृष्णौषडब्दत:
नवमाब्दात्क्रमात्पातौतौसितौद्वादशाब्दत: ॥ ९२ ॥

तिसऱ्यावर्षिसमतेंकाळेसावर्षितेंक्रमें ॥ नऊवर्षांवरीपीतबारावर्षांनितेंसित ॥ ९२ ॥

दशपंचाब्दतस्तौतुकाचाभौक्रमत:स्मृतौ
अष्टादशाब्दतस्तौहिमध्वाभौभवत:क्रमात् ॥ ९३ ॥

दशपंचदशेंवर्षैंदोनकांचनसेंक्रमें ॥ आष्टादशेंदोनहोतीक्रमानेंमधुवर्णते ॥ ९३ ॥

शंखाभौचैकविंशाब्दाच्चतुर्विंशाब्दत:सदा
छिद्रंसंचलनंपातोदंतानांचत्रिकेत्रिके ॥ ९४ ॥

येकवीसेंशंखतसेचोविसेंमगछिद्रतें ॥ हालणेंपडणेंतेंवीतीनतीनरदाप्रति ॥ ९४ ॥

प्रोथेसवलयास्तिस्त्रः पुर्णायुर्यस्यवाजिनः
यथायथातुहीनास्ताहीनमायुस्तथातथा ॥ ९५॥
नाकाग्रींजातीनिवळ्यापुरेंआयुष्यत्याहया ॥ जशाजशाकमेंहीनउणेंअयुष्यतेंवितें । ९५॥
जानूरूथाताल्वोष्ठवाह्योधृतपृष्ठोजलासनः
गतिमध्यासनःपृष्ठपातीपश्चाद्गमोर्ध्वपात् ॥ ९६॥
गुडघींवसेओठवाजेपृष्ठीकंपजलींवसे ॥ गतिमध्यपडेपाठींसरेमागेंदुपायिये ॥ ९६ ॥
सर्पजिव्हश्चऋक्षकांतिर्भीरुरश्वोतिनिंदितः
सछिद्रभालतिलकीनिंद्यआश्रयकृत्तथा ॥ ९७॥
ऋसकांतीसर्पजिभवुजराअश्वनिंदित॥टिळासछिद्रजाभालींनीचआश्रयतोकरी ॥ ९७ ॥
वृषस्याष्टौसितादंताश्चतुर्थेब्देऽखिलास्मृताः
द्वावंसौपतितोत्पन्नौपंचमेब्देहितस्यवै ॥ ९८ ॥
बैलाआठश्वेतदांतचवथ्यावर्षींबोलिले ॥ अंतींमदोनपडुनींयेतीपंचमवर्षिंते ॥ ९८ ॥
षष्ठेतूपांत्यौभवतःसप्तमेतत्समीपगौ
अष्टमेपतितोत्पन्नौमध्यमौदशनौखलु ॥९९॥
साहीतयाजवळिचेसप्तमींत्यासमींपिचे ॥ पडूनअष्टमींयेतीमधलेदोनदांतते ॥ ९९ ॥
कृष्णपीतासितारक्तशंखछायौद्विकोद्विके
क्रमादब्देचभवतश्चलनंपतनंततः ॥ १००० ॥
काळेपीतश्वेतलालशंखसेदोनदोनते ॥ वर्षानींहोतसेनित्यहालणेंपडणेंतसें ॥१०००॥
उष्ट्रस्योक्तप्रकारेणवयोज्ञानंतुवाभवेत्
प्रेरकाऽकर्षकमुखौऽकुशोगजविनिग्रहे ॥ १ ॥
उंटाचेयाप्रकारानेंवावयज्ञानवाघडे ॥ टोचण्याओढण्याजोगागजाअंकुशाशिक्षण्या ।१ ।
हस्तिपकैर्गजस्तेनविनेयसुगमायहि
खालीनस्योर्ध्वखंडौद्वौपार्श्वगौद्वादशांगुलौ ॥ २ ॥
महातहातेंशिकवीहत्तीसुगमव्हावया ॥ लगामाचेदोनबाजूबाराबोटेंदोहोंकडे ॥ २ ॥

तत्पार्श्वगर्ताभ्यांतुसुदृढाभ्यांतथैवच
वारकाकर्षखंडाभ्यांरज्वर्थवलयैर्युतौ ॥ ३ ॥
मुखांतल्यालगामींचेदृढजेदोनवाजुला ॥ कड्याळेंओढण्यासाठींवादेंजाकाडेनोयुत ॥ ३ ॥

एवंविधखलीनेनवशीकुर्यात्तुवाजिनं
नासिकाकर्षरज्वातुवृषोष्ट्रंविनयेद्वशं ॥ ४ ॥
अशालगामेंकरुनीघोड्यातेंकारिजेवश ॥ वेसणीनेंतींवैलाउंटातेंकरिजेवश ॥ ४ ॥

तीक्ष्णगाय:ससत्फाल:स्यादेषांमलशोधने
सुताडनैर्विनेयाहिमनुष्या:पशव:सदा ॥ ५ ॥
तिखेंदांतेंसातआळीखिराराभळकाढुया ॥ सुताडणेंशिक्षिजावेंमनुष्यापशुतेंसदा ॥ ५ ॥

सैनिकास्तुविशेषेणनतेवैधनदंडत:
अनुपेतुवृषाश्वानांगजोष्ट्राणांतुजांगले ॥ ६ ॥
वहुधाकरिजेतेहीनयांतेंधनदंडदे ॥ सजलांतवृषाअश्वामैदानींगजउंटपा ॥ ६ ॥

साधारणेपदातीनांनिवेशाद्रक्षणंभवेत्
शतंशतंयोजनांतेसैन्यंराष्ट्रेनियोजयेत् ॥ ७ ॥
समदेशींपायदळठेवणेंहोयरक्षण ॥ चारशेंचारशेंकोशींसैन्याराष्ट्रांतठीवेजे ॥ ७ ॥

गजोष्ट्रवृषभाश्वा:प्राक्श्रेष्ठा:संभारवाहने
सर्वेभ्य:शकटाश्रेष्ठावर्षाकालंविनास्मृता: ॥ ८ ॥
गजोष्ट्रबैलवाउंटवरहेभारवाहण्या ॥ सर्वांतगाडेअधिकपाउसावीणबोलिले ॥ ८ ॥

नचाल्पसाधनोगच्छेदपिजेतुमरिंलघुं
महताप्तंतसाध्यस्तुबलेनैवसुबुद्धियुक् ॥ ९ ॥
नथोडक्यासरंजामेजावेंरिपुलघुवरी ॥ मोठ्यातयारफौजेनेंचढाइकरीबुद्धिमान् ॥ ९ ॥

अशिक्षितमसारंचसाध्यस्कंबलवच्चतत्
युद्धंविनान्यकार्येषुयोजयेन्मतिमान्सदा ॥ १० ॥
असारेंजनोशिक्षलेंनदीनबलजेंतथा ॥ युद्धाविनाअन्यकार्यांयोजिजावेंसुबुद्धने ॥ १० ॥

विकर्तुंयतते ऽल्पेपिप्राप्तेप्राणात्ययेऽनिशं
नपुनःकिंतुबलवान्विकारकरणक्षमः ॥ ११ ॥

अल्पहीयततोनाशाप्राणसंकटयाजरी ॥ बलीकसानमगजोकरायानाशशक्तजो ॥ ११ ॥

अपिबहुबलोऽशूरोनस्थातुंक्षमतेरणे
किमल्पसाधनाच्छूरःस्थातुंशक्तोऽरिणासमं॥ १२॥

बहुबलजरीशूररणीठहनशक्तहो ॥ अल्पसाधनतोकिवठिरअरिपुढेरणीं ॥ १२ ॥

सुसिद्धाल्पबलःशूरोविजेतुंक्षमतोरिपुं
महान्सुसिद्धबलयुक्शूरःकिन्नविजेष्यति ॥ १३ ॥

तयारफौजेयोज्याहीजिकायाशत्रुशकतहो॥मोठातयारफौजेचाशत्रूतोंजिंकिनाकसा।१३॥

मौलशिक्षितसारेणगच्छेद्राजारणेरिपुं
प्राणात्ययेपिमौलन्नस्वामिनंत्यक्तुमिच्छति ॥ १४ ॥

शिकल्यासारहुजातेंजाईशत्रूरणींनृप ॥ प्राणांतावरिहुजातनसोडस्वामिलाकधीं ॥ १४॥

वाग्दंडपरुषेणैवभृतिह्रासेनभीतितः
नित्यंप्रवासायासाभ्यांभेदोवश्यंप्रजायते ॥ १५॥

कटुवाक्येंवेतनाचेहानीनेंभीतिनेंहीहवा ॥ नित्यप्रवासेंआयासेंफूटहोतेअवश्यती ॥ १५॥

बलंयस्यतुसंभिन्नंमनागपिजयःकुतः
शत्रोःस्वल्पापिसेनायाअतोभेदंविचिंतयेत् ॥१६॥

फितुरलफौजजाचीथोडकीहिकसाजय॥ इमानीशत्रुसेनेंतफितूराकरियास्तव ॥१६॥

यथाहिशत्रुसेनायाभेदोवश्यंभवेत्तथा
कौटिल्येनप्रदानेनद्राक्कुर्यान्नृपतिःसदा ॥१७॥

जसारिपूच्यासेनेचाभेदहोयअवश्यतो ॥ कपटेंवाद्रव्यदानेंत्वरेंकरितसेनृप ॥१७॥

सेवयाऽत्यंतप्रबलंनत्याचारिंप्रसाधयेत्
प्रबलंमानदानाभ्यांयुद्धैर्हीनबलंतथा ॥ १८ ॥

बळीरिपूतेंसेवेनेंआधिनेनमनेंहिवा ॥ सामान्यादानमानानेंयुद्धानेंदुर्बलातसें ॥ १८॥

मैत्र्याजयेत्समबलंभेदैःसर्वान्वशंनयेत्

शत्रुसंसाधनोपायोनान्यःसुबलभेदतः ॥ १९॥

मित्रत्वानेंसमबलासर्वांभेदेंकरीवश ॥ उपायनाशत्रुजयाफौजभेदाविनादुजा ॥ १९॥

तावत्परोनीतिमान्स्याद्यावत्सुबलवान्स्वयं

मित्रंतावच्चभवतिपुष्टाग्नेःपवनोयथा ॥ २०॥

नीतिमान्शत्रूतवरीजवरीत्राअलिआपण ॥ तोंवरीमित्रपणहीसखावायूमहाग्निचा ॥ २०॥

त्यक्तंरिपुबलंधार्यन्नसमूहसमीपतः

पृथङ्नियोजयेत्प्राग्वायुत्धार्थंकल्पयेच्चतत्॥२१॥

रिपुत्यक्ताबलाठेवंठेवीदूरवलाहुनी ॥ योजावेंवेगळपणेंपुढेंयुद्धींकरीतया ॥ २१ ॥

मैत्र्यमारात्पृष्ठभागेपार्श्वयोर्वाबलंन्यसेत्

अस्यतेक्षिप्यतेयत्तुमंत्रयंत्राग्निभिश्चतत् ॥ २२॥

समीपामित्रापाठीशींवाजूलाफौजठेविजे ॥ अस्यतेसोडिजेतेंजेंमंत्रेंअग्नीकरूनितें ॥२२॥

अस्त्रंतदन्यतःशस्त्रमसिकुंतादिकंचयत्

अस्त्रंतुद्विविधंज्ञेयंनालिकंमात्रिकंतथा ॥ २३ ॥

अन्याहूनेअस्त्रशस्त्रखड्गभाल्यादिजेंअसे॥द्विधाअस्त्रासजाणावेंमंत्रेंवातेंविनालिक।२३॥

यदातुमांत्रिकंनास्तिनालिकंतत्रधारयेत्

सहशस्त्रेणनृपतिर्विजयार्थंतुसर्वदा ॥ २४ ॥

नाहींजेव्हामंत्रअस्त्रातिथेनालिकयोजिजे ॥ शस्त्रेंसंयुक्तनृपतीविजयासाठिसर्वदा ॥२४॥

लघुदीर्घाकारधाराभेदैःशस्त्रास्त्रनामकं

प्रथयंतिनवंभिन्नंव्यवहारायतद्विदः ॥ २५ ॥

लाहानमोठेंवाधाराभेदेंशस्त्रास्त्रनामहि ॥ ठेवितातीनव्याभिन्नव्यवहाराशिजाणते॥२५॥

नालिकंद्विविधंज्ञेयंबृहत्क्षुद्रविभेदतः

तिर्यगूर्ध्वछिद्रमूलंनालंपंचवितस्तिकं ॥ २६ ॥

द्विधानळीचेंजाणावेंमहानलघुभेदिया ॥ बाजूसवरतीछिद्रमूळींपाचावितीनळी ॥ २६॥

मूलाग्रयोर्लक्ष्यभेदीतिलबिंदुयुतंसदा
यंत्राघाताग्निकृन्द्रावचूर्णमूलककर्णकं ॥ २७ ॥
मूळींअग्रींमाशिर्थचनिशाणाउडवावया ॥ज्याचापानेंअग्निपडेचापतोक्तानिजाअसे।।२७॥
सुकाष्ठोपांगबुध्नंचमध्यांगुलबिलांतरं
स्वांतेग्निचूर्णसंधात्रीशलाकासंयुतंदृढं ॥ २८ ॥
लाकडाचाजयादस्ताभोंकमध्यमबोटसे ॥ मुळींकानादारुसाठींसुंभ्यानेंयुक्तवादृढ॥२८॥
लघुनालिकमप्येतत्प्रधार्यंपत्तिसादिभिः
यथायथातुत्वक्सारंयथास्थूलबिलांतरं ॥ २९ ॥
लघूनालिकहेंस्वाराघावेंपायदळासही ॥ जाडेजसेजसेंमोठेंछिद्रजोविजयाअसे ॥ २९ ॥
यथादीर्घंबृहद्गोलंदूरभेदीतथातथा
मुलकीलद्गमाल्लक्ष्यसमसंधानभाजियत् ॥ ३० ॥
मोठागोळाजेविलावादूरलागेतसेंतसे ॥ बुंध्याचामूळसूत्रानेंनिशाण्यासमहोइजे ॥३० ॥
बृहन्नालिकसंज्ञंतत्काष्ठबुध्नविवर्जितं
प्रवाह्यंशकटाद्यैस्तुसुयुक्तंविजयप्रदं ॥ ३१ ॥
बृहन्नाळम्हतीतोफतिलादस्तानलांकडी ॥ गाड्यानींओढिजेतेंजेंयोजनेनेंजयप्रद । ३१।
सुवर्चिलवणात्पंतपलानिगंधकात्पलं
अंतर्धूमविपक्कार्कसुह्याद्यंगारतःपलं ॥ ३२ ॥
सोरियाचींपळेंपांचतोळेगंधकचारतो ॥ केलेदावेरुईशेरकोळसेपळयेकते ॥ ३२ ॥
शुद्धात्संग्राह्यसंचूर्ण्यसंमील्यप्रपुटेद्रसैः
शुत्धकर्णारसोतस्यशोषयेदातपेनच ॥ ३३ ॥
सोधूनघेपीठकरींमिळउनिपुटासदे ॥ रसानेंशुद्धरुइचेउन्हानेंसुखवीमग ॥ ३३ ॥
पिष्ट्वाशर्करवच्चैतदग्निचूर्णभवेत्खलु
सुवर्चिलवणाद्भागाःषड्वाचत्वारएववा ॥ ३४ ॥
पिसवींवालुसमतेंतीदारुहोयनिश्चयें ॥ भागतेशुद्धसोऱ्याचेघेइजेचारवासहा ॥ ३४ ॥

नालास्त्रार्थाग्निचूर्णेतुगंधांगारौतुपूर्ववत्
गोलोलोहमयोगर्भगुटिकःकेवलोपिवा ॥ ३५ ॥
तोफेचेंदारूलापूर्वसमगंधककोळसे ॥ गोळाकेवळलोखंडीकुल्पीकरिजेहिवा ॥ ३५ ॥

सीसस्यलघुनालार्थेह्यन्यधातुभवोपिवा
लोहसारमयंवापिनालास्त्रंत्वन्यधातुजं ॥ ३६ ॥
शिशाच्यावंदुकेसाठींअन्यधातुभवाहिवा ॥ करिजेलोहसाराचातोफावाअन्यधातुच्या ॥ ३६ ॥

नित्यसंमार्जनस्वछमस्त्रपातिभिरावृतं
अंगारस्यैवगंधस्यसुवर्चिलवणस्यच ॥ ३७ ॥
माजण्यानेंसदास्वछगोलंदाजजनेंयुत ॥ कोळशाचागंधकाचासोऱ्याचातेविशोधल्या ॥ ३७

सिलायाहरितालस्यतथासीसमलस्यच
हिंगुलस्यतथाकांतरजतःकर्पुरस्यच ॥ ३८ ॥
मनशिळीहर्तोळाचाशिशाच्यामळिचातसा ॥ हिंगुळाचाकांतलोहवीडकापुरिचातसा ॥ ३८ ॥

जतोर्निल्याश्चसरलनिर्यासस्यतथैवच
समन्यूनाधिकैरंशैरग्निचूर्णान्यनेकशः ॥ ३९ ॥
राळीचानीळिचातेवींधुपाचादेवदारूना ॥ समन्यूनाधिकेंभागेंदारूच्याबहुशातऱ्हा ॥ ३९ ॥

कल्पयंतिचतद्विद्याश्चंद्रिकाभादिमंतिच
क्षिपंतिचाग्निसंयोगाद्गोलंलक्षेसुनालगं ॥ ४० ॥
करितीदारूचेज्ञातेमेंहूतापादितऱ्हाबहु ॥ अग्नियोगेंतोफगोळानिशाण्यावरिलाविती ॥ ४० ॥

नालास्त्रंशोधयेदादौदद्यात्तत्राग्निचूर्णकं
निवेशयेत्तंदडेननालमूलेयथादृढं ॥ ४१ ॥
तोफेतेंपुसुनीआधींदारूतेंमगघालिजे ॥ मुळापर्यंतपोचेसेंसुंभ्यानेंठासिजेमग ॥ ४१ ॥

ततःसुगोलकंदद्याततःकर्णेग्निचूर्णकं
कर्णचूर्णाग्निदानेनगोलंलक्षेनिपातयेत् ॥ ४२ ॥
घालिजेमगगोळ्यातेदारूकान्यावरीमग ॥ कानदारूरंजकिनेंलक्षीगोळ्यासपाडिजे ॥ ४२ ॥

लक्ष्यभेदीयथाबाणोधनुर्ज्याविनियोजितः
भवेत्तथातुसंधायद्विहस्तश्चाशिलीमुखः ॥ ४३ ॥
मायलक्षीजसाबाणधनुदोरीसयोजितां ॥ तसेंसंधानधरिजेदोनहातींकरीतिर ॥ ४३ ॥

अष्टास्त्रापृथुबुध्नातुगदाहृदयसंमिता
पट्टीशात्मसमोहस्तबुध्नश्चोभयतोमुखः ॥ ४४ ॥
बुंधायांठाआठकोणछातीपर्यंततीगदा ॥ पट्टाखांद्यावरीबुंधाहातींधारदुहूकडे ॥ ४४ ॥

ईषद्वक्रश्चैकधारोविस्तारेचतुरंगुलः
क्षुरप्रांतोनाभिसमोदृढमुष्टिसुचंद्ररुक् ॥ ४५ ॥
बांकथोडाएकधारचवडाचारआंगळें ॥ नाभीवरीमूठदृढचंद्रसाअंतिचाकुसा ॥ ४५ ॥

खड्गःप्रासश्चतुर्हस्तदंडबुध्नःक्षुराननः
दशहस्तमितःकुंतःफालाग्रःशंकुबुध्नकः ॥ ४६ ॥
खड्गचारप्रासहातदांडाबुंधासुरामुखीं ॥ भालादाहाहातलांबीफाळअग्रींबुढीबुढी ॥ ४६ ॥

चक्रंषट्हस्तपरिधिःक्षुरप्रांतंसुनाभियुक्
त्रिहस्तदंडास्त्रिशिखोलोहरज्जुःसपाशकः ॥ ४७ ॥
गोळीसाहहातचक्रानायमध्यैसुरेवरीं ॥ तीनहातींदंडतीनदोऱ्यालोखंडिपाशतो ॥ ४७ ॥

गोधूमसंमितस्थूलपत्रंलोहमयंदृढं
कवचंसशिरस्त्राणमूर्ध्वकायविशोभनं ॥ ४८ ॥
गव्हांइतकेंजाडपानलोहीकिवचतेंदृढ ॥ शिराचारक्षणासुद्धांवरचादेहशोभक ॥ ४८ ॥

योवैसुपुष्टसंभारस्तथाषड्गुणमंत्रवित्
बह्वस्त्रसंयुतोराजायोद्धुमिच्छेत्सएवहि ॥ ४९ ॥
सरंजामेंजोसमर्थमंत्रषड्गुणजाणता ॥ बहुअस्त्रेंयुक्तभूपैस्यानेंचीलढुंइछिजे ॥ ४९ ॥

अन्यथादुःखमाप्नोतिस्वराज्याद्भ्रश्यतेपिच
शत्रुभावसमापन्नोरुभयोःसंयतात्मनोः ॥ ५० ॥
भावतोअन्यथादुःखस्वराज्याहुनिभ्रष्टहो ॥ शत्रूभावासपाऊनिजेउभुक्तलढावया ॥ ५० ॥

अस्त्राद्यैःस्वार्थसिध्यर्थंव्यापारोयुद्धमुच्यते
मंत्रास्त्रैर्दैविकंयुद्धंनालाद्यस्त्रैस्तथाऽसुरं ॥५१॥
अस्त्रादिकेंस्वसिध्यर्थंव्यापारायुद्धबोलती ॥ मंत्रास्त्रांनेंदेवयद्धतें:फत्तंदुकीआसुर ॥५१॥

शत्रुबाहुसमुत्थंतुमानवंयुद्धमीरितं
एकस्यबहुभिःसार्धंबहूनांबहुभिश्चवा ॥ ५२ ॥
शस्त्रानींबाहुनेंबाजेबोलिलेयुद्धमानव ॥ एकाचेंबहुतांशींवाबहुचेंबहुशींसह ॥ ५२ ॥

एकस्यैकेनवाद्वाभ्यांद्वयोर्वातद्भवेत्खलु
कालंदेशंशत्रुबलंदृष्ट्वास्वीयबलंततः ॥५३॥
व
एकाचेंएकिंवादोशींदोहोचेंहोयनिश्चयें ॥ कालादेशाशत्रुबलापाहुनिस्वबलामग ॥५३॥

उपायान्षड्गुणंमंत्रंसंभूयाद्युत्धकामुकः
शरत्धेमंताशिशिरकालोयुत्धेषुचोत्तमः ॥ ५४ ॥
उपायांषड्गुणांमंत्रायुद्धार्तेंभगइच्छिजे ॥ कलाउत्तमआश्वीनाफाल्गुनाचेंमधेरणा॥५४ ॥

वसंतोमध्यमोज्ञेयोऽधमोग्रीष्मस्मृतःसदा
वर्षासुनप्रशंसंतियुत्धंसामस्मृतंतदा ॥ ५५ ॥
वसंतामध्यमअसेंग्रीष्मकेवळनिंदित ॥ वर्षाकाळनयुद्धाचेंसामासमयतोअसे ॥ ५५ ॥

युद्धसंभारसंपन्नोयदाधिकबलोनृपः
मनोत्साहीसुशकुनोत्पातीकालस्तदाशुभः ॥५६॥
युक्तयुद्धसरंजामेंजेंव्हांनृपबलाधिक ॥ मनोत्साहीसुशकूनतेंव्हांकालवदेशुभ ॥ ५६ ॥

कार्येऽत्यावश्यकेप्राप्तेकालोनोचेद्यदाशुभः
विधायत्द्धदिविश्वेशंगेहेचिन्हमियातदा ॥ ५७ ॥
कार्यअत्यावश्ययेतांजरीकालनसेशुभ ॥ ठेउनीचित्तिविश्वेशास्वाचिन्हाघरितोनिघे ५७॥

नकालनियमस्तत्रगोस्त्रीविप्रविनाशने
यस्मिन्देशेयथाकालंसैन्यन्यायामभूमयः ॥५८॥
कालनेमनसेतेथेंगोस्त्रीविप्राविनाशनी ॥ जयादेशींजसाकालसैन्यास्थलकवायदी ॥५८॥

परस्यविपरीताश्चस्मृतोदेशःसउत्तमः
आत्मनश्चपरेषांचतुल्यव्यायामभूमयः ॥ ५९ ॥
जाशत्रुलाविपरीतिजेंऊक्ततोदेशउत्तम ॥ आपल्यालाशत्रुलाहीसमभूजोकयायदी ॥ ५९ ॥

यत्रमध्यमउद्दिष्टोदेशःशास्त्रविचिंतकैः
आरातिसैन्यव्यायामसुपर्याप्तमहितलः ॥ ६० ॥
जेथेंमध्यमतोउक्तदेशशास्त्रविचिंतकें ॥ जेथेंछलबहूशत्रुसैन्यालागिंकवायदी ॥ ६० ॥

आत्मनोविपरीतश्चसवैदेशोऽधमःस्मृतः
स्वसैन्यातुतृतीयांशहीनंशत्रुबलंयदि ॥ ६१ ॥
जाणावाजोविपर्यासेंवोलिलाधर्मदेशतो ॥ स्वफौजेभागतिसराउणाशत्रुवळीजरी ॥ ६१ ॥

अशिक्षितमसारंवासाद्यस्कंस्वजयायन
पुत्रवत्पालितंयत्तुदानमानविवर्द्धितं ॥ ६२ ॥
असारजैंनजीवलर्लेनवनिंनजयप्रद ॥ पुत्रसेंपाळिलेंदानेंमानेंवाढविलेंसदा ॥ ६२ ॥

युद्धसंभारसंपन्नंस्वसैन्यंविजयप्रदं
संधिंचविग्रहंयानमासनंचसमाश्रयं ॥ ६३ ॥
युद्धसंभारसंपन्नस्वसैन्याविजयप्रद ॥ संधिविग्रहवायानतेंविआश्रनआश्रय ॥ ६३ ॥

द्वैधिभावंचसंविद्यान्मंत्रस्यैतांस्तुषड्गुणान्
याभिःक्रियाभिर्बलवान्मित्रतांयांतिवैरिणः ॥ ६४ ॥
द्वैधीभावतसाजाणेंमंत्राचेगुणहेसाहा ॥ जाक्रियेनेंशत्रुजरीवलवान्मित्रहोतसे ॥ ६४ ॥

साक्रियासंधिरित्युक्ताविमृशेत्तांतुयत्नतः
विकर्षितःसन्नुवाधीनोभवेच्छत्रुस्तुयेनवै ॥ ६५ ॥
साक्रियेचेंनांवसंधसुियलेंतीतसाधिजे ॥ विकर्षितास्वाधिनहोज्याउपायेंसदारिपु ॥ ६५ ॥

कर्मणाविग्रहस्तंतुचिंतयेन्मंत्रिभिर्नृपः
शत्रुनाशार्थगमनंयानंस्वाभीष्टसिद्धये ॥ ६६ ॥
आसविग्रहजाणावेंध्यानींचिंतिजेतया ॥ शत्रुनाशार्थजेंजाणेंयानतेंकार्यसाधुवा ॥ ६६ ॥

स्वरक्षणंशत्रुनाशोभवेत्स्थानात्तदासनं
येर्गुप्तोबलवान्भूयाद्दुर्बलोपिसआश्रयः ॥ ६७ ॥
स्वरक्षाशत्रुचानाशहोयतन्नावआसन ॥ रक्षितांहोवलीजेणेंअबळीतोचिआश्रय ॥ ६७ ॥

द्वैधीभावःस्वसैन्यानांस्थापनंगुल्मगुल्मतः
बलीयसाभियुक्तस्तुनृपोनन्यप्रतिक्रियः ॥ ६८ ॥
तोंद्वैधीभावसैन्याचेठेवणेंयोकिंयोकिंजे ॥ बलीनेंदाबितांभूतासुचेअन्यउपायन ॥ ६८ ॥

आपन्नःसंधिमंन्विच्छेत्कुर्वाणःकालपालनं
एकएवोपहारस्तुसंधिरेषमतोहिनः ॥ ६९ ॥
विपन्नसंधितोइच्छीकरितांकालपालन ॥ एकचीउपहाराख्यसंधिअह्माअसेमत ॥ ६९ ॥

उपहारस्यभेदास्तुसर्वेन्येमैत्रवर्जिताः
अभियोक्ताबलीयस्त्वादलब्ध्वाननिवर्तते ॥ ७० ॥
भेदतेउपहाराचेसर्वमैत्रीविवर्जित ॥ शत्रूवलीजरिचढेनघेतांनाफिरेकधीं ॥ ७० ॥

उपहाराद्दतेयस्मात्संधिरन्योनविद्यते
शत्रोर्बलानुसारेणउपहारंप्रकल्पयेत् ॥ ७१ ॥
यासाठींउपहाराचेविनासंधिनसेदुजा ॥ शत्रूचेंपाहूनिवलउपहारासकल्पिजे ॥ ७१ ॥

सेवांवापिचस्वीकुर्याद्दद्यात्कन्यांभुवंधनं
स्वसामंतांश्चसंधयात्मंत्रेणान्यजयायवै ॥ ७२ ॥
सेवावाअंगिकारावीदेईभूकन्यकाधना ॥ निकटस्थांससाधावेसल्यानेशत्रूचेजया ॥ ७२ ॥

संधिःकार्योप्यनार्येणसंप्राप्योत्सादयेद्धिसः
संघातवान्यथावेणुर्निबिडैःकंटकैर्वृतः ॥ ७३ ॥
अनार्याहीसंधिकरीउलटेकालपाहुनीं ॥ वेटामध्लाजसावेळूघनकंटकसंयुत ॥ ७३ ॥

नशक्यतेसमुच्छेत्तुंवेणुःसंघातवांस्तथा
बलिनासहसंधायभयेसाधारणेयदि ॥ ७४ ॥
बलिनासहसंधायभयेसाधारणेयदि ॥ ७४ ॥
वेळूकाढूनशकिजेफौजेनेयुक्तहीतसा ॥ बलीशींसंधीकरिजेभयसामान्यतेंजरी ॥ ७४ ॥

आत्मानंगोपयेत्कालेबह्वामित्रेषुबुद्धिमान्
बलिनासहयोद्धव्यमितिनास्तिनिदर्शनं ॥ ७५॥
आत्म्यातेंरक्षिजेकाळींशत्रुसंघींसुबुद्धिनें ॥ लढावेंवलवानाशींशास्त्रींनाहींअसेंमुळीं ॥७५॥
प्रतिवातंहिनघनःकदाचिदपिसर्पति
बलीयसिप्रणमतांकालेविक्रमतामपि ॥ ७६॥
समीरवायुचेंमेघनकधींचहीजातसे ॥ बलीतेंनामितीकालींकरितीजेपराक्रम ॥ ७६ ॥
संपदोनविसर्पंतिप्रतीपमिवनिम्नगाः
राजानगच्छेद्विश्वासंसंधितोपिहिबुद्धीमान ॥७७॥
संपत्तीनकधींजाईनदीउंचस्छलाजसी ॥ राजानकरिविश्वासासामहोतांहिबुद्धिमान्॥७७॥
अद्रोहसमयंकृत्वावृत्रमिंद्रःपुराऽवधीत्
अपन्नोभ्युदयाकांक्षीपीडयमानःपरेणवा ॥७८॥
करोनियांस्नेहपूर्वीइंद्रानेंवृत्रनाशिला ॥ विघडलाउदयाइच्छीशत्रुनींपीड्यमानवा॥ ७८॥
देशकालबलोपेतःप्रारभेत्तचविग्रहं
प्रहीनबलमित्रंतुदुर्गस्छंह्यंतरागतं ॥७९॥
देशेंकालेंवलेंयुक्तआरंभीसमरामग ॥ मित्रज्याचेबलेंहीनदुर्गींदोशत्रुचांतरी ॥ ७९ ॥
अत्यंतविषयासक्तंप्रजाद्रव्यापहारकं
भिन्नमंत्रिबलंराजापीडयेत्परिवेष्टयन् ॥८०॥
अत्यंताविषयासक्तजोप्रजाद्रव्यहारक ॥ यत्प्रधानादिफितुरीराजानेत्यासवेष्टिजे ॥ ८० ॥
विग्रहःसचविज्ञेयोह्यन्यश्चकलहःस्मृतः
बलीयसात्यल्पबलशूरेणनचविग्रहं ॥८१॥
त्यासविग्रहहेंनावदुजाकलहबोलिला ॥ बलीशींवाअल्पबलशूरीनकरीविग्रहा ॥ ८१ ॥
कुर्याच्चविग्रहेपुंसांसर्वनाशःप्रजायते
एकार्थाभितिवेशित्वंकारणंकलहस्यवा ॥ ८२ ॥
बहूधाविग्रहेंहोतोनृपाचासर्वनाशतो ॥ एकाभिलाषदोघांनातेणेंकलहहोतसे ॥ ८२॥

उपायांतरनाशेतुततोविग्रहमाचरेत्
विगृह्यसंधायतथासंभूयाथप्रसंगतः ॥ ८३ ॥
उपायसर्वथकतांकरीशिवाटिविग्रह ॥ लढूंनिवातसेंसामेप्रसंगेंजमूनीवहू ॥ ८३ ॥

उपेक्षयाचनिपुणैर्यानंपंचविधंस्मृतं
विग्रह्ययातिहियदासर्वान्छत्रुगणान्बलात् ॥ ८४ ॥
निपुणेंवाउपेक्षेनेंपंचधायानतेंअसे ॥ जव्हांसर्वांविग्रहोनींजाईशत्रुगणांवळें ॥ ८४ ॥

विगृह्ययानंयानज्ञैस्तदाचार्यैःप्रचक्षते
अरिमित्राणिसर्वाणिस्वमित्रैःसर्वतोबलात् ॥ ८५ ॥
विगृह्ययानयानज्ञआचार्यैंकथिलेंतथा ॥ शत्रुमित्रासर्वांतेंस्वमित्रीसर्वथावळें ॥ ८५ ॥

विगृह्यचारिभिर्गंतुंविगृह्यगमनंतुवा
संधायान्यत्रयात्रायांपार्ष्णिग्राहेणशत्रुणा ॥ ८६ ॥
विग्रहुनिंअरिशिवाविगृह्ययानतेंहिवा॥ सामाकरूनिशत्रुशींपाठिच्याजे.उठावणी ॥ ८६ ॥

संधायगमनंप्रोक्तंतज्जिगीषोःफलार्थिना
एकोभूपोयदैकत्रसामंतैःसांपरायिकैः ॥ ८७ ॥
उक्तसंधायगमनतेंजयिष्णूफलार्थिंचें ॥ एकावरीएकभूपजवळचापुढचेसह ॥ ८७ ॥

शक्तिशौर्ययुतैर्यानंसंभूयगमनंहितत्
अन्यत्रप्रस्थितःसंगादन्यत्रैवचगच्छति ॥ ८८ ॥
शक्तिशौर्यैंयुक्तजाईवदासंभुययानतें ॥ एकत्रजाणेंअसतांप्रसंगेंभलतेकडे ॥ ८८ ॥

प्रसंगयानंतत्प्रोक्तंयानविद्भिश्चमंत्रिभिः
रिपुंयातस्यबलिनःसंप्राप्यविकृतंफलं ॥ ८९ ॥
प्रसंगयानतेंउक्तयानज्ञातेमुसद्दिनीं ॥ बलीरिपूशींसमरींनिष्फलत्वासपाउनीं ॥ ८९ ॥

उपेक्ष्यतास्मिन्तद्यानमुपेक्षायानमुच्यते
दुर्वृत्तेऽप्यकुलीनेतोबलंदांतारिज्यते ॥ ९० ॥
जाणेंउपेक्षूनतयाउपेक्षायानत्रोलिलें ॥ दुर्वृत्तकुलहीदातातरीफौजरिंजतयीं ॥ ९० ॥

त्वहष्टंकृत्वास्वीयबलंपारितोष्यप्रदानतः
नायकःपुरतोयायात्प्रवीरपुरुषावृतः ॥ ९१ ॥
खुषींकरुनीफौजेलावक्षीसीलागिदेउनी ॥ चालेपुढेनायकतोशूरसरदारसंयुत ॥ ९१ ॥

मध्येकलत्रंकोशश्चस्वामीफल्गुचयत्धनं
ध्वजिनींचसदोद्युक्तःसंगोपायेद्दिवानिशं ॥ ९२ ॥
मध्योंस्त्रियाभूपकोशरसदेअल्पहीधन ॥ हुषारीनेंसदाफौजेरक्षिजावेंअहर्निश ॥ ९२ ॥

नद्यद्रिवनदुर्गेषुयत्रयत्रभयंभवेत्
सेनापतिस्तत्रतत्रगच्छेद्व्यूहकृतैर्बलैः ॥ ९३ ॥
नदीकिल्लागिरिवनीजेथेंजेथेंअसेभय ॥ तिथेंसेनापतिचोलेसेनाव्युहकरुनियां ॥ ९३ ॥

यायाव्द्युहेनमहतामकरेणपुरोभये
श्येनेनोभयपक्षेणसूच्यावाधीरवक्त्रया ॥ ९४ ॥
मगरव्यूहेंचालावेंअसतांचिपुढेंभय ॥ सूचीव्यूहेंवीरमुखेंदुपार्श्वीश्येनव्युहिवा ॥ ९४ ॥

पश्चाद्भयेतुशकटंपार्श्वयोर्वज्रसंज्ञिकं
सर्वतःसर्वतोभद्रंचक्रंव्यालमथापिवा ॥ ९५ ॥
भयेंमागीलशकटवाजुच्यावज्रसंज्ञक ॥ चौदिशेसर्वतोभद्रव्युहचक्रहिसर्पवा ॥ ९५ ॥

यथादेशंकल्पयेद्वाशत्रुसेनाविभेदकं
व्यूहरचनसंकेतान्वाद्यभाषासमीरितान् ॥ ९६ ॥
देशानुरूपवाकल्पीशत्रुसेनेंसभेदिसा ॥ संकेतव्यूहकरण्याचेभाषावावाद्यनिर्मित ॥ ९६ ॥

स्वसैनिकैर्विनाकोपिनजानातितथाविधान्
नियोजयेच्चमतिमान्व्यूहान्नानाविधान्सदा ॥ ९७ ॥
स्वफौजवाल्यावांचूनिनजाणेंकोणहीदुजा ॥ बुद्धिवानेंयोजिजावेंव्यूहनानाप्रकारचे ॥ ९७ ॥

अश्वानांचगजानांचपदातीनांपृथक्पृथक्
उच्चैःसंश्रावयेद्व्यूहसंकेतान्सैनिकान्नृपः ॥ ९८ ॥
गजघोडेपायदळातेवितेवेगवेगळे ॥ मोठ्यानेंऐकवीव्यूहसंकेतासैनिकांनृप ॥ ९८ ॥

वामदक्षिणसंस्थोवामध्यस्थोवाग्रसंस्थितः
श्रुत्वातान्सैनिकैःकार्यमनुशिष्टंयथातथा ॥ ९९॥
डावेयाउजवेयामधूनधेयाराहुनीपुढें ॥ ऐकोनिकानसैनिकेंकारजेलजसेंजसें ॥ ९९ ॥
संमीलनप्रसरणंपरिभ्रमणमेवच
आकुंचनंतथायानंप्रयाणमपयानकं ॥ ११०० ॥
मिळणेंपसरणेंहिंवाढोळेंफिरणेंतसें ॥ होणेंआखूडहीजाणेंफिरणेंपरतेंतसें ॥ ११००॥
पर्यायेणचसांमुख्यंसमुत्थानंचलुंठनं
संस्थानंचाष्टदलवच्चक्रवद्गोलतुल्यकं ॥ १ ॥
समोरहोणेंपर्यायेंउठणेंलोळणेंतसें ॥ राहणेंअष्टदलसेंचक्रसेंगोलतुल्यवा ॥ १॥
सूचीतुल्यंशकटवदर्धचंद्रसमंतुवा
पृथग्भवनमल्पाल्पैःपर्यायैःपंक्तिवेशनं ॥ २ ॥
सुईसनानेंविगडासमवाअर्धचंद्रसा ॥ योज्याचेंवेगळेंहोणेंओळीहोणेंक्रमेंतसें ॥ २ ॥
शस्त्रास्त्रयोर्धारणंचसंधानंलक्ष्यभेदनं
मोक्षणंचतथास्त्राणांशस्त्राणांपरिघातनं ॥ ३ ॥
शस्त्रास्त्रघेणेंपाहणेंनिशाणालावणेंतसें ॥ अस्त्राचेंसोडणेंतेवीशस्त्राचेंमारणेंतसें ॥ ३ ॥
द्राक्संधानंपुनःपातोग्रहोमोक्षःपुनःपुनः
स्वगूहनंप्रतीघातःशस्त्रास्त्रपदविक्रमैः ॥ ४ ॥
झट्संधानपुन्हापाततशाफेरीपुनःपुन्हा ॥ शस्त्रास्त्राचेंपडग्यानेंमारणेंदेहरक्षुनी ॥ ४ ॥
द्वाभ्यांत्रिभिश्चतुर्भिर्वापंक्तितोगमनंततः
तथाप्राक्भवनंचापसरणंतूपसर्जनं ॥ ५ ॥
दोहींतिहींवापाचींवाओळिनेंचालणेंमग ॥ पुढेंहोणेंतसेमागेंसरणेंवेगळेंपण ॥ ५ ॥
अपसृत्यास्त्रसिध्यर्थमुपसृत्यविमोक्षणे
प्राक्भूत्वामोचयेदस्त्रंव्यूहस्थःसैनिकःसदा ॥ ६ ॥
मागेंहोणेंदरेसीलाहोपुढेंसोडण्यामग ॥ पुढेंहोउनसोडावेंअस्त्राव्यूहातुनीजनें ॥ ६ ॥

आसीनःस्याद्विमुक्तास्त्रःप्राग्वाचापसरेत्पुनः
प्रागासीनंतूपसृतोदृष्ट्वास्वास्त्रंविमोचयेत् ॥ ७ ॥
बंदूकसोडुनिबसेनेचीमागेंसरेंहिवा ॥ पूर्वींबस्ल्यासपाहूनीअस्त्रसोडीपुढेंसरून् ॥ ७ ॥
एकैकशोद्विशोवापिसंघशोबोधितोयथा
क्रौंचानांखेगतिर्यादृक्पंक्तितःसंप्रजायते ॥ ८ ॥
एकैवादोहोंनींसंघींसंकेतेंसुचवीजसें ॥ जशीआक्रौंचपक्ष्यांचीआकाशींओळिनेंगति। ८॥
तादृक्संरचयेवत्क्रौंचव्यूहंदेशबलंयथा
सूक्ष्मग्रीवंमध्यपुच्छंस्थूलपक्षंतुपंक्तितः ॥ ९॥
क्रौंचव्यूहींतसेंफिर्वींफौजेतेंस्थानपाहुनीं ॥ सूक्ष्ममानेंपुछिमध्यमोठापंखिहिओळिनें॥ ९ ॥
बृहत्पक्षंमध्यगलपुच्छेश्येनंमुखेतनु
चतुष्पात्मकरोदीर्घस्थूलवक्राद्विरोष्टकः ॥१० ॥
महापक्षींमध्यगळींपुच्छींतोश्येनव्यूहहो ॥ लंबामगरचौपाईमुखींजाडाद्विरोष्ठही ॥ १०॥
सूचसूक्ष्ममुखोदीर्घसमदंडांतरंध्रयुक्
चक्रव्यूहश्चैकमार्गोह्यष्टधाकुंडलीकृतः ॥ ११ ॥
सूचीअल्पमुखींलांबमुळींछिदमधींसम ॥ चक्रव्यूहाएकवाटजयांतेंआठकुंडलें ॥ ११ ॥
चतुर्दिक्ष्वष्टपरिधिःसर्वतोभद्रसंज्ञकः
अमार्गश्चाष्टवलयीगोलकःसर्वतोमुखः ॥१२ ॥
चारीदिशेआठवळीसर्वतोभद्रतावतो ॥ नवाटज्याआठवळीगोलतासर्वतोमुख ॥ १२ ॥
शकटःशकटाकारोव्यालोव्यालाकृतिःसदा
सैन्यमल्पंबृहद्वापिदृष्ट्वामार्गंरणस्थलं ॥१३॥
गाड्यासमानशकटसर्पसर्पाकृतिअसे ॥ थोडेंवासैन्यबहुहीरणभूमार्गपाहुनीं ॥ १३॥
व्यूहैर्व्यूहेनव्यूहाभ्यांसंकरेणापिकल्पयेत्
यंत्रास्त्रैःशत्रुसेनायाभेदोयेभ्यःप्रजायते ॥ १४॥
एकेदोहोंनींबहूनींव्यूहसंकरकल्पिवा ॥ यंत्रास्त्रेंशत्रुसेनेचाजेथुनीभेदहोयस्या ॥ १४ ॥

स्थलेष्वथस्तेषुसंतिष्ठेत्ससैन्योह्यासनंहितत्
तृणान्नजलसंभारायेचान्येशत्रुपोषकाः ॥ १५ ॥

तयास्थलींससैन्येंजेंराहणेंतेंचिआसन ॥ तृणान्नजलसंभारदुजेजेशत्रुपोषक ॥ १५ ॥

सम्यङ्निरुध्यतान्यत्नात्परितश्चिरमासनात्
विच्छिन्नविविधासारंप्रक्षीणयवसेंधनं ॥ १६ ॥

नीटरोधोंनियत्नेंत्यांभोंवतेंस्थिरआसनें ॥ हीनायुद्धसरंजामेंकनतीघासलाकडे ॥ १६ ॥

विगृह्यमाणप्रकृतिंकालेनैववशंनयेत्
अरेश्वविजिगीषोश्वविग्रहेहीयमानयोः ॥ १७ ॥

अशाक्षीणप्रकृतितेंकालानेंकारिजेवश ॥ शत्रूवाजिंकिणारावासमरींक्षीणहोउनी ॥ १७ ॥

संधाययदवस्थानंसंधायासनमुच्यते
उच्छिद्यमानोबलिनानिरुपायप्रतिक्रियः ॥ १८ ॥

राहाणेंजेंसामयोगेंसंधायासनतेंअसे ॥ पीडितारिपुनेंभारीहोतांचीनिरुपायजो ॥ १८ ॥

कुलोद्भवंसत्यमार्यमाश्रयेतबलोत्कटं
विजिगीषोस्तुसाह्यार्थाःसुहृत्संबंधिबांधवाः ॥ १९ ॥

कुलीनाआर्यश्रेष्ठांतेंआश्रयावेंबलाधिका ॥ जिंकियाचेंसह्यअर्थसुहृत्संबंधिबांधव ॥ १९ ॥

प्रदत्तभृतिकाह्यन्यभूपाअंशप्रकल्पिताः
सैवाश्रयस्तुकथितोदुर्गाणिचमहात्मभिः ॥ २० ॥

दिलेंवेतनजाभूपदुजेजाभागकल्पिले ॥ कथियेलाआश्रयतोकिल्लावाहिसुबुद्धिनीं ॥२०॥

अनिश्चितोपायकार्यःसमयानुचरोनृपः
द्वैधीभावेनवर्तेतकाकाक्षिवदलक्षितं ॥ २१ ॥

ननिश्चयउपायाचावागणेंकालसेंहिजें ॥ द्वैधीभावेंभूपवागेगूढत्वेंकाकनेत्रसा ॥ २१ ॥

प्रदर्शयेदन्यकार्यमन्यमालंबयेत्तथा
सदुपायैश्चसन्मंत्रैःकार्यसिद्धिरथोद्यमैः ॥ २२ ॥

दावीएककरीएकसुउपायेंसुमस्लती ॥ कार्यसिद्धीहोतअसेसुउद्योगेंकरूंनिया ॥ २२ ॥

भवेदल्पजनस्यापिकिंपुनर्नृपतेर्नहि
उद्योगेनैवसिध्यंतिकार्याणिनमनोरथैः ॥ २३ ॥
सदाअल्पजनांचींहीनृपाचींनकशींमग ॥ यत्नेंचिसिद्धहोतातीकार्येंनाचिमनोरथें ॥ २३ ॥
नहिसुप्तमृगेंद्रस्यनिपतंनिगजामुखे
अयोभेद्यमुपायेनद्रवतामुपनीयते ॥ २४ ॥
ननिज्झेल्याहिसिंव्हाचेमुखांतपडतीगज ॥ अभेद्यहीलोहयत्नेंद्रवुनींहोयपाणिसें ॥ २४ ॥
लोकप्रसिद्धमेवैतद्वारिवन्हेर्नियामकं
उपायोपगृहीतेनतेनैतत्परिशोष्यते ॥ २५ ॥
प्रसिद्धहेंचिलोकांतपाणीविझावीअग्निते ॥ तयाउपायकरितांअाजलातोचिशोषितो २५॥
उपायेनपदंमूर्ध्निन्यस्यतेमत्तहास्तिनां
उपायेषूत्तमोभेदःषड्गुणेषुसमाश्रयः ॥ २६ ॥
उपायेंमस्तकीपायठेविजेमत्तहस्तिचे ॥ उपायांतश्रेष्ठभेदषड्गुणांतसमाश्रय ॥ २६ ॥
कार्यौद्वौसर्वदातौतुनृपेणविजिगषिुणा
ताभ्यांविनानैवकुर्याद्युत्धंराजाकदाचन ॥ २७ ॥
सदाहेकरिनेंदोनजयेच्छुनरपेंस्वयें ॥ नकरावेंतयावीणनृपानेंयुद्धवेंकधीं ॥ २७ ॥
परस्परंप्रातिकूल्यंरिपुसेनपमंत्रिणां
भवेद्यथातथाकुर्यात्तत्प्रजायाश्चतत्स्त्रियः ॥ २८ ॥
अन्योन्यींवांकडेशत्रूफौजसर्दारमंत्रियां ॥ पडेजसेंकरीतेवीतत्प्रजास्त्रीमनीवळें ॥ २८॥
उपायान्षड्गुणान्वीक्ष्यशत्रोःस्वस्यापिसर्वदा
युत्धंप्राणात्ययेकुर्यात्सर्वस्वहरणेसति ॥ २९ ॥
उपायांषड्गुणांपाहेशत्रुचाअपल्यासदा ॥ करीप्राणांतिवायुद्धाजातेंसर्वस्वहिनरी ॥२९॥
स्त्रिविप्राभ्युपपत्तौचगोविनाशेपिब्राह्मणैः
प्राप्तेयुद्धेक्वचिनैवभवेदापिपराङ्मुखः ॥ ३० ॥
स्त्रीविप्रगोहितासाठींरणांब्राह्मणहीकरी ॥ प्राप्तहोतांयुद्धकधींदावावेंनाचिपाठितें ॥३०॥

युध्दमुत्सृज्ययायोतिसदेवैर्हन्यतेभृशं
समोत्तमाधमैराजात्वाहूत:पालयन्प्रजा: ॥ ३१ ॥
युध्दासोडूनजोजाईदेवत्यामारितीसदा॥समोंत्तमाधमीराजाहटक्तापालकप्रजा ॥ ३१ ॥
ननिवर्तेतसंग्रामात्क्षात्रधर्ममनुस्मरन्
राजानंचापयोत्धारब्राह्मणंचाप्रवासिनं ॥ ३२ ॥
लढाईतूनिनफिरेक्षात्रधर्मास्मरूनियां ॥ युद्धाभीणारराजाला्ब्राह्मणाअप्रवासिला ॥३२॥
निगीलतिभूमिरेतौसर्पोबिलशयानिच
ब्राह्मणस्यापिचापत्तौक्षत्रधर्मेणवर्ततः ॥ ३३ ॥
गिळीतसेहीपृथिवीसर्पसीबिलउंदिरा ॥ ब्राह्मणातेंहिविपदीधर्मक्षात्रियतोअसे ॥ ३३ ॥
प्रशस्तंजीवितंलोकेक्षत्रंहिब्रह्मसंभवं
अधर्मःक्षत्रियस्यैषयच्छय्यामरणंभवेत् ॥ ३४ ॥
प्रशस्तजीवण्यालोकींक्षत्रियब्राह्मणोद्भव ॥ क्षत्रियालंतोअधर्मकाळशय्येवरीजरी ॥३४॥
विसृजन्श्लेष्मापित्तानिकृपणंपरिदेवयन्
अविक्षतेनदेहेनप्रलयंयोधिगछति ॥ ३५ ॥
ओकीतकफपित्तातेंरडणेंदीनवाणिनें ॥ जखमेवीणदेहानेंमरणाजोहिपावतो ॥ ३५ ॥
क्षत्रियोनास्यतत्कर्मप्रशंसंतिपुराविद:
नगृहेमरणंशस्तंक्षत्रियाणांविनारणात् ॥ ३६ ॥
क्षत्रियातेंनहेंकर्मपूर्वज्ञातेप्रशंसीती ॥ नघरींमरणेंयोग्यक्षत्रियालाविनारणा ॥ ३६ ॥
शौंडीराणामशौंडीरमधर्मंकृपणंचयत्
रणेषुकदनंकृत्वाज्ञातिभि:परिवारितः ॥ ३७ ॥
कुशलानाअकुशलअधर्मेंकृपणत्वतें ॥ करोनिकदनायुद्धींज्ञातिनींपरिवारित ॥ ३७ ॥
शस्त्रास्त्रै:सुविनिर्भिन्न:क्षत्रियोवधमर्हति
आहवेषुमिथोन्योन्यंजिघांसंतोमहिक्षितं ॥ ३८ ॥
शस्त्रास्त्रानेंभिन्नदेहेंमरणपायोग्यक्षत्रिय॥समरामाजिअन्यान्यमारिजेतामहीपति ॥३८॥

युध्यमाना:परंशक्त्यास्वर्गंयांत्यपराङ्मुखा:
भर्तुरर्थेचय:शूरोविक्रमेद्वाहिनीमुखे ॥ ३९ ॥
लढतांनिजशक्तिनेंनफिरेस्वर्गिंजायते ॥ स्वामीसाठींहिजोशूरपराक्रमकरीरणी ॥ ३९॥
भयान्नविनिवर्तेततस्यस्वर्गोह्यनंतक:
आहवेनिहतंशूरंनशोचेतकदाचन ॥ ४० ॥
भयानेंनफिरेजोकाअनंतस्वर्गत्यामिळे ॥ रणांतजोमरेशूरनशोचावेंतयाकधीं ॥ ४० ॥
निर्मुक्त:सर्वपापेभ्य:पुतोयातिसलोकतां
वराप्सर:सहस्त्राणिशूरमायोधनेहतं ॥ ४१ ॥
सर्वपापाहुनीमुक्तपावेमुक्तिसलोकता ॥ हाजारोंअप्सरानामीशूराराणमुखींहता॥ ४१ ॥
त्वरमाणा:प्रधावंतिममभर्ताभवेदिति
मुनिभिर्दीर्घतपसाप्राप्यतेयत्पदंमहत् ॥ ४२ ॥
त्वरेंबहूधावतातीहाभर्तामममहोअशा ॥ दीर्घेंतपेंमुनीनीजेंपावीजेतेंमहापद ॥ ४२ ॥
युत्धाभिमुखनिहतै:शूरैस्तद्रागवाप्यते
एत्ततपश्चपुण्यंचधर्मश्चैवसनातन: ॥ ४३ ॥
समोरयुद्धिंपडल्याशूरींतिपाविजेत्वरे ॥ तपहेंचीपुण्यहेंचीधर्महाचिसनातन ॥ ४३ ॥
चत्वारआश्रमास्तस्ययोयुत्धेनपलायते
नहिशौर्यात्परंकिंचित्त्रिषुलोकेषुविद्यते ॥४४ ॥
चारीआश्रमत्याहोतीजोयुद्धींनपळेकधीं ॥ नाहींशौर्यावरीकाहींवस्तुलोकत्रयामधीं ॥४४॥
शूर:सर्वंपालयतिशूरेसर्वंप्रतिष्ठितं
चराणामचराअन्नंअदंष्ट्रादंष्ट्रिणामपि ॥ ४५ ॥
सर्वांसपाळितोशूरशूरींहेसर्वराहिलें ॥ चराचेंअन्नअचरअदंष्ट्रदंष्ट्रिचेंअसे ॥४५ ॥
आपाणय:पाणिमतामन्नंशूरस्यकातरा:
द्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमंडलभेदिनौ ॥ ४६ ॥
हस्तवंताहस्तहीनशूराचेंभितरेंतसे ॥ दोनहेलोकिंपुरुषसूर्यमंडलभेदिती ॥ ४६ ॥

परिव्राट्योगयुक्तोयोरणेचाभिमुखंहत:
आत्मानगोपयेच्छक्तोवधेनाप्यातातायिन:॥४७॥
सन्यसन्यासजोघेंईरणींसन्मुखवाहत ॥ शक्तीनेंरक्षिजेआत्माआततायीवधूनही ॥ ४७ ॥

सुविद्याब्राह्मणगुरुर्युयुधेश्रुतिदर्शनात्
आततायित्वमापन्नोब्राह्मणशूद्रवत्स्मृत: ॥ ४८ ॥
सुविद्याब्राह्मणद्रोणगुरुयुद्धिंश्रुतिवळें ॥ पावतांआततायित्वाहोयब्राह्मणशूद्रसा ॥ ४८ ॥

नाततायिवधेदोषेहंतुर्भवतिकश्चन
उद्यम्यशस्त्रमायातंभ्रूणमप्याततायिनं ॥ ४९ ॥
आततायिबाधिंदोषनलागेमारत्याकधीं ॥ शस्त्रउचलोनियेणाराआततायिशिशूसही॥४९।

निहत्यभ्रुणहानस्यादहत्वाभ्रूणहाभवेत्
अपसरति यो युद्धाज्जीवितार्थीनराधम: ॥ ५० ॥
वधितांपापनघडेअवधेंपापहोतसे ॥ मागेंसरतसेयुद्धींवांचायाजोनराधम ॥ ५० ॥

जीवन्नेवस्मृत:सोपिभुंक्तेराष्ट्रकृतंत्वघं
मित्रंवास्वामिनंत्यक्त्वानिर्गच्छातिरणाच्चय:॥५१॥
वांचूनियाहितोमेलापावेराष्टकृताअघा ॥ टाकूंनिस्वामिमित्रांवाजेजातिसमरंगणीं॥५१॥

सोंतेनरकमायातिसजीवोनिंद्यतेखिलै:
मित्रमापद्गतंदृष्ट्वासहायन्नकरोतिय: ॥५२॥
तोअंतींनरकाजायवाचातांनिंदिजेजनीं ॥ मित्रापच्चीसपाहूनींसहाय्यनकरीतजो ॥५२॥

अकिर्तिंलभतेसोत्रमृतोनरकमृछति
विस्रंभाच्छरणप्राप्तंय:संत्यजतिदुर्मति: ॥ ५३ ॥
अयशातोइथेपावेमरतांनरकातसें ॥ विश्वासेंशरणप्राप्ताटाकितोजोहिदुर्मती ॥ ५३ ॥

सयातिनरकेघोरेयावदिंद्राश्चतुर्दश
सुदुर्वृतंयदाक्षत्रंनाशयेयुस्तुब्राह्मणा: ॥५४॥
तोजायनरकींघोरींचवदाइंद्रतोंवरी ॥ जेंव्हाक्षात्रियदुर्वृत्तब्राह्मणेंनाशिजेतदा ॥ ५४ ॥

युद्धंकृत्वापिशस्त्रास्त्रैनतदापापभाजिनः
हीनंयदाक्षत्रकुलंनीचैर्लोकःप्रपीड्यते ॥ ५५ ॥
करोनियुद्धशस्त्रास्त्रेंनतदापापपावति ॥ हीनजेंव्हाक्षत्रकुलनीचींलोकासपीडितां ॥५५ ॥

तदापिब्राह्मणायुद्धेनाशयेयुस्तुतान्ध्रुवं
उत्तमंमांत्रिकास्त्रेणनालिकास्त्रेणमध्यमं ॥ ५६ ॥
तेंव्हांहीब्राह्मणीयुद्धेंनाशिजावेंतयांप्राति ॥ मांत्रिकास्त्रेंउत्तमतेनालिकास्त्रेंहिमध्यम ॥५६।

शस्त्रैःकनिष्ठंयुद्धंतुबाहूयुद्धंततोऽधमं
मंत्रेरितमाहशक्तिबाणाद्यैःशत्रुनाशनं ॥ ५७ ॥
शस्त्रींकनिष्टतेंयुद्धवाहूचेंअधमाधम ॥ मंत्रेरितमहाशक्तिबाणानींशत्रुनाशन ॥ ५७ ॥

मांत्रिकास्त्रेणतद्युद्धंसर्वयुद्धोत्तमंस्मृतं
नालाग्निचूर्णसंयोगाल्लक्षेगोलनिपातनं ॥ ५८ ॥
तेंयुद्धमांत्रिकास्त्राचेंसर्वयुद्धांतउत्तम । संयोगेंनालदारुचेलक्ष्मीगोलपाडणें ॥ ५८ ॥

नालिकास्त्रेणतद्युद्धंमहाऱ्हासकरंरिपोः
कुंतादिशस्त्रसंघातैर्नाशनंरिपूणांचयत् ॥ ५९ ॥
तेंयुद्धनालिकास्त्राचेंशत्रुहीनकरी हु ॥ भाल्यादिशस्त्रसंगानेंरिपुनाशनजेंहितें ॥५९ ॥

शस्त्रयुद्धंतुतज्ज्ञेयंनालास्त्राभाऽवतःसदा
कर्षणैःसंधिमर्माणांप्रतिलोमानुलोमतः ॥ ६० ॥
जाणिजावेंशस्त्रयुद्धनालास्त्राचेंअभावितें ॥ ओढणेंसंधीमर्माचेंउलटेंसुलटेंपणी ॥ ६० ॥

बंधनैर्घातनंशत्रोर्युक्त्यातद्बाहुयुद्धकं
नालास्त्राणि पुरस्कृत्यलघूनिचमहंतिच ॥६१ ॥
बंधनेंनाशिणेशत्रुयुक्तीनेंबाहुयुद्धतें ॥ नालास्त्रातेंपुढेंयोजिमोठयावाल्हानातसें॥ ६१ ॥

तत्पृष्ठगांश्चपादातान्गजाश्वान्पार्श्वयोस्थितान्
कृत्वायुद्धंप्रारभेतभिन्नामात्यबलारिणा ॥ ६२ ॥
तयामागेंपायदळेंबाजूलागजअश्वते ॥ करोनियुद्धआरभींभिन्नफौजप्रधानेशीं ॥६२ ॥

सांख्येनसुप्रपातेनपार्श्वाभ्यांमपयानतः
युद्धानुकुलभूमेस्तुयावल्लाभस्तथाविधं ॥ ६३ ॥
समोंरचाचीदेमारावाजूचापळुनिंहिवा ॥ युद्धानुकुलभूमीचालाभावरितसैंकरी ॥ ६३॥
सैन्याधांशेनप्रथमंसेनयोर्युद्धमीरितं
अमात्यगोपितैःपश्चादमात्यैःसहतद्भवेत् ॥ ६४ ।
सैन्याधांचेंचिप्रथमसेनेचेंयुद्धवोलिलें ॥ फौजेसहआमात्याचेंप्रधानांशीहिह यिवा ॥६४ ॥
नृपसंगोपितैःपश्चात्स्वतःप्राणात्ययेचतत्
दीर्घाध्वनिपरिश्रांतंक्षुत्पिपासाहित मं ॥ ६५ ॥
हुजातीचेंयुद्धमगप्राणसंकटपावतां ॥ दीर्घमार्गेपरिश्रांतक्षुत्पिपासाश्रमेंयुत ॥ ६५ ॥
व्याधिदुर्भिक्षमरकैःपीडितंदस्युविद्रुतं
पंकपांसुजलंस्कंधव्यस्तंवासातुरंतथा ॥ ६६ ॥
व्याधिदुर्भिमारिनेंपीडिलेंतेविचोरिने ॥ चिखलींधुळींजलींतिवींचालतांथकल्यातसें॥६६ ॥
प्रसुप्तंभोजनेव्यग्रमभूमिष्ठमसंस्थितं
घोराग्निभयवित्रस्तंवृष्टिवातसमाहतं ॥ ६७ ॥
निजलेभोजनीव्यग्रदुष्टभुगननोस्थित ॥ महाग्निभयविध्वस्तवृष्टिवातेंसमाहत ॥ ६७ ॥
एवमादिषुजातेषुव्यसनेश्वसमाकुलं
स्वसैन्यंसाधुरक्षेत्तुपरसैन्यंविनाशयेत् ॥ ६८ ॥
असेंवाजाहलेंअसतांव्यसनेंव्यापिलेंहिवा ॥ निजसैन्याप्रक्षिजावेंपरसैन्यांशिजे ॥ ६८ ॥
उपायान्षड्गुणान्मंत्रंशत्रोःस्वस्यापिचिंतयेत्
धर्मयुद्धैःकूटयुद्धैर्हन्यादेवरिपुंसदा ॥ ६९ ॥
उपायाषड्गुणामंत्रारिपुचेंजाणिआपुले ॥ धर्मयुद्धेंकूटयुद्धेंरिपुतेंनाशिजेसदा ॥ ६९ ॥
यानेसपादभृत्यातुस्वभृत्यावर्धयन्नृपः
स्वदेहंगोपयन्युद्धेचर्मणाकवचेनच ॥ ७० ॥
स्वारींतदेचतुर्थांशजादेवेतनभूमिप ॥ स्वदेहारक्षिजेंयुद्धींचर्मानेंकवचेंहिवा ॥ ७० ॥

पाययित्वामदंसम्यक्सैनिकाशौर्यवर्धनं
नालास्त्रेणचखड्गाद्यैःसैनिकैर्दारयेदरीन् ॥७१॥
पाजूनिमदिराफौजेनीटशौर्यविवर्धन ॥ खड्गादीकेंनालअस्त्रेंसेनेनेंजिंकिजेअरी ॥७१॥
कुंतेनसादिंबाणेनरथिनंरथगोपिच
गजोगजेनयातव्यःस्तुरगेणतुरंगमः ॥ ७२ ॥
भाल्यांनींस्वारबाणांनीरथींतीवेगजास्छितां ॥ हत्तीशींहत्तीझुझवीतुरंगांशींतुरंगम ॥७२॥
रथेनचरथोयोज्यःपत्तिनापत्तिरेवच
एकेनैकश्चशस्त्रेणशस्त्रमस्त्रेणवास्त्रकं ॥ ७३ ॥
रथारथाशींयोजावेपदातींशींपदातितें ॥ एकाशींएकशस्त्राशींशस्त्रअस्त्रींहिअस्त्रतें ॥७३॥
नचहन्यात्स्थलारूढंनक्लीबन्नकृतांजलिं
नमुक्तकेशमासीनंनतवास्मीतिवादिनं ॥ ७४ ॥
जागींवसल्यानमारावेनक्लीवाशरणानतें ॥ केंससोडूनिबसल्यातुझामीवदत्याहिन ॥ ७४ ॥
नसुप्तंनविसन्नाहंननग्नंनातिरायुधं
नयुध्यमानंपश्यंतंयुध्यमानंपरेणच ॥ ७५ ॥
ननिजल्यावाअकवचानागव्याननिरायुधा॥नयुद्धापाहाणाऱ्यातेंअन्यांशींलढत्यातसे ॥७५॥
पिबतंनचभुंजानमन्यकार्याकुलंचन
नभीतंनपरावृत्तंसतांधर्ममनुस्मरन् ॥ ७६ ॥
पीतांननेवितांतेंवीअन्यकार्यांतसक्तजो ॥ नभीतांनपळाल्यातेधर्मस्मरूनिसाधुचा ॥७६॥
वृध्धोबालोनहंतव्योनैवस्त्रीकेवलोनृपः
यथायोग्यंसंयोज्यनिघ्नन्धर्मोनहीयते ॥ ७७ ॥
नचिवृद्धांनवाबालांनस्त्रीनिनृपकेवळ ॥ योजितांयोग्यसेघातींधर्महीननहोतसे ॥ ७७ ॥
धर्मयुध्धेतुकूटेवैनसंतिनियमाअमी
नयुध्धंकूटसदृशंनाशनंबलवद्रिपोः ॥ ७८ ॥
धर्मयुद्धींकूटयुद्धींनेमनाहींतहेमुळीं ॥ नयुद्धकपटातुल्यशत्रुनाशाबलीअसे ॥ ७८ ॥

रामकृष्णेंद्रादिदेवैःकूटमेवादृतंपुरा
कूटेननिहतोवालिर्यवनोनमुचिस्तथा ॥ ७९ ॥

रामकृष्णेंद्रादिदेविंकूटआदरिलेंमुळीं ॥ कपटेंमारिलावालीतसानमुचियावन ॥ ७९ ॥

प्रफुल्लवदनेनैवतथाकोमलयागिरा
क्षुरधारेणमनसारिपोश्छिद्रंसुलक्षयेत् ॥ ८० ॥

प्रसन्नमुखपद्मानेंतसेंकोमळवाणिनें ॥ सुऱ्यांसमानहृदयेंरिपुचींछिद्रलक्षिजे ॥ ८० ॥

मंचासीनःशतानीकःसेनाकार्यंविचिंतयन्
सदैवव्यूहसंकेतवाद्यशब्दांतवर्तिनः ॥ ८१ ॥

खुर्चीवसेशतानीकसेनाकार्यपाहावया ॥ विविधव्यूहसंकेतवाद्यशब्दादिवस्तुंचें ॥ ८१ ॥

संचरेयुःसैनिकाश्चराजराष्ट्रहितैषिणः
भेदितांशत्रुणादृष्ट्वास्वसेनांयातयेच्चतां ॥ ८२ ॥

संचरावेंत्याचफौजेराज्यराष्ट्रहितेच्छुनें ॥ शत्रूनेंभेदिल्याफौजेस्वसेनेयत्नांनाशिजे ॥ ८२ ॥

प्रत्यग्रेकर्मणिकृतेयोधैर्दद्याधनंचतान्
पारितोष्यंवाधिकारंक्रमातोर्हैन्नृपःसदा ॥ ८३ ॥

स्वामीपुढेंकामकर्तांशूरांनांधनदेंइजें ॥ बक्षीसहुद्दाहितसाक्रमेंयोग्यासदानृपें ॥ ८३ ॥

जलान्नतृणसंरोधैःशत्रुनसंपीडयेद्यत्नतः
पुरस्ताद्विषमेदेशेपश्चाद्धंन्यातुवेगवान् ॥ ८४ ॥

जलान्नतृणरोधादिंसुयत्नेंरिपुपीडिजे ॥ पुढूनिंवावक्रभूतवेंगेंमागूनवावधीं ॥ ८४ ॥

कूटस्वर्णमहादानैर्भेदयित्वाद्विषद्बलं
नित्यविस्त्रंभसंसुप्तंप्रजागरकृतश्रमं ॥ ८५ ॥

कृतृमस्वर्णदानानेंशत्रुफौजेसफोडुनीं ॥ विश्वासेंनिजलींकिंवाजागरेंश्रमुनींहिवा ॥ ८५ ॥

विलोभ्यापिपरानीकमप्रमत्तोविनाशयेत्
तत्सहायबलंनैवव्यसनाप्तमपिक्वचित् ॥ ८६ ॥

भुलवोनींशत्रुसेनेंहुशारीनेंविनाशिजे ॥ त्याचासहायतेनेलासंकटांताहिनावधीं ॥ ८६ ॥

स्वसमीपतरंराज्यंनान्यस्मात्ग्राहयेत्क्वचित्
क्षणंयुत्धायसज्येतक्षणंचापसरेत्पुनः ॥८७॥

काकडावरिचाराज्याघेउंदेनदुजाकधीं ॥ क्षणींयुद्धापुढेंव्हावेक्षणेंमागेंसरेपुन्हा ॥८७॥

अकस्मान्निपतेद्दुराद्दस्युवत्परितःसदा
रूप्यंहेमचकूप्यंचयोयज्जयातितस्यतत् ॥ ८८॥

पडेदुरूनिसहसाभावेताचोरसासदा ॥ मोहोरपैशावारिजेहरींजोतेतयासदे ॥ ८८ ॥

दद्यात्कार्यानरूपंचहृष्टोयोधान्प्रहर्षयन्
विजित्येवारिपूनेवंसमादद्यात्करंतथा ॥ ८९ ॥

कार्यपाहोंनिदेऊनींफौजिलाकरीजेखुषी ॥ असेंजिकूनरीपुतेंकराघेइंतयाहुनीं ॥ ८९ ॥

राज्यांशंवासर्वराज्यंनंदयीततः प्रजाः
तुर्यमंगलघोषेणस्वकीयंपुरमाविशेत् ॥ ९०. ॥

राज्यांशवासर्वराज्यप्रजाआनंदवीमग ॥ वाजंत्रेंमंगलरवेंस्वकीयपुरिंजाइंजे ॥९०।

तत्प्रजाःपुत्रवत्सर्वाःपालयीतात्मसात्कृताः
नियोजयेन्मंत्रिगणमपरंमंत्रचिंतने ॥ ९१ ॥

शत्रुप्रजापुत्रतशापाळींस्वाधीनजातयां ॥ दुजेंयोजींप्रधाना.देतिथेंमस्लतिलानृप ॥९१॥

देशेकालेचपात्रेचह्यादिमध्यावसानतः
भवेन्मंत्रफलंकीदृगुपायेनकथंत्विति ॥ ९२ ॥

देशींकालींतसेंपात्रींआदिमध्यावसानिवा ॥ सल्याचेफलहोकेवीउपायानेकसेंअसें ॥९२॥

मंत्र्याद्यधिकृतःकार्यंयुवराजायबोधयेत्
पश्चाद्राज्ञेतुतैःसाकंयुवराजानिवेदयेत् ॥ ९३ ॥

प्रधानींनिजकार्यातेंयुवराजासबोधिजे ॥ मगभूपांतयांसुद्धांयुवराजेंनिवेदिजे ॥ ९३ ॥

राजासंशासयेदादौयुवराजंततस्तुसः
युवराजोमंत्रिगणान्राजाग्रेतधिकारिणः ॥ ९४ ॥

राजाअज्ञाकारिआधींयुवराजासतोमग ॥ राजापुढेंमंत्रिगणाअधिकारीगणातसें ॥ ९४ ॥

सदसत्कर्मराजानंबोधयेत्धिपुरोहितः
ग्रामाद्बहिःसमीयेतुसैनिकान्धारयेत्सदा ॥ ९५ ॥
सदसत्कर्मराजातेंबोधिजावेंपुरोहितें ॥ गावांबाहेरजवळींफौजेलाठेविजेसदा ॥ ९५ ॥
ग्राम्यसैनिकयोर्नस्यादुत्तमर्णाधमर्णता
सैनिकार्थंतुपण्यानिसैन्येसंधारयेत्पृथक् ॥ ९६ ॥
फौजेशींगांववाल्यांशीधनींऋणीपणानतो॥फौजेच्यासाठिबाजारलश्करींकरिवेगळा ।९६।
नैकत्रवासयेत्सैन्यंवत्सरंतुकदाचन
सेनासहस्त्रंसज्जंस्यात्क्षणात्संशासयेत्तथा ॥९७॥
नठेविसैन्यएकत्रवरषावरतींकधीं ॥ तयारफौजहज्जारक्षणेहोशिक्षिजेतसें ॥ ९७ ॥
संशासयेत्स्वनियमान्सैनिकानष्टमेदिने
चंडत्वमाततायित्वंराजकार्येविलंबनं ॥ ९८ ॥
सिकवावेंस्वनियमाफौजेतेंआठव्यादिनीं ॥ कोपितांआतवायित्वराजकार्यविलंबही ।९८।
अनिष्टोपेक्षणंराज्ञःस्वधर्मपरिवर्जनं
त्यजंतुसैनिकानित्यंसंलापमपिवापरैः ॥ ९९ ॥
स्वधर्माटाकणेंतेंवाराजानिष्टाउपेक्षणें ॥ टाकासैनिकहोनित्यशत्रूशींभाषणातसें ॥ ९९ ॥
नृपाज्ञयाविनाग्रामंनविशेयुःकदाचन
स्वाधिकारीगणस्यापिह्यपराधंदिशंतुनः ।१२००।
गांवींविनानराजाज्ञेप्रवेशावेंकधींचही ॥ हुद्देदाराचेहिवदाअपराधाअह्माप्रती॥१२००॥
मित्रभावेनवर्तध्वस्वामिकृत्येसदाऽखिलैः
सूज्वलानिचरक्षंतुशस्त्रास्त्रवसनानिच ॥ १ ॥
मित्रभावेंचिवागावेंसर्वांनींस्वामिकामिहो ॥ झगझगीताचिठेवावेंशस्त्रेंअस्त्रेंदरोसिला ॥ १ ॥
अन्नंजलंप्रस्थमात्रंपात्रंबव्हन्नसाधकं
शासनादंन्यथाचारान्विनेष्यामियमालयं ॥ २ ॥
अन्नपाणिप्रस्थमानपात्रबव्हन्नहोयसें ॥ आज्ञेतेंभंगितीत्यांतेंनेयीनमियमाल्या ॥ २ ॥

भेदायितारिपुधनंगृहीत्वादर्शयंतुमा
सैनिकैरभ्यसेनित्यंव्यूहाद्यनुकृतिंनृपः ॥ ३ ॥
भेदिताशत्रुचेंद्रव्यघेउनीयांवदामला ॥ फौजेसहीतअभ्यासिव्यूहाचारिचनानृप ॥ ३ ॥
तथाऽयनेयनेलक्ष्यमस्त्रपातैर्विभेदयेत्
सायंप्रात.सैनिकानांकुर्यात्संगणनंनृपः ॥ ४ ॥
साहासाहामासिकरीअस्त्रांचीचांद नारिती ॥ दोनदांदिवशींभूपफौजेच्याघेहजीरितें ॥४॥
ज्यात्याकृतिवयोदेशग्रामवासान्विमृश्यच
कालंभृत्यवधिंदेयंदत्तंभृत्यस्यलेखयेत् ॥ ५ ॥
नाम्याकारउमरदेशगांववस्तीविचारुनी ॥ दिल्याकालाभृत्यवधीदेणेंभृत्यासतेंलिही ॥५॥
कतिदत्तंहिभृत्येभ्योवेतनेपारितोषिकं
तत्प्राप्तिपत्रंगृण्हीयादद्याद्वेतनपत्रकं ॥ ६ ॥
सेवकातेंकितें दिलेंवेतनावीणत्रक्षिस ॥ त्याचेंप्राप्तीपत्रघेईद्यावेंवेतनपत्रयां ॥ ६ ॥
सैनिकाःसिक्षिकायेयेतेषुपूर्णाभृतिःस्मृताः
व्यूहाभ्यासेनियुक्तायेतेष्वर्धांभृतिमावहेत् ॥ ७ ॥
पुरेजेशिकलेफौजींदितयांपूर्णवेतन ॥ व्यूहाभ्यासाःर्गींशिकत्याअर्धेवेतनदेईजे ॥ ७ ॥
असत्कर्त्राश्रितंसैन्यंनाशयेच्छत्रुयोगतः
नृपस्यासद्गुणरताःकेगुणद्वेषिणोनराः ॥ ८ ॥
फौजमाननदेत्याचीशत्रुयोगीकरीक्षती ॥ स्वदुर्गुणेंहर्षकोणा खेदकोणासद्गुणें ॥ ८ ॥
असद्गुणोदासिनाःकेहंन्यात्तान्विमृशन्नृपः
सुखासक्तांस्त्यजेद्भृत्यान्गुणिनोपिन्नृपःसदा ॥९॥
स्वगुणींजेउदासीनाशिक्षादेयांविचारुनी ॥ सुखाळुभृयटाकावेगुणीहीअसतांनृपे ॥ ९ ॥
सुस्वांतलोकविश्वस्तायोज्यास्त्वंतःपुरादिषु
धार्याःसुस्वांतविश्वस्ताधनादिव्ययकर्माणि ॥१०॥
जोचाविश्वासुमुननायोजींअंतःपुरींतयां ॥ तशांतेंचखजीन्यांतअमाखर्चीहिठेविजे॥१०॥

तथाहिलोकविश्वस्तोबाह्यकृत्येनियुज्यते
अन्यथायोजितास्तेतुपरिवादायकेवलं ॥ ११ ॥
ज्याचाविश्वासलोकानांयोजावेबाह्यकामितें॥अन्यथायोजितांज्यांतेंअपवादासकेवळ ॥ ११ ॥

शत्रुसंबंधिनोयेयेभिन्नामंत्रिगणादयः
नृपदुर्गुणतोनित्यंल्हतमानागणाधिकाः ॥ १२ ॥
जेजेसंबंधिरिपुचेप्रधानादिफितूरिजे ॥ नृपाचेदुर्गुणेंनित्यहीनमानेंगुणेंवर ॥ १२ ॥

स्वकार्यसाधकायेतुसुभृत्यापोषयेच्चतान्
लोभेनाऽसेवनाद्भिन्नास्तेष्वर्धांभृतिमावहेत् ॥ १३ ॥
स्वकार्याचेसाधकजेपोषीत्यांशिसुवेतनें ॥ लोभेंअसेवनेंभिन्नतयांअर्धेंचिवेतन ॥ १३ ॥

शत्रुत्यक्तान्सुगणिनःसुभृत्यापालयेन्नृपः
परराष्ट्रेल्हतेदद्याद्भृतिंभिन्नावार्धंतथा ॥ १४ ॥
गुणीजेत्यक्तशत्रूनींतयांपाळींसुवेतनीं ॥ जिंकिल्यादेर्भिन्नभृतीकिंवासर्हद्दवेगळी ॥ १४ ॥

दद्यादर्धांतस्यपुत्रेस्त्रियैपादमितांकिल
ल्हतराज्यस्यपुत्रादौसद्गुणेपादसंमितं ॥ १५ ॥
त्याचापुत्रादेईअर्धेंचतुर्थांशस्त्रियेसही ॥ जिंकिल्याभूपपुत्रातेंगुणीतेंचवयाइदें ॥ १५ ॥

दद्याद्वातद्राज्यतस्तुद्वात्रिंशांशंप्रकल्पयेत्
ल्हतराज्यस्यनिंचितंकोशंभोगार्थमाहरेत् ॥ १६ ॥
बतीसावाअंशाकिंवाराज्याचाकल्पिजेतया।जिंकिल्याच्याखजीन्यातेंस्वभोगासाठींघेईजे १६।

कौसीदंवातत्धनस्यपूर्वोक्तार्धंप्रकल्पयेत्
तत्धनंद्विगुणंयावन्नतदूर्ध्वंकदाचन ॥ १७ ॥
व्याजूअसल्यासआणूनींदेअर्धेंव्याजआपण ॥ दुणेंहोईलतवरीतयावरनदेकधीं ॥ १७ ॥

स्वमहत्वद्योतनार्थंल्हतराज्यान्प्रधारयेत्
प्राङ्मानैर्यदिसद्धृत्तान्दुर्वृत्तास्तुप्रपीडयेत् ॥ १८ ॥
स्वमोठेपणदावायाजिंकिलेल्यांसराक्षिजे ॥ पूर्वन्यायेंसुस्वभावादुर्वृत्तालागिपीडिजे ॥ १८ ॥

अष्टधादशधावापिकुर्यात्द्वादशधापिवा
यामिकार्थमहोरात्रंयामिकान्वीक्ष्यनान्यथा॥१९॥
आठाकींवादाहावाराकराभागअहानिशीं ॥ पाहऱ्यासाठींत्रधुनिपाहारेकारिनान्यगा ॥१९॥
आदौप्रकल्पितानंशानूभजेयुर्यामिकास्तथा
आद्यःपुनस्त्वंतिमाशस्वपूर्वांशंततोपरे ॥२०॥
पूर्वकल्पितभागातेंसेविजेयामिकींतसें ॥ आद्यपूर्वअंत्यमगस्वपूर्वांशासदूसरे. ॥२०॥
पुनर्वायोजयेत्तद्वदाद्येत्यंचांतिमेततः
स्वपूर्वांशंद्वितीयेन्हिद्वितीयादिःक्रमागतं ॥२१॥
फिरुनींयोजिजेतेंविअद्याअंत्यतयामग॥दुजादिनीःस्वपूर्वांशाद्वीतीयादेक्रमागता ॥२१॥
चतुर्भ्यस्त्वधिकानित्यंयामिकान्योजयेद्दिने
युगपद्योजयेद्दृष्ट्वाबहुन्वाकार्यगौरवं ॥२२॥
चहोंवरीनित्यदिनीपाहारेकारियोजिजे ॥ येकदाबहुवायोंजिपाहोनीकार्यगौरव॥२२॥
चतुरूनान्यामिकांस्तुकदानैवनियोजयेत्
यद्रक्ष्यमुपदेक्ष्यंयदादेश्यंयामिकायतत् ॥२३॥
चोहोंउण्यांतपाहऱ्यानकधींयोजिजेनृपें ॥ रक्ष्योपदेश्यआज्ञान्यजेकाप्रहारिकासतें॥२३॥
तत्समक्षंहिसर्वंस्याद्यामिकोपिचतत्तथा
कीलकोष्टेतुस्वर्णादिरक्षेन्नियमितावधि ॥२४॥
समक्षतेंहोयसर्वतोहीबदालितांतसें ॥ कुल्पीस्छानांतस्वर्णादिनेमल्यावेळरक्षिजे ॥२४॥
स्वाशांतेदर्शयेदन्ययामिकंतुयथार्थकं
क्षणेक्षणेयामिकानांकार्यंदूरात्सुबोधनं ॥२५॥
बदूलीवेळींदाविदुनाउडदाजीययार्यती॥क्षणीक्षणीतयांलागींदुरूनीकारिबोधन ॥२५॥
सत्कृतान्नियमान्सर्वान्यदासंपालयेन्नृपः
तदैवनृपतिःपूज्योभवेत्सर्वेषुनान्यथा ॥२६॥
स्वकृतांसर्वनियामपाळितांसर्वदानृप ॥ तेंव्हांचीनृपतीपूज्यहोयसर्वांनएरवीं ॥२६॥

यस्यास्तिनियतंकर्मनियतःसद्ग्रहोयदि
नियतोऽसद्ग्रहत्यागोनृपत्वंसोऽश्नुतेचिरं ॥२७॥

नेमींकामअसेजाचेंस्वीकारहितसाद्दढ ॥ नेमेंअयोग्यसंत्यागनृपत्वाभोगितोस्थिरें ।२७॥

यस्याऽनियमितंकर्मसाधुत्वंवचनंत्वपि
सदैवकुटिलःसस्तुस्वपदाद्राग्विनश्यति ॥२८॥

ज्याचेंकामअनेमाचेंसाधुतातेंविभूषण ॥ सर्वदाजोकुटिलहीवेगेंहोतोपदच्युत ॥२८॥

नापिव्याघ्रगजाःशक्तामृगेंद्रंशासितुंयथा
नतथामंत्रिणःसर्वेंनृपंस्वच्छंदगामिनं ॥२९॥

गजवाघनतेशक्तसिंव्हालाशासनाकरूं ॥ प्रधानसर्वनतसेनृपास्वच्छंदचारित्ते ॥२९॥

निभृताधिकृतास्तेननिःसारंत्वंहितेष्वतः
गजोनिबध्यतेनैवतुलभारसहस्त्रकैः ॥३०॥

दत्ताधिकारेंसामर्थ्ययासानिःसारतातयीं ॥ सहस्त्रभारेंहिगजनबांधेकापुसेंजसा ॥३०॥

उत्धर्तुंद्रग्गजःशक्तःपंकलग्नंगजंबली
नीतिभ्रष्टनृपंत्वन्यनृपोउत्धारणक्षमः ॥३१॥

काढायशक्तगजहोचिखलींफसल्यागजा ॥ नीतिभ्रष्टनृपाअन्यभूपचकाढण्याक्षम॥३१॥

बलवन्नृपभृत्येऽल्पेऽपिश्रीस्तेजोयशोभवेत्
तथानहीननृपतौतन्मंत्रिष्वपिनोतथा ॥३२॥

बलवान्नृपभृत्यालाअल्पातेजजसेंन्नहू ॥ नतसेंहीनभूपाचेप्रधानावरिहीअसे ॥३२॥

बहूनामैकमत्यंहिनृपतेर्बलवत्तरं
बहुसूत्रकृतोरज्जुःसिंहाद्याकर्षणक्षणः ॥३३॥

बहुताचेंयेकमतनृपालाबलवत्तर ॥ बहुसूताचिहोदोरीसिंव्हहीओढण्याक्षम ॥३३॥

हीनराज्योरिपुभृत्योनसैन्यंधारयेद्बहु
कोशवृत्धिंसदाकुर्यात्स्वपुत्राद्यभिवृत्धये॥ ३४॥

भ्रष्टराज्येंशत्रुगुप्तनसैन्याठेवितोबहू ॥ खजीनावाढविसदास्वपुत्रादिकबृद्धिला ॥३४॥

क्षुधयानिद्रयासर्वमशनंशयनंशुभं
भवेद्यथातथाकुर्यादन्यथाशुदरिद्रकृत् ॥ ३५ ॥
झोपेनेंवाक्षुधेनेंहीनिजणेजेवणेशुभ ॥ जसेंहोयकरीतेंवअन्यथादेदरिद्रते ॥ ३५ ॥
दिशानयाव्ययंकुर्यान्नृपोनित्यंनचान्यथा
धर्मनीतिविहीनायेदुर्बलाअपिवैनृपाः ॥३६ ॥
यातन्हेनेंकरीखर्चानृपानित्यनअन्यथा ॥ जेहीनधर्मनीतीनेंजारिदुर्बलभूपही ॥ ३६ ॥
सुधर्मबलयुक्राज्ञादंडयास्तेचौरवत्सदा
सर्वधर्मावनान्नीचन्नृपोपिश्रेष्टतामियात् ॥ ३७ ॥
धर्मेंबलेंयुक्तभूपेंशिक्षावेंचोरसेंतया ॥ रक्षणेंसर्वधर्मांचेंनृपहश्रेष्ठहोतिसे ॥ ३७ ॥
उत्तमोपिन्नृपोधर्मनाशनान्नीचतामियात्
धर्माधर्मप्रवृत्तौतुनृपएवहिकारणं ॥ ३८ ॥
श्रेष्ठभूपाहिधर्माचेनाशनेंहोयनीचतो ॥ धर्माधर्मप्रवृत्तीलाअसेभूपाचिकारण ॥ ३८ ॥
सहिश्रेष्ठतमोलोकेनृपत्वंयःसमाप्नुयात्
मन्वाद्यैराद्दतोयोर्थस्तदर्थाभार्गवेणवै ॥ ३९ ॥
तोचिश्रेष्ठअसेलोकींनृपत्वाजोहिपावतो॥मन्वादीनीमानिल्यार्थामा॥निलेंभार्गवेंअसे॥ ३९ ॥
द्वाविंशतिशतंश्लोकानीतिसारेप्रकीर्त्तिताः
शुक्रोक्तनीतिसारंयाश्चिंतयेदनिशंसदा ॥४० ॥
बावीसशेंश्लोकनीतिनीतिसारांताकीर्तिले॥शुक्रोक्तनीतिसारांतेंसर्वदामानीचिंतिजो॥ ४० ॥
व्यवहारधुरंवोढुंसशक्तोन्नृपतिर्भवेत्
नकवेःसदृशानीतिस्त्रिषुलोकेषुविद्यते ॥४१॥
व्यवहारधुरेओढूंहोयतोशक्तभूपाती ॥ नशुक्रासमतीनीतिअसेलोकत्रयांतही ॥ ४१ ॥
काव्यैवनीतिरन्यातुकुनीतिर्व्यवहारिणां
नाश्रयंतिचयेनीतिंमंदाभाग्यास्तुतेनृपाः ॥ ४२ ॥
शुक्राचीनीतिअन्याचीकुनीतीव्यवहारिला ॥ नितीनजेअश्रायितीमंदभाग्यचितेनृप ।४२।

कातर्यात्धनलोभाद्वास्युर्वैनरकभाजनाः
इतिशुक्रनीतौमिश्रप्रकरणन्नामचतुर्थंसमाप्तं।४३।
भयानेंधनलोभेंवाहोतीनरकपात्रते ॥ अशायाशुक्रनीतींतामिश्रप्रकरणावदा ॥ ४३ ॥

नीतिशेषंखिलेवक्ष्येह्यखिलेशास्त्रसंमतं
सप्तांगानांतुराज्यस्यहितंसर्वजनेषुवै ॥ ४४ ॥
नीतिशेषाखिलींसारेंसर्वांहीशास्त्रसंमता ॥ सप्तांगातेंहिराज्याचेहितसर्वजनातसें ॥ ४४ ॥

शतसंवत्सरांतेपिकरिष्याम्यात्मसाद्रिपुं
इतिसंचिंत्यमनसारिपोश्छिद्राणिलक्षयेत् ॥ ४५ ॥
शतसंवत्सरानींहीजिकीनरिपुलामिया ॥ असेंमनींचिंतुनियांरिपुच्छिद्रासपाहिजे ॥ ४५ ॥

राष्ट्रभृत्यविशंकीस्यात्धीनमंत्रबलोरिपः
युक्त्यातथाप्रकुर्वीतसुमंत्रबलयुक्स्वयं ॥ ४६ ॥
राष्ट्रींभृत्यींहोसशंकहीनमंत्रेंबळेंरिपू ॥ स्वयुक्तीनेंकरीतेंवीस्वयंमंत्रेंबळेंयुत ॥ ४६ ॥

सेवयावावणिकूवृत्यारिपुराष्ट्रंविमृश्यच
दत्ताभयंसावधानोव्यसनासक्तचेतसं ॥ ४७ ॥
सेवेनेंवावाणिपणेंरिपुराष्ट्राविचारिजे ॥ दत्ताभयागाफलातींव्यसनासक्तचित्तया ॥ ४७ ॥

मार्जारंलुब्धकवत्संतिष्ठन्नाशयेदरिं
सेनांयुद्धेनियुंजीतप्रत्यनीकविनाशिनी ॥ ४८ ॥
पारधीमांजरजसाराहुनीरिपुनाशिजे ॥ युद्धासेनेंसयोजावीरिपुसैन्यविनाशिनी ॥ ४८ ॥

नयुंज्याद्रिपुराष्ट्रस्थांमिथःस्वद्वेषिणीन्नच
ननाशयेत्स्वसेनांतुसहसायुद्धकामुकः ॥ ४९ ॥
नयोजीरिपुराष्ट्रींचीद्वेषीवाआपसांतजी ॥ ननासावेंस्वसेनेंतेंएकाकीयुद्धइच्छुनी ॥ ४९ ॥

दानमानैर्वियुक्तोपिनभृत्योभूपतिंत्यजेत्
समयेशत्रुसान्नैवगच्छेज्जविधनाशया ॥ ५० ॥
विहीनहीदानमानेंसोडिजेनधन्याकधीं ॥ मिळेवेळींनशत्रूतेंआशेंजीवधनाचेया ॥ ५० ॥

मेघोदकैस्तुयापुष्टिःसाकिंनद्यादिवारितः
प्रजापुष्टिर्नृपद्रव्यैस्तथाकिंधनिनांधनात् ॥ ५१ ॥
नृपाेजीभेघउदकेंतीकशहोिनदीजलें प्रजापुष्टीनपद्रव्यैंतशीकाधनिचाधनें ॥ ५१ ॥
दर्शयन्मार्दवंनित्यंमहावीर्यबलोपिच
रिपुराष्ट्रेप्रविश्यादौतत्कार्येसाधकोभवेत् ॥ ५२ ॥
दाखवीमृदुतानित्यमोठावीर्यंबळेंजरी ॥ रिपुराज्यींशिरेंआधींव्हावेंतत्कार्यसाधक ॥ ५२ ॥
संजातबद्धमूलस्तुतद्राज्यमखिलंहरेत्
अथतत्द्विष्टदायादान्सेनपानंशदानतः ॥ ५३ ॥
मगहोतांबद्धमूलसर्वतद्राज्यतेंहरी ॥ किंवातद्वेषिदायादांसेनपांअंशदेउनी ॥ ५३ ॥
तद्राज्यस्यवशीकुर्यान्मूलमुन्मूलयन्बलात्
तरोःसंक्षीणमूलस्यशाखाःशुष्यंतिवैयथा ॥५४॥
तद्राज्यातेंवशकरीमुळाउपाटिजेबळें ॥ सुखतांमूळवृक्षाचेंडहाळ्यासुखतीजशा ॥ ५४ ॥
सद्यःकेचिच्चकालेनसेनयाद्याःपातिंविना
राज्यवृक्षस्यनृपतिर्मूलंस्कंधाश्चमंत्रिणः ॥५५॥
तत्काळकोणिकाळानींसेनपादिपतींविनां॥राज्यवृक्षामूळनृपदिवाणादिडहाळिया ।५५।
शाखाःसेनाधिपाःसेनाःपल्लवाःकुसुमानिच
प्रजाःफलानिभूभागाबीजंभूमिःप्रकाल्पिता ॥५६॥
खांद्यासेनापतीफौजपानेंवाकुसुमेंतशी ॥ प्रजाफलेंभागबीजभूमीहिभूमिजाणिजे ॥५६॥
विश्वस्तान्यनृपस्यापिनविश्वासंसमाप्नुयात्
नैकांतेनगृहेतस्यगच्छेदल्पसहायवान् ॥५७॥
विश्वासितांअन्यनृपाविश्वासानकरीस्वयें ॥ नैकांतीनघरींत्याचेजायअल्पसाहायतो ॥५७॥
स्ववेषरूपसदृशान्निकटेरक्षयेत्सदा
विशिष्टचिन्हगुप्तःस्यात्समयेन्यादशोभवेत् ।५८।
स्ववेषेंतुल्यरूपेंनेजवळीठेविजेसदा ॥ विशिष्टचिन्हांलपवीसमयींहोयअन्यसा ॥ ५८ ॥

वेश्याभिश्चनटैर्मद्यैर्गायकैर्मोहयेदरिं
सुवस्त्राभरणैर्नैवनकुटुंबेनसंयुतः ॥ ५९ ॥
वेश्यानींनटमद्यानींगायकींमोहिजेअरी ॥ नसुवस्त्रेंआभरणेंकुटुंबेंनचिसंयुत ॥ ५९ ॥
विशिष्टचिंन्हितोभीतोयुध्येगच्छेन्नवैक्कचित्
क्षणंनासावधानःस्याद्भृत्यस्त्रीपुत्रशत्रुषु ॥ ६० ॥
विशेषचिंन्हेंभिता नेंयुद्धींजाउंनयेकधीं ॥ नगाफिलीक्षणभरीभृत्यस्त्रीपुत्रशत्रुशीं ॥ ६० ॥
जीवन्सन्स्वामितापुत्रेनदेयाप्यखिलाक्कचित्
स्वभावसद्गुणेयस्मान्महाऽनर्थमदावहा ॥ ६१ ॥
वाचतांस्वामितापुत्रानद्यावीसर्वहीकधीं ॥ स्वभावसुगुणीयस्मान्महानर्थमदप्रद ॥ ६१ ॥
विष्णवाद्यैरपिनोदत्तास्वपुत्रेस्वाधिकारता
स्वायुषःस्वल्पशेषेतुसत्पुत्रेस्वाम्यमादिशेत् ।६२।
विष्णवादिकींहिनादिलीस्वपुत्रास्वाधिकारता ॥ थोडेंआयुष्यराहातांसुपुत्रतरिदेइजे॥ ६२ ॥
नाराजकंक्षणमपिराष्ट्रंधर्तुंक्षमाःकिल
युवराजादयःस्वाम्यलोभंचापलगौरवात् ॥ ६३ ॥
राजाविनानक्षणहीरक्षायाशक्तराज्यतें ॥ युवराजादिकस्वाम्यलोभचापल्यगौरवें ॥ ६३ ॥
प्राप्योत्तमंपदंपुत्रःसुनीत्यापालयन्प्रजाः
पूर्वामात्येषुपितृवद्गौरवंसंप्रधारयेत् ॥ ६४ ॥
गादीपाउंनियांपुत्रेंनीतीनेंपाळिजेप्रजा ॥ गौरवापूर्वआमात्यीं तातासमचिठेविजे ॥ ६४ ॥
तस्यापिशासनंतैस्तुप्रधार्यंपूर्वतोधिकं
युक्तंचेदन्यथाकार्येनिषेध्यंकाललंबनैः ॥ ६५ ॥
आज्ञातयाचीत्यानींहीपहिल्याअधिकमानिजे॥ अयोग्यकार्यवदतांनिषेधीकाललंबनें ।६५।
तदनीत्यानवर्तेयुस्तेनसाकंधनाशया
वर्ततियदनीत्यातेतेनसाकंपतंत्यरात् ॥ ६६ ॥
अनीतीनेंनवागावेंधनाशेनेंतयासह ॥ तसेंहोतांतयासुद्धात्वरेनेंपातपावती ॥ ६६ ॥

कुलभक्तांश्चयोद्विष्टिनवीनंभजतेजनं
सगछेच्छत्रुसाद्राजाधनप्राणैर्वियुज्यति ॥६७॥
कुलभक्तांसजोद्वेषीनवीनामानितोसदा ॥ तोशत्रुग्रस्तहोउनीधनप्राणेंवियुक्तहो ॥६७॥
गुणसुनीतिर्नव्योपिपरिपाल्यस्तुपूर्ववत्
प्राचीनैःसहतंकार्येह्यनुभूयनियोजयेत् ॥६८॥
नवागुणीनीतियुतज्युन्यासारक्षिजेतया ॥ जुन्यासहतयाकार्यीयांजीअनभवूंनेया॥ ६८ ॥
अतिमृदुस्तुतिनातिसेवादानप्रियोक्तिभिः
मायिकैःसेव्यतेयावत्कार्यंनित्यंतुसाधुभिः ॥६९॥
अतिमृदुस्कातिनातिसेवादानप्रियोक्तिनें ॥ कामावरीधूर्तमायीसेवीसाधुसदोदित ॥६९॥
प्रत्यक्षंवापरोक्षंवासत्यवाक्भिर्नृपोपिच
याथार्थ्यतस्तयोरिद्दगंतरंखभुवोर्यथा ॥७०॥
प्रत्यक्षपाठिमागेवासत्यवाणीनृपासही ॥ यथार्थत्वेअंतरत्याअसेआकाशभूमिसें ॥ ७० ॥
मायायाजनकाधूर्तजारचोरबहुश्रुताः
प्रतिष्ठितोयथाधूर्तोनतथातुबहुश्रुतः ॥७१॥
मायेचेकारितेंधूर्तजारचोरबहुश्रुत ॥ निषिद्धधूर्तअत्यंतबहुश्रुततसेनतें ॥७१॥
परस्वहरणेलोकेजारचोरौतुनिंदितौ
तावप्रत्यक्षंहरतःप्रत्यक्षंधूर्तएवहि ॥७२॥
लोकींपरस्वहरणींजारचोरहिनिंदित ॥ पाठीमागेंहरितितेंधूर्तप्रत्यक्षतोहरी ॥७२॥
हितंत्वहितवद्भांतेअहितंहितवत्सदा
धूर्ताःसंदर्शयित्वाऽज्ञंस्वकार्यंसाधयंतिते ॥७३॥
हितअंतिअहिततेंअहिताहितसेंसदा ॥ धूर्तदाउनियांमूढस्वकार्यसाधिताततिते ॥७३॥
विस्त्रंभयित्वाचात्यर्थंमाययाघातयंतिते
यस्यचाप्रियमन्विछेत्तस्यकुर्यात्सदाप्रियं ॥७४॥
विश्वासऊनिअत्यंतमायेनेंनाशिताततें ॥ अहिताइच्छितोजाचेंकरीत्याचेंसदाप्रिय ॥७४॥

व्याधोमृगवधंकर्तुंगीतंगायतिसुस्वरं
मायांविनामाहाद्रव्यंद्राङ्नसंपाद्यतेजनैः ॥७५॥
मृगनाशासाठिंव्याधगातसेगीतसुस्वर ॥ मायेविनाद्रव्यबहुत्वरेंलोकेंनपाविजे ॥ ७५ ॥
विनापरस्वहरणान्नकश्चित्स्यान्महाधनः
मायायातुविनातद्धिनसाद्यंसाद्यथेप्सितं ॥ ७६॥
परस्वहरणाविणनकोणीहोमहाधन ॥ नमायेवांचूनींतेंहीसाध्यहोयमनेप्सित ॥ ७६ ॥
स्वधर्मंपरमंमत्वापरस्वहरणंनृपाः
परस्परंमहायुद्धंकृत्वाप्राणांस्त्यजंत्यपि ॥ ७७ ॥
स्वधर्ममुख्यमानूनिपरस्वहरणीनृप ॥ अन्योन्ययुद्धाकरुनीनिजप्राणाहिसोडति ॥ ७७ ॥
राज्ञोर्यदिनपापंस्याद्दस्युनामपिनोभवेत्
सर्वंपापंधर्मरूपंस्थितमाश्रयभेदतः ॥ ७८ ॥
जरीराजानसेपापतरीचोराहितेंनसे ॥ पापसारेंधर्मरूपअसेआश्रयभेदितें ॥ ७८ ॥
बहुभिर्यस्तुतोधर्मोनिंदितोऽधर्मएवसः
धर्मतत्वंहिगहनंज्ञातुकेनापिनोचितं ॥ ७९ ॥
बहूनीस्तुततोधर्मनिंदितीजाअधर्मतो ॥ धर्माचेंतत्वगहनकोणाजाणूंनशक्यतें ॥ ७९ ॥
अतिदानतपःसत्ययोगोदारिद्यकृत्विह
धर्मार्थौयत्रनस्यातांतद्वाकामांनिरर्थकं ॥ ८० ॥
तपसत्यबहूदानयोगदारिद्यदेइथे ॥ जांतनाहींधर्मअर्थतेंअन्नंतानिरर्थक ॥ ८० ॥
अर्थस्यपुरुषोदासोदासस्त्वर्थोनकस्यचित्
अतोर्थाययतेतैवसर्वदायत्नमास्थितः ॥ ८१ ॥
अर्थाचादासपुरुषकोणाअर्थनदासतो ॥ यासाठींअर्थीयतिजेसर्वयत्नेंसदैवही ॥ ८१ ॥
अर्थाद्धर्मश्चकामश्चमोक्षश्चापिभवेन्नृणां
शस्त्रास्त्राभ्यांविनाशौर्यंगार्हस्थ्यंतुस्त्रियंविना ।८२।
अर्थानेंधर्महीकाममोक्षहीहोतसेनरा ॥ शस्त्रास्त्रावांचुनीशौर्यगृहस्थत्वास्त्रियेविना ॥८२॥

एकमत्यंविनायुद्धंकौशल्यंग्राहकंविना
दुःखायजायतेनित्यंसुसहायंविनाविपत् ॥ ८३ ॥
ऐक्याविनातेंवियुद्धजाणत्याविणकौशल ॥ सदादुःखाहोतअसेविनापत्तिसहायता ॥८३॥
नविद्यतेतुविपदीसुसहायंसुहृत्समं
लघोरप्यपमानस्तुमहावैरायजायते ॥ ८४ ॥
विपत्काळींनसेदूजेंसाहायसुहृदासम ॥ अपमानलघूचाहीमोठयावैरासहोतसे ॥ ८४ ॥
दानंमानंसत्यशौर्येमृदुताहिसुहृत्करं
सर्वानापदिरहसिसमाहूयलघून्गुरून् ॥ ८५ ॥
दानमानसत्यशौर्यमृदुताहीसुहृत्कर ॥ एकांतींसर्वांसविपदींबोलावीलघुहीमहा ॥ ८५ ॥
भ्रातॄन्बंधूंश्चभृत्यांश्चज्ञातीन्सभ्यांपृथक्पृथक्
यथार्हंपूज्यविनतस्वाभीष्टंयाचयेन्नृपः ॥ ८६ ॥
भावांबंधूंसेवकांतेंजातीसभ्यांपृथक्पृथक् ॥ पूजीयथायोग्यनम्रतदभीष्टापुसेनृप ॥ ८६ ॥
आपदंप्रतरिष्यामोयूयंयुक्त्यावदिष्यथ
भवंतोममभित्राणिभवत्सुनास्तिभृत्यता ॥ ८७ ॥
तुह्मींतरालविपदेवदावेंयुक्तिनेंपहा ॥ मित्रमाझेतुह्मीदासभावनाहींतुह्मांमध्यें ॥ ८७ ॥
नभवत्सदृशास्त्वन्येसाहायाःसंतिमेह्यतः
तृतीयांशंभृतेर्ग्राह्यमर्धंवाभोजनार्थकं ॥ ८८ ॥
तुह्मासमनतेंदूजेसहायअसतीमला ॥ घेवेतनतृतीयांशअर्धवाभोजनार्थतो ॥ ८८ ॥
दास्याम्यापत्समुत्तीर्णःशेषंप्रत्युपकारवित्
भृतिंविनास्वामिकार्यंभृत्यःकुर्यात्समाष्टकं॥ ८९ ॥
देईनमीविपज्जातांनाकीमीउपकारवित् ॥ बिन्वेतनास्वामिकार्याआठवर्षेंकरीतसे॥८९॥
षोडशाब्दधनीयस्यादितरोर्थानुरूपतः
निर्धनैरन्नवस्त्रंतुनृपात्ग्राह्यंनचान्यथा ॥ ९० ॥
सोळावर्षेंधनीअर्थजसातेंविद्वुजानर ॥ अन्नवस्त्रानिर्धनघेनृपाहूनिनअन्यथा ॥ ९० ॥

यतोभुक्तेसुखंसम्यकृतद्दुःखैर्दुःखितोनचेत्
विनिंदतिकृतघ्नस्तुस्वामिभृत्योन्यएववा ॥ ९१ ॥
भोगिलेंसौख्यजेथूनींतद्दुःखेंहोयदुःखित ॥ निंदितातीजिकृतघ्नस्वामीवाभृत्यवातसे॥ ९१ ॥
सकृत्सुभुक्तंयस्यापितदर्थेजीवितंत्यजेत्
भृत्यःसएवसुश्लोकोनापत्तौस्वामिनंत्यजेत् ॥९२॥
येकदांभोगिलेंजाचेंत्यासाठींजीवितात्यजी ॥ तोसेवकश्रेष्ठधन्य।।विपत्कालींनसोडिनो।९२।
स्वामीसएवविज्ञेयोभृत्यार्थेजीवितंत्यजेत्
नरामसदृशोराजापृथिव्यांनीतिमानभूत् ॥ ९३ ॥
स्वामीहितोचिजाणावाजीवितासेवकार्थदे ॥झालानरामसमतोराजापृथ्वींतनीतिमान् ।९३।
सुभृत्यातातुयन्नीत्यावानरैरपिस्वीकृता
अपिराष्ट्रविनाशायचोराणामेकचित्तता ॥ ९४ ॥
यन्नीतिनेंवानरेंहीकेलीज्याचीसुभृत्यता॥राज्यनाशाहीहोयोग्यचोरांचीएकचित्तता ॥९४॥
शक्ताभवेन्नकिंशत्रुनाशायनृपभृत्ययोः
नकूटनीतिरभवत्श्रीकृष्णसदृशोनृपः ॥ ९५ ॥
राजाचीआणिदासाचीशत्रुनाशानतीकशी ॥ कोणीनकपटीझालाश्रीकृष्णसमतोनृप।९५।
अर्जुनात्ग्राहितास्वस्यसुभद्राभगिनीछलात्
नीतिमतांतुसायुक्तिर्याहिस्वश्रेयसेखिला ॥९६॥
घेववीअर्जुनाहातींसुभद्रेबहिणीछळें ॥ तीयुक्तीनीतिमानाचीस्वकल्याणाससर्वजी ॥९६॥
नात्मसंगोपनेयुक्तिंचिंतयेत्सपशोर्जडः
जारसंगोपनेछद्मसंश्रयंतिस्त्रियोऽपिच ॥९७॥
नदेहरक्षणींयुक्तीपशूअधिकाचिंतिजो ॥ कपटाजाररक्षायास्त्रियःहीयोजितीपाहा ॥ ९७॥
युक्तिंच्छलात्मिकाप्रायस्तथान्यायोजनात्मिका
यच्छद्मचारिभवतितेनछद्मसमाचरेत् ॥९८॥
बहुधायुक्तिकपटयोजनारूपवाअसे ॥ छद्मेंनोवागतोत्याशींछद्मआचरिजेवळें ॥ ९८ ॥

अन्यथाशीलनाशायमहतामपिजायते
अस्तिबुद्धिमतांश्रेणिर्नत्वेकोबुद्धिमानतः ॥ ९९ ॥
शिलाचाअन्यथानाशमहानाचाहिहोतसे ॥ सुबुद्धाचारितिअशानएकबुद्धिमानया । ९९।

देशेकालेचपुरुषेनीतिंयुक्तिमनेकधां
कल्पयंतिचतद्विद्यादृष्टाांरुद्धांतुप्राकृतनां ॥१३००॥
मानजेदेशकालानींनीतियुक्तिअनेकया।त्यांचिन्नातेकल्पितातीजुनीनिष्फलजाणुनि।१३००।

मंत्रौषधिपृथग्वेषकालवागर्थसंश्रयात्
छद्मसंजनयंतीहितद्विद्यकुशलाजना ॥ १ ॥
मंत्रौषधेंभिन्नवेषेंकालेंभाषणआश्रयें ॥ कपटाकरितीयेथेंतयांचेजाणितेजन ॥ १ ॥

लोकोऽधिकारीप्रत्यक्षंविक्रीतंदत्तमेववा
वस्त्रभांडादिकंक्रीतंस्वचिन्हैरंकयेच्चिरं ॥ २ ॥
कामवाल्यापुढेंलोकविकलेवादिलेहिवा ॥ घेतलेंवस्त्रभांडादिस्वचिन्हेंचिन्हिजेतया ॥ २॥

स्तेनकूटनिवृत्यर्थंराजज्ञातंसमाचरेत्
जडांधबालवृद्ध्व्याणांदद्याद्वृद्धिंनृपःसदा ॥ ३ ॥
चोरीकपटजाणायाराजाज्ञेनेंहिआचरीं ॥ हीनांधवालवृद्ध्याचेंदेईव्याजसदानृप ॥ ३ ॥

स्वीयातथाचसामान्यापरकीयातुस्त्रीर्यथा
त्रिविधोभृतकास्तद्वदुत्तमोमध्यमोऽधमः ॥ ४ ॥
आपलीवाहिवाजारीपरस्त्रीवाजसीअसे ॥ त्रिधातसासेवकहींउत्तमाधममध्यम ॥ ४ ॥

स्वामिन्येवानुरक्तोयोभृतकस्तूत्तमःस्मृतः
सेवतेपुष्टभृतिदंप्रकरंसचमध्यमः ॥ ५ ॥
पतीवरीप्रीतिचीस्त्रीतसासेवकउत्तम ॥ सेवीपुष्कळदेसाजोवहुसातोचिमध्यम ॥ ५ ॥

पुष्टोपिस्वामिनाऽव्यक्तंभजतेन्यंसचाधमः
उपकरोत्यपकृतोह्युत्तमोप्यन्यथाधमः ॥ ६ ॥
पोषितांस्वामिनेंगुप्तसेवीअन्यसनीचतो ॥ दुःखदेतासुखकरीवरतोनीचअन्यथा ॥ ६ ॥

मध्यमः साम्यमन्विछेदपरः स्वार्थतत्परः
नोपदेशंविनासम्यक्प्रमाणैर्ज्ञायतेखिलं ॥ ७ ॥
साम्यइछीमध्यमतोनचिस्वार्थीअसेरत ॥ नजोविनासांगितल्याखुणेनेंसर्वजाणतो ॥ ७ ॥

बाल्यंवाप्यथतारुण्यंप्रारंभितसमाप्तिदं
प्रायोबुद्धिमतोज्ञेयंनवार्धक्यंकदाचन ॥ ८ ॥
बालत्ववातरुणताकार्यारंभसमाप्तिद ॥ बहुधाबुद्धिवानालावृद्धतानकधींचहो ॥ ८ ॥

आरंभंतस्यकुर्यात्धियत्समाप्तिसुखंव्रजेत्
नारंभोबहुकार्याणामेकदैवसुखावहः ॥ ९ ॥
करीतयासआरंभसुखेंसफलकापजें ॥ बहुकामानआरंभयेकवेळसुखावह ॥ ९ ॥

नारंभितसमाप्तिंतुविनाचान्यंसमाचरेत्
संपाद्यतेनपूर्वंहिनापरंलभ्यतेयतः ॥ १० ॥
नसंपतांपूर्वकर्मदुजाअरंभनाकरी ॥ नहोसंपूर्णपहिलेंदुसरेंनमिळेतसें ॥ १० ॥

छतीतत्कुरुतेनित्यंयत्समाप्तिंव्रजेत्सुखं
ईर्ष्यालोभोमदःप्रीतिःक्रोधोभीतिश्चसाहसं ॥ ११ ॥
शाहाणातेंकरीनित्यसमाप्तिजायजेंसुखें ॥ ईर्षालोभप्रीतिमदरागभीतेंविसाहस ॥ ११ ॥

प्रवृत्तिछिद्रहेतूनिकार्येसप्तबुधाजगुः
यथाछिद्रंभवेत्कार्यंतथैवहसमाचरेत् ॥ १२ ॥
आरंभाछिद्राहेतूहींबुधानींकार्यिबोलिलीं ॥ अछिद्रकामहोजेंवीआचरोंवतयातेंस ॥ १२ ॥

अविसंवादिविद्वाद्भिःकालेतीतेपिचापदि
दशग्रामीशतानीकौपरिचारकसंयुतौ ॥ १३ ॥
ठेवितोनावनजयामागेंवाविपदींजसें ॥ दाहागांवपतीसेनाशतपालससवेक ॥ १३ ॥

अश्वरुछौविचरेयांतांग्रामपाह्यापिचाश्वगाः
साहास्त्रिकःशतग्रामोएकाश्वरथवाहनौ ॥ १४ ॥
घोड्यावरीगांववालाफिरेकेंवळअश्वग ॥ शतगावींसहस्राचाएकघोडारयातया ॥ १४ ॥

सहस्त्रग्रामपोनित्यंनराश्वद्ध्यश्वयानगः
आयुतिकोविंशातिभिःसेवकैर्हस्तिनाव्रजेत् ॥१५॥
हजारगांववाल्यांतेंपालखीदोनअश्वा ॥ विसंदाहाहजारांचासेवकेंचिगजींबसे ॥१५॥

अयुतग्रामपःसर्वयानैश्चतुरश्वगः
पंचायुतीसेनपोपिसंचरेद्बहुसेवकः ॥१६॥
दाहहजारगांवाचाचारघोडेरथातया ॥ चालेपन्नासहजारस्वामितोबहुसेवकीं ॥१६॥

यथाधिकाधिपत्यंतुवीक्ष्याधिक्यंप्रकल्पयेत्
कल्पयेच्चयथाधिक्यंधनिकेषुगुणिष्वपि ॥१७॥
अधिकारजसामोठापाहुनीकाल्पिजेतसें ॥ योजावेंयोग्यतातुल्यगुणेंतेविधनेंहिवा ॥१७॥

श्रेष्ठोनमानहिनःस्यान्न्यूनोमानाधिकोपिन
राष्ट्रेनित्यंप्रकुर्वीतश्रेयोर्थीनृपतिस्तथा ॥१८॥
नमानहानीश्रेष्ठाचीउण्यांचानअधीकतों॥कल्याणार्थीभूपकरीस्वराज्यामाजिसर्वदा ॥१८॥

हीनमध्योत्तमानातुग्रामेभूमिंप्रकल्पयेत्
कुटुंबिनांग्रहार्थंतुपत्तनेपिनृपःसदा ॥१९॥
उत्तमाधममाध्यांतेंगांवींभूमिसकल्पिजे ॥ कुटुंबानाघरासाठींनगरींवासदानृप ॥१९॥

द्वात्रिंशत्प्रमितैर्हस्तैर्दीर्घाऽर्धाविस्तृताऽधमे
उत्तमादिगुणामध्यासार्धमानायथार्हतः ॥२०॥
अधमालांबबत्तीससोळारुंदीसमानतें ॥ गुणेंउत्तमवामध्यअर्धेंवाजेंवियोग्यता ॥२०॥

कुटुंबसंस्थितिसमानन्यूनानाधिकापिन
ग्रामाद्बहिर्वसेयुस्तेयेयेत्वधिकृतान्नृपैः ॥२१॥
कुटुंबासस्थितिसमीन्यूनाधिकनतीकधीं ॥ गांवाबाहेरठेवावेअधिकारीसदानृपें ॥२१॥

नृपकार्यंविनाकश्चिन्नग्रामेसैनिकोविशेत्
तथानपीडयेत्कत्रकदापिग्रामवासिनः ॥२२॥
नृपकामाविनाकोणीफौजेंतीलशिरेनतों ॥ तसेंनपीडिजेकोणागांववाल्यांकधींहितें ॥२२॥

सैनिकैर्नव्यवहरेन्नित्यंग्राम्यजनोपिच
श्रावयेत्सैनिकान्नित्यंधर्मंशौर्यविवर्धनं ॥ २३ ॥
करावागांववाल्यानेंफौजींनव्यवहारतो ॥ फौजेशीं ऐकवीनित्यधर्माशौर्यविवर्धका ॥ २३ ॥

सुवाद्यनृत्यगीतानीशौर्यवृद्धिकराण्यपि
युद्धक्रियांविनाशौर्यैर्योजयेनान्यकर्माणि ॥ २४ ॥
सुवाद्यनृत्यगीतादिशौर्यावाढवितीजरी ॥ युद्धकामाविनाफौजेअन्यकामींनयोजिजे ॥ २४ ॥

सत्याचारास्तुधनिकाव्यहारेहतायदि
राजासमुद्धरेत्तांस्तुतथान्यांश्चकृषीवलान् ॥ २५ ॥
व्यवहारीसचोटीनेंधनवान्बुडतीजरी ॥ काढावेत्यांसराजानेंतसेंकिर्सानलोकही ॥ २५ ॥

येसैन्यधनिकास्तेभ्योथथार्हांभृतिमावहेत्
पारदेइयंचत्रिशांशमधिकंतत्धनव्ययात् ॥ २६ ॥
जेफौजेधनदेत्यातेंवेतनाजेवियोग्यता ॥ तिसावाअंशपर्देशाद्यावाखर्चाअधीकत्या ॥ २६ ॥

धनंसंरक्षयेत्तेषांयत्नतःस्वात्मकोशवत्
संहरेत्धनिकात्सर्वंमिथ्याचारात्धनंनृपः ॥ २७ ॥
धनातेंरक्षिजेत्यांचेयत्नानेंनिजद्रव्यसें ॥ त्याधन्याचेंसर्वघेईखोटाजोवागतोनृप ॥ २७ ॥

यदाचतुर्गुणावृद्धिर्गृहीताधनिकेनच
अधमर्णान्नदातव्यंधनिनेतुधनंतदा ॥ २८ ॥

समाप्त.

